

David Brunori

DAVLAT
SOLIQ
SIYOSATI

David Brunori

ISBN 978-602-700000-0
2025

DAVLAT SOLIQ SIYOSATI

Mavzularning qisqacha bayoni

Toshkent – “Donishmand ziyosi” – 2025

UO'K 336.02(075)
KBK 65.261.4ya7
B 93

336
B 93

**O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
huzuridagi Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari markazining
buyurtmasiga asosan nashrga tayyorlandi va chop etildi.**

Ingiliz tilidan **Dildora ABDUSATTAROVA** tarjimai

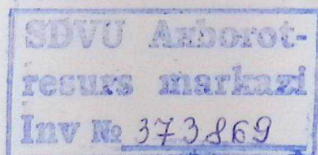
David Brunori.

Davlat soliq siyosati [Matn]: qo'llanma / David Brunori. – Toshkent: Donish-
mand ziyosi, 2025. – 152 b.

Kitobda Shtat miqyosida soliqqa tortishning asosiy tushunchalari, siyosatning nazariy asoslari va uning amaliy qo'llanilishi muhokama qilinadi. Uning maqsadi, Shtat hukumatlari oldida turgan asosiy soliq siyosati masalalarini tahlil qilishdir. Har bir bobda muayyan soliq masalasi, u keltirib chiqargan muammolar va Shtat soliq siyosatini shakllantirish hamda amalga oshirishda mumkin bo'lgan yechimlar haqidagi g'oyalar yoritiladi.

Mazkur xorijiy o'quv adabiyoti professor-o'qituvchilar, doktorantlar, magistrantlar va talabalarning o'quv va ilmiy faoliyatida foydalanish uchun mo'ljallangan. Shuningdek, ilmiy izlanishlar olib borayotgan mustaqil tadqiqotchilar va keng ilmiy jamoatchilik uchun tavsiya qilinadi.

Ushbu xorijiy o'quv adabiyotidan tijorat maqsadida foydalanish qat'iyan man etiladi.

ISBN 978-9910-715-71-6

© D. Brunori, 2025

© "Donishmand ziyosi", 2025

Men muxlisi bo'lgan inson – otam Jozef Brunoriga bag'ishlanadi.

MUALLIF HAQIDA

David Brunori davlat va mahalliy soliq siyosati bo'yicha ixtisoslashgan jurnalist, yozuvchi, pedagog va yuristdir. U Jorj Meyson universitetining Siyosat va hukumat maktabida Jamoat siyosati bo'yicha tashrif buyuruvchi professor.

D.Brunori "RSMUS LLP" kompaniyasining katta direktori. U shuningdek, "Law 360"da davlat soliq siyosati bo'yicha haftalik maqola yozadigan tahrirchi hamdir. Ilgari u AQSH Adliya vazirligida sud advokati sifatida xizmat qilgan va Vashington, DCdagi ikki yuridik firmada advokatlik qilgan. U Milliy davlat boshqaruvi akademiyasi va Amerika soliq maslahatchilari kollejining a'zosi hisoblanadi. U bir nechta kitoblar yozgan va ko'plab professional va akademik jurnallarda nashr qilgan.

D.Brunori Jorj Vashington universitetida bakalavr va magistr darajalarini, shuningdek, Pittsburg universitetida M.P.P.M. va J.D. darajalarini olgan.

Minnatdorchilik

Bu kitobning beshinchi nashri. Men davlat va mahalliy soliq siyosati bo'yicha bir necha boshqa kitoblar ham yozganman. Qanchalik ko'p kitob yozishimni oldindan ayta olmayman. Shunga qaramay, yozuvchilik safarim davomida ko'p insonlar meni ilhomlantirgan. Ushbu sohada, amaliyotda, akademiya va hukumatda ko'pgina ulug' insonlar bilan tanishish va ular bilan ishlash sharafiga muyassar bo'ldim. Ulardan ko'p narsalar o'rgandim. Ularning barchasini sanab o'tishning iloji yo'q. Lekin, ayrim insonlar men o'y-laganimdan ko'ra ko'proq ta'sir ko'rsatishdi. Bular professor Richard Pomp, Duglas Lindholm, Billi Hamilton, Maykl Mazerov, Jonatan Uilyams, Xarli Duncan va Jo Xadlstondir. Mening sobiq talabalarim Jozef Bishop-Xenchman va Brayan Kirkell bugun sohada muhim rollarga ega va ochig'ini aytishim kerakki, men ulardan ko'proq o'rganganimdan xursandman. Shuningdek, Ariana, Maykl, Nik, Lena va Yelena hayotimda o'zim kutmagan darajada ko'p narsalarni o'rgatishdi. Eng ko'p minnatdor bo'lgan insonim Elisse Brunori, u bo'lmaganida, hech narsa amalga oshmasdi. Ushbu ishdagi barcha fikrlar va xatolar meniki.

I BOB

SHTAT SOLIQLARINING AHAMIYATI

Mavjud soliq tizimlarining Shtat hukumatlarini yetarli darajada moliyalashtirish qobiliyati so'nggi 40 yil davomida jiddiy munozaralar va bahslarga sabab bo'lib kelgan. Haqiqatan ham, bu mavzuda ko'plab kitoblar – shu jumladan, ushbu kitobning dastlabki to'rtta nashri – Shtatlardagi soliqqa tortish bilan bog'liq jiddiy muammolarni tasvirlab bergan (Brunori, 1998; Murray va Fox, 1997; Sjoquist, 2003; Snell, 2004; Wallace, 2010; Zodrow va Mieszkowski, 2008). Ushbu asarlarning ko'pi yaqinlashib kelayotgan inqiroz haqida ogohlantirgan (Gold, 1986), ma'lum bir soliqning amal qilish davomiyligi, ba'zi holatlarda esa "saqlanib qolish" imkoniyatini shubha ostiga olgan (Brunori, 2016, 2021; Fox, 1998; Mikesell, 1998; Pomp, 1998) va davlat soliq tizimini saqlab qolish bo'yicha choralar taklif qilgan (Hellerstein, 1998). 2008-yilgi iqtisodiy tanazzul davrida davlat soliqlarining yetarliligi masalasi yanada keskinlashdi. Ammo ushbu nashr o'ziga xos bir vaqtda nashr etilmoqda. Pandemiya keyingi iqtisodiy tiklanish va federal yordam choralari tufayli davlat soliqlari daromadlari, ayniqsa, yuqori bo'ldi.

Olimlar va siyosatchilar Shtat soliqlarining zaif holatini muhokama qilgani ajablanarli emas. Axir, bugungi kunda qo'llanilayotgan Shtat soliq tizimlari deyarli 100 yil oldin joriy etilgan. Biroq, ularning fundamental strukturasi deyarli o'zgarishsiz qoldirilgan. Shtatlarning ikki asosiy daromad manbai hisoblangan savdo va shaxsiy daromad soliqlari turli davrlarda umuman boshqa iqtisodiyotda daromad to'plash uchun ishlab chiqilgan. Savdo va foydalanish solig'i Buyuk Depressiya davrida "vaqtinchalik" daromad o'lchovi sifatida amalda qo'llanila boshlagan. Shaxsiy daromad solig'i esa bundan ham oldinroq, bir avloddan ko'proq vaqt oldin joriy etilgan edi. Davlat hukumatlari tomonidan solinadigan boshqa soliqlar (korporativ daromad, aksiz, meros va mol-mulk soliqlari) ham xuddi shunday eskirgan yoki ba'zi hollarda undan ham qadimgi davrga tegishlidir. Ko'p jihatdan, bugungi kunda davlat hukumatlari tomonidan ishlatiladigan soliq tizimlari XXI asr iqtisodiyotidan ko'ra ko'proq XIX asr iqtisodiyotini aks ettiradi.

Shtat soliq tizimlari uchun eski va yangi muammolar

Soliq bo'yicha yuristlar orasida "Eski soliq – bu yaxshi soliq", degan bir ibora bor. Afsuski, o'tmishda hukumatlar tomonidan joriy etilgan soliq tizimlari ko'pincha bugungi kunda daromadlarni oshirish uchun yetarli emas. Shtat

solliqlari deyarli o'zgarmagan bo'lsa-da, iqtisodiyot ishlab chiqarish bazasidan xizmatlar va intellektual mulk ustunlik qiladigan bazaga o'tdi. Ushbu yangi iqtisodiyotda korxonalar, hatto kichik korxonalar ham mahsulotlarni bir yoki bir nechta hududlarda emas, balki butun mamlakat va butun dunyoda ishlab chiqaradi va sotadi.

Elektron tijorat insonlarning ishlash, dam olish va muloqot qilish usullarini isloh qildi. Asosan mahalliy ishlab chiqarilgan mahsulotlar savdosi bilan shug'ullangan iqtisodiyot endi mavjud emas. Bugungi yuqori texnologiyalar, global iqtisodiyotda dunyoning istalgan nuqtasidan xizmatlar yoki mahsulotlarni sotib olish imkoniyati bir necha tugmachani masofadan bosish orqali amalga oshirilmoqda. Shuningdek, elektron iqtisodiyot rivojlanishda davom etmoqda. Ushbu nashr bitkoin kabi raqamli valyutalar va investitsiyalarning yangi turlari, masalan, noaniq tokenlar odatiy holga aylangan vaqtda nashr qilinmoqda.

Shtatlar daromad yig'ishda davom etar ekan, ularning soliq tizimlari yetarli darajada samarali emasligi ko'rinib qolmoqda. 1990-yillar oxiridagi farovonlik aksariyat Shtatlarda rekord darajadagi byudjet profitsitiga olib keldi. 2000-yillarning birinchi o'n yilligi oxiridagi retsessiya esa, o'z navbatida, byudjet taqchilligining rekord darajada ko'tarilishiga olib keldi. Pandemiya keyingi iqtisodiy yuksalish, o'z navbatida, aksariyat Shtatlarda rekord darajadagi byudjet profitsitiga olib keldi. Shtat soliq tushumlari iqtisodiy o'zgarishlardan ham zarar, ham foyda ko'rdi. Shuningdek, siyosatchilar Shtat xizmatlarini muammosiz moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan barqarorlikni topish uchun kurashdilar.

Tizimlarning samaradorligi va muhimligi haqidagi savollar har doim dolzarb bo'lgan; Shtat soliqlariga bo'lgan ehtiyoj hech qachon hozirgidek muhim bo'lmagan. Mahalliy hukumatlar har qachongidan ham ko'proq Shtat xizmatlarini taqdim etmoqda. An'anaviy xizmatlarga qo'shimcha ravishda (masalan, sog'liqni saqlash, mudofaa, qamoqxonalar, oliy ta'lim va avtomobil yo'llarini ta'mirlash) hududlar deyarli faqat Shtat va mahalliy hukumatlar tomonidan taqdim etilgan va to'langan ko'plab xizmatlarni taqdim etadilar. Shunday ekan, mahalliy hukumatlar behisob pul yig'ayotgani ajablanarli emas. Shtat bo'ylab soliqqa tortish ahamiyatining bunday o'sishi, asosan, bir qancha siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlarni aks ettiradi.

Vakolatni Shtat zimmasiga yuklash masalasi

1980-yillardan boshlab, federal hukumat o'z vakolatlarining ko'pgina qismini Shtatlarga o'tkazib kelmoqda, bu hodisa ilmiy doiralarda keng tarqalgan holda *devolyutsiya* deb ataladi. Shtatlardan ko'plab dasturlarni boshqarish va moliyalashtirish talab qilingan (yoki ko'p hollarda bu ularning zimmasiga

yuklangan), ular an'anaviy ravishda federal hukumatning vakolatiga kirardi. Yordam dasturlari va avtomobil yo'llarini ta'mirlash kabi masalalar federal hukumat o'rniga Shtatlar tomonidan boshqariladigan xizmatlar qatoriga kiradi. Terrorizmga qarshi kurash submilliy moliyani yanada murakkablashtirdi, natijada Shtat va mahalliy hukumatlar jamoat xavfsizligiga haddan ortiq mablag' ajratishga majbur bo'ldi. Tibbiy xizmat ko'rsatish (Medicaid) xarajatlarining ko'payishi, qisman "Affordable Care Act - ACA" ("Sog'liqni saqlash to'g'risida"gi qonun) natijasi, Shtat moliyaviy manzarasini yanada yomonlashtirdi. COVID bilan bog'liq davlat xizmatlarining asosiy qismini federal hukumat moliyalashtirgan bo'lsa-da, pandemiya Shtatlar uchun ulkan va misli ko'rilmagan xarajatlarni keltirib chiqardi. Ushbu dasturlarni o'z zimmasiga olish xarajatlari federal moliyalashtirishning ko'payishi va moliyalashtirilgan majburiyatlar xavfidan himoya qilish orqali qoplanib kelgan bo'lsa-da, devolyutsiya Shtat hukumatlari byudjetlarining so'nggi yillarda kengayishiga sezilarli darajada hissa qo'shdi.

Bu mas'uliyat o'zgarishi bilan birga siyosiy bosimlar va ko'plab huquqiy muammolar Shtat hukumatlarini davlat ta'limi xarajatlarini o'z zimmalariga olishga majbur qildi. An'anaviy ravishda boshlang'ich va o'rta ta'lim mahalliy hukumatlarning vakolatlari doirasida bo'lsa-da, so'nggi o'ttiz yil davomida Shtat hukumatlari maktab moliyalashtirish xarajatlarining katta qismini qoplay boshladi. Ba'zi Shtatlar, masalan, Michigan deyarli barcha boshlang'ich va o'rta ta'limni moliyalashtiradi.

Davlat ta'limini moliyalashtirishning ko'payishini ikki asosiy rivojlanish ochib beradi. Birinchidan, 1970 va 1980-yillardagi mol-mulk soliqlariga qarshi isyon mahalliy hukumatlarning daromad yig'ish imkoniyatini jiddiy cheklab qo'ydi. Shu sababli, ko'pgina Shtat hukumatlari soliq cheklovlari ostida bo'lgan mahalliy maktab tumanlariga qo'shimcha moliyaviy yordam ko'rsatishga majbur bo'ldi.

Ikkinchidan, 1970 va 1980-yillarda mahalliy hukumatlarning maktablarni moliyalashtirish usullarining konstitutsiyaviyligi va adolatliliigi haqidagi huquqiy va siyosiy muammolar ko'paydi. Soliq bazasi katta bo'lgan boyroq maktab tumanlari o'z o'quvchilarini kam soliq bazasiga ega bo'lgan kambag'al maktab tumanlariga qaraganda ko'proq moliyaviy ta'minot bilan ta'minlashi mumkin edi. Ko'pgina Shtatlarda boy va kambag'al maktab tumanlari o'rtasida o'quvchi boshiga sarflangan mablag'ning katta tafovuti siyosiy norozilik va huquqiy muammolarga olib keldi. Ko'pgina Shtatlarning oliy sudlari Shtat hukumatlariga boy va kambag'al tumanlar o'rtasida maktab xarajatlarini teng taqsimlashni buyurdi. Maktablar moliyalashtirilishini markazlashtirish Shtatlar uchun katta muammolarni keltirib chiqardi.

Moliyaviy vakolatni o'zgartirish bosimlariga qo'shimcha ravishda, Shtatlar "Soliqqa qarshi siyosat" deb nomlangan jarayonni boshdan kechirdilar. Bu

tanqidiy ma'noda emas. Ko'pgina siyosiy rahbarlar va fuqarolar soliq yukini me'yordan ortiq deb hisobladilar. Soliqqa nisbatan dushmanlik kayfiyati "Og'ir soliq yuklari iqtisodiy o'sishni susaytiradi", degan qarashdan kelib chiqadi. Ba'zi holatlarda soliqqa qarshi norozilik: "Soliq to'lovchilarning o'z pullarini hukumatga qaraganda samaraliroq sarflashi mumkin", degan e'tiqoddan kelib chiqadi.

1970-yillarning oxiridan boshlab soliqqa tortishni siyosiyashtirishga, hatto ba'zilar aytishicha, yomonotliq qilishga qaratilgan tizimli harakatlar amalga oshirildi. Soliqqa qarshi bunday kuchli kayfiyat hukumatning barcha darajalarida seziladi. Soliqqa qarshi siyosat Kaliforniyada 13-sonli taklifning qabul qilinishiga sabab bo'ldi va butun mamlakat bo'ylab mol-mulk solig'iga qarshi isyonlarni keltirib chiqardi. Prezidentlik va kongress nomzodlari, ikki partiyadan ham, soliqlarni o'z kampaniyalarining markaziy qismiga aylantira boshladilar. Soliqni kamaytirish deyarli har bir Shtatda gubernatorlik va qonunchilikka nomzod bo'lganlar uchun doimiy mavzuga aylandi. Ushbu o'zgarishlar tashabbus va referendum harakatlariga turtki bo'ldi, bu esa, odatda, soliqqa qarshi kurashchilar tomonidan boshqarilgan.

Soliqqa qarshi siyosat Shtat hukumatlarining muayyan xizmatlar va ta'lim xarajatlariga talab oshgan paytda daromad yig'ish imkoniyatlarini cheklab qo'ydi. Ushbu paradoks Shtat daromad boshqarmalarini amaldagi soliq qonunlaridan ko'proq foyda olishga majbur qildi. Umumiy hisob-kitoblarga ko'ra, Shtat daromad boshqarmalari o'z audit va sud ishlari borasida yanada tajovuzkor bo'lib qolishdi. O'z navbatida, bu ehtiyotkorlik yuristlar va hisobchilarning korxonalarni audit va rejalashtirish maqsadida Shtat soliqlari bo'yicha xarajatlarni ko'paytirishga majbur qildi.

Davlat va mahalliy soliqlarning ahamiyati ortishining yana bir sababi (soliq to'lovchilar va hukumat nuqtayi nazaridan), ko'plab korporatsiyalar endi federal soliqlardan ko'ra ko'proq Shtat va mahalliy soliqlarni to'layotganidir. Ushbu tendensiya 1981-yilda, ko'plab korporatsiyalar birinchi marta federal soliqlardan ko'ra Shtat soliqlarini to'lay boshlagan paytda boshlangan va 1990-, 2000-, 2010- va 2020-yillarda davom etgan. Natijada, biznes jamoatchiligi Shtat soliqlari bilan bog'liq masalalarda lobbi qilish, audit qilish, rejalashtirish va sud ishlariga ko'proq resurs sarflamoqda. Biznes jamoatchiligi-ning davlat soliqlariga bo'lgan e'tiborining ortishi elektron tijorat, korporativ foyda va biznes resurslariga soliq solinishi bo'yicha ko'pincha bahsli vaziyatlarga sabab bo'ladigan munozaralar bilan namoyon bo'ladi.

Shtat soliq siyosati ham iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish vositasi sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi 40 yil ichida Shtat hukumatlari biznes sarmoyasi va ish o'rinlari uchun bir-biriga raqobatchi bo'lib kelmoqda. Ayniqsa, siyosiy rahbarlar o'zlarining soliq qonunlaridan kompaniyalarni o'z Shtatlariga ko'chib o'tishga yoki shu yerda qolishga undash uchun

foydalanishdi. Iqtisodiy faollikni rag'batlantirish uchun soliq imtiyozlaridan foydalanish, odatda, sog'lom soliq siyosati tamoyillariga zid bo'ladi (*qarang*: Brunori, 1997). Akademik va professional adabiyotlarda yaxshi hujjatlashtirilgan ushbu Shtatlararo raqobat noxush ta'sirlar ko'rsatdi: soliq bazasining qisqarishiga, shuningdek, bu cheksiz iqtisodiy rivojlanish va ish o'rinlarini yaratish poygasi Shtatlarni bir-biriga qarshi qilib qo'ydi.

Shtat miqyosida soliqqa tortishning davomiy ahamiyati

Shtat daromadlari tizimiga siyosiy va iqtisodiy tazyiqlar Shtat miqyosida soliqqa tortishning asosiy maqsadini o'zgartirmadi. Shtat hukumatlari o'z saylovchilari qidirayotgan xizmatlarni moliyalashtirish uchun daromadga muhtoj. Bu bayonot ochiq ko'rinishi mumkin, ammo Shtat xizmatlarini ko'rsatish va ushbu xizmatlar uchun to'lov to'lash maqsadida daromadni oshirish o'rtasidagi hayratlanarli uzilish hukumat sektorini bezovta qildi. Soliqlarni tanqid qiluvchi siyosiy ritorika va aholining soliq yukidan noroziligi va Shtat xarajatlari oddiy haqiqatni yashiradi, ya'ni xizmatlar tegishli mablag'siz davom eta olmaydi. Masalan, soliqqa qarshi kurashning eng ashaddiy himoyachisi nafaqat jamoat xavfsizligini ta'minlash, balki yo'llarni qurish va ta'mirlash kerakligiga ham rozi bo'ladi. Bundan tashqari, fuqarolarning ko'pchiligi Shtat politsiyasi xodimlari va boshqa muhim Shtat xizmatchilariga haq to'lanishi va oliy ta'lim kabi muhim Shtat xizmatlari moliyalashtirilishi kerakligiga rozi bo'ladi. Ushbu majburiyatlar federal mandatlar, vakolatlarni o'zgartirish muammolari va Shtat maktablarini moliyalashtirish mas'uliyatini oshirish bilan birga bajarilishi kerak. Bunday xizmatlarning ahamiyatini inobatga olgan holda, mamlakat qonun chiqaruvchilari va gubernatorlari Shtat hukumatlari jamoatchilik talablarini qondirish uchun yetarli darajada moliyalashtirilishini ta'minlash bo'yicha sa'y-harakatlarini keng qo'llab-quvvatlayotgani ajablanarli emas.

Fuqarolar xizmatlarni talab qilishda davom etganliklari kabi, Shtat hukumatlari ham tarix davomida ushbu dasturlar uchun daromad topishlari kerak. O'tmishda Shtatning siyosiy rahbarlari Shtat soliq tizimlari uchun ko'pincha jiddiy siyosiy va iqtisodiy muammolarga qaramay, Shtat xizmatlarini moliyalashtirishda o'z zukkoliklarini isbotladilar.

Shunday qilib, asosiy masala Shtatlar kerakli pulni yig'ishi yoki yig'masligida emas, balki bu mablag'lar kimdan va qanday yig'ilishida edi. Shtat va mahalliy hukumatlar odatda iste'mol, daromad va mulkka soliq soladi. Ushbu soliq toifalarining har biri jamiyatning turli qatlamlariga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Soliqlarning ba'zilari boylarga (progressiv daromad solig'i), ba'zilari esa kambag'allarga (regressiv sotish va foydalanish soliqlari) ko'proq tushadi. Bundan tashqari, ayrim soliqlar (yalpi tushum soliqlari va yuridik shaxslar-

dan olinadigan daromad solig'i) biznes va iqtisodiy rivojlanishga zarar yetkazadi. Hukumat uchun to'lov yukini kim ko'tarishini aniqlash muhim siyosiy masala deb qaraldi.

Davlat rahbarlari murakkab vazifaga duch kelishdi, ya'ni ular zarur daromadlarni yig'ishlari, ko'pincha soliqlarga umumiy qarshilikni yengib o'tishlari kerak bo'ladi. Soliq siyosatini belgilashda ular saylovchilarning, biznes manfaatlarining va kambag'allarni, kasaba uyushmalarini hamda atrof-muhitni himoya qiluvchi turli tashkilotlarning turli manfaatlarini hisobga olishlari kerak. Ular Shtatlararo raqobat, iqtisodiy rivojlanish va faxriylar, keksalar va bolalar kabi siyosiy jihatdan ma'qul guruhlariga soliq imtiyozlarini belgilash bilan shug'ullanishlari kerak. Shtat soliqlari unchalik muhim bo'lmasa-da, Shtat soliq siyosatini shakllantirish hech qachon bu qadar murakkab bo'lmagan.

Shtat soliq siyosatiga nazar

Kitobning maqsadi, siyosiy rahbarlar Shtat soliq siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda duch keladigan masalalarni o'rganishdir. Unda Shtat miqyosida soliqqa tortishning asosiy tushunchalari, shu jumladan, siyosatning nazariy asoslari va uning amaliy qo'llanilishi muhokama qilinadi. Ushbu kitob o'quvchini Shtat moliyaviy siyosatining mutaxassisi darajasiga olib chiqmaydi, chunki bitta asar buni uddalay olmaydi. Shuningdek, unda Shtatlardagi soliqqa tortish bilan bog'liq barcha masalalar yoritilmagan. Yana bir bor aytish kerakki, hech bir kitob bunga erisha olmaydi. Aksincha, maqsad Shtat hukumatlari oldida turgan asosiy soliq siyosati masalalarini tahlil qilishdir. Har bir bobda muayyan soliq masalasi, u keltirib chiqargan muammolar va Shtat soliq siyosatini shakllantirish va amalga oshirishda mumkin bo'lgan yechimlar haqidagi g'oyalar yoritiladi.

Soliq mezonlari

Shtatlarning soliq siyosatshunoslari va siyosiy rahbarlar oldida turgan eng muhim masalalardan biri bu muayyan soliq tizimining afzalliklarini o'lchash uchun asos sifatida foydalaniladigan mezonlarni aniqlashdir. Bu savol fuqarolarning o'zlari saylagan amaldorlar orqali Shtat soliq qonunlari yordamida nimaga erishishni umid qilishlarini bevosita belgilaydi.

2-bob keng tarqalgan klassik soliq siyosati deb ataladigan mavzuni muhokama qiladi. Klassik soliq siyosati barcha hukumat tarkibiy qismlarida, jumladan, Shtatlar uchun ham samarali daromad tizimlariga olib keluvchi tamoyillarni belgilab beradi. Ushbu tamoyillar – soliq tizimlari adolatli, samarali, barqaror va javobgar bo'lishi kerakligi – iqtisodchilar, siyosiy nazariyotchilar va Shtat soliq ma'murlari tomonidan uzoq vaqtdan beri qo'llab-quvvatlab kelinmoqda.

Shtatlararo raqobat va soliqqa tortish

Adolatli va samarali soliq tizimiga eng katta tahdidlardan biri bu iqtisodiy rivojlanish uchun tinimsiz izlanishdir. 3-bob iqtisodiy rivojlanish va Shtat soliq siyosatini shakllantirish o'rtasidagi munosabatni ko'rib chiqadi, bu mavzu akademik va siyosiy doiralarida uzoq vaqtdan beri muhokama qilinmoqda. Ushbu bobda Shtatlararo soliq raqobati iqtisodiy rivojlanish uchun innovatsiyalar, tajriba o'tkazish va samaradorlikka olib kelgani sababli ijobiy davlat siyosati maqsadi sifatida baholanadi. Biroq, bunday raqobat javobgarlikni ta'minlash uchun prinsipial yondashuv asosida amalga oshirilishi kerak. Barcha soliq to'lovchilarga yukni kamaytirishga qaratilgan, shu bilan birga zarur davlat xizmatlarini ta'minlashni ko'zda tutgan Shtatlararo raqobat davlat iqtisodiyotiga uzoq muddatli foydali ta'sir ko'rsatishi mumkin. Muhim tomoni shundaki, 3-bob so'nggi 30 yil ichida keng tarqalgan Shtatlararo soliq raqobatining kamroq istalgan shakllarini, xususan, ma'lum sanoatlar yoki individual kompaniyalarga qaratilgan soliq imtiyozlarini ham ko'rib chiqadi. Maqsadli soliq imtiyozlari ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishga qaratilgan siyosiy bosimni anglamasdan bergan javob sifatida tasvirlanadi. Bob xulosasida maqsadli soliq imtiyozlari sog'lom soliq siyosati tamoyillariga zid ekanligi aytiladi.

Siyosiy masalalar

4-bob Shtatlarda soliq siyosatini shakllantirishga ta'sir ko'rsatadigan siyosiy manfaatlarni o'rganadi. Soliq siyosati saylovlar va qonunchilik siyosatida muhim rol o'ynaydi. So'nggi 30 yil davomida Shtat saylovlarida soliq siyosati muhim qism bo'lib kelgan. Ko'plab gubernatorlar va qonun chiqaruvchilar Shtatlarning fuqarolarni qanday soliqqa tortishi kerakligi haqidagi pozitsiyalari tufayli jamoat lavozimlariga saylangan yoki saylovlarda yutqazgan. Deyarli har bir saylov jarayonidabir yoki bir nechta Shtat bo'ylab soliq siyosati ustuvor masala hisoblangan kompaniyalar taqdim etilgan.

Soliq siyosati qonunchilik jarayonida yanada katta rol o'ynaydi. Biznes, jamoat manfaatlari, mehnat va ta'lim tashkilotlari muntazam ravishda Shtat qonun chiqaruvchilarini soliq masalalarida lobbi qilishadi. Ko'p ishchilarni ish bilan ta'minlaydigan yirik korporatsiyalar, saylov kampaniyalariga hissa qo'shuvchilar va saylovchilarning Shtat soliq siyosatiga ta'siri juda katta. Biroq, fuqarolar ham soliq siyosatini shakllantirish sohasida tobora qudratli kuchga aylanib bormoqda. Deyarli 50 foiz Shtatlarda fuqarolarga soliq siyosati masalalarini boshlash va bevosita ovoz berish imkoniyati berilgan. So'nggi 30 yil ichida siyosat tarafdorlari ushbu amaliyotdan tobora ko'proq foydalanib kelmoqda, bu amaliyot bevosita demokratiya deb ataladi va soliq siyosatini

belgilash uchun qo'llaniladi. Faqat 1990-yillardan beri fuqarolardan 300 dan ortiq soliqqa oid masalalarda ovoz berish so'ralgan. Va soliqqa oid ovoz berish masalalari soni har yili ortib bormoqda. Soliq siyosatini belgilash uchun tashabbuslar va referendumlardan foydalanish Shtat hukumatlari uchun ko'plab savollarni keltirib chiqarmoqda. Xususan, Shtat soliq siyosati omma-viy ovoz berish orqali belgilanishi kerakmi? Fuqarolar jo'yali qarorlar qabul qilish uchun yetarli ma'lumotga egami? Maxsus manfaatlar ta'siri qonunchilik yo'li bilan belgilangan soliq siyosatidan ko'ra tashabbuslar bilan belgilangan soliq masalalarida ko'proq seziladimi? 4-bobda aytilishicha, bunday tashabbuslarning Shtat hukumatlari uchun oqibatlari keng ko'lamli bo'ladi.

Shtat soliqlariga bosim

5-bobda soliqlarning muayyan turlari bo'yicha taqdim etilgan siyosiy masalalar ko'rib chiqiladi. Tahlil ushbu soliqlarning siyosatini loyihalash haqida ba'zi ma'lumotlarni taqdim qilsa-da, asosiy e'tibor bu soliqlarni undirishda yuzaga keladigan iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy masalalarga qaratiladi.

Savdo va foydalanish uchun soliq

5-bobda Shtat daromadlari tizimining asosiy tayanchlaridan biri – savdo va foydalanish solig'i ko'rib chiqiladi. Bir asrdan ko'proq vaqt davomida ko'pgina Shtat soliq tizimlarining muhim tarkibiy qismi bo'lib, savdo va foydalanish soliqlari Shtat soliq tushumlarining deyarli uchdan bir qismini tashkil qiladi. Biroq, bugungi shiddatli iqtisodiyotda savdo solig'i kuchli bosim ostida qolmoqda.

1998-yilda Buyuk Depressiyadan keyin birinchi marta jismoniy shaxslar daromad solig'i Shtat daromadlarining yagona eng muhim manbai sifatida savdo solig'ini almashtirdi. Savdo solig'iga doimiy bosim elektron tijorat, xizmat ko'rsatishga asoslangan iqtisodiyotga o'tish va an'anaviy ravishda soliqqa tortiladigan mahsulotlarning keng toifalarini ozod qilish uchun siyosiy bosim natijasidir. Ko'pgina kuzatuvchilar, shuningdek, savdo va foydalanish solig'ini barcha Shtat soliqlarining eng adolatsizi deb bilishadi. Shunga qaramay, siyosiy rahbarlar odatda daromad va kapital soliqlaridan ko'ra savdo solig'ini afzal ko'rishadi.

Shaxsiy daromad solig'i

Yana bir muhim daromad manbai – shaxsiy daromad solig'i bo'lib, u Shtat soliqlari tushumining uchdan bir qismidan ko'prog'ini tashkil qiladi. Doimiy bosim ostida bo'lgan savdo va foydalanish solig'idan farqli o'laroq, shaxsiy da-

romad solig'i beqiyos o'sish sur'atiga ega. Shuningdek, u keng jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. 6-bobda muhokama qilinganidek, shaxsiy daromad solig'i juda katta miqdorda daromad keltiradi va ko'pchilik tomonidan barcha Shtat yig'implari ichida eng adolatlisi sifatida qabul qilinadi. Shunga qaramay, Shtat shaxsiy daromad solig'ini joriy etish bir qancha muhim siyosiy muammolarini keltirib chiqaradi. Shaxsiy daromad solig'ining eng qiyin jihati – bu ko'plab siyosatchilar tomonidan iqtisodiy o'sishni to'xtatuvchi, deb tushunishdir. Bundan tashqari, shaxsiy daromad solig'i yuklarining yuqoriligi migratsiyani past va soliqsiz Shtatlarga olib kelishi haqida ko'plab dalillar mavjud.

Korporatsiya daromad solig'i

7-bobda korporatsiya daromad solig'i ko'rib chiqiladi. Bu soliq turi, ehtimol, Shtat soliqlari ichida eng bahslisidir. Korporatsiya daromad solig'i Shtat soliq tushumining 5 foizidan kamrog'ini tashkil qiladi. Biroq, Shtat hukumatlari va soliq to'lovchilar soliqni boshqarish va ularga rioya qilish uchun katta mablag' sarflaydilar. Mutaxassislar korporativ daromadlarni soliqqa tortishning bir qancha muhim sabablarini keltirishsa-da, soliq daromad manbai sifatida qisqarishda davom etdi. Ushbu pasayish qisman soliq qonunchiligi mutaxassislari va korxonalar tomonidan korporativ soliq majburiyatlaridan qochish bo'yicha yanada ilg'or rejalashtirishlarga berilganligi natijasidir. Bu, shuningdek, Shtatlar korporatsiyalarga soliq imtiyozlari berish uchun jiddiy siyosiy bosim bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bir qancha omillar, jumladan, undirilgan daromadning nisbatan kichik miqdori, daromadni undirishning katta xarajatlari va soliqni qayta tiklash uchun zarur bo'lgan keskin qadamlar ko'pchilikni soliqning uzoq muddatli hayotiyligini shubha ostiga qo'ydi.

Boshqa Shtat soliqlari

8-bobda Shtatlar tomonidan solinadigan boshqa turdagi soliqlar tasvirlanadi. Ba'zi soliqlar (masalan, yalpi daromadlar va franchizalarga solinadigan soliqlar) bahsli va keng tanqid qilinadi. Ba'zi soliqlar esa (masalan, Shtat mulk soliqlari va meros soliqlari) juda kam daromad keltiradi. Shunga qaramay, ular muvofiqlik va ma'muriy resurslarni sezilarli darajada sarflaydi. Bundan tashqari, ular saylangan rahbarlar uchun ko'pincha siyosiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Maxsus aksiz soliqlari, Shtat daromadlarining eng qadimgi manbalaridan biri bo'lib, umumiy Shtat soliq daromadlarining taxminan 20 foizini tashkil qiladi. Turli aksizlardan foydalanish atrofida ko'plab iqtisodiy va siyosiy savollar mavjud. Daromad va savdo soliqlaridan farqli o'laroq, aksiz soliqlari

katta daromad keltirish bilan birga, ijtimoiy siyosat maqsadlariga xizmat qilishi mumkin. Masalan, alkohol va tamaki mahsulotlariga solinadigan aksiz soliqlari ushbu moddalar iste'molini cheklashi mumkin. Yonilg'i uchun aksiz soliqlari esa, yoqilg'i tejamkorligini rag'batlantirishi mumkin. Biroq, bunday ijtimoiy siyosat maqsadlari soliqqa tortish bozor ta'siriga neytral bo'lishi kerak, degan tushuncha bilan zid keladi. Ushbu soliqlar ko'pincha regressiv deb qaraladi va uzoq muddatli daromad o'sishi uchun unchalik katta imkoniyat yaratmaydi.

Soliqsiz daromad manbalari

Shtatlar umumiy daromadlarining atigi 40 foizini soliqlar orqali yig'adilar. 9-bobda tushuntirilganidek, Shtat hukumatlari tomonidan qo'llaniladigan soliq solinmagan daromad manbalariga hukumatlararo yordam, lotereya daromadlari, yig'imlar va litsenziyalar kiradi.

Ushbu soliqsiz daromad manbalari soliq siyosatini muhokama qilish uchun muhimdir. Bunday daromadlarning mavjudligi Shtatlarga qisqa muddatli moliyalashtirish strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi, chunki ular uzoq muddatli muammolarni hal qilish yo'llarini ko'rib chiqadilar. Masalan, Shtatlar iste'mol va biznes soliqlarini kuchaytirish uchun zarur bo'lgan siyosiy jihatdan qiyin choralarni amalga oshirishni kechiktirishi mumkin. Ammo 9-bobda muhokama qilinganidek, Shtatlarning muqobil daromad manbalariga tayanish qobiliyati tabiatan cheklangan.

Bizni kutayotgan masalalar

Yakuniy bobda sanoat inqilobidan keyingi ikkita eng muhim iqtisodiy o'zgarishlar taqdim etgan siyosat masalalari, ya'nibozorlarning globallasuvi va raqamli iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanishi ko'rib chiqiladi. Birgalikda bu o'zgarishlar jamiyatning barcha jabhalariga ta'sir qilishda davom etadi. Shtat siyosati va siyosiy rahbarlar yangi iqtisodiyot ularning daromad tizimlariga qanday tahdid solayotganini yaxshi bilishadi. Shtat hukumatlari allaqachon elektron tijorat natijasida sezilarli soliq tushumlarini yo'qotgan va ular ko'proq narsani yo'qotmaslik uchun kurashadilar.

Global tijoratning soliq tizimlariga ta'siri kamroq tushuniladi. Hukumat savdo to'siqlarini olib tashlash, kapitalning harakatchanligi va rivojlanayotgan iqtisodiyotlarning kengayishi global savdoning o'sishini tezlashtirishda davom etadi. Milliy chegaralar o'z ahamiyatini yo'qotadi. Jahon savdosining bunday o'sishi Shtat soliq tizimlarini misli ko'rilmagan yo'llar bilan qiyinlashtiradi. Masalan, xalqaro savdo shartnomalari tashqi savdoning Shtat soliqlarini, xususan, korporativ soliqlarni cheklashi mumkin. Bundan tashqari, che-

garalar bo'ylab tovarlarning tez o'tishi va kapitalning harakatchanligi tranzaksiyalar manbasini aniqlashni hamda sotish va daromad solig'ini qiyinlashtiradi. Jahon kapitalining harakatchanligi Shtatlarga xorijiy milliy hukumatlar bilan raqobatlashish uchun bosimni ham oshiradi.

10-bobda Shtatlar ko'pincha muammoli soliq tizimlari duch keladigan muammolarni hal qilishda ko'rib chiqishlari kerak bo'lgan beshta umumiy siyosiy tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu siyosiy tavsiyalar jiddiy soliq islohoti yoki katta xarajatlarni o'z ichiga olmaydi. Oxir-oqibatda jiddiy soliq islohoti zarur bo'lishi mumkin bo'lsa-da, bu oddiy siyosiy tavsiyalar qonun chiqaruvchilar va siyosatchilarga Shtat soliq siyosatini ko'rib chiqish uchun keng doirani taklif qiladi. Tavsiyalar xarajatsiz yoki bahs-munozaralarsiz amalga oshirilishi mumkin va ular yanada samaraliroq va adolatli Shtat soliq tizimlarini yaratishga yordam beradi, deb o'ylaymiz.

II BOB

SOLIQ SIYOSATINING ASOSIY TAMOIYILLARI

Soliq siyosatini “yaxshi” deb hisoblash nimalardan iboratligini aniqlash qiyin. Ba’zilar uchun yaxshi soliq siyosati soliq tizimi tomonidan fuqarolarga yuklangan mas’uliyat, ya’ni davlat xarajatlarining qaysi qismlarini aholi segmentlari ko’tarishi kerakligi masalasi bilan o’lchanadi. Bu savol ko’p yillik bahs-munozaralarga sabab bo’ldi – mas’uliyat ko’proq boylarga yuklanishi kerakmi yoki kamroq omadli odamlarga soliq yukini kamaytirish lozimmi? Ba’zilar sog’lom soliq siyosatini diniy tamoyillar asosida, ba’zilar esa soliq siyosatining savdo va sanoatga ta’siri, ya’ni siyosat iqtisodiy o’sishni rag’batlantirishi yoki to’xtatishi nuqtayi nazaridan baholasa va yana boshqalar esa, Shtat soliq siyosatini ijtimoiy adolat prizmasidan ko’rib chiqadi. Ammo soliqni qaysi guruhlar ko’proq to’lashi kerakligi haqidagi bahslarda bo’lgani kabi, “Biznes jamoatchiligi nisbatan kam soliq yukiga ega bo’lishi kerak”, degan fikr bilan “Biznes subyektlari, insonlar emas, davlat xizmatlari uchun ko’proq to’lash kerak”, degan qarash o’rtasida katta tafovut bor. “Biznes” soliqlarni to’lashi kerak”, degan qarash “Biznes subyektlari aslida soliq to’lamaydi, soliqni odamlar to’laydi”, degan uzoq vaqt davomida hukmronlik qilgan g’oya bilan zid keladi. Ba’zilar uchun yaxshi soliq siyosati uning siyosiy oqibatlari-ga bog’liq. Masalan, ma’lum bir rejalar saylovchilarga yordam beradimi? Bu saylov kampaniyasi uchun xayriya to’plashga yordam beradimi? Soliq siyosati tanlovlari ko’pincha siyosatchilarni bu harakat qayta saylanishga olib keladimi yoki muqarrar mag’lubiyatga olib keladimi, qabilidagi oddiy bir savolga javob topishga undaydi. Ba’zi siyosatchilar ushbu qarashni tan olishni istamasa-da, tarixda soliqqa oid siyosiy qarorlarida siyosiy bosimga tushgan davlat qonun chiqaruvchilari haqida ko’plab misollar mavjud. Shu bilan birga, soliqqa aloqasi bo’lmagan siyosiy kun tartiblari ko’pincha soliq siyosati muho-kamalarida ustunlik qiladi.

Boshqalar uchun yaxshi soliq siyosati davlatning hajmi va roli hamda qayta taqsimlashning maqsadga muvofiqligi haqidagi falsafiy qarashlarga asoslanadi. Ba’zilar yaxshi soliq siyosatini davlat xizmatlari uchun daromad to’plash qanchalik samarali amalga oshirilishiga qarab belgilaydi. Ushbu qarashga ega bo’lgan odamlar uchun: “Hukumat qanday qilib daromad to’laydi?” – degan savoldan ko’ra, davlat dasturlari uchun mablag’lar mavjud bo’lishi muhimroq. Aksincha, ba’zilar ko’pchilik davlat dasturlariga shubha bilan qaraydi. Davlat sektoriga nisbatan bunday salbiy qarashga ega bo’lgan odamlar soliqlar haqida yomon fikrga ega, ya’ni hukumat ularni qanday to’plamasin, ular shundayligicha qoladi. Ushbu spektr bo’ylab o’zlarining yaxshi soliq

siyosati haqidagi qarashlari jamiyatning manfaati uchun ekanligiga chin dildan ishonadigan odamlar bor. Ko'pincha keng qamrovli mafkuraviy farqlarga qaramay, hukumat qanday qilib daromad to'lashi kerakligi haqidagi munozaralarda ishtirok etayotgan odamlar mamlakat uchun foydali soliq siyosatlarini ishlab chiqishga eng ko'p qiziqish bildirmoqdalar. Albatta, har doim ma'lum soliq siyosati tanlovlarini qo'llab-quvvatlashda yanada shubhali qarashga ega bo'lgan shaxslar bo'ladi. Bu odamlar soliq siyosatini tor, o'z manfaatlari uchun qulay nuqtayi nazardan ko'rib chiqadilar va yaxshi soliq siyosatini ularning o'ziga xos manfaatlari mos keladigan narsa sifatida belgilaydilar. Ammo, agar an'anaviy davlat siyosati yondashuvidan yondashilsa, jamiyatning keng qamrovli segmentlari tomonidan qabul qilinishi mumkin bo'lgan bir qator tamoyillarni ishlab chiqish mumkin.

Sog'lom soliq siyosatini nimalar tashkil etishi haqidagi savol yuzlab yillar davomida bahs-munozaralarga sabab bo'lgan. Adam Smit birinchilardan bo'lib bozor iqtisodiyotida daromad yig'ish uchun ko'rsatmalarni bayon qilgan. 1776-yilda A.Smit daromad tizimini baholash uchun to'rtta tamoyilni sanab o'tgan:

1. Har bir davlat fuqarosi, iloji boricha, davlatni qo'llab-quvvatlash uchun o'z imkoniyatlariga qarab hissa qo'shishi kerak, ya'ni davlat himoyasi ostida topgan daromadiga qarab hissa qo'shishi kerak.
2. Har bir shaxs to'lashga majbur bo'lgan soliqlar aniq bo'lishi va ixtiyoriy bo'lmasligi kerak.
3. Har bir soliq to'lovchiga to'lovni amalga oshirish imkoniyati eng qulay bo'lgan vaqtda undirilishi kerak.
4. Har bir soliq nafaqat odamlarning cho'ntagidan chiqarilgan, balki davlat g'aznasiga olib kelingan mablag'lar bilan solishtirganda imkon qadar kam bo'lishi kerak.

Ikki tashkilot – **Shtat qonunchilari milliy konferensiyasi (NCSL)** va **Yer siyosati bo'yicha Linkoln institute** – sog'lom Shtat soliq siyosati uchun eng yaxshi tamoyillar to'plamini taqdim etdi. 1988-yilda ushbu tashkilotlar Shtat soliq tizimlarini yaxshilash bo'yicha muhokamalar olib borish uchun qonunchilar va olimlarni to'pladi. Uchrashuv natijasi "Yuqori sifatli Shtat daromad tizimining tamoyillari" deb nomlangan muhim hisobot edi. Hisobotda ko'plab soliq nazariyotchilarining sog'lom soliq tizimi nima ekanligi haqidagi qarashlari qayta bayon qilingan.

1992-yilda ushbu hisobot Shtat qonunchilari milliy konferensiyasi (NCSL) tomonidan keng tarqatilgan va ko'p iqtibos keltirilgan "Davlat soliq islohotlari uchun tugallanmagan kun tartibi" (Gold, 1988) kitobida chop etilgan. Siyosatchilar va soliq mutaxassislari yaxshi Shtat soliq siyosatining ayrim jihatlari muhokama qilishda davom etishlariga qaramay, ular umumiy beshta keng tamoyilga kelishib olishgan.

Birinchi tamoyil: yetarli daromad yig'ish

Ko'p odamlar uchun soliq tizimining asosiy va albatta, yagona qonuniy maqsadi davlat xarajatlarini qoplash uchun daromad yig'ishdir. Soliq tizimi faqat bir maqsad (siyosiy jarayon orqali belgilanadigan xarajatlarni moliyalashtirish)ga erishish vositasi (daromad yig'ish) sifatida qaraladi (Blough, 1955). Ushbu tamoyil, ayniqsa, Shtat soliq sohasida juda muhimdir. Muvozanatli byudjet qonunlari Shtatlarni asosan kamomad bilan xarajat qilishdan himoya qiladi. Shunday qilib, soliq tizimi jamoatchilik talab qilgan xizmatlar uchun zarur daromadlarni yig'ishi kerak.

Soliq tizimi nafaqat joriy xarajatlar uchun mablag' ajratishi, balki Shtatning kelajakdagi daromad ehtiyojlarini ham qondirishi kerak. NCSL o'zining keng tarqalgan hisobotida Shtatning daromad ehtiyojlarini qondirish uchun soliq tizimi yetarli daromad yig'ishi, barqarorlik va aniqlikni ta'minlashi kerakligini ta'kidlagan (NCSL, 1992, 7).

"Yetarlilik" tushunchasi Shtat byudjetini muvozanatlashtirish uchun yetarli daromad mavjud bo'lishi va ushbu byudjetni Shtat xarajatlaridagi o'zgarishlarga moslashtirish kerakligini anglatadi. Umuman olganda, Shtat soliq tizimi fuqarolar talab qiladigan va ularning saylangan vakillari tomonidan tasdiqlangan dastur va siyosatlarini moliyalashtirish uchun yetarli daromad yig'ishga mo'ljallangan bo'lishi kerak. Yetarlilikning asosiy xususiyati Shtat soliq tizimlarining moslashuvchanligidir. Siyosiy va iqtisodiy rivojlanishlar o'zgargani sayin xarajat ehtiyojlari ham vaqt o'tishi bilan farq qiladi.

"Barqarorlik" deganda, vaqt o'tishi bilan doimiy daromad yig'ishni ta'minlash tushuniladi, bu esa, soliqlar aralashmasini talab qiladi va "ba'zilari iqtisodiy o'zgarishlarga boshqalarga qaraganda kamroq sezgir bo'ladi" (NCSL, 1992, 7). Masalan, shaxsiy daromad solig'i iqtisodiy yuksalish davrida boshqa soliqlarga qaraganda ko'proq daromad keltirishi mumkin, ammo tanazzul davrida bu soliq daromadlari kamayadi. Aksincha, keng qamrovli savdo soliqlaridan yig'ilgan daromadlar iqtisodiy o'zgarishlarga nisbatan barqaror bo'ladi. Barqarorlik muhimdir, chunki davlat xizmatlarining aksariyati noma'lum muddatga mo'ljallangan. Ya'ni, Shtat hukumatlari pul sarflaydigan narsalarning ko'pi (masalan, maktablar, yo'llar, qamoqxonalar) yil sayin o'zgarmasdan qoladi.

"Aniqlik" tushunchasi siyosatchilar soliqlarni o'zgartirish soni va turlarini minimallashtirishlari kerakligini anglatadi. 1992-yildagi NCSL hisobotida qonunlardagi tez-tez o'zgarishlar iqtisodiy tanlovlarga va uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirishga xalaqit berishi ta'kidlangan. Qonundagi tez-tez o'zgarishlar, shuningdek, soliq qoidalariga rioya qilish tartibini buzadi va ma'muriy xarajatlarni oshiradi.

Albatta, barcha hukumatlar daromad tizimini ba'zida o'zgarayotgan iqtisodiyot ehtiyojlariga moslashtirish yoki adolat va samaradorlikni oshirish

uchun o'zgartirish kerakligini tan olishlari kerak. Ammo ko'pchilik Shtat daromad tizimlariga sezilarli o'zgarishlar ehtiyotkorlik bilan va puxta o'ylab amalga oshirilishi kerakligiga qo'shiladi. Birinchi tamoyilga ko'ra – mavjud va kelajakdagi davlat xizmatlari uchun yetarli daromad yig'ish – Shtat hukumatlari, odatda, muvaffaqiyatli bo'lgan. Shtat jamoat moliya tizimlari yaxshi va yomon iqtisodiy davrlarda daromad yig'ishda sezilarli darajada mohirlik ko'rsatgan. Shtatlar yetarli daromad yig'ishda erishgan muvaffaqiyatlarining bir qismi muvozanatli byudjet talablariga bog'liq, bu asosan Shtatlarning kamomad bilan sarflanishini taqiqlaydi. 24 ta Shtat konstitutsiyasi yakuniy Shtat byudjeti muvozanatli bo'lishi kerakligini talab qiladi. Yana 8 ta Shtatda muvozanatli byudjetni talab qilish qonuniy talabdir. Va Vermontdan tashqari barcha Shtatlarda gubernator tomonidan taqdim etilishi yoki qonun chiqaruvchilar tomonidan tasdiqlanishi kerak bo'lgan muvozanatli byudjet bo'yicha qonuniy talab mavjud. Shunday qilib, siyosiy rahbarlar ko'pincha jamoat xizmatlari va bu xizmatlar olib keladigan soliq yuklari o'rtasida qiyin tanlov qilishga majbur bo'lishadi. Shtatlarning muvaffaqiyati, shuningdek, soliq daromadlarini yig'ishga doimiy iqtisodiy va siyosiy qiyinchiliklarga qaramay davlat xizmatlarini moliyalashtirish yo'llarini topgan qonunchilik rahbarlarining siyosiy irodasi bilan bog'liq. Ushbu siyosiy jihat ilmiy tadqiqotlarda deyarli o'rganilmagan va jamoatchilik tomonidan yetarlicha tushunilmagan. Shunga qaramay, qonun chiqaruvchi organlar murakkab davrlarda daromad yig'ishda juda ijodkorlik ko'rsatganliklari uchun hurmatga sazovor. So'nggi 30 yil davomida Shtat qonunchilari, muvozanatli byudjet qonunlari hukmronlik qilgan, soliq bazasi qisqargan va soliqqa qarshi siyosiy kayfiyat hukmron bo'lgan muhitda, saylovchilarning talab qilgan xizmatlarini taqdim eta olgan. Qonunchilarning ko'pincha qiyin sharoitlarda davlat xizmatlarini moliyalashtirishdagi ijodkorligi yetarlicha qadrlanmagan. Ammo hukumatni moliyalashtirishdagi ko'p yillik muvaffaqiyat Shtat soliq tizimlarining o'z tuzilmasi bilan bog'liq. Ta'kidlanganidek, ushbu tizimlar farovon va qiyin davrlarda jamoatchilikning xizmatlarga bo'lgan talablarini qondirishda juda samarali bo'lib kelgan. Shtat daromadlarining katta qismi daromad va iste'mol soliqlarining aralashmasidan kelib chiqadi. Ushbu soliqlarning o'sishi va barqarorligi Shtatlarning iqtisodiy sikllarga bardosh berishiga va davlat xizmatlarini sezilarli darajada qisqartirmasdan olib borishga yordam berdi. Soliq va boshqa daromad manbalarining xilma-xilligi Shtat qonun chiqaruvchilariga ajoyib moslashuvchanlik va vakolat bergan. Shtat qonunchilari daromadni kamaytirishni yoki oshirishni ma'lum bir soliq turiga yo'naltira olganlar. Shunday qilib, Shtatlar davlat moliya tizimini sezilarli darajada isloh qilmasdan daromadni yig'ish yoki soliqlarni kamaytirishga muvaffaq bo'ldi. Shtatlar o'zgarib borayotgan iqtisodiy muhitda bu qadar yaxshi ishlaganligi ajablanarli, chunki ko'pgina asosiy Shtat soliq tizimlari XX asr boshlarida ishlab chiqilgan edi. O'sha

paytda mamlakat iqtisodiyoti asosan moddiy shaxsiy mulk ishlab chiqarish va dehqonchilik bilan shug'ullangan. O'tgan asr davomida AQSH iqtisodiyoti xizmat ko'rsatish sohasiga va xalqaro savdoga ko'proq tayanishga o'tdi. Bugungi kunda elektron tijorat yana bir dramatik iqtisodiy o'zgarishni keltirib chiqarmoqda. Hozirgacha, barcha iqtisodiy o'zgarishlarga qaramay, Shtat soliq tizimlari davlat xizmatlari uchun zarur daromadni ishlab chiqarishga muvaffaq bo'ldi. Biroq, ular bu maqsadga erishishda davom etishi davlat moliyasi doiralarida keng bahs-munozaraga sabab bo'lmoqda.

Ikkinchi tamoyil: neytrallik

Aksariyat iqtisodchilar va siyosat nazariyotchilari: "Soliqlar bozor qarorlariga imkon qadar kamroq ta'sir ko'rsatishi kerak", degan fikrga qo'shiladilar. Na korxonalar, na jismoniy shaxslar faqat ijobiy yoki salbiy soliq oqibatlari tufayli chora ko'rishga majbur qilinmasligi (yoki rag'batlantirilmassligi) kerak. Biznes qarorlarini soliq kodeksi emas, bozor sharoiti va iqtisodiy samaradorlik belgilab berishi kerak. Xuddi shuningdek, soliqlar individual iste'mol tanloviga ta'sir qilish uchun ishlatilmasligi kerak. Albatta, barcha soliqlar ma'lum darajada qaror qabul qilishga ta'sir qiladi. Biroq, optimal tarzda, soliq tizimi bozor buzilishlarini minimallashtirishi kerak.

Siyosatchilar "Soliq betarafligiga keng soliq bazasi (ya'ni, bir nechta imtiyozlar, chegirmalar va kreditlar bilan) va past stavkalariga ega bo'lgan tizim (NCSL, 1992) bilan eng yaxshi tarzda erishiladi", – degan fikrga qo'shiladilar. Keng bazalar va past stavkalar asosida qurilgan soliq tizimlari soliqni tejashga asoslangan iqtisodiy qarorlar qabul qilish imkoniyati va rag'batini minimallashtiradi. Bundan tashqari, agar Shtat soliq yuklarini belgilashda odamlar guruhlarini farqlashi kerak bo'lsa, bu farqlar eng katta yukni ko'taradigan soliq to'lovchilar tomonidan yaratilgan tashqi xarajatlar yoki tranzaksiya xarajatlarini aks ettirishi kerak (Pogue, 1998).

Shtat soliq tizimlari, odatda, betaraflikka erisha olmadi. Ko'pgina soliq qoidolari shaxsiy va biznes xatti-harakatlariga ta'sir qilish uchun mo'ljallangan. Kitoblarda tom ma'noda minglab qoidalar mavjud va biz muhokama qilishimiz uchun ham yetarli. Korxonalarga, zavod va asbob-uskunalariga sarmoya kiritish va ishchi kuchini kengaytirish uchun imtiyozlar sifatida chegirmalar, kreditlar va imtiyozlar beriladi. Ushbu imtiyozlar ba'zan Shtatdagi barcha korxonalarga taklif qilingan bo'lsa-da, ba'zi hollarda ular ma'lum tarmoqlar yoki muayyan kompaniyalar uchun taklif etiladi. Rag'batlantirish, odatda, korporativ daromad, sotish va foydalanish yoki mulk solig'ini kamaytirishni o'z ichiga oladi. Soliq imtiyozlari, odatda, biznesni siyosatchilarning fikriga ko'ra, biznes boshqacha harakat qilmaydi, deb hisoblagan tarzda harakat qilishga undash uchun ishlatiladi.

Jismoniy shaxslarga soliq imtiyozlari ham taqdim etiladi. Turli xil Shtat soliq tizimlari orqali odamlar harbiy xizmatga, farzand ko'rishga, uy-joyga ega bo'lishga, kollejda o'qishga va soliq mukofotlari evaziga amalga oshirilmagan boshqa faoliyat bilan shug'ullanishga rag'batlantiriladi. Bundan tashqari, jismoniy shaxslarning xarid qilish usullari – qayerda va qachon xarid qilishlari – savdo solig'i "bayramlari", kiyim-kechak uchun imtiyozlar va uy iste'moli uchun, oziq-ovqat uchun imtiyozlar ta'sir qiladi. Aksariyat odamlar individual soliq imtiyozlari bilan rag'batlantiriladigan faoliyat ijtimoiy jihatdan maqbul va hukumat tomonidan rag'batlantirilishi kerakligiga moyil bo'ladilar. Soliq tizimi ushbu ijtimoiy maqsadlarni amalga oshirishning eng samarali usulimi yoki yo'qmi, degan savol tug'iladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, shaxsiy va biznes xatti-harakatlariga nafaqat soliq imtiyozlari, balki soliq yuklari ham ta'sir qiladi. Tamaki aksiz solig'i asosan chekishni to'xtatish uchun mo'ljallangan. Shtatlar plastik oziq-ovqat qoplari, qurol va o'q-dorilar, shakarli shirin ichimliklar va boshqa ko'plab nomaqbul mahsulotlarga soliq soladi. Bundan tashqari, biznes soliqlari ko'pincha korxonalar ifloslanishining oldini oladigan yoki atrof-muhitni tozalashga yordam beradigan siyosatni qabul qilishga undash uchun mo'ljallangan.

Bu va boshqa ko'plab misollar shuni ko'rsatadiki, betaraflilik maqsadi Shtat soliq tizimlari tomonidan kamdankam uchraydi. Federal soliq tizimiga xos bo'lgan siyosiy va iqtisodiy tazyiqlar soliq betarafligiga erishishni juda qiyinlashtiradi.

Uchinchi tamoyil: adolatlilik

Soliq tizimlari, hukumatning barcha jabhalari kabi, adolatli bo'lishi kerak. Biroq soliq siyosatini tanlash orqali tenglikka qanday erishish mumkinligi, ehtimol, sog'lom soliq siyosatining boshqa jihatlariga qaraganda, jiddiy kelishmovchiliklarga bog'liq. Tenglik – bu qiymat mulohazalari bilan to'la tushunchadir hamda adolatlilik va beg'arazlilik esa bir muayyan tushunchani keltirib chiqara olmaydi.

Bundan tashqari, adolatsizlik ayblovleri siyosiy jihatdan kuchli bo'lishi mumkin. Siyosiy rahbarlar soliq siyosatini qo'llab-quvvatlayotganda daromadlar kodeksining adolatsizligini muntazam ravishda ta'kidlaydilar. Bu nohaqlik faryodi faqat ezilganlar uchun salib yurish qilayotgan liberal siyosatchilardan eshitilmaydi, balki bunday ritorika xuddi boy korporatsiyalar manfaatlarini ifodalovchi siyosatchilardan kelib chiqishi mumkin.

Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, soliq mutaxassislari o'z kapitalining ikkita umumiy tushunchasi bo'yicha kelishib oldilar. Soliq siyosati sohasida adolat an'anaviy ravishda gorizontal va vertikal tenglik nuqtayi nazaridan aniqlanadi (Reese, 1980).

Gorizontal tenglik

Soliq tizimi xuddi shunday joylashgan soliq to'lovchilarga bir xil munosabatda bo'lishi kerakligi haqidagi tushuncha "gorizontal tenglik" deb nomlanadi. Oddiy qilib aytganda, daromadlari va aktivlari o'xshash bo'lgan shaxslar va korxonalar bir xil soliqqa tortilishi kerak. Bu konsepsiya avval muhokama qilingan betaraflik masalasi bilan chambarchas bog'liq. Biroq, betaraflik birinchi navbatda iqtisodiy samaradorlikka taalluqli bo'lsa-da, gorizontal tenglik – odamlar va firmalarga teng munosabatda bo'lish – demokratik jamiyatda imperativ hisoblanadi.

Teng shaxslarni soliqqa tortishdagi real yoki sezilgan farqlar aholining soliq tizimiga ishonchini susaytiradi. Bir xonadonli qo'shnisi mulk solig'ini seziqlarli darajada kamroq to'lashini aniqlagan uy egasi yoki bir xil maosh oladigan hamkasbi boshqa stavkada soliqqa tortilishini ko'rgan xodimni ko'rib chiqing. Bunday holatlar soliq tizimiga va umuman, hukumatga ishonchsizlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Bundan tashqari, gorizontal tengsizliklar har doim kichikroq soliq bazasiga olib keladi. Jismoniy shaxslar, guruhlar yoki alohida operatsiyalar soliqdan ozod qilinganligi sababli baza qisqaradi. Soliq bazasining qisqarishi esa, imtiyozdan foydalanmaydigan har bir kishi uchun soliq stavkalarining oshishiga olib keladi. Agar uy iste'moli uchun oziq-ovqat kabi ba'zi xaridlar savdo solig'idan ozod etilsa, Shtat bir xil miqdordagi daromadni oshirish uchun boshqa xaridlar bo'yicha stavkalarni oshirishi kerak bo'ladi. Darhaqiqat, nafaqani olmaydigan odamlar olganlarga subsidiya beradi.

Siyosatchilar orasida "soliqlar gorizontal ravishda teng bo'lishi kerak", degan fikr keng tarqalgan. Amalda esa gorizontal tenglik Shtatning barcha darajalarida ham erishish qiyin deb baholanadi. Yuqoridagi misollarda bo'lgani kabi, deyarli har bir Shtatning soliq qonunchiligida tom ma'noda minglab shunga o'xshash shaxslar va korxonalar turlicha munosabatda bo'ladi. Teng daromad va iqtisodiy aktivlarga qaramay, fuqaroning faxriy, ota-ona, keksa fuqaro yoki talaba sifatidagi maqomi ko'pincha qulayroq soliq rejimiga olib keladi.

Albatta, korxonalarga nisbatan soliq tizimi kamdankam hollarda bir xil munosabatda bo'ladi. Shtatlar ko'pincha zavod va asbob-uskunalariga endigina yangi sarmoya kiritgan kompaniyalarni qo'llab-quvvatlaydilar, lekin bunday investitsiyalarni avval amalga oshirgan kompaniyalar qo'llab-quvvatlanmaydi. Xuddi shuningdek, kompaniyalar ma'lum miqdordagi xodimlarni yollash uchun soliq imtiyozlarini oladilar, ammo kerakli miqdordagi xodimlarni yollagan mavjud kompaniyalar bir xil imtiyozlarni olmaydilar. Bundan tashqari, o'xshash operatsiyalari, daromadlari va hajmi bo'lgan korxonalar ko'pincha tashkilotni tanlashlari sababli boshqacha munosabatda bo'lishadi.

Soliq tizimi tomonidan taqdim etilgan gorizontal tengsizliklar keng tarqalgan jamoatchilik noroziligini yoki siyosiy g'alayonni keltirib chiqarmadi. Jamoatchilikning xayrixoh munosabatining bir qismi shundaki, u imtiyozli rejimga ega bo'lgan ba'zi guruhlar (masalan, keksa fuqarolar yoki faxriylar) bunga loyiq ekaniga rozi. Ammo ba'zi reaksiyalar yoki ularning yetishmasligi jamoatchilikning gorizontal tengsizliklarni yaratish oqibatlari (boshqalarga nisbatan kattaroq soliq yuklari) yoki hatto bu tengsizliklar mavjudligi haqidagi cheklangan bilimlarini aks ettiradi.

Vertikal tenglik

Soliq mutaxassisleri uzoq vaqtdan beri soliq tizimi ma'lum darajada to'lov qobiliyatiga asoslanishi kerak, deb fikrlashgan (Blum va Kalven, 1953; Institut on Taxation and Economic Policy [ITEP], 2011). Siyosiy jihatdan ancha muammoli bo'lgan bu konsepsiya "vertikal tenglik" deb nomlanadi. Ba'zi kuzatuvchilarning ta'kidlashicha, vertikal tenglik soliqqa tortishning "progressiv" shaklini talab qiladi; ya'ni soliq to'lovchilar daromadlari oshgani sayin Shtat xizmatlari uchun to'lashda katta yuk bo'lishi kerak. Progressiv soliqlar, ularning tuzilishiga ko'ra, quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- ayrim tadbirkorlik soliqlari;
- meros, mulk va hadya soliqlari;
- mulk solig'i va shaxsiy daromad solig'i.

Adolatni qondirish uchun tizim qanchalik progressiv bo'lishi kerakligi haqida savol tug'iladi. Progressivlikning subyektivligi ko'pincha javobni siyosatga qoldiradi.

Boshqalar esa, tenglik barcha shaxslar bir xil stavkada soliqqa tortiladigan soliqning mutanosib shaklini talab qiladi, deb ta'kidlaydilar. Bu shaxslarning ta'kidlashicha, zamonaviy Shtat soliqlarining aksariyati barcha soliq to'lovchilarga taxminan mutanosib yuk yuklash uchun ishlab chiqilishi mumkin. Proporsionallik g'oyasi o'ziga xos jozibaga ega, ya'ni bunga ko'ra hamma bir xil stavkada soliqqa tortiladi. Ammo "mutanosiblik" tushunchasi mutanosib soliq tizimining bir og'riqli tomoni kambag'al aholiga to'g'ri kelishi ko'pchilik uchun qoniqarli emas. 10 foizlik daromad solig'i yiliga 1 000 000 dollar oladigan odamga qaraganda yiliga 30 000 dollar ishlab topadigan odam tomonidan ko'proq seziladi.

Biroq deyarli shubhasiz tushuncha shundan iboratki, sog'lom daromad tizimi regressivlikni kamaytiradi (NCSL, 1992). Regressivlik deganda, shaxsning daromadi yoki boyligi kamayishi bilan nisbiy soliq yuki ortib boradi. Olimlar, siyosatchilar, siyosiy rahbarlar va soliq siyosati haqida yozayotgan ko'pchilik sharhlovchilar regressiv tizimni adolatsiz deb hisoblashadi.

Akademiya va sharhlovchilar o'rtasidagi bu konsensusga qaramay, Shtat soliq tizimlari o'z tarixi davomida qat'iy regressiv bo'lib kelgan (Brunori, 2002a; Pechman, 1985; Phares, 1980). Deyarli har bir Shtatda shaxs qanchalik kambag'al bo'lsa, uning daromadining foizi hukumatni qo'llab-quvvatlash uchun shuncha ko'p to'lanadi. Garchi regressivlik yoki progressivlik darajasi Shtatlarda sezilarli darajada farq qilsa-da, so'nggi yillarda Shtat soliqlari yanada regressiv bo'lib qoldi (ITEP, 2018).

Shtat daromadlari tizimlarining regressiv tabiati asosan iste'mol soliqlariga, ham umumiy sotish, ham foydalanish va aksiz soliqlariga katta bog'liqlik natijasidir (ITEP, 2018). 5-bobda batafsil bayon qilinganidek, iste'mol soliqlari regressiv hisoblanadi, chunki past daromadli shaxslar o'z daromadlarining katta foizini yuqori daromadli shaxslarga qaraganda soliqqa tortiladigan tovarlarga sarflaydilar. Masalan, savdo solig'i odatda xizmatlar uchun undirilmaydi hamda boylar kambag'allarga qaraganda o'z daromadlarining ko'proq foizini xizmatlarga sarflaydi.

Iste'mol soliqlarining kambag'allarga ta'siri 41 Shtatda va Kolumbiya okrugida olinadigan keng ko'lamli jismoniy shaxslar daromad solig'i bilan biroz qoplanadi. Ammo Shtat miqyosida soliqqa tortishning bu progressiv shakli iste'mol soliqlariga jiddiy bog'liqlikning regressiv oqibatlarini bartaraf etish uchun yetarli emas. Umumiy savdo soliqlari 45 Shtat tomonidan o'rnatiladi va tarixan Shtat soliq daromadlarining uchdan bir qismini tashkil qiladi. Turli xil aksiz solig'i umumiy Shtat soliq tushumining taxminan beshdan bir qismini tashkil qiladi. Shunday qilib, Shtatlar soliq tushumlarining qariyb yarmi regressiv yig'imglarga tayanadi.

Bundan tashqari, jismoniy shaxslar daromad solig'i tizimlarining aksariyati biroz progressivdir (Brunori, 2002a). Aksariyat Shtatlarda past stavkalar va nisbatan kam belgilangan pog'onali stavka (progressiv shkalali jismoniy shaxslar daromad solig'i stavkalari) shakllari ham mavjud. Shuningdek, eng yirik Shtatlarning bir nechtasi (masalan, Texas va Florida)da jismoniy shaxslar daromad solig'i mavjud emas. Keyingi boblarda muhokama qilinganidek, progressiv deb hisoblanishi mumkin bo'lgan boshqa soliqlar – korporativ daromad va meros soliqlari umumiy Shtat soliq tushumining juda kichik qismini tashkil qiladi.

Shtat soliq tizimini yanada progressiv yoki hech bo'lmaganda kamroq regressiv qilish mushkul ish (Brunori, 2002a). Iste'mol soliqlari mahalliy moliya tizimining muhim qismidir. Ular milliardlab dollar daromad keltiradi va ularni osongina almashtirib bo'lmaydi. Iste'mol soliqlari, shuningdek, ko'pchilikning fikricha, regressivlik muammolaridan ustun bo'lishi mumkin bo'lgan ijobiy xususiyatlarga ega. Ammo regressiv soliqlarga tayanishdan tashqari, Shtatlar kattaroq muammoga duch kelishmoqda. Shtatlararo raqobat va federal tizim Shtatlarga mablag'larini mazmunli yoki samarali tarzda qayta taqsimlashiga

to'sqinlik qiladi. Darhaqiqat, olimlar uzoq vaqtdan beri faqat markaziy hukumatlar boylikni samarali tarzda qayta taqsimlashi mumkinligini ta'kidlab kelishgan. Boy rezidentlarga katta daromad solig'i yuklanishi muqarrar ravishda bu rezidentlarning ko'chishiga olib keladi.

Shunday qilib, Shtatlar haqiqiy dilemmaga duch kelishmoqda. Ular katta darajada regressiv soliqlarga tayanadilar, bu adolatsizdir, ammo siyosiy va iqtisodiy sharoitlar bu qaramlikni kamaytirishni deyarli imkonsiz holda qoldiradi. Shtat siyosatchilari gorizontaal yoki vertikal ravishda teng bo'lgan soliq tizimini ishlab chiqa olmadilar. Soliq tizimining eng kambag'al amerikaliklarga ta'sirini inobatga olsak, mazkur layoqatsizlik Shtat soliq siyosatidagi eng katta muvaffaqiyatsizlikdir.

To'rtinchi tamoyil: soliq tizimini boshqarishdagi qulaylik va muvofiqlik

To'g'ri soliq siyosatining ma'muriy talablari soliq to'lovchilarning unga rioya qilishi va hukumatning soliqlarni undirish xarajatlarini minimallashtirishini nazarda tutadi (Reese, 1980; Shoup, 1937). Agar daromad tizimi samarali bo'lsa, u quyidagilardan qochadi:

- murakkab qoidalar va odatdagi qoidalar;
- bir nechta ariza va hisobot talablari;
- ko'plab chegirmalar va istisnalar.

Shu ma'noda soddalikka bo'lgan ehtiyoj betaraflik maqsadi bilan bog'liq, chunki murakkablikka olib keladigan omillar bozor qarorlarini muqarrar ravishda buzadi.

Soliq tizimi qanchalik murakkab bo'lsa, soliq to'lovchining majburiyatlarini bajarish xarajatlari shunchalik ko'p bo'ladi. Korxonalar va jismoniy shaxslar qonun talablarini aniqlashga va soliq yuklarini qanday kamaytirishni rejalashtirishga ko'proq vaqt va pul sarflashadi. Murakkab soliq tizimi qonunning ma'nosiga shubha tug'dirganligi sababli, jismoniy shaxslar va korxonalar ham Shtat auditi faoliyatidan himoyalaniish uchun, shuningdek, sud jarayonlarida ko'proq vaqt va pul sarflashadi. Bundan tashqari, murakkablik ko'pincha samarali moliyaviy rejalashtirishni to'xtatadi. Aksincha, unchalik murakkab bo'lmagan soliq tizimi qonunni tushunishni osonlashtiradi va aholining tizimga ishonchini oshiradi.

Murakkab daromad tizimini boshqarishda hukumat jismoniy shaxslar bilan bir xil muammolarga duch keladi. Hukumat nuqtayi nazaridan qaralganda, murakkablik boshqaruv xarajatlarini oshiradi. Tizim qanchalik murakkab bo'lsa, soliq to'lovchilarning noroziligini bildirish ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi. Ko'p sonli imtiyozlar, chegirmalar va kreditlarga ega soliq tizimlari ko'proq audit va sud jarayonlarini talab qiladi. Oxir-oqibat, asoratlar (odatda,

regressivlikni yengillashtirish yoki rag'batlantirish istagining natijasi) sezilarli darajada ko'proq resurslarni talab qiladi va shu bilan ijro etish va undirish xarajatlarini oshiradi.

Umuman olganda, Shtat soliq tizimlari jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadigan soliqlarning ma'muriy qulayligi va samaradorligi uchun yuqori baho oladi. Savdodan olinadigan soliqlar va shaxsiy daromad solig'i ham yakka tartibdagi soliq to'lovchilar zimmasiga nisbatan kichik majburiyatlarni yuklaydi va Shtat daromadlari departamentlariga minimal majburiyat yuklaydi. Masalan, jismoniy shaxsning sotish soliqlari bo'yicha majburiyatlari sotib olish vaqtida tugaydi. Natijada hech qanday shakllarni topshirish shart bo'lmaydi, hech qanday yozuvlar saqlanmaydi, hisobchilar bilan maslahatlashilmaydi. Xuddi shuningdek, ushlab qolish talablari va federal soliq qonunlariga keng muvofiqlik jismoniy shaxslar daromad solig'iga rioya qilish yukini minimallashtiradi.

Soliq yukini minimallashtirish tufaylihar qanday muammo oson va tez yechiladi, degan xulosa kelib chiqmaydi. Darhaqiqat, Shtat soliq huquqining ayrim sohalari Vizantiya qoidalarini bilan to'ldirilgan. Bundan tashqari, 5-bobda qayd etilganidek, shaxsiy foydalanish solig'i bo'yicha qoidalarga rioya qilish deyarli yo'q. Aksariyat fuqarolar mulk va meros soliqlarini uncha tushunmaydilar. Ushbu soliqlarni joriy etish xarajatlari ancha katta bo'lsa-da, soliqlarning o'zi umumiy Shtat soliq daromadlarining juda kichik qismini tashkil qiladi.

Shtat miqyosida soliqqa tortish jismoniy shaxslarga qaraganda korxonalar uchun ancha murakkabroq. Muvofiqlik va ma'muriyatchilik nuqtayi nazaridan eng qiyin Shtat solig'i – bu korporativ daromad solig'i, garchi u umumiy soliq tushumining 5 foizidan kamrog'ini tashkil etsa ham. Ko'p Shtatli korporativ soliqqa tortishni tartibga soluvchi murakkab qoidalar Shtat qonun chiqaruvchi organlarining iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun qonunni o'zgartirishga qaratilgan doimiy harakatlari tufayli yanada murakkablashmoqda. Bundan tashqari, korporativ daromadlarni Shtat miqyosida soliqqa tortish bo'yicha sezilarli federal qonun va konstitutsiyaviy cheklavlarni hal qilishda qo'shimcha xarajatlarni kelib chiqadi. Shuningdek, yalpi tushum soliqlari, xususan, bir necha Shtatlarda faoliyat yuritadigan korxonalardan olinadigan soliqlar ham jiddiy muvofiqlik va ma'muriy xarajatlarni keltirib chiqaradi.

Savdo va foydalanish solig'i, shuningdek, biznes uchun, ayniqsa, bir necha Shtatlarda operatsiyalarga ega bo'lgan firmalar uchun ma'muriy va muvofiqlik muammolarini keltirib chiqaradi. Umuman olganda, sotuvchilar savdo solig'ini yig'ib, Shtatga o'tkazishlari kerak. Ular turli soliq yurisdiksiyalaridagi qonuniy talablarni kuzatib borishlari va har chorakda yoki oyda bir marta hisobot topshirishlari kerak. Ular, shuningdek, audit paytida keng ko'lamli qaydlarni saqlashlari kerak.

Yuqori darajadagi soliqlarni to'lash bo'yicha tayyorgarlik korxonalar uchun xarajatlarni oshiradi. Tadbirkorlik subyektlari investitsiya va yollash uchun kamroq resurslarga ega. Va bu muvofiqlik xarajatlari ko'pincha mijozlarga yuqori narxlar ko'rinishida o'tkaziladi. Natijalarning hech biri Shtat iqtisodiyoti uchun aytarli yaxshi emas.

Oddiylik maqsadi doimiy hushyorlikni talab qiladi. Kambag'allarning soliq yukini yengillashtirish uchun siyosiy bosim ko'plab savdo va jismoniy shaxslar daromad solig'i bo'yicha imtiyozlarni yaratadi. Iqtisodiy rivojlantirishni rag'batlantirish uchun siyosiy bosim korxonalar tomonidan to'lanadigan deyarli barcha soliqlar uchun ko'plab imtiyozlar, chegirmalar va kreditlarni keltirib chiqaradi. Shtat hukumatlari soliq imtiyozlarini qanchalik ko'p yaratsa (jismoniy shaxslar yoki biznes uchun), ular tizimni shunchalik murakkablashtiradi. Jismoniy shaxslar yoki tadbirkorlik subyektlari uchun soliq imtiyozlari soliq qonunchiligiga rioya qilish va ularni boshqarish xarajatlarini oshiradi.

Beshinchi tamoyil: javobgarlik

Javobgarlikni ta'minlash Shtatlardan bir nechta vazifalarni bajarishni talab qiladi. Birinchidan, Shtat soliq qonunchiligini boshqarish va ijro etish bilan shug'ullanuvchi shaxslar o'z vazifalarini samarali va adolatli bajarishlarini ta'minlashi kerak. Soliq to'lovchining ruhiyatiga noqonuniy yoki samarasiz yig'imlardan ko'ra ko'proq zarar keltiradigan ayrim narsalar bor.

Ikkinchidan, hukumat qonunlarni amaliyotga joriy eta olishi kerak. Odamlar va korxonalar o'zlarining to'lanmagan soliqlarini to'lashlari kerak. Hukumat esa bu soliqlarning undirilishini ta'minlash uchun vosita qo'llashi va siyosiy iroda ko'rsatishi kerak. Bu yerda muhokama qilingan sog'lom soliq siyosatining har bir tamoyili Shtatlardan daromadlar to'g'risidagi qonunlarni bajarishni talab qiladi. Ko'pgina mamlakatlar aniqlaganidek, soliqqa tortishning pastligi soliq to'lashdan bo'yin tovlashning keng tarqalishiga olib keladi.

O'tgan yarim asr davomida Shtat daromadlari departamentlari, asosan, jiddiy yoki keng tarqalgan korrupsiyadan xoli bo'ldi. Barcha hisob-kitoblarga ko'ra, Shtatlar daromad yig'ish bo'yicha namunali ishlarni amalga oshirdi. Aksariyat daromad bo'limlari o'zlarining professionalligi va samaradorligi uchun yuqori baho oladilar.

Javobgarlikning Shtatlar uchun erishishi qiyinroq bo'lgan uchinchi jihati – ochiq, shaffof soliq siyosatidir. Demokratik jamiyatda soliqqa oid qarorlar ochiq qabul qilinishi va soliqlarni tartibga soluvchi qonunlar yashirin emas, aniq bo'lishi kerak. Fiskal qarorlarning, ayniqsa, alohida soliq to'lovchilarni qo'llab-quvvatlaydigan xarajatlar va foydani saylovchilar ham, soliq ma'murlari ham tushunishi kerak. Shunga ko'ra, soliq tizimiga oid hukumat ma'lumi

motlari, shu jumladan, soliq siyosatini e'lon qiluvchi barcha hujjatlar jamoatchilik uchun ochiq bo'lishi kerak. Faqatgina ochiq hukumat qarorlarini qabul qilish orqali xalq saylangan mansabdor shaxslar jamiyat manfaatlariga munosib darajada xizmat qilishi yoki qilmasligini aniqlashi mumkin.

Shunga qaramay, aksariyat hollarda Shtatning soliq siyosati hukumatning qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi darajasida yopiq eshiklar ortida ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi. Ushbu soliq qonunchiligi sohasidagi sirlar hech kimga yangilik emas, balki yillar davomida sodir bo'lib kelgan. Odatda, jismoniy shaxs, korporatsiya yoki sanoat siyosatchini ma'lum bir soliq imtiyozini olishga undaydi. Turli sabablarga ko'ra, tashkilot yoki qonun chiqaruvchi organ ayrim soliq imtiyozlarini jamoatchilikka ma'lum bo'lishini istamasliklari mumkin. Shunday holatlar ham bo'ladiki, qonun chiqaruvchi qonunchilikda keng qo'llanilishi mumkin bo'lgan taklifni yashirish orqali haqiqiy foydani "yashirish"ga intiladi.

Har bir parlament sessiyasida soliq qonunchiligini shu tarzda o'zgartirishga yuzlab urinishlar bo'ladi. Bu urinishlarning aksariyati muvaffaqiyatsizlikka uchrasa-da, qonun chiqaruvchi muvaffaqiyatga erishgan atigi bir holat va urinish ham muvaffaqiyatga yaqinlashgan arzirli natija hisoblanadi. Virjiniya qonun chiqaruvchi organi 1999-yilda ba'zi kompyuter uskunalarini sotib olishni sotish soliqlaridan ozod qilish uchun qonun qabul qildi. Keyinchalik tergov shuni ko'rsatdiki, bu imtiyoz faqat bitta soliq to'lovchiga - "America Online" (AOL) uchun foydali bo'ladi. Qonunchilik shunday yozilganki, u barcha kompyuter uskunalarini xarid qilishda qo'llaniladi. Shunga qaramay, u faqat kompaniyalarning alohida toifalari tomonidan amalga oshirilgan xaridlarga nisbatan qo'llaniladi. Natijada, faqat AOL 18 million dollarlik soliq imtiyozlari olish huquqiga ega edi. Ishning eng hayratlanarli tomoni shundaki, Virjiniya qonunchilarining aksariyati qonunchilik faqat bitta soliq to'lovchiga foyda keltirishdan bexabar edi.

2022-yilda Kanzas Shtati soliqni rag'batlantirish to'g'risidagi qonunni ("Kuchli iqtisodiy kengayishni jalb qilish to'g'risida"gi qonun) qabul qildi, bu esa, o'z navbatida, Shtatga 1 milliard dollardan ko'proq chiqim bo'ldi. Qonun orqali kompaniyalarinvestitsiya kiritganlarida va xodimlar yollaganlarida qaytariladigan soliq imtiyozlarini olishga erishdilar. Bu holat unchalik noyob jarayon emas edi, sababi, Shtatlar o'z ma'muriy hududida faoliyat yuritishni istagan korxonalariga soliq imtiyozlarini va'da qilishadi. Biroq, shuni alohida ta'kidlash joizki, qonun bitta kompaniya uchun ishlab chiqilgandir. Qonunni o'rganib, qabul qilgan qonun chiqaruvchilarga esa kompaniya nomi haqida ma'lumot berilmagan.

Ma'muriy maxfiylik ham Shtatning soliqqa oid masalalarda keng tarqalgan hodisa hisoblanadi. Ko'pgina qonunlar ochiq yoki bilvosita Shtatning ma'muriy harakatlariga jamoatchilikning aralashuvicheklanadi. To'g'ri soliq siyosati

soliq to'lovchining maxfiy ma'lumotlarini oshkor qilishni talab qiladi, degan fikr kam uchraydi. Jismoniy shaxslarning va ayrim korxonalarning soliq deklaratsiyasi to'g'risidagi ma'lumotlar, odatda, jamoatchilikka oshkor etilmasligi kerak. Lekin soliq siyosatini belgilovchi ma'muriy hujjatlar aniq Shtat mulkida bo'lishi kerak. Biroq, bunday hujjatlar har doim ham ko'rib chiqish uchun topilavermaydi.

Nihoyat, javobgarlik tamoyili Shtatlardan mavjud qonunlarni qayta ko'rib chiqish va ular fuqarolarning ehtiyojlariga xizmat qilishi yoki qilmasligini aniqlashni talab qiladi. Faqatgina tez-tez o'tkazilib turiladigan baholashlar orqali jamoatchilik va uning siyosiy saylangan vakillari daromadlarni muvaffaqiyatli oshirilishi yoki ularni qayta ko'rib chiqish zarurligini bilishi mumkin. Bunday baholashlar, shuningdek, Shtatning soliq siyosati adolatli yoki adolatsizligini aniqlashga yordam beradi. Bundan tashqari, muayyan xatti-harakatlarni rag'batlantirish yoki to'xtatish uchun mo'ljallangan soliq siyosati (masalan, iqtisodiy investitsiyalar) ko'zlangan maqsadga javob berish yoki bermasligi baholanishi kerak.

Soliq tizimlarining yaxlitligini saqlash muhimligiga qaramay, aksariyat Shtatlar o'z qonunlari va siyosatlarini baholashda yomon baho oladilar. Ba'zi Shtatlar soliq islohoti ehtiyojlarini o'rganish uchun komissiyalar tuzdilar. Biroq, bir nechta Shtatlar o'zlarining daromad tizimlarini muntazam ravishda baholaydilar. Masalan, kam sonli Shtatlar Shtat xizmatlarining qaysi qismini kim to'layotganini aniqlash uchun muntazam ravishda jarayonni o'rganishadi. Va faqat bir nechta Shtat qonunchilikni ko'rib chiqishda bu tadqiqotlarni olib boradi.

Shtatlar soliq qonunlarining regressivligini aniqlashda hech qanday rol o'ynamaydi. Shuningdek, hech bir Shtat soliq qonunlari daromadlarni samarali va iqtisodiy jihatdan oshirayotganligini aniqlash uchun muntazam tadqiqotlar o'tkazmaydi. Umuman olganda, Shtatlar ham muvofiqlik va boshqaruvni tartibga soluvchi samarasiz, qimmat yoki og'ir qoidalar va qoidalarni baholamadilar. Bundan tashqari, Shtatlar ko'p sonli soliq qonunlari ular mo'ljallanganidek ishlash-ishlamasligini tekshira olmaydi. Muayyan soliq uning muvofiqligi va ma'muriy xarajatlarini oqlash uchun yetarli daromad keltiradimi? Iqtisodiy sharoitlar o'zgargani uchun ma'lum bir soliq yoki tartib endi mantiqiy emasmi? Bu va shunga o'xshash savollar Shtatlar tomonidan kamdankam hollarda ko'rib chiqiladi, moliya tizimini har tomonlama ko'rib chiqish uchun kamdankam komissiya tashkil etilgan hollar bundan mustasno. Shtatlar o'zlarining daromadlar to'g'risidagi qonunlarini muntazam ravishda baholay olmaydi, chunki ular qonuniy ravishda buni qilishlari shart emas. Shtat qonun chiqaruvchi organlari bunday tadqiqotlar uchun majbur (yoki mablag' ajratmagan) emas.

To'g'ri soliq siyosatiga intilish

Shtatlar soliq siyosatining o'rnatilgan tamoyillariga qanchalik mos kelishi to'g'risida turlicha sharhlar mavjud. Soliq tizimlari bu yerda tasvirlangan idealarga qaraganda ancha adolatli va murakkabroqdir. Shu bilan birga, tizimlar iqtisodiy o'zgarishlarga chidamliligini isbotladi va doimiy ravishda Shtat xizmatlarini moliyalashtirish uchun yetarli daromad olishga muvaffaq bo'ldi. Shtat soliq siyosatining ko'p jihatlari sir bo'lib qolgan bo'lsa-da, soliq nazorati odatda kuchli.

Soliq bo'yicha ekspertlar to'g'ri soliq siyosati nimadan iborat ekanligi borasida keng ko'lamli kelishuvga to'xtaldilar. Ammo bu tamoyillarga amal qiladigan siyosat va hukumat amaliyotini ishlab chiqish ancha qiyin hisoblanadi. Siyosiy va iqtisodiy bosimlar ko'pincha bu yerda tasvirlangan tamoyillarga zid keladigan qonunlar va qoidalarga olib kelishi mumkin. Ayrim jismoniy shaxslar yoki korxonalar uchun ko'pincha adolat yoki iqtisodiy rivojlanish nomidan qilingan soliq imtiyozlari, odatda, yetarli darajada adolatli bo'lmagan, to'liq neytral xususiyatga ega bo'lmagan va qimmatroq soliq tizimlariga olib keladi. Ammo bunday soliq imtiyozlari, siyosiy rahbarlar o'z saylovchilari manfaatlarini himoya qilishar ekan, davom etishi mumkin. Ehtimol, eng tashvishlanarlisi ko'plab soliq siyosatlarining regressiv tabiatidir. Amalda har bir mutaxassis soliq tizimlari regressivlikni minimallashtirishi kerakligiga rozi bo'lsa-da, federal tizim va boy shaxslar hamda bizneslar uchun davlatlararo raqobat regressivlikni deyarli muqarrar qilib qo'ygan.

Tizimdagi ko'p sonli muammolarga qaramay, soliq tizimi keng baza va past stavkalar asosida qurilgan bo'lsa, oqilona soliq siyosati tamoyillariga erishish uchun eng yaxshi imkoniyat mavjud. Bunday tizim barqarorlikni yaxshilaydi va iqtisodiy buzilishlarni minimallashtiradi. Bunday tizim samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi va ma'muriyat hamda muvofiqlik xarajatlarini kamaytiradi. Keng bazalar va past stavkalarga ega bo'lgan soliqlar ham gorizontal darajada adolatli bo'ladi, chunki kamroq odamlar, firmalar va bitimlar ma'qullanadi yoki rad etiladi. Bunday tizimning kamchiliklaridan biri shundaki, yuqori darajadagi progressivlikka erishish qiyin. Ammo Shtat boylikni samarali yoki samarali tarzda qayta taqsimlay olmaydi. Ushbu siyosatlardan chetga chiqadigan siyosat kambag'allarga soliq imtiyozlari berish bilan cheklanishi kerak. Ya'ni regressivlikni (qabul qilingan daromad solig'i kreditlari kabi siyosatlar orqali) minimallashtirish, aks holda noto'g'ri siyosatlar uchun yagona asos bo'lishi mumkin. Ijtimoiy yoki iqtisodiy xatti-harakatni mukofotlash yoki jazolash uchun mo'ljallangan qonunlardan iloji boricha qochish kerak.

To'g'ri soliq siyosatining maqsadlari yangi marralar sari intilishga chorlaydi. Adolatli va samarali soliq tizimini yaratish qiyin bo'lishi mumkin, ammo

mazkur qiyinchiliklarning o'zi to'xtatuvchi omil bo'lmasligi kerak. Yaxshi hukumat sog'lom soliq siyosatini talab qiladi va bunga intilish siyosiy yetakchilarimiz zimmasidadir.

Qaydlar

1. Boshqa asarlar sohaning yetakchi mutafakkirlarining tezislarini jamlagan. Masalan, Stiven D. Goldning tahrirlangan "Shtat soliq tizimlarini isloh qilish" (1986) nomli kitobida ko'plab soliq sohasi olimlari, jumladan, Richard D. Pomp, Endryu Reschovskiy, Jon Shennon, Robert P. Strauss, Tomas Pogue va Jon L. Mikesell qayd etilgan hamda Shtatlarning soliq yig'ish usullarini yaxshilash bo'yicha fikr bildirilgan. Bu ish hamon sohada klassik shaklda deb hisoblanmoqda.

III BOB

SOLIQ SIYOSATI VA IQTISODIY RIVOJLANISHDA SHTATLARARO RAQOBAT

Shtat soliq siyosatidagi eng muhim tazyiqlardan biri bu iqtisodiy rivojlanish uchun Shtatlararo raqobatdir. O'z tarixi davomida Shtat hukumatlari iqtisodiy rivojlanish uchun investitsiyalar va ish o'rinlarini yaratish sohalarida raqobatlashgan. Ushbu raqobatda soliq siyosati katta rol o'ynadi. Oxirgi qirq yillikning katta qismida siyosiy yetakchilar Shtat soliq siyosatini iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishning kaliti sifatida bilishdi. Soliq imtiyozlari korporatsiyalarni Shtatga jalb qilish yoki korporatsiyalarni qolishga ishontirish uchun ishlatiladi. Soliqlar, shuningdek, Shtatdagi kompaniyalarni zavod va asbob-uskunalarga sarmoya kiritish orqali kengaytirishni rag'batlantirish, shuningdek, qo'shimcha ishga yollash orqali korxonalarni ishchi kuchlarini kengaytirishga undash uchun ishlatiladi.

Iqtisodiyotni rivojlantirishda Shtatlararo raqobatda soliqqa tortishning roli ko'p yillar davomida o'rganilgan va muhokama qilingan, buni Shtat va mahalliy hukumatlar o'rtasidagi raqobatning deyarli barcha jihatlarini bo'yicha yozilgan nashrlar ko'rsatib turibdi (Kenyon and Kincaid, 1991; Lynch, 1996; Schweke, Rist, va Dabson, 1994). Deyarli barcha adabiyotlar Shtatlararo soliq raqobatining soliqqa tortishga ta'siri haqida mutlaqo salbiy yondashuvda ekanligini ko'rsatadi. Shtatlararo soliq raqobati natijasida yuzaga keladigan siyosat tanlovlari 2-bobda muhokama qilingan sog'lom soliq siyosatining bir yoki bir nechta tamoyillariga mos kelmaydi (Brunori, 1997).

Iqtisodiy rivojlanishda Shtatlararo soliq raqobatini tushunish uchun uchta tushuncha muhim. Birinchidan, Shtatlararo raqobat, xususan, soliq raqobati AQSHda hayot haqiqatidir. Siyosiy rahbarlar o'z fuqarolariga foyda keltirishiga ishonadigan siyosatni amalga oshiradilar. Shtatlar o'zlarining hukumat ishlari bo'yicha oz miqdorda suverenitetga ega ekanlar, ular fuqarolarni va biznesni ushlab turadigan yoki jalb qiladigan siyosatlarni belgilaydilar. Kongress aralashuviga to'sqinlik qilsa, bu raqobat davom etadi. Kongress esa aralashmaydi.

Ikkinchidan, Shtatlararo raqobatning barcha shakllari teng emas. Raqobatning ba'zi turlari ma'qul deb tan olinadi, chunki ular innovatsiyalar, samaradorlik va sezgirlikni rag'batlantiradi. Bunday orzu qilingan raqobat jozibador Shtat xizmatlari paketini taqdim etishni o'z ichiga oladi (ehtimol, qo'shni Shtatlarda taklif qilinganidan yaxshiroq), shu bilan birga umumiy soliq yuklarini boshqa Shtatlarnikiga teng yoki undan pastroq belgilab beradi. Tarix shu-

ni ko'rsatadiki, raqobat muqarrar bo'lsa, Shtat qonun chiqaruvchilari raqobat qanday shaklda bo'lishi kerakligini hal qilishlari kerak.

Uchinchidan, siyosiy tarafkashlik raqobatning eng zararli turi – maqsadli soliq imtiyozlarining qo'llanilishi deb hisoblagan. Raqobatning ushbu shakli alohida kompaniyalarga Shtatga ko'chib o'tish yoki Shtatda qolish uchun soliq imtiyozlari berishni o'z ichiga oladi. Adolatsiz, samarasiz va ko'p jihatdan keraksiz bo'lgan bunday soliq imtiyozlari oqilona soliq siyosati va yaxshi hukumatning deyarli barcha tamoyillarini buzadi. Hukumat amaldorlari va akademiklar so'nggi 40 yil ichida ko'payib ketgan maqsadli soliq imtiyozlarini muntazam ravishda tanqid qiladilar.

Nega Shtatlar raqobatlashadilar?

Shtatlararo raqobat hukumat siyosati fuqarolarning yashash va ish joyiga ta'sir qilishini aks ettiradi. Shuningdek, jismoniy shaxslar va korxonalar boshqa Shtatlarning soliq yuklari va Shtat xizmatlarini baholashlari va shunga mos ravishda tanlashlari mumkinligi sababli yuzaga keladi. Umumiy qilib aytganda, Shtatlararo soliq raqobati Shtatsuvereniteti, o'zgaruvchan iqtisodiyot va ish o'rinlarini yaratish uchun siyosiy bosim bilan boshqariladi.

Shtatlar suveren boshqaruvda

Shtat iqtisodchilari orasidagi cheksiz kurashning asosiy sababi, federal boshqaruv tizimining tuzilishidir. Aslini olganda, Shtatlar federal va Shtat konstitutsiyalari tomonidan belgilab qo'yilgan chegaralar doirasida o'zlari xohlagan boshqarishlari mumkin. Ushbu tuzilma doirasida Shtatlar juda keng parametrlar doirasida soliq solish va sarflash huquqiga ega. Ular kimga soliq solish va kimga soliq solmaslik, shuningdek, qanday turdagi Shtat xizmatlarini ko'rsatish yoki ko'rsatmaslik kerakligini hal qilish huquqiga ega. Shtatlarning suvereniteti ularga boshqa Shtatlarga qaraganda ularni biznes va sanoat uchun yanada jozibador qiladigan siyosatni belgilash imkonini beradi. Bu muhit raqobatni rag'batlantiradi, haqiqatan ham kafolat beradi.

Bir nechta tashqi omillar Shtat hukumatining soliqqa tortish va sarflash qobiliyatini cheklaydi. Siyosiy rahbarlar Shtat xizmatlarining yuqori darajasini saqlab qolgan holda o'z saylovchilariga soliq yukini minimallashtirishdan manfaatdor. Rezidentlar, biznes va matbuot muntazam ravishda hukumat siyosatini qisman boshqa Shtatlar qanday boshqarayotganiga qarab baholaydi. Bu guruhlar ko'pincha siyosiy liderlarni soliq yuklari va boshqa Shtatlar tomonidan taqdim etilayotgan Shtat xizmatlariga qarab baholaydilar.

AQSH Konstitutsiyasining Savdo to'g'risidagi bandi ma'lum darajada Shtatlarning Shtatdan tashqaridagi kompaniyalar va tranzaksiyalarga Shtat

ichidagi kompaniyalar va tranzaksiyalarga qaraganda ko'proq soliq yukini yuklamasligini ta'minlash orqali Shtatlarning haddan tashqari agressiv raqobatga kirishishiga yo'l qo'ymaydi. Masalan, agar qonun Shtatda ishlab chiqarilgan shunga o'xshash tovarlarni ozod qilsa, Shtat Shtatdan tashqarida ishlab chiqarilgan tovarlarga savdo solig'ini qo'yishi mumkin emas. Biroq, Savdo to'g'risidagi nizom Shtatlarga biznes yuritadigan yoki Shtatga sarmoya kiritadigan kompaniyalarni kamsitmasdan rag'batlantirishga to'sqinlik qilmaydi. Tarixan, Shtatlar Shtat ichidagi kompaniyalarga subsidiyalar, jumladan, soliq imtiyozlari berishda deyarli erkin bo'lgan.

O'zgaruvchan iqtisodiyot

Federal tizimning o'zi iqtisodiy rivojlanish uchun Shtat soliq raqobatini keltirib chiqaradi. Biroq boshqa omillar ham bunday raqobatni deyarli ta'minlaydigan muhitga yordam beradi. Axir, federal tizim 246 yildan ortiq vaqtdan beri mavjud, ammo soliq imtiyozlaridan foydalanish faqat so'nggi 40 yil ichida keskin oshdi.

Shtatlararo raqobatni kuchaytiruvchi yana bir omil o'zgaruvchan jahon iqtisodiyotidir. Juda uzoq bo'lmagan o'tmishda Amerika korxonalarining aksariyati bir yoki bir nechta Shtatlarda moddiy shaxsiy mulk ishlab chiqargan yoki qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirgan. O'sha paytda kapital asosan harakatsiz edi, ya'ni ishlab chiqarish vositalarini (masalan, fabrikalar va fermer xo'jaliklarini) bir Shtatdan boshqasiga juda oson yoki umuman ko'chirish mumkin emas edi. Shunday qilib, raqobat mamlakatning boshlanishidayoq yaqqol namoyon bo'lsa-da, katta kapital va investitsiyalarni jalb qilishning ahamiyati XX asrgacha paydo bo'lgan.

Xizmat ko'rsatish sanoati AQSH iqtisodiyotining harakatlantiruvchisi sifatida ishlab chiqarishni taqozo etdi. Xizmat ko'rsatish sohasi an'anaviy ishlab chiqarish sanoatiga qaraganda ko'proq inson kapitali va nomoddiy mulkka (masalan, mualliflik huquqlari, patentlar va tovar belgilariga) tayanadi. Elektron tijorat biznes landshaftini yanada o'zgartirmoqda, chunki kompaniyalar internet orqali tovarlar va xizmatlarni tobora ko'proq yaratadi, bozorga chiqaradi va sotadi. Zavodlar, asbob-uskunalar va yerlar (ko'chirish eng qiyin bo'lgan vositalar)– bugungi jadal rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyotning nisbatan kichik tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Ko'chma kapital va nomoddiy mulk asosida qurilgan iqtisodiyot ishlab chiqarishga asoslangan iqtisodiyotga qaraganda ko'proq Shtatlararo raqobatga duchor bo'ladi. Yuqori texnologiyali kompaniyalar va xizmat ko'rsatish kompaniyalari boshqa Shtatlarga an'anaviy ishlab chiqarish kompaniyalariga qaraganda ancha arzonroq joylashishi mumkin.

Ish o'rinlarini qidirish

Shtatlararo soliq raqobatining zukko kuzatuvchisi professor Richard Pomp Shtatning ish qidirishini Muqaddas Grailni qidirishga o'xshatdi (Pomp, 1998). Muqaddas Grail afsonasi shunchalik ta'sirli bo'lib qolmoqda, chunki mukofot abadiy hayot kabi juda katta qimmatga ega. Professor R. Pompning o'xshatishlari to'g'ri: hukumat rahbarlari soliq imtiyozlariga ishtiyoq bilan qarashadi, chunki potensial siyosiy foyda, ya'ni ish o'rinlari juda jozibalidir.

Shtatlararo soliq raqobati asosan ish o'rinlari yaratish bilan bog'liq bo'lib, bu siyosatchilarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Biroq, ish o'rinlarini yaratish usullari o'zgardi. Yaqin yillargacha siyosatchini jalb etish uchun eng kuchli qurollardan biri bu ish bilan ta'minlash qobiliyati edi. Bu ishlar odatda Shtat sektoriga to'g'ri keladi va keng qabul qilingan patronaj tizimining bir qismi hisoblanardi. Ba'zida siyosatchilar odamlarni yaxshi bog'langan biznesga joylashtirishlari mumkin edi. Siyosatchilar ko'pincha ish va odamlar o'rtasidagi asosiy bo'g'in bo'lib xizmat qilgan.

Bugungi kunda Shtat xizmati va Shtat shartnomalari sohasidagi islohotlar ish o'rinlarini ta'minlash uchun patronajdan foydalanishni sezilarli darajada chekladi. Ammo ish o'rinlarini yaratish jozibasi saqlanib qolmoqda. Siyosatchilarning fikricha, ish o'rinlarini yaratishning nisbatan tez yo'li – tashkil etilgan kompaniyalarni Shtatga jalb qiluvchi imtiyozlar berishdir. Sharhlovchilar uzoq vaqtdan beri ish o'rinlarini yaratish uchun siyosiy bosim va Shtatlararo soliq raqobati o'rtasidagi bog'liqlikni ta'kidlab kelishgan (qarang: Spindler va Forrester, 1993; Walker, 1989).

Siyosatchi yaratishi mumkin bo'lgan ish o'rinlari soniga xos cheklovlarni o'z ichiga olgan homiylik tizimidan farqli o'laroq, bitta rag'batlantirish keli-shuvi minglab ish o'rinlarini yaratishi yoki hech bo'lmaganda yaratilayotgandek taassurot qoldirishi mumkin. Ish o'rinlarini yaratish raqobatga turtki bo'lsa ajabmas. Ishlar insonning turmush darajasi bilan bog'liq. Ro'zg'or tebratish, farovon yashash, oilasiga g'amxo'rlik qilish istagi iqtisodiy taraqqiyotning haqiqiy mezonidir. Siyosiy yetakchilar esa, bu omillarning ahamiyatini yaxshi tushunadilar.

Barcha raqobat ham adolatli bo'lavermaydi

Raqobat haqidagi ogohlantirishlarga qaramay, barcha turdagi Shtatlararo raqobat o'z-o'zidan yuzaga kelib qolmagan. Misol uchun, ko'pchilik olimlar umumiy Shtat soliqlari darajasidagi raqobatni ijobiy hisoblashadi. Raqobatning ushbu shaklida Shtatlar o'zlarining biznes muhitining jozibadorligini o'zlarining umumiy soliq yukini atrofdagi yoki biznesni rivojlantirish uchun raqobatchi sifatida ko'rilgan Shtatlar bilan solishtirish orqali o'lchaydilar.

Masalan, Soliq jamg'armasi har yili Shtat biznesining soliq yuklarini solishtirish uchun keng qo'llaniladigan Shtat soliq biznesi reytingini e'lon qiladi. Shtat soliqlari bo'yicha kengash va boshqa tashkilotlar tomonidan Shtat soliq biznesi yuklarining reytinglari va tahlillari muntazam ravishda e'lon qilinadi.

Dunkanda (1992) ta'kidlaganidek, Shtat stavkalari, yuklari yoki muvofiqlik xarajatlari bo'yicha boshqa Shtatlardan "ajralmasligini" ta'minlash sog'lom soliq siyosatining ko'p jihatlariga yordam beradi. Bunday baholash ko'pincha muvozanatli soliq tizimiga olib keladi yoki hech bo'lmaganda jiddiy nomutanosibliklardan himoya qiladi va soliq tizimining barqarorligini ta'minlaydi. Bu, shuningdek, oqilona soliq siyosati uchun muhim bo'lgan keng qamrovli, past stavkali soliq tizimlarini saqlashga yordam beradi. Umuman olganda, sog'lom Shtatlararo raqobat soliq to'lovchilar uchun maqbul narxlar-da Shtat xizmatlarining jozibador kompleksini ishlab chiqish uchun soliq siyosatini o'z ichiga olgan turli usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Shtatlar sifatli transport va ta'lim tizimlarini ta'minlash orqali odamlar va biznesni jalb qilishlari kerak, shu bilan birga, ularning soliq yuklarini boshqa Shtatlar bilan uyg'unlashtirish kerak. Rezidentlar migratsiyasiga duch kelganda, uzoq vaqtdan beri Shtatlar soliq yuklarini qo'shnilar tomonidan yuklanganidan sezilarli darajada oshira olmaydi (R. Musgrave, 1959; Oates, 1972). Ammo zamonaviy iqtisodiyotda geografik chegaralar unchalik muhim emas. Pandemiyadan keyingi iqtisodiyot ko'rsatganidek, odamlar masofadan turib ishlash imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Jon Shennon (1991) ta'kidlaganidek, bir-birining soliq profillari bo'yicha raqobatlashayotgan Shtatlar urush davridagi karvondagi kemalarga o'xshaydi: ular soliq yukini ko'tarish orqali o'z sheriklaridan juda uzoqqa ketib qolish xavfli deb biladilar yoki ular jamoat tartibini ta'minlashda juda orqada qolishga qodir ham emaslar. Ko'p yillar davomida Shtatlar mintaqaviy soliq raqobatida ishtirok etadilar, deb o'ylandi, chunki ko'pincha Shtat investitsion soliq imtiyozlarining geografik klasteri mavjud. Ammo yana Shtatlararo raqobat endi qo'shni Shtatlar bilan chegaralanib qolmaydi. Shtatlar butun mamlakat bo'ylab Shtatlar bilan va butun dunyo bo'ylab yurisdiksiyalar bilan raqobatlashadi. Har qanday holatda ham jismoniy shaxslar va firmalar yurisdiksiyada yashash yoki biznes yuritish xarajatlari (soliqlari)ni va imtiyozlari (xizmatlari)ni baholaydilar. Agar xarajatlar foydadan ustun bo'lsa, u holda shaxs yoki firma qulayroq muhitda yashash yoki biznes yuritishni tanlaydi.

Eng muhimi, ko'plab Shtat moliyasi mutaxassislari (Duncan, 1992) va siyosat nazariyotchilari (Kincaid, 1991) umumiy soliq yuklari sohasidagi Shtatlararo raqobatni qabul qiladilar va hatto tasdiqlaydilar. Ushbu sharhlovchilarning fikricha, bunday raqobat innovatsiyalar, sezgirlik va samaradorlikni oshiradi. Umumiy soliq yukidagi Shtat raqobati ham salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin, chunki u ko'pincha Shtat soliq tizimlarining progressivligini pasay-

tiradi. Agar soliq raqobati nazariyasi to'g'ri bo'lsa, firmalar va uy xo'jaliklari Shtat foydasi soliq xarajatlaridan ko'p bo'lgan Shtatlarda yashaydi. Umuman olganda, siyosatchilarga boy shaxslar va firmalar ko'chib o'tish uchun ko'proq imkoniyatlarga ega ekanligi ma'lum. Firmalar va uy xo'jaliklarini jalb qilish (yoki ushlab turish) uchun Shtatlar ko'pincha soliq imtiyozlari va xizmatlarini ushbu guruhga qaratadi (Reschovsky, 1998). Shunday qilib, iqtisodiy qatlamning yuqori qismidagilar uchun soliq majburiyatlari nazorat qilinadi. Shu bilan birga, aholining sifatli xizmatlarga bo'lgan talabi qondirilishi kerak. Shunday qilib, Shtatlararo raqobat yuridiksiyani tark etish ehtimoli eng kam deb hisoblangan firmalar va uy xo'jaliklariga eng katta soliq yukini yuklashi mumkin. Shunga qaramay, Shtatlararo soliq raqobatining ushbu umumiy turi, soliq tengligiga salbiy ta'sir ko'rsatishiga qaramay, siyosat nuqtayi nazaridan quyida muhokama qilingan alternativadan ko'ra ancha jozibadordir.

Maqsadli soliq imtiyozlari: Shtat soliq siyosatining kushandasi

Raqobatning eng ko'p tanqid qilinadigan va keng tarqalgan shakli bu aniq kompaniyalarga maqsadli soliq imtiyozlarini berishdir. Maqsadli soliq imtiyozlari cheklangan miqdordagi soliq to'lovchilar uchun imtiyozli soliq rejimini ta'minlaydi va umuman, soliq to'lovchilar uchun oson emas. Bunday imtiyozlar Shtatdagi tadbirkorlik faoliyati evaziga muayyan kompaniyalarga maxsus soliq rejimini taklif qiladi. Ushbu imtiyozlar ko'pincha mol-mulk solig'ini kamaytirish, sotish va foydalanish uchun soliq imtiyozlari, ish va investitsiya kreditlari hamda tezlashtirilgan amortizatsiya chegirmalarini o'z ichiga oladi.

Maqsadli soliq imtiyozlarini biznes hamjamiyatining keng qatlamlariga taalluqli umumiy soliq siyosati bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Maqsadli rag'batlantirishlar oz sonli korporatsiyalarga foyda keltiradi. Rag'batlantiruvchi Shtatlar oluvchilarning Shtatda joylashishini, kengayishini yoki Shtatda qolishini xohlaydi.

Maqsadli soliq imtiyozlari ko'pincha umumiy daromadlar to'g'risidagi qonunning bir qismi sifatida taklif etiladi, bu esa muayyan talablarga javob beradigan har qanday biznesga maxsus soliq maqomiga ega bo'lish huquqini beradi. Biroq, bu "umumiy" nizomlar faqat bir nechta kompaniyalarga foyda keltiradi. Misol uchun, Virjiniya Shtatidagi asosiy obyektning ish solig'i krediti "malakali sanoat" bilan shug'ullanadigan jismoniy shaxslar, mulklar, trestlar va korporatsiyalarga 100 ta ish joyidan keyin yaratilgan har bir yangi ish uchun 1000 AQSH dollari miqdorida daromad solig'i kreditini olish imkonini beradi (Virjiniya kodeksi, sek. 58.1-439). Biroq bir nechta kichik yoki o'rta kompaniyalar shunchalik ko'p ish o'rinlarini yaratishi mumkin. Bundan tashqari, kreditlar faqat 1994-yil 1-yanvardan keyin kengayganliklarini e'lon qilgan kompaniyalarga berilishi mumkin edi. Garchi Virjiniya misoli odatiy

bo'lsa-da, so'nggi rag'batlantirish paketlari yanada kattaroq investitsiyalarni talab qiladi. Misol uchun, 2022-yilda Kanzas Shtatiga kamida 100 million dollar sarmoya kiritgan kompaniyalarga imtiyozli kreditlar va stavkalarni pasaytirishni ta'minlaydigan rag'batlantirish dasturini qabul qildi (SB 347). Ushbu qonunlar deyarli har doim bitta kompaniyaga qaratilgan.

Maqsadli soliq imtiyozlari so'nggi 40 yil ichida Shtatlar iqtisodiy rivojlanish va ish o'rinlari yaratish bo'yicha sa'y-harakatlarni kuchaytirganligi sababli ko'paydi. Har yili yuzlab bunday imtiyozlar berilib, soliq to'lovchilarga milliardlab dollar zarar yetkazadi. Ba'zi hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, Shtatlar iqtisodiy rivojlanish uchun soliq imtiyozlariga yiliga milliardlab dollar sarflashadi (Pew Charitable Trusts, 2016).

Ulardan foydalanishni tanqid qiluvchi ko'plab ilmiy maqolalar va hisobotlarga qaramay, maqsadli soliq imtiyozlari iqtisodiy rivojlanish uchun kurashda sevimli qurol bo'lib qolmoqda. Kompaniyalar boshqa joyga ko'chirish yoki kengayish imkoniyati haqida shunchaki ishora qiladilar va Shtat hukumatlari tezda infratuzilmani yaxshilash uchun pul to'lashni, ishga o'qitishda yordam berishni va ko'plab soliq imtiyozlarini berishni taklif qilishadi. So'nggi yillarda Shtatlar korporatsiyalarga rekord darajadagi soliq imtiyozlarini taklif qilishdi. 2013-yilda Vashington Shtati Shtatda "Boeing 777X" samolyoti uchun ishlab chiqarish operatsiyalarini davom ettirishini ta'minlash uchun 8,7 milliard dollarlik soliq imtiyozlari paketini tasdiqladi. 2014-yilda Nevada Shtati "Tesla Motors"ni u yerda o'z zavodini qurishga undash uchun 1,5 milliard dollarlik soliq kelishuvini ma'qulladi, garchi kompaniya loyihaga allaqachon asos solgan edi.

Nega Shtatlar maqsadli soliq imtiyozlarini qo'llashadi?

Shtatlar maqsadli soliq imtiyozlariga qisman tayanadi, chunki siyosiy rahbarlar ko'pincha Shtatlararo raqobatning boshqa turlari, masalan, past soliq stavkalari va yaxshi xizmatlar ishlamaydi yoki yetarlicha tez ishlamaydi. Maqsadli soliq imtiyozlari ish o'rinlari yaratishning maqsadga muvofiq yo'li sifatida qaraladi. Shtat xizmatlari (xususan, transport va ta'lim tizimlari) ko'pincha rivojlanish yoki takomillashtirish uchun bir nech yillarni talab qiladi. Biroq, ko'plab Shtat siyosiy rahbarlari korporatsiyani Shtat ichida joylashtirish yoki kengaytirish uchun kutishni xohlamaydilar. Tarix shuni ko'rsatadiki, soliq imtiyozlari bo'yicha muzokaralar va ma'qullash bir necha oy ichida amalga oshirilishi mumkin. Maqsadli rag'batlantirish siyosiy rahbarlarning rivojlanish masalalarida tezkor harakat qilish istagi bilan uzviy bog'liqdir.

Bundan tashqari, Shtatlar kompaniya biznesiga qiziqish bildirgandan so'ng, "birinchi marta urish" bosimi tezda kuchayadi. Har bir Shtat raqobat-chidan oldin rag'batlantirish paketini taklif qilish uchun kurashadi (Noto,

1991). Shtatlararo raqobat ko'pincha "qurol-poyga" mentalitetiga olib keladi. Shtat hukumatlari rag'batlantirish strategiyalarini ishlab chiqish zarurligini his qiladilar, chunki boshqa Shtatlar buni qilmoqdalar. Ayni paytda, o'ziga jalb etilayotgan kompaniyalari bo'lgan Shtatlar qiyinchilikni bartaraf etish va o'z sohalarini saqlab qolish uchun mudofaaviy harakat qiladilar (Grady, 1987). Ko'pgina Shtatlarda boshqa Shtatlar tomonidan korporatsiyalarga taqdim etilgan soliq imtiyozlariga mos keladigan yoki undan ortiq bo'lgan siyosat mavjud.

Ko'pincha, ish o'rinlarini yaratish zarurati va "hech narsa qilmaslik" ning salbiy ko'rinishi Shtatlar savdo urushlarida qatnashmasliklari uchun juda katta rol o'ynaydi (*qarang*: Duncan, 1992, 269). Hech narsa qilmaslik qo'rquvi tufayli siyosiy rahbarlar ushbu rag'batlarga tayanganliklari haqidagi tanqidlarni e'tiborsiz qoldirdilar. Soliq siyosati, hech bo'lmaganda, maqsadli soliq imtiyozlariga kelsak, ko'pincha siyosiy maqsadga muvofiqdir.

Maqsadli soliq imtiyozlari bilan ko'tarilgan siyosiy masalalar

Qo'shilgan xarajatlar. Iqtisodchilar, siyosiy nazariyotchilar va sharhlovchilarning barchasi maqsadli soliq imtiyozlaridan foydalanishni tanqid qildilar, chunki ular katta xarajatlarni talab qiladi, adolat tamoyillarini buzadi, ma'muriy samarasizlikni oshiradi va javobgarlik masalalarini ko'taradi.

Soliq kodeksining asosiy maqsadi pul yig'ishdir. Ish o'rinlarini yaratish zarurati bilan bir qatorda, kompaniyaga xos soliq imtiyozlarini himoya qilish uchun tez-tez ishlatiladigan mantiqiy asos shundan iboratki, rag'batlarni olgan kompaniya oxir-oqibat rag'batlantirishni berishda Shtat dastlab yo'qotgan daromaddan ko'proq daromad keltiradi. Maqsadli rag'batlantirish Shtatga ko'proq xarajat keltirishi mumkin, chunki Shtat soliq imtiyozlari bo'yicha kelishuvdan so'ng kutilayotgan iqtisodiy foydani kafolatlay olmaydi.

Tadqiqotlar Shtat soliq siyosatining iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini o'rgangan bo'lsa-da (Bartik, 1991), soliq olimlari yoki Shtat siyosati tahlilchilari tomonidan olib borilgan hech qanday tadqiqotlar maqsadli soliq imtiyozlarining Shtat iqtisodiyotiga uzoq muddatli ta'sirini o'rganmagan. Ayrim korxonalarga berilgan imtiyozlar samaradorligini o'lchash uchun yanada qat'iy iqtisodiy tahlil qilish kerak (Noto, 1991).

Maqsadli soliq imtiyozlarining yana bir tanqid qiladigan tomoni shundaki, ular odatda Shtatga kerakli sarmoyani kiritgan kompaniyalarga taklif etiladi. Ikki ta muhim tadqiqot (Harrison va Kanter, 1978; Vaughan, 1979) va ko'plab dalillar bu tanqidni qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, Tennessi Shtatining sobiq gubernatori Lamar Aleksandr (o'ngda) o'z Shtatining "Nissan" va "GM-Saturn" kompaniyalariga mos ravishda 10 million va 17 million dollarlik rag'batlanti-

rish paketlari juda katta ekanligini tan oldi, chunki bu avtomobil ishlab chiqaruvchilar Tennessi Shtatida joylashishi mumkin edi. Yaqinda "Tesla Motors" Shtatda yangi zavod qurishga qaror qilganidan keyin Nevadadan 1 milliard dollardan ortiq soliq imtiyozlarini oldi.

Adolatlilik. Kompaniyaga xos soliq imtiyozlarining eng katta kamchiligi shundaki, ular tubdan adolatsizdir. Dizayni bo'yicha ular gorizontaal va vertikal ravishda teng emas. Odatda, faqat eng yirik va eng daromadli kompaniyalar maqsadli soliq imtiyozlaridan foydalanishlari mumkin. Ushbu kitobning oldingi nashrlarida qayd etilganidek, 1990-yillarda Nyu-York shahri mamlakatning 66 ta yirik korporatsiyasiga 3 milliard dollardan ortiq soliq imtiyozlari bergan. Ammo bu imtiyozlar kichik korxonalar yoki jismoniy shaxslarga taalluqli emas edi. Fortune 500 kompaniyalariga kichik biznesni muntazam Shtat soliqlariga tortgan holda jiddiy soliq imtiyozlarini beradigan Shtat yuklarni teng taqsimlay olmaydi. Alabamada rag'batlantirish shartnomasi "Mercedes-Benz"ga 25 yil davomida Shtat korporativ daromad solig'idan qochish imkonini berdi (LeRoy, 1994). Shtatning kichik kompaniyalari bunday omadga ega emas edi.

Yirik korporatsiyalarga berilgan soliq imtiyozlarini faqat kichik bizneslar his etmaydi. Boshqa soliq to'lovchilar yo'qotilgan daromadlarni qoplashlari kerak. 1990-yillarning boshida Luiziana Soliq Adliyasi Koalitsiyasi 10 yil davomida atigi to'qqizta kompaniya Shtatning sanoat mulki solig'i bo'yicha, imtiyozlari bo'yicha taqdim etilgan 2,5 milliard dollarlik soliq imtiyozlarining yarmini olganligini aniqladi. 1989-yilda Luizianadagi biznes mulk solig'i kamayishi jami 273 million dollarni tashkil etdi, bu Shtatning umumiy mulk solig'i yig'imining to'rttdan bir qismini tashkil etadi (Schweke va boshq., 1994). Mahalliy hukumatlar ta'lim va jamoat xavfsizligi kabi asosiy xizmatlarni moliyalashtirishi mulk solig'iga bog'liq. Eng yirik korporatsiyalar to'liq mulk solig'ini to'lashdan ozod qilinganda, boshqa mulk egalari, xususan, uy-joy mulkdorlari ushbu xizmatlarning katta qismini moliyalashtiradilar.

Afsuski, hech qanday empirik ish maqsadli soliq imtiyozlarining taqsimlash ta'sirini o'rganmaydi. Mutaxassislarning fikricha, sanoat va alohida kompaniyalar uchun maqsadli soliq imtiyozlari Shtat soliq tizimlariga regressiv ta'sir ko'rsatadi. Ushbu korxonalarni soliq ro'yxatidan olib tashlash (va ko'pincha bu korxonalar uchun infratuzilmaga ko'proq pul sarflash) soliq bazasini qisqartiradi va Shtat xarajatlarini oshiradi. Yirik korxonalar kamroq soliq to'laganligi sababli, Shtat uchun to'lov yuki yana jismoniy shaxslarga o'tadi, eng boylar esa xarajatlarning mutanosib ravishda kamroq qismini to'laydi. Bundan tashqari, maqsadli soliq imtiyozlari muqarrar ravishda gorizontaal tenglik sinovidan o'tmaydi, chunki ular xuddi shunday joylashgan soliq to'lovchilarga teng munosabatda bo'lmaydi. Agar "X" kompaniyasi ma'lum bir jamoada biznes tashkil etish uchun imtiyozli soliq rejimiga ega bo'lsa, u

yerda allaqachon biznes yuritayotgan "Y" kompaniyasi haqida nima deyish mumkin?

Ma'muriy samarasizlik. Maqsadli soliq imtiyozlari muqarrar ravishda soliq qonunchiligining tez-tez o'zgarishiga olib keladi. Bu o'zgarishlar, o'z navbatida, soliq to'lovchilar uchun ham, hukumat uchun ham daromad tizimini boshqarishni qiyinlashtiradi va qimmatroq qiladi. Shtatlar biznesni jalb qilish uchun soliq tushumlarini qurbon qilar ekan, ular Shtat xizmatlari va qo'shimcha infratuzilma xarajatlarini to'lash uchun qo'shimcha mablag' topishlari kerak (Duncan, 1988). Ba'zi Shtatlar soliq bazasini kengaytirish, ularning daromad tizimlarini yanada murakkablashtirish orqali javob berishlari mumkin. Maqsadli rag'batlantirish stavkalar, imtiyozlar va chegirmalarning o'zgarishiga olib keladigan bo'lsa, soliq to'lovchilar uchun amal qilish xarajatlari oxir-oqibat oshadi.

Javobgarlik. Shtat hukumatlari uchun daromadlar tizimini boshqarish xarajatlari va murakkabligi ham oshadi (Duncan, 1988). Muvofiqlikni ta'minlash va malakali kompaniyalarga rag'batlantirish tuzilmasini tushuntirish uchun katta resurslar talab qilinadi. Natija ko'pincha "soliq departamenti, rivojlanish agentligi va potensial foydalanuvchi soliq to'lovchining biznes faoliyatiga ta'siri noaniqligi sababli umidsizlikka olib keladi" (Duncan, 1992, 269).

Soliq tizimining asosiy xususiyati bo'lgan javobgarlikni ta'minlash, ayniqsa, maqsadli soliq imtiyozlari bilan qiyin. Eng katta muammolardan biri shundaki, soliq imtiyozlari bo'yicha bitimlar ko'pincha maxfiylikda saqlanadi. Ko'pgina Shtatlarda rag'batlantirish bitimlari ommaviy axborotni oshkor qilish qonunlaridan ozod qilingan va ba'zi Shtatlarda, hatto qonun chiqaruvchilar ham soliq imtiyozlari bo'yicha muzokaralar yoki kelishuvlar tafsilotlarini bilishmaydi.

Javobgarlik ham muammoli, chunki maqsadli rag'batlarni taklif etayotgan Shtatlar kutilayotgan iqtisodiy tafovutlar amalga oshishiga yoki hatto biznesni kengaytirish rejalarini amalga oshirishiga kafolat bermaydi. Rag'batlantiruvchi tomon oluvchilarga mazmunli cheklovlar qo'yishni istamaydi yoki Shtat hukumatlari cheklovni kuchaytirishga qodir emas. Misol uchun, yaqinda o'tkazilgan tadqiqotda 250 ta iqtisodiy rivojlanish dasturlarining atigi 62 foizi rag'batlantiruvchi kompaniyalar nomini oshkor qilgan (Tarcznska et al., 2022). Va faqat 11 Shtatda rag'batlantiruvchi kompaniyalar uchun hisobot talablari mavjud va 20 Shtatda biznesning rag'batlantirish talablariga rioya qilishini aniqlash uchun rasmiy ko'rsatmalar mavjud emas.

Javobgarlik soliqni rag'batlantirishning eng jiddiy muammolaridan biri bo'lib qolsa-da, Shtatlar ba'zi muammolarni yengillashtirish uchun choralar ko'rdi. Bugungi kunga qadar nazoratning eng tajovuzkor shakli, agar u bajarmagan bo'lsa, oluvchi kompaniyani barcha rag'batlarni qaytarishga majbur qiladigan shartnoma shartlaridan foydalanish bo'ldi. 2020-yil holatiga

ko'ra, 37 Shtat ma'lum bir shaklda "qaytarib olish" qoidalarini qabul qilgan, bu 2005-yildagi 19 Shtatdan ko'p.

Maqsadli soliq imtiyozlarida javobgarlikni shakllantirishning yana bir usuli – bu sifatli ish standartlaridan foydalanish. Ko'pgina Shtatlarda soliq imtiyozlari olgan kompaniyalar o'rtacha ish haqi va imtiyozlardan yuqori to'lanadigan ish o'rinlarini yaratishi kerak. Asosan, "Fuqarolar uchun soliq adolati" va "Yaxshi ish joylari" kabi targ'ibot guruhlar sa'y-harakatlari tufayli, birinchi navbatda, eng kam ish haqi yoki sog'liqni saqlash bo'yicha nafaqalarni o'z ichiga olgan sifatli ish standartlarini talab qiluvchi Shtatlar soni 1994-yildagi 5 tadan 2020-yilda 42 taga ko'paydi.

Qattiqroq hisobot talablari ham javobgarlikni oshirishi mumkin. Masalan, Illinoys kompaniyalar rag'batlantirishni olishdan oldin hisobot berishni buyuradi. G'arbiy Virjiniya gubernatordan xarajatlar va imtiyozlarni baholash uchun soliq tushumlari ko'rsatilgan barcha rag'batlantirish dasturlari haqida hisobot berishni talab qiladi. Shtatlar, shuningdek, "sunset" qoidalaridan foydalanishi mumkin, bu qoidalarga ko'ra, agar qonunchilik organi imtiyoz qonunini yangilamasa, ma'lum bir soliq imtiyozi avtomatik ravishda o'z kuchini yo'qotadi. (Schweke va boshq., 1994). "Sunset" qoidalarining afzalligi shundaki, ular qonun chiqaruvchi organlarni rag'batlantirishning samaradorligini baholashga majbur qiladi (ehtimol, jamoatchilik fikri bilan).

Javobgarlik yo'lidagi eng jiddiy to'siqlardan biri bu Shtatlar tomonidan rag'batlantirish dasturlarini kuzatib borish va baholashdagi muvaffaqiyatsizlikdir. Soliq imtiyozlari ko'p bo'lsa-da, Shtatlar dasturlarni muntazam ravishda yoki ular kutilayotgan iqtisodiy natijalarni berayotganligini aniqlash uchun mazmunli ko'rib chiqmaydi. Bir tadqiqot Shtatlarning baholash harakatlarining samaradorligi haqida bir nechta tashvishli xulosalarga keldi. Birinchidan, rivojlanish agentliklarining samaradorligini tekshirish muntazam yoki yetarlicha chuqur emas. Ikkinchidan, faqat 18 Shtat nazorat agentliklari tomonidan muntazam ish faoliyatini tekshirishni talab qiladi. Bu Shtatlardan 4 tasi ushbu auditlar bo'yicha muntazam ravishda rejadani ortda qolmoqda. Uchinchidan, ba'zi Shtatlarda iqtisodiy rivojlanish auditlari faqat 15 yilda bir marta o'tkaziladi (Good Jobs First, 2000).

So'nggi paytlarda soliq imtiyozlarini ko'proq oshkor qilish talab qilinmoqda. 2015-yilda **Buxgalteriya Hisobi Standartlari Shtat Kengashi (GASB)** ning **Umumiy Qabul qilingan Buxgalteriya Hisobi Prinsiplari (GAAP)**ga amal qiladigan hukumatlardan o'zlarining soliq imtiyozlari bo'yicha yo'qolgan daromadlari, shuningdek, tuzilgan shartnomalar ularga qanday ta'sir qilishi haqida hisobot berishni talab qiluvchi 77-sonli bayonotni chiqardi. Soliq imtiyozlari keng ma'noda: "Hukumat va jismoniy yoki yuridik shaxs o'rtasidagi kelishuv natijasida hukumat soliq tushumlaridan voz kechishni va jismoniy yoki yuridik shaxs keyinchalik iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadigan yoki

hukumatga boshqa foyda keltiradigan muayyan harakatlarni amalga oshirishga va'da beradi", deb ta'riflanadi. "Oshkora soliqni pasaytirish tafsilotlari, shu jumladan, kamaytirilayotgan soliq, muvofiqlik va oluvchilarning har qanday majburiyatlari haqidagi asosiy ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak. Bularga dollar miqdorida soliqlar kamaytirilishi va hukumat tomonidan qabul qilingan boshqa majburiyatlarni kiritish mumkin.

Maqsadli soliq imtiyozlari sog'lom siyosat tanlovimi?

Shtatlar iqtisodiy rivojlanish uchun raqobat qilishda maqsadli soliq imtiyozlaridan foydalanishlari kerakmi? Barcha mavjud dalillarga ko'ra, bu savolga aniq javob yo'q. Tadqiqotlar uzoq vaqtdan beri soliq imtiyozlari ham, Shtat va mahalliy soliqlar ham kompaniyaning joylashuv qaroriga sezilarli ta'sir ko'rsatmasligini aniqladi (masalan, 1961 yil muddati). Qo'shimcha tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Shtat soliq siyosati ko'chib o'tmoqchi bo'lgan korxonalar uchun unchalik ahamiyatga ega emas (Carlton, 1983; Hekman, 1982; Kieschnick, 1981; Schmenner, 1982). Bundan tashqari, ushbu mavzu bo'yicha deyarli har bir ekonometrik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Shtat va mahalliy soliqlar biznesni jalb qilish, ish o'rinlari yaratish yoki iqtisodiyotni yaxshilashi shart emas (Lynch, 1996; Wasyleenko va McGuire, 1985; Wilson, 1989).

Soliq imtiyozlari va joylashuv qarorlari o'rnatidagi bog'liqlikning yo'qligi tushunarli, chunki Shtat va mahalliy soliqlar biznesni yuritish xarajatlarining juda kichik qismini tashkil qiladi: hisob-kitoblarga ko'ra ular 2 foizdan kamroq qismni tashkil qiladi (Lynch, 1996). Shtatning soliq yuki juda past bo'lganligi sababli, soliqdan keyingi foyda stavkalari Shtatdan Shtatga sezilarli darajada farq qilmaydi. Joylashuv bo'yicha qarorlarni o'zgartirishning ehtimoliy omili bu infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalardir (Bartik, 1991). Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalar, masalan, transport tizimini takomillashtirish va ta'lim iqtisodiy rivojlanishni oshiradi (*qarang*: Gabe & Bell, 2004; Helms, 1985).

Biznes rahbarlari soliq imtiyozlari asosida joylashuv qarorlarini oddiygina qabul qilmaydi. Ko'pchilik bu qarashni ifodalagan holda ochiq fikr bildirgan. Eng ko'zga ko'ringan misol – sobiq G'aznachilik kotibi Pol O'Nil. Tasdiqlash tinglovida "Fortune 500" ro'yxatidagi bir nechta kompaniyalarning sobiq rahbari tadbirkor sifatida soliq imtiyozlaridan voz kechmasligini, lekin investitsiya qarorini unga asoslamasligini aytdi. "Men hech qachon soliq kodeksiga asoslanib sarmoyaviy qaror qabul qilmaganman", – dedi u. "Yaxshi ishbilarmonlar soliq imtiyozlari tufayli biror narsa qilmaydi" (Brunori, 2005a). Shimoliy Karolinadagi biznes rahbarlarining yaqinda o'tkazilgan tadqiqoti shuni ko'rsatdiki, rag'batlanayotgan kompaniyalar rahbarlarining atigi 30 foizi bu haqiqatdan xabardor (Jolley, Lancaster and Gao, 2015).

Shtatlar o'rtasida raqobat muqarrar, ayniqsa, kapital va mehnat kuchayib borayotgani sababli, ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun siyosiy bosim raqobatni yanada kuchaytiradi. Yuqorida aytib o'tilganidek, Shtatlararo raqobat haqida gap ketganda, Shtatlarda asosan ikkita tanlov mavjud bo'ladi. Shtatlar yuqori sifatli Shtat xizmatlarini taqdim etish va boshqa Shtatlar tomonidan qo'yilgan soliq yuklariga mos keladigan yoki undan pastroq soliq yuklarini o'rnatish orqali raqobatlasha oladi. Yoki Shtatlar muayyan korxonalarni Shtatga ko'chib o'tishga yoki Shtatda qolishga undash uchun maqsadli soliq imtiyozlarini taklif qilish orqali raqobatlashishi mumkin. Yaxshi hukumat va sog'lom soliq siyosati nuqtayi nazaridan, xizmatlarga sarmoya kiritish va raqobatbardosh soliq yuklarini saqlab qolish eng yaxshi yo'ldir. Siyosatni maqsadli soliq imtiyozlari orqali shakllantirish adolatsizlik va samarasizlikka olib keladi. Biroq qonunchilar maqsadli soliq imtiyozlaridan foydalanishni minimallashtirish bilan birga raqobatning ijobiy tomonlarini qanday ta'kidlaydilar?

Hech bir Shtat soliq imtiyozlaridan bir tomonlama voz kechmaydi. Shtatlar o'rtasida soliq imtiyozlarini to'xtatish bo'yicha bir nechta hamkorlik bitimlari ish bermadi. Masalan, 1991-yilda Konnektikut, Nyu-Jersi, Nyu-York va Nyu-York Siti boshqa soliq yurisdiksiyalaridagi kompaniyalarga imtiyozlar taklif qilmaslikka va'da bergan shartnomani imzoladilar. Bir yil ichida Nyu-Jersi Nyu-York firmasiga imtiyozlar taklif qilib, kelishuvni buzdi va uch yil ichida har bir imzolovchi boshqa kompaniyalarga muntazam ravishda imtiyozlar taklif qildi.

Yana bir variant – maqsadli soliq imtiyozlarini samarali ravishda taqiqlovchi federal qonunchilik. Kongress konstitutsiyaning Tijorat bandiga binoan Shtatlarga boshqa Shtatlardan brakonerlik biznesini taqiqlash huquqiga ega. Ammo Shtatning iqtisodiy rivojlanish organi ustidan federal nazorat maqsadli soliq imtiyozlari muammolarini hal qilish uchun zarur bo'lgan siyosiy yordamni olishi dargumon. Haqiqatan ham, 2005-yildagi Iqtisodiy rivojlanish to'g'risidagi qonunning kiritilishi shuni ko'rsatadiki, Kongress maqsadli soliq imtiyozlarini bekor qilishdan ko'ra ayni paytdagi holatini himoya qilishga ko'proq xayrixohlik bildirishgan.

Maqsadli soliq imtiyozlari keng tarqalgan bo'lib, ulardan foydalanish zaruratini bartaraf etish uchun ko'p yillik bilim va tajriba kerak bo'ladi. Agar Shtatlar rag'batlantirishni davom ettirsalar, ular jamoatchilikning fiskal manfaatlarini himoya qilish uchun kafolatlar kiritishlari kerak. Shtatlar, agar kompaniya kapital va ish o'rinlariga va'da qilingan investitsiyalarni amalga oshirmasa, u tomonidan olingan barcha imtiyozlar qaytarilishini talab qiluvchi qonunlarni qabul qilishlari kerak. Bundan tashqari, Shtatlar soliq imtiyoz-

larini olgan barcha korporatsiyalardan yuqori sifatli ish standartlariga rioya qilishni talab qilishlari kerak. Bunday kelishuvlarga ko'ra, rag'batlantirishdan oddiy aholi ham, yirik korporatsiyalar ham foydalanishi mumkin edi.

Nihoyat, Shtatlar rag'batlantirishni davom ettirishni oqlaydigan iqtisodiy rivojlanish darajasini ishlab chiqarish yoki yo'qligini aniqlash uchun soliq imtiyozlari dasturlarini mazmunli tekshirishlari va baholashlari kerak. Bunday auditlar nafaqat korporativ benefitsiarning xatti-harakatlarini (barcha shartlarga rioya etilishini ta'minlash uchun), balki rag'batlantirish shartnomasi-ning Shtatning umumiy iqtisodiyotiga ta'sirini ham baholashi kerak.

Qayqlar

1. Enrich (1996) va Hellerstein va Coenen (1996) faqat Shtatlarga sarmoya kirituvchi kompaniyalarga beriladigan Shtat soliq imtiyozlarining ayrim turlari Tijorat bandini buzishi mumkinligini ta'kidladilar.

IV BOB

SHTAT MIQYOSIDA SOLIQQA TORTISH SIYOSATI

Aksariyat amerikaliklar o'zlarining soliq to'lovlari (dollarlari) uchun qimmatli narsalarni olishlarini tan olishadi. Shunga qaramay, har qanday Shtat siyosati muammosi singari, soliqlar ham mazmunli siyosiy munozaralar mavzusi bo'lishi kerak va fuqarolar soliq tizimlari qanday ishlashi haqida o'z qarashlariga ega bo'lishi kerak. Axir, soliqlar, ta'rifga ko'ra, ixtiyoriy emas. Hukumat ishtirok etadigan bir nechta sohalar soliqqa tortishdan ko'ra ko'proq tortishuvlarga sabab bo'ladi, chunki asosiy muammolar o'lchanadigan parametrlarga zid bo'lgan me'yoriy qiymat mulohazalarini talab qiladi.

Soliqqa oid qarorlar ortidagi savollar to'g'ri siyosatni shakllantirish uchun asosiy hisoblanadi. Shtat xizmatlari uchun soliqni kim to'lashi kerak: boylarmi, kambag'allarmi, o'rta qatlammi, jismoniy shaxslarmi, yoki korxonalarmi? Kim soliq yukidan ozod qilinishi kerakligi ham xuddi shunday o'rinli savol. Shu bilan birga, o'rtaga tashlangan savollar ham dolzarbdir. Tanaffusni kim olishi kerak: iqtisodiy o'sishni va ish o'rinlarini ta'minlovchi guruhlarimi, xayriya tashkilotlarimi, veteranlarmi, oilalarmi yoki nogironlarmi? Imkoniyatlar deyarli cheksizdir. Jamiyatning turli qatlamlari nomidan har yili soliq imtiyozlari bo'yicha kuchli, samimiy dalillar keltiriladi.

"Soliq qonunlari muayyan guruhlar manfaatini ko'zlab tuzilishi kerak", degan tushuncha sog'lom soliq siyosatining asosiy tamoyillariga zid keladi. Aksincha, betaraflikka erishish, samarali boshqaruv va gorizontal tenglik bo'yicha soliq qonunlari baza va soliq to'lovchi o'rtasidagi farqlarni minimallashtirishi kerak. Shunga qaramay, Shtat soliq qonunlari aslida siyosiy imtiyozlar bilan shakllanadi. Deyarli har bir qonunchilik sessiyasi va Shtat miqyosidagi saylovlarda ma'lum bir guruhga soliq imtiyozlarini berish yoki kattaroq soliq yukini yuklash bo'yicha takliflar mavjud.

Ko'p hollarda, siyosiy jihatdan kuchli saylov okruglaridan soliq imtiyozlari chaqiruvi yangradi. Misol uchun, aksariyat siyosiy rahbarlar qariyalar, faxriylar, bolalar, oilalar va maktablar kabi keng jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan guruhlar yoki muassasalar uchun soliq imtiyozlariga qarshi turishda ehtiyotkor bo'lishadi. Ko'pgina siyosiy rahbarlar ish o'rinlari yaratish va shu orqali Shtatning iqtisodiy muhitini yaxshilashga qaratilgan korxonalar uchun soliq imtiyozlariga qarshi chiqishda ham ehtiyotkor bo'lishadi.

Jamiyat tomonidan talab qilinadigan xizmatlarni to'lash uchun pul yig'ishi kerak bo'lganda, siyosat yukning ko'proq qismini kimga yuklashini hal

qilishda bir xil darajada muhim rol o'ynaydi. Odatda, soliq imtiyozlarini oladigan siyosiy nufuzli guruhlar nishonga olinmaydi. Biroq, jamiyatning deyarli barcha qatlamlari o'z tarafdorlari va xayrixohlariga ega bo'lganligi sababli, hukumat uchun to'lashda eng katta yuk kim bo'lishidan qat'i nazar, soliqqa tortish siyosiy jihatdan xavfli bo'lishi mumkin. Ushbu raqobatdosh manfaatlar ko'pincha soliqlarni minimallashtiradigan siyosiy qarorlarga olib keladi.

Siyosiy sahnalar

An'anaga ko'ra, Shtat miqyosida soliqqa tortish siyosati ikki ko'rinishda, ya'ni saylov qutisida va qonun chiqaruvchi organ oldida o'tkaziladi. Yuqori prinsiplar haqida gapirishga qaramay, deyarli har bir soliq siyosati argumenti saylovlarga yoki qonunlarning qabul qilinishiga ta'sir qilish uchun mo'ljallangan. Ovoz berish kabinalarida va qonunchilik majlislarida ko'rib chiqilgan masalalar o'xshash jihatlariga ega. Saylov siyosati, odatda, ma'lum bir nomzodni qo'llab-quvvatlash uchun saylovchilarning ko'pchiligini (yoki hech bo'lmaganda ko'p ovozlarni) ishontirishni o'z ichiga oladi. Albatta, nomzod ko'pincha saylovchilarni o'z partiyasini qo'llab-quvvatlashga ishontirish uchun soliqlardan foydalanadi. Darhaqiqat, soliqqa tortish so'nggi qirq yil ichida ko'plab Shtat gubernatorlik va qonun chiqaruvchi saylovlarda hal qiluvchi omil bo'ldi.

Qonunchilik siyosati saylov siyosatiga qaraganda ancha murakkab. Siyosatchilar ko'plab maqsadlarga erishish uchun qonunchilik jarayonidan foydalanadilar. Birinchidan, ular saylovchilarning, xususan, siyosiy tarafdorlarining talab va istaklarini qondirishi kerak. Ikkinchidan, siyosatchilar Shtatni boshqa Shtatlarga nisbatan iqtisodiy jihatdan raqobatbardosh qilishga intilishi kerak. Korxonalar va jismoniy shaxslar, ayniqsa siyosiy nufuzli shaxslar uchun soliq yukini nisbatan past darajada ushlab turadigan Shtat ko'pincha raqobatbardosh sifatida qabul qilinadi. Uchinchidan, qonunchilar o'z saylovchilari talab qilayotgan Shtat xizmatlarini to'lash uchun pul topishlari kerak. Yo'llar, maktablar, politsiya va boshqa ko'plab xizmatlar Shtatlardan har yili milliardlab dollar daromad olishni talab qiladi. O'sib borayotgan soliqlarni oshirish yo'lidagi siyosiy to'siqlar kabi, aholi tomonidan talab qilinadigan xizmatlarni ko'rsatish uchun daromadlarni ko'paytirish zarurati tinimsiz paydo bo'lave-radi. Saylov va qonunchilik soliq siyosati asosan Shtat xizmatlari uchun kim to'lashi va kimga soliq imtiyozlari berilishini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Qonunchilik va saylov siyosati Shtat soliq siyosatining asosiy hal qiluvchi omillari bo'lib qolsa, boshqa bir siyosiy kuch qonunlarni shakllantiradi. Shtat soliq siyosati ba'zan to'g'ridan to'g'ri demokratiya orqali shakllantiriladi, bu ko'pincha munozarali jarayon bo'lib, fuqarolarga Shtat qonunlariga o'zgartirishlar kiritish yoki tasdiqlash imkonini beradi.

Saylov siyosati soliq siyosatiga ikkita muhim yo'nalishda ta'sir qiladi. Birinchidan, lavozimga nomzod bo'lgan siyosatchilar, odatda, Shtat soliq siyosati bilan bog'liq keng ko'lamli masalalarni ko'taradilar va bu masalalarni o'z lavozimida hal qilishga va'da beradilar. Nomzodlar (va qayta saylanishga intilayotgan amaldorlar), odatda, soliq yuklari juda yuqori ekanligiga e'tibor qaratadilar. Kam hollarda, nomzodlar soliqlarning juda past ekanligini ta'kidlaydilar, lekin bu ma'lum xizmatlar uchun to'lash zarurligi doirasida yoki kamdankam hollarda qayta taqsimlash g'oyalarini ilgari surish maqsadida qilinadi. Saylov siyosati oson tushuniladigan soliq tushunchalarini o'z ichiga oladi. Masalan, kompaniyalar keng qamrovli soliq imtiyozlarini yoki adolatsiz soliqlarni bekor qilishni targ'ib qiladi. Ba'zida nomzodlar ta'lim va keksa fuqarolar uchun soliq imtiyozlari yoki oziq-ovqat savdosiga qo'yilgan soliqni bekor qilish kabi aniq siyosiy masalalarga qaratilgan soliq siyosatlarini qo'llab-quvvatlaydilar.

Umuman olganda, nomzodlar imtiyozlar, chegirmalar yoki kreditlar yaratish yoki bekor qilish kabi tor masalalarni kamdan kam hollarda taklif qiladilar yoki muhokama qiladilar. Shuningdek, ular deyarli hech qachon tezlashtirilgan amortizatsiya, qayta sotish uchun savdo imtiyozlari, formulaviy taqsimlash yoki birlashtirilgan hisobot kabi mavzularni muhokama qilmaydilar. Nomzodlar yoki ularning tarafdorlari soliq siyosatining texnik jihatlariga qiziqish bildirgan taqdirda ham, ular odatda, ushbu masalalarni lavozimga kelganidan keyin hal qilishni kutadilar.

Bu jihatdan, ko'pgina nomzodlarning soliq siyosatiga yondashuvi boshqa siyosiy masalalarga bo'lgan ommaviy yondashuvlari bilan o'xshashdir. Saylovlar ta'lim sifati, jinoyat darajasi va transport tizimlarini yaxshilash zarurati kabi keng ko'lamli masalalarga qaratiladi. Nomzodlar ba'zan ma'lum siyosiy maqsadlarga qanday erishishlarini batafsil bayon etishlari mumkin bo'lsa-da, ularning kompaniyalari, odatda, keng ko'lamli masalalarga urg'u beradi. Ushbu keng qamrovli yondashuv kundalik soliq siyosatining tor masalalari bilan shug'ullanadigan qonunchilik soliq siyosati bilan keskin farq qiladi.

Saylov siyosati soliq siyosatiga ta'sir qiladigan ikkinchi yo'l – bu Amerika Qo'shma Shtatlarida ildiz otgan soliqqa qarshi madaniyatni mustahkamlashdir. "Ford" ma'muriyati tugaganidan beri, 1970-yillarning o'rtalarida, Amerika siyosiy diskursida "soliqqa qarshi siyosat" hukmronlik qilmoqda. Har ikki partiyaning, shuningdek, barcha hukumat darajalaridagi nomzodlar, odatda, hukumatga va xususan, soliqlarga qarshi kompaniyalar olib borishgan.

Bu tendensiya Shtat va ijroiya darajalarida hukmronlik qilmoqda. Jimmi Karter soliq islohotini o'z platformasining muhim qismiga aylantirdi. Ronald Reygan qisman federal soliqlarni sezilarli darajada qisqartirishga va'da berib

saylangan. 1988-yilda Jorj Bush mashhur "yangi soliqlar bo'lmaydi" va'dasini berdi. Respublikaliklar 1982-yilda AQSH Senatida va 1994-yilda Kongressning ikkala palatasida ham nazoratni qo'lga kiritishdi, bu ham soliqqa qarshi platformaning bir qismi edi. Bill Klinton o'z kompaniyasini qisman o'rta sinf va kam daromadli fuqarolar uchun soliq imtiyozlariga qaratdi. Jorj V. Bush soliqni sezilarli darajada qisqartirishni o'z saylov kampaniyasi va qayta saylanish kampaniyasining markaziy qismiga aylantirdi. Hatto Barak Obama J. Bush soliqlarining aksariyat qismini saqlab qolish platformasida kampaniya olib bordi. Donald Tramp soliqni qisqartirishni va'da qilgan. Prezident Bayden soliqlarni oshirishni maqsad qilgan bo'lsa ham, ko'pchilik amerikaliklar uchun soliqlarni oshirmaslikka va'da berdi.

Yaqin tarixda gubernatorlik va qonunchilikka nomzodlarning soliqlarni qisqartirish yoki hech bo'lmaganda oshirmaslik bo'yicha va'dalariga oid ko'plab misollar mavjud. Birorta ham nomzod soliq yuklarini oshirishga va'da berib muvaffaqiyatli kampaniya olib bormagan. Hatto kengaytirilgan jamoat xizmatlarini taqdim etishni o'z platformasiga aylantirgan nomzodlar ham bu xizmatlarni qanday moliyalashtirish masalasini muhokama qilishdan qochganlar. Agar kampaniyada soliqlar muhim bo'lgan bo'lsa, soliq yukini kamaytirishni ilgari surgan nomzod ko'proq g'olib chiqqan.

Saylov soliq siyosatining eng taniqli misollarining aksariyati gubernatorlik kampaniyalarida yuz bergan. Amaldagi gubernator bo'ladimi yoki raqib bo'ladimi, Shtat ijroiya lavozimiga nomzodlar kampaniya istiqbollarini oshirish uchun soliq siyosatidan foydalanganlar. Amaldagi gubernatorlar ko'pincha saylovlardan oldingi yillarda soliqlarni qisqartirishni targ'ib qiladilar. Va ko'plab dalillar shuni ko'rsatadiki, saylovchilar amaldagi gubernatorlarni ularning soliq siyosatlari asosida, xususan, ularning soliq siyosatlari soliq yuklarini oshirishi yoki oshirmasligi bilan baholaydilar (Besley va Case, 1995; Bowler va Donovan, 1995; Kone va Winters, 1993; Niemi, Stanley va Vogel, 1995). Natijada, amaldagi gubernatorlar va raqiblar soliq yuklarini oshirishni ilgari surish yoki amalga oshirishning siyosiy xavflarini puxta o'ylab ko'rishgan (Berry va Berry, 1992).

Deyarli har bir gubernatorlik poygasida soliqlar qandaydir darajada masala hisoblanadi. Agar amaldagi ma'muriyat soliqlarni sezilarli darajada oshirmagan bo'lsa yoki saylovchilar soliqlar adolati masalalaridan xavotirlanmasa, soliq siyosati ko'pincha ikkinchi o'ringa chiqadi. Ba'zi hollarda, soliqlar saylovda faqat ikkinchi darajali rol o'ynaydi va nomzodlar, odatda, soliq yukini kamaytirishga va'da beradilar. Biroq, ko'plab hollarda soliq siyosati nomzodlar tomonidan ko'tarilgan eng muhim (va ba'zan yagona) masala bo'ladi.

Qonun chiqaruvchi soliq siyosati – soliqqa o'zgartirishlar taklif qilish, qabul qilish va qonunni imzolash jarayoni – ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi hokimiyatni o'z ichiga oladi. Ko'p jihatdan qonun chiqaruvchi soliq siyosati gubernatorlik hodisasidir, chunki aksariyat Shtatlarda gubernator, birinchi navbatda, byudjetni taklif qiladi. Bizning muhokamamiz maqsadlari uchun "qonunchilik" nafaqat Shtat vakillari va senatorlarning ishini emas, balki umumiy jarayonni tavsiflaydi.

Qonunchilik soliq siyosati o'z yo'nalishi bo'yicha saylov soliq siyosatidan sezilarli darajada farq qiladi. Saylov soliq siyosati ovoz beruvchi jamoatchilikning keng qatlamlariga qaratilgan bo'lsa-da, qonun chiqaruvchi soliq siyosati odatda cheklangan miqdordagi shaxslarni o'z ichiga oladi. Soliq siyosati to'g'risidagi qonunlar aholining umumiy qatlamiga ta'sir qiladi. Darhaqiqat, bunday qarorlar, asosan, stavkalarni o'zgartirish shaklida, har yili sodir bo'ladi. Ammo muhim islohotlar kamdan kam hollarda amalga oshiriladi. Aksincha, qonun chiqaruvchi organning muntazam ishi soliq qonunlariga qo'shimcha o'zgartirishlar taklif qilish va qabul qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu o'zgarishlarning aksariyati, odatda, jamiyatning kichik bir qismiga foyda keltiradi yoki boshqacha tarzda ta'sir qiladi. Ushbu guruhlar Shtat qonun chiqaruvchilariga siyosat natijalariga ta'sir o'tkazishga harakat qilishlarini kutish mumkin.

Shu munosabat bilan soliqqa tortish Shtat siyosatining boshqa masalalaridan farq qilmaydi. Manfaat guruhlari qonun chiqaruvchilarga soliq imtiyozlarini olish uchun ta'sir o'tkazishga harakat qilishadi. Ishbilarmon doiralari, odatda, eng samarali va yaxshi moliyalashtirilgan lobbi faoliyatini olib borishlari ajablanarli emas. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, biznes tashkilotlari qonun chiqaruvchi hokimiyat oldida paydo bo'lganda, boshqa manfaatdor guruhlariga qaraganda ko'proq ta'sirga ega (Tomas va Hrebenar, 1999). Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, biznesning siyosiy faolligi ma'lum bir Shtatdagi biznes siyosati iqlimiga sezilarli darajada ta'sir qiladi (Witko va Newmark, 2005). Bu ta'sir kompaniyani moliyalashtirish sohasida yaqqol namoyon bo'ladi. Kampaniyani moliyalashtirish qonunchiligiga ta'sir qilishda biznes-lobbi qanchalik ustun bo'lsa, Shtat siyosati, shu jumladan, soliq siyosati ham shunchalik qulayroq bo'ladi.

Qonunchilar biznes manfaatlariga, ayniqsa, soliq sohasida eng ko'p javob beradi, degan tushuncha empirik tarzda qo'llab-quvvatlanadi. Bitta tadqiqot turli badallarga mos keladigan Shtat korporativ soliqlarining kamayishini hisoblab, saylov kompaniyasi badallarining ta'sirini aniqlashgacha borgan (Chirinko va Wilson, 2009).

Biroq, biznes lobbisining keng tarqalganligi va eng muhimi, uning isbotlangan samaradorligi – mutlaqo asossiz bo'lishi mumkin emas. Ba'zilar Shtat

biznesiga soliq solish to'g'ridan to'g'ri Shtatning iqtisodiy sog'lig'iga ta'sir qiluvchi biznes natijalari bilan bog'liq, deb ta'kidlaydilar (Chirinko and Wilson, 2010). Ushbu ta'sirlar shunchalik aniqki, bir nechta asosiy parametrlarni boshqarish orqali turli xil biznes qoidalarining ma'lum bir Shtatdagi natijalarga ta'sirini baholash mumkin. Shtatning biznes soliq siyosati va oxir-oqibat Shtatning iqtisodiy salomatligi o'rtasidagi munosabat tufayli iqtisodiyot va siyosat bo'yicha mutaxassislar ko'pincha biznes uchun ideal Shtat soliqqa tortish sxemasini shakllantirishga harakat qilishadi (Mattoon, 2007).

Qonunchilik soliq siyosatiga ta'sir qiluvchi yana bir omil – bu logrolling. Logrolling qonun chiqaruvchilar o'rtasida yordam almashinuvini anglatadi. Masalan, Shtat qonun chiqaruvchisi o'z qonunchiligi bo'yicha yordam evaziga hamkasbining muayyan pozitsiyasini qo'llab-quvvatlashga rozi bo'lishi mumkin. Logrolling hodisasi, ayniqsa, soliq qonunlarini ishlab chiqishda keng tarqalgan. Shtat qonun chiqaruvchi organlari oldida turgan ko'plab masalalar tor doirada va oz sonli qonunchilar uchun muhim. Masalan, Shtatning ma'lum bir mintaqasidagi ma'lum bir sanoat yoki tadbirkorlik manfaatlariga ko'plab chegirmalar, imtiyozlar va kreditlar taqdim etiladi. Bunday soliq imtiyozlarini berish to'g'risidagi qonunchilik ko'pincha qaysi sohada joylashgan bo'lsa, qonunchilar uchun juda muhimdir. Bu masalada bevosita manfaatdor bo'lmagan senatorlar va vakillar ko'pincha o'zlari uchun muhimroq masalalar bo'yicha yordam berish evaziga o'z yordamlarini berishga ko'ndiriladi.

Qonun chiqaruvchilar uchun motivatsiyalar

Shtat qonun chiqaruvchilari bir qator Shtat siyosati va siyosiy maqsadlarni amalga oshirish uchun soliq siyosatini ishlab chiqadilar. Bu maqsadlar ko'pincha muayyan soliq siyosati qonun chiqaruvchining muhim maxsus manfaatlar guruhidagi mavqeini oshirishi mumkin bo'lganda kesishadi.

Shtat qonun chiqaruvchilari qayta saylanish, o'z martabalarini oshirish va siyosiy imkoniyatlarini oshirish bilan shug'ullanadilar. Qonunchilarning xatti-harakatlari, ular siyosiy manfaatdorlarga foyda keltirishi yoki jamoat manfaatlariga mos kelishi, ko'pincha ambitsiyalarga asoslangan. Shunday qilib, Shtat qonun chiqaruvchilari soliq masalalari bo'yicha o'zlarining ovozlari va pozitsiyalarining siyosiy oqibatlarini yaxshi bilishadi. Qonun chiqaruvchining siyosiy karyerasi uchun juda muhim bo'lgan guruhlar, odatda, qonun chiqaruvchiga o'z manfaatlariga mos keladigan soliq siyosatini qo'llab-quvvatlashiga ishonishlari mumkin. Masalan, moliyaviy ko'mak uchun biznes hamjamiyatiga ishonadigan qonunchilar biznes soliq yuklarini minimallashtirish uchun ovoz berishga moyil bo'ladi. Shuningdek, shahar atrofidagi nisbatan boy saylovchilarga tayanadigan qonunchilar shaxsiy daromad solig'ini kamaytirish yoki ta'lim bo'yicha soliq imtiyozlarini berishni qo'llab-quvvatlashi

mumkin. Shahar ichidagi tumanlarning qonun chiqaruvchilari esa, regressi-yani yengillashtirish yo'llarini izlashlari mumkin.

Siyosiy motivlar Shtat soliq siyosatidan ta'sirlangan guruhlar o'rtasida keng ko'lamlı lobbichilik harakatlariga sabab bo'ladi. Siyosat muhokamasida ishtirok etuvchi shaxslar, korxonalar va boshqa tashkilotlar doimiy ravishda qonunchilarga bosim o'tkazadilar. Kelajakda saylovoldi tashviqoti ehtiyojlari-ga duch kelgan qonun chiqaruvchilar ko'pincha ularning tashvishlariga e'ti-bor berishadi.

Qonunchilar uchun yana bir turtki siyosiy mafkura bo'lib, ko'pincha qo-nun chiqaruvchining partiyaviy mansubligida aks etadi. Umumiy siyosiy partiyalarga mansub shaxslar siyosat masalalari, jumladan, soliqqa tortish masalasiga kelganda ko'pincha ma'lum bir keng qamrovli ideallarni baham ko'radilar. Siyosiy partiyalar qonun chiqaruvchi organlarda eng qulay tayyor koalitsiyalarni, ya'ni ular Amerika siyosatidagi asosiy saralash guruhlarini ham ta'minlaydi. Shunday qilib, empirik ma'lumotlar umumiy siyosiy partiya-lar tomonidan boshqariladigan qonun chiqaruvchi organlar o'rtasidagi mu-ayyan tendensiyalarni aks ettirganligi ajablanarli emas (Phillips, 2004). Har bir partiyaning umumiy siyosat ideallariga mos ravishda, demokratik nazorat ostidagi qonun chiqaruvchi organlar (va bo'lingan qonun chiqaruvchi organ-lar) aholi jon boshiga soliqlarni respublika nazoratidagi qonun chiqaruvchi organlarga qaraganda sezilarli darajada oshiradi (Phillips, 2004). Demokra-tik nazorat ostidagi qonun chiqaruvchi organlar aholi jon boshiga soliqni res-publikachi hamkasblariga qaraganda 19 dollarga, bo'lingan qonun chiqaruv-chi organlar esa jon boshiga soliqni respublikachilarga qaraganda 12 dollarga ko'proq oshiradi. Yaxshi baholangan tadqiqot shuni tasdiqladiki, demokratlar ikkala palatani nazorat qiladigan Shtatlarda o'rtacha soliq o'sishi eng katta bo'lgan (o'rtacha soliq o'sishi eng kichik bo'lgan)Shtatlarda bo'lingan qonun chiqaruvchi organ va respublikachi gubernator mavjud edi (Buschman and Sjoquist, 2012).

Shtat xizmatlari uchun to'lov

Qonun chiqaruvchilar o'z saylovchilari talab qilayotgan Shtat xizmatlari-ni to'lash uchun yetarli daromad olishlari kerak. Aksariyat Shtatlarda qat'iy muvozanatli byudjet talablari mavjud bo'lganligi sababli, qonun chiqaruvchi-lar odamlar va korxonalarga soliq yukini yuklashga tayyor bo'lishi kerak, bu soliqqa qarshi kayfiyat va Shtatlararo raqobatdan qat'i nazar, ushbu Shtat xiz-matlarini taqdim etish xarajatlariga teng. Qonunchilik soliq siyosati, odatda, ushbu xizmatlar uchun kim to'lashini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Shtat mablag'lari tomonidan taqdim etiladigan xizmatlarning har xil tur-lari ushbu muhokama doirasidan tashqarida; ammo shuni ta'kidlash joizki,

ba'zi muhim masalalar (xususan, ta'lim va jamoat xavfsizligi) qonun chiqaruvchi organlarni soliqlarni oshirish xavfi ostida ham qo'shimcha daromad topishga undashi aniq. 2-bobda ta'kidlanganidek, Shtat qonun chiqaruvchilari Shtat xizmatlarini moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan daromadlarni to'plashning kuchli qobiliyatini ko'rsatdilar. Shtat xizmatlarini moliyalashtirish uchun siyosiy bosimni kamaytirmaslik kerak. Gubernatorlar ham, qonunchilar ham ko'rsatilayotgan Shtat xizmatlarining sifati va miqdori bo'yicha o'z saylovchilari tomonidan baholanadi.

Imkon qadar soliqlardan qochish

1970-yillarning oxiridan boshlab Shtat hukumatlari uzoq davom etgan soliqqa qarshi siyosatni boshdan kechirdilar. Natijada, siyosiy rahbarlar soliqlarni oshirishga qarshi (*Qarang: Tannenwald, Weiner, and Popov, 2010*). 2008-2009-yillardagi tanazzul natijasida sezilarli byudjet muammolariga duch kelganiga qaramay, Shtatlar soliq yuklarini oshirishga shoshilmadi. Umuman, siyosiy yetakchilar, xususan, qonunchilar daromad, sotish yoki mulkka nisbatan keng qamrovli soliqlarni oshirishga ikkilanishadi.

Siyosatchilar biladiki, saylovchilar pastroq soliqlarni afzal ko'rishadi. Keng qamrovli soliqlar, ta'rifi ko'ra, eng ko'p tarkibiy qismlarga to'g'ri keladi. Siyosiy rahbarlar, shuningdek, keng qamrovli soliqlarni iqtisodiy rivojlantirish va yangi ish o'rinlari yaratishga ta'sir qiladi, deb bilishadi. Ushbu siyosiy voqealıklar qonun chiqaruvchilar va gubernatorlarni mavjud bo'lganda muqobil daromad manbalarini afzal ko'rishga olib keldi. Shunday qilib, Shtatlar daromad, savdo va mulk solig'ini oshirishga urinishdan ko'ra, o'yin daromadlari, aksiz solig'i, foydalanuvchi to'lovlari, da'vo qilinmagan mulk yoki buxgalteriya hiylalariga murojaat qilish ehtimoli ko'proq. Darhaqiqat, so'nggi 40 yil ichida Shtat daromadlarining ushbu boshqa manbalari ko'paydi, daromad va savdo solig'i stavkalari esa kamdan kam uchraydi.

Soliqni yashirish yoki eksport qilish

Hukumatning barcha darajalaridagi siyosiy rahbarlar fuqarolar tomonidan deyarli sezilmaydigan soliqlarni undirish orqali soliq yuklarini yashirishga intilishadi (Dye, 1990; Hansen, 1983). Bir tadqiqotga ko'ra, Shtat vakillari deyarli har doim soliq yuklarini yashirishga harakat qilishadi (Beamer, 1999). Siyosiy rahbarlar soliq yuklarini yashirish orqali Shtat xizmatlari uchun soliq yuklarisiz to'lash xayolini yaratishi mumkin. Aksiz solig'i va korporativ daromad solig'i ko'pincha yashirin bo'lishi mumkin. Bu yuklar iste'molchilarga o'tadi, ular o'rnatilgan qo'shimcha xarajat hukumat harakatlarining natijasi ekanligini tushunmaydilar. Biroq, savdo solig'i osongina yashirin soliqning

eng yaxshi namunasini beradi. Tadbirkorlik ma'lumotlarini soliqqa tortish to'g'risidagi siyosat qarori yuklarning yuqori narxlar ko'rinishida iste'molchilarga o'tkazilishini ta'minlaydi. Yalpi tushum soliqlarini qabul qilish ham xuddi shunday natija beradi.

Soliq yuklarini yashirish istagi Shtat soliq tizimlarining regressivligini oshiradi. Ko'pincha, Shtat qonun chiqaruvchilari eng ilg'or, ammo ko'zga ko'rinadigan soliqlardan biri bo'lgan daromad solig'ini kamaytirishga e'tibor qaratadilar. Shu bilan birga, qonunchilar kamroq ko'rinadigan, lekin ko'proq regressiv iste'mol soliqlarini saqlab qolishga intiladi. Bir olim ta'kidlaganidek, "ko'rinishi past bo'lgan soliqlarni kamaytirish siyosiy jihatdan unchalik foydali emas" (Beamer, 1999, 37).

Shtat qonun chiqaruvchilari tomonidan ko'rsatilgan yana bir tarafdashlik, iloji bo'lsa, soliq yukini Shtatdan tashqaridagi jismoniy shaxslar va firmalarga eksport qilishdir. Ayrim soliqlar eksport uchun juda mos keladi. Bir misol, Shtatdan tashqarida iste'mol qilinadigan milliy resurslarga to'lanadigan soliqlar. Tog'-kon yoki burg'ulash korxonalari soliq to'laydi, lekin uni yuqori narxlarda Shtatdan tashqaridagi mijozlarga o'tkazadi. Sayyohlik sanoati sezilarli darajada rivojlangan Shtatlarda (masalan, Florida, Nevada) iste'mol soliqlarining katta qismi (umumiy savdo va aksizlar) Shtatdan tashqarida yashovchi odamlarga eksport qilinadi. Korporativ daromad solig'ini taqsimlash formulalari asosan Shtatdan tashqarida ishlaydigan kompaniyalar korporativ daromad solig'i tushumlarining ko'p qismini to'lashi uchun tuzilishi mumkin.

Iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish

Shtat qonun chiqaruvchi organlari, odatda, iqtisodiy rivojlanishga yordam beradigan siyosatlarni izlaydilar. Shunga ko'ra, har ikki tomonning qonun chiqaruvchilari iqtisodiy rivojlanish va ish o'rinlari yaratishni rag'batlantirishga qaratilgan soliq siyosatini ma'qullaydi. Iqtisodiy rivojlanish jamiyatning deyarli barcha qatlamlariga foyda keltiradiganligi sababli, iqtisodiy o'sishga yordam beradigan soliq siyosatini ma'qullash ko'pchilik qonunchilarning siyosiy kun tartibiga mos keladi. Masalan, korporatsiyalar uchun soliq imtiyozlari biznes manfaatlarini (kapital va foyda soliqlarini kamaytirish orqali) va jismoniy shaxslarni (ko'proq va yaxshi ish joylarini va'da qilish orqali) qondirish uchun ishlatilishi mumkin.

Har bir Shtatdagi har bir qonunchilik sessiyasida qonunchilar Shtatni biznes uchun yanada jozibador qiladigan ko'plab takliflarga duch kelishadi. Ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishga qiziqishlari sababli, Shtat qonun chiqaruvchilari biznes hamjamiyatlari tomonidan ma'qullangan soliq siyosatini tanlashga moyildirlar (*qarang*: Chirinko

va Wilson, 2010). Siyosatchilarning biznes ehtiyojlariga nisbatan sezgirliги hukumat tomonidan biznes talablarini muntazam va tanish holga keltirdi (Lindblom, 1977). 2020-yilning boshlarida sodir bo'lgan biznes va shaxsiy daromad solig'ining pasayishi ko'p jihatdan Shtatlar raqobatbardosh bo'lish istagidan kelib chiqqan.

Regressivlikka moyillik

Qonunchilik soliq siyosatining yana bir muhim jihati va iqtisodiy rivojlantirishni rag'batlantirish istagi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, qonun chiqaruvchilarning regressivlikka nisbatan yaqqol ko'zga ko'ringan tarafdorligidir. Shtat qonun chiqaruvchilari shaxsiy va korporativ daromad solig'i kabi progressiv soliqlarni kamaytirish va iste'mol soliqlari kabi ko'proq regressiv soliqlarni oshirish tarafdori bo'lishdi. 2-bobda ta'kidlanganidek, Shtat soliq tizimlari Amerika tarixi davomida qat'iy regressiv bo'lgan.

Regressiv moyillik uchun bir nechta mumkin bo'lgan tushuntirishlar mavjud. Shaxsiy daromad solig'i iste'mol soliqlari (sotish, foydalanish yoki aksiz)ga nisbatan progressivroqdir. Shunday qilib, fuqaro qanchalik boy bo'lsa, u daromad solig'ini qisqartirishdan (yoki oshirishdan) ko'proq foyda oladi (yoki yo'qotadi). Bu haqiqat Shtat siyosiy rahbarlariga yaxshi ma'lum. Bundan tashqari, siyosatshunoslik tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, shaxs qanchalik boy bo'lsa, u ovoz berish va siyosiy kampaniyalarga hissa qo'shish ehti-moli shunchalik yuqori bo'ladi. Shunday qilib, qonun chiqaruvchilar shaxsiy daromad solig'ini oshirmaslik yoki hatto kamaytirmaslikni yaxshi siyosat deb bilishadi.

Xuddi shu mantiqni har yili Shtat solig'i tushumlarining kichikroq foizini tashkil etadigan biznes soliqlariga nisbatan qo'llash mumkin. Ko'pchilik tad-birkorlik subyektlariga soliqlar progressiv deb qabul qilinadi. Bu haqiqatga to'g'ri kelishi ham, kelmasligi ham mumkin. Biroq biznes hamjamiyati ko'pchilik Shtatlarda siyosiy jihatdan eng kuchli maxsus manfaatlar guruhidir. Uning iqtisodiy nufuzi soliq rejimining qulayligi bilan bog'liq.

Regressivlikka moyillikning ikkinchi mumkin bo'lgan sababi shundaki, Shtat qonun chiqaruvchilari daromad solig'i yukini kamaytirish iqtisodiy o'sishga yordam beradi, deb hisoblashadi. 6-bobda batafsilroq muhokama qilinganidek, siyosiy rahbarlar har doim daromad solig'ini oshirishni iqtisodiy rivojlanish uchun zararli deb hisoblashgan. Umuman, iste'mol soliqlari kamdan kam hollarda bunday shubhalardan aziyat chekdi. Garchi, ba'zi dailillar progressiv daromad solig'i o'sishni to'xtatishi kerakligi haqidagi dalillarni rad etsa ham (Reschovskiy, 1998), ko'plab Shtat qonun chiqaruvchilari bu fikrda qolishgan. Shu munosabat bilan, regressivlikka moyillik shunchaki iqtisodiy rivojlanishga ko'maklashish istagi natijasi bo'lishi mumkin.

Shuningdek, Shtat moliyasi bo'yicha ekspertlar va siyosatchilar orasida Shtatlar boylarni samarali yoki samarali qayta taqsimlay olmasligi keng ma'lum. Shtatlar boylardan ko'proq olib, kambag'allarga berganlarida, ular muqarrar ravishda birinchisidan kamroq, ikkinchisi esa ko'proq bo'ladi. Odamlar va firmalar soliq yuki pastroq bo'lgan Shtatlarga moyil bo'ladi. Qayta taqsimlash, albatta, keng miqyosda qayta taqsimlash federal darajada amalga oshiriladi.

Qonun chiqaruvchilar soliq siyosatini tanlashning oqibatlarini tushunmasliklari mumkin. Bir nechta Shtatlar taklif qilingan soliq o'zgarishlari yukini qaysi daromad guruhlari o'z zimmasiga olishini tushuntiruvchi bo'lajak tadqiqotlarini olib boradi. Qonunchilar soliq qonunchiligidagi o'zgarishlar tufayli kambag'allar, o'rta sinflar va boylar zimmasiga yuklangan nisbiy og'irlik haqida kam ma'lumotga ega. Shubhasiz, qonun chiqaruvchilar, odatda, daromad solig'i progressiv, iste'mol soliqlari esa, regressiv ekanligini tan oladilar. Kim to'lashi va kim ovoz berishi bilan bog'liq siyosatini hisobga olsak, bu cheklangan bilim qaror qabul qilish uchun yetarli bo'lishi mumkin. Biroq, qonun chiqaruvchilar, agar ular iqtisodiy sinflar bo'yicha soliq yuklari qanchalik farq qilishini tushunsalar, turli xil tanlovlar qilishlari mumkin.

Mulksizlarga yordam bering!

Regressivlikka bo'lgan yaxshi ma'lum bo'lgan qarama-qarshilikka qaramay, Shtat qonun chiqaruvchilari va gubernatorlari muntazam ravishda jamiyatning kambag'al va kambag'al a'zolari haqida qayg'uradilar. Siyosiy doiradagi qonunchilar deyarli har bir qonunchilik sessiyasida kambag'allar uchun soliq yukini yengillashtirishga qaratilgan soliq siyosatini taklif qilishadi. Shtatlar kengaytirilgan imtiyozlar, standart chegirmalar va daromad solig'i kreditlari – bularning barchasi ishlaydigan kambag'allarga daromad solig'i bo'yicha imtiyozlar beradi. Shtatlar ko'plab toifadagi ehtiyojlarni, masalan, retsept bo'yicha dori-darmonlarni savdo solig'idan ozod qildilar. Ushbu takliflarning aksariyati past va o'rta daromadli soliq to'lovchilarga yordam berishga qaratilgan samimiy urinishlardir. Ba'zilar shunchaki kambag'allarga yordam beradigan ko'rinish beradi. Biroq, bir nechta takliflar tizimning regressivligini pasaytiradi. Shtatlar iste'mol solig'i (sotish, aksiz), foydalanuvchi to'lovlari va o'yin kabi daromad shakllariga juda bog'liq.

Hatto savdo soliqlarini yengillashtiradigan siyosatlar ham regressivlikni hisobga olmaydi. Siyosiy rahbarlar ko'plab zarur narsalarni savdo solig'idan muvaffaqiyatli ozod qilgan bo'lsalar ham, boy va o'rta sinf bunday imtiyozlardan kambag'allar kabi imtiyozlardan foydalanadi. Uy iste'moli uchun mo'ljallangan oziq-ovqat soliqlaridan ozod qilish ham jamiyatning eng kambag'al qatlamlariga yordam bermaydi (Walczak, 2022). Misol uchun, kambag'allar

ko'pincha federal oziq-ovqat markasi yordamini oladilar, bu allaqachon savdo solig'idan ozod qilingan. Bundan tashqari, soliqlarni zaruriy narsalardan olib tashlash ozod etilmagan tovarlar uchun soliq stavkalarining oshishiga olib keladi (Mikesell, 1992).

Qonun chiqaruvchilar muntazam ravishda kam ta'minlangan shaxslarga soliq yukini kamaytiradigan chora-tadbirlarni qo'llab-quvvatlaydilar. Ko'pgina qonunchilar hukumat xarajatlarini to'lashga qodir bo'lmagan shaxslarni yuklash adolatsizligini tan olishadi. Kambag'al va mulksizlar ham siyosiy xayrixoh guruhlardir. Afsuski, kambag'allar uchun ko'p tashvish siyosiy liderlarning og'zaki so'zlaridan ko'ra ko'proq narsani anglatadi.

Ijtimoiy kun tartibini amalga oshirish

Ko'pincha qonun chiqaruvchilarning ijtimoiy kun tartibi ularning soliq siyosati bilan kesishadi. Ya'ni, qonun chiqaruvchilar ko'pincha turli ijtimoiy odatlarga ta'sir qilish uchun soliqdan foydalanish yo'llarini topadilar. Garchi soliqlardan "kerakli" xatti-harakatlarni rag'batlantirish uchun foydalanish oqilona soliq siyosati hisoblanmasa ham, ijtimoiy kun tartibini ilgari suruvchi soliq qonunlari keng tarqalgan. Masalan, ko'pchilik Shtatlarda arzimas oziq-ovqat mahsulotlari va gazlangan suvga yuqori soliqlar qo'yiladi, bu sog'lom oziq-ovqatlarni qo'llab-quvvatlaydigan ijtimoiy kun tartibini aks ettiradi (Chriqui va boshq., 2008). Ushbu sxemalar ham juda nozik bo'lishi mumkin. Masalan, savdo avtomatlarida sotiladigan yengil tamaddi mahsulotlari hatto do'konlarda sotiladigan xuddi shu turdagi mahsulotlarga qaraganda yuqoriroq darajada soliqqa tortiladi – bu esa yanada aniqroq afzallikni aks ettiradi. Siyosiy rahbarlarning daromad bo'lmagan maqsadlarga erishish uchun soliq qonunlaridan foydalanishiga ko'plab misollar mavjud. Shtatlar o'qotar qurollar va o'q-dorilarga aksiz solig'ini o'rnatdilar; boshqa Shtatlar bir xil narsalar bo'yicha soliq imtiyozlarini taklif qiladi. Ekologik toza maishiy texnika, tejamkor avtomobillar va tarixiy asarlar uchun soliq imtiyozlari mavjud. Ushbu maqsadlarda soliq qonunchiligidan foydalanish deyarli har doim oqilona soliq siyosati tamoyillarini buzadi.

Siyosat tashvishlariga qaramay, bu qoidalar o'zlarining siyosiy afzalliklariga ega. Agar ma'lum bir soliq bo'yicha ijtimoiy siyosat keng qo'llab-quvvatlansa, bog'liq soliqni oshirishning siyosiy xarajatlari past bo'lishi mumkin (natijada kichik siyosiy xarajatlar bilan daromad manbai). Ya'ni, agar jamoatchilik muayyan faoliyatni qoralashga arziydi, degan fikrga keng ko'lamda rozi bo'lsa, bu faoliyat bilan bog'liq soliq yukini oshirishga qarshi chiqishi dargumon. Biroq, bu ramka har doim ham amal qilmaydi. Ba'zi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ma'lum bir chora uchun ijtimoiy qo'llab-quvvatlash to'g'ridan to'g'ri qo'shiladigan moliyaviy chorani qo'llab-quvvatlashga aylanmasligi

mumkin (Clynn and Patrick, 2006). Ko'pgina Shtatlar tomonidan qo'llaniladigan va odatda, kam ijtimoiy qarshilikka uchragan sigaretaga aksiz solig'i bo'lsa ham, moliyaviy Shtat yordami avtomatik ravishda ijtimoiy siyosatni qo'llab-quvvatlamaydi.

Asosli muammoli vaziyatlar

So'nggi yillarda qonunchilik siyosati bilan bog'liq eng qiziqarli siyosiy voqealardan biri soliqlarni oshirish bo'yicha eng ko'p talablarning qabul qilinishi bo'ldi. Soliq yukini oshirish uchun ko'pchilik qonunlar qonun chiqaruvchi organing ko'pchilik ovozi talab qiladi. 2022-yil yanvar holatiga ko'ra, 16 Shtatda soliqni oshirishdan oldin har bir qonun chiqaruvchi palatada uchdan ikki, to'rt dan uch yoki beshdan uch ovoz berishni talab qiluvchi konstitutsiyaviy yoki qonuniy qonunlar mavjud edi.

Bu chora-tadbirlar ko'pchilik ovoz talab qilish soliqlarni oshirishni qiyinlashtiradi, degan fikrda qabul qilingan. Soliqlarni oshirish tarafdorlari bunday masalalarda ko'pchilik hukmronlik qiladigan Shtatlarga qaraganda, boshqa Shtatlarda ko'proq ovoz olishlari kerak. Qonunchilik jarayoniga xos bo'lgan jokey va ot savdosi yanada qiyinlashdi. Tanqidchilar soliqqa qarshi siyosiy his-tuyg'ular davrida ko'pchilik talablari zarurligini shubha ostiga oldilar (Leachman et al., 2012). Ko'pchilikning talablari nodemokratikdir. Qonun chiqaruvchi organing uchdan ikki qismining soliqlarni oshirishni ma'qullashini talab qilish aslida ozchilikka ustunlik beradi. Uchdan ikki qismi ustunlik qiladigan Shtatda har qanday qonun chiqaruvchi palataning 34 foizi ko'pchilik qonunchilarning irodasini buzishga qodir.

Ammo ustunlik talablarining nodemokratik ta'siri bundan ham katta-roqdir, faqat soliq o'sishiga to'sqinlik qilmoqda. Aksariyat Shtatlar oddiy ko'pchilikka ko'pchilik qonunlarni qabul qilishga ruxsat beradi, ularning aksariyati Shtat mablag'larini sarflashni o'z ichiga oladi. Demokratik yo'l bilan saylangan qonun chiqaruvchi organ tomonidan qabul qilingan dasturlar (yangi maktablar, qamoqxonalar, magistral yo'llar va boshqalar) ni moliyalashtirish uchun Shtat qo'shimcha soliq tushumlariga muhtoj bo'lishi mumkin. Ko'pchilik tomonidan qabul qilingan dasturlarni moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan ko'pchilik ovozni olish qiyin, hatto imkonsiz bo'lishi mumkin. Yangi dasturlarni qabul qilish uchun ovozga ega bo'lish endi yetarli bo'lmaydi. Ushbu dasturlar ko'proq pul talab qilishi sababli, tarafdorlar moliyalashtirish uchun ham ovozga ega bo'lishlariga ishonch hosil qilishlari kerak. Shunday qilib, fuqarolarning cho'ntagini yirtqich hukumatdan himoya qilishga qaratilgan narsa – bu fuqarolarning ko'pchiligi tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan dasturlarning kuchga kirishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Qo'shimcha xarajatlarga nisbatan bosim

konstitutsiyaviy yoki qonun bilan belgilangan 39 Shtatda qonun chiqaruvchi organ tomonidan qabul qilingan byudjet muvozanatli bo'lishi kerakligi talablari bilan kuchayadi.

Ko'p ovozga ega bo'lganlar jamoasi, shuningdek, soliq siyosati jarayoni nuqtayi nazaridan ideal emasligi uchun tanqid qilinadi. Aksariyat iqtisodchilar va siyosat nazariyotchilari: "To'g'ri soliq siyosati past stavkalar va keng bazaga asoslangan", degan fikrga qo'shiladilar. Ikkinchisi, minimal imtiyozlar, chegirmalar, kreditlar va boshqa bazani toraytiruvchi bo'shliqlarni talab qiladi. Biroq, bo'shliqni yopish soliqni oshirishni tashkil etadi va bu, agar kerak bo'lsa, qonun chiqaruvchi hokimiyatning ko'pchiligini talab qiladi. Biroq bo'shliqni berish uchun faqat ko'pchilik ovoz talab qilinadi. Ko'pchilikning talablari yaxshi soliq siyosatiga erishishni qiyinlashtirgani juda qiziq, garchi kutilmagan bo'lsa ham. Soliq amaliyotchilari va lobbichilar Shtat soliq kodlari alohida foiz bo'shliqlari bilan to'ldirilganligini juda yaxshi bilishadi.

Tanqidlarga qaramay, ko'p ovozga ega bo'lganlar jamoasi talablari, ayniqsa, konservativ siyosatchilar orasida mashhur bo'lib qolmoqda. Ba'zi sharhlovchilarning ta'kidlashicha, ko'pchilik talablar soliqlarning oshishiga to'sqinlik qilmaydi. Din Stansel (1998) ta'kidlaganidek, "O'ta ko'pchilik talabi soliqni kamaytirishni talab qilmaydi va soliqlarni oshirishni taqiqlamaydi. Ko'pchilikning talablari faqat qonun chiqaruvchilardan o'z saylovchilari cho'ntagidan ko'proq pul olishni istasa, kengroq konsensusga erishishni so'raydi".

Soliqlar va sarf-xarajatlar bilan bog'liq ommaviy norozilik ko'plab siyosiy rahbarlarni ustunlik tarafdori bo'lishga undaydi. O'ta ko'pchilik talablarining mantiqiy asosi shundaki, soliqlarni oshirish shunchaki ko'pchilikni talab qiladigan darajada muhim harakat bo'lishi kerak. Amerika hukumatida ko'pchilik ovozini talab qiladigan darajada muhim deb topilgan bir qancha masalalar mavjud. Bularga shartnomani ratifikatsiya qilish, impichment va boshqalarni kiritish mumkin. Fuqaroning mulkini tortib olish bilan bog'liq munosabatni oqilona muhim deb hisoblash mumkin. Qanday bo'lmasin, ko'pchilik soliqlarni oshirishni imkonsiz qilmaydi; ular buni yanada qiyinlashtiradi.

Bevosita demokratiya va soliq siyosati

1787-yilda Konstitutsiyaviy konvensiyada muhokama qilingan to'g'ridan to'g'ri demokratiya ba'zi Shtatlarda bir asrdan ko'proq vaqt davomida mavjud. Biroq uning soliq siyosati sohasida qo'llanilishi nisbatan yangi rivojlanishdir. 1978-yilda qabul qilingan Kaliforniyaning 13-sonli taklifi zamonaviy to'g'ridan to'g'ri demokratiya harakatini boshladi. To'g'ridan to'g'ri demokratiya fuqarolarga qonun chiqaruvchi hokimiyatdan mustaqil ravishda qonunlar qabul qilish yoki Shtat konstitutsiyasiga o'zgartirishlar kiritish imkonini beradi. 2022-yil yanvar holatiga ko'ra, 19 Shtat o'z fuqarolariga qonun yoki konsti-

tutsiyaviy choralarni saylovchilar tomonidan ma'qullash yoki rad etish uchun to'g'ridan to'g'ri saylov byulleteniga qo'yishga ruxsat berdi. Qo'shimcha 7 ta Shtatda fuqarolar, birinchi navbatda, qonun chiqaruvchi organga qonun yoki konstitutsiyaviy o'zgartirishlar kiritishlari kerak. Agar qonun chiqaruvchi organ nizomni yoki konstitutsiyaga o'zgartirishni ma'qullay olmasa, nomzodlar o'z takliflarini bevosita saylovchilarga berishlari mumkin.

To'g'ridan to'g'ri demokratiya Amerika siyosatining muhim tarkibiy qis-miga aylandi (Berri va Berri, 1992). Soliq siyosati va to'g'ridan to'g'ri demo-kratiya o'rtasidagi munosabatlarni batafsil muhokama qilish ushbu ish doira-sidan tashqarida bo'lsa-da, soliq siyosatini tushunish uchun to'g'ridan to'g'ri demokratiyaning bir qancha jihatlarini muhim ahamiyatga ega.

Har yili 26 Shtatda tashabbuslar va umumxalq referendumlarini o'tka-zish imkonini beruvchi yuzlab chora-tadbirlar umumxalq ovozigacha qo'yiladi. Muammolar hayvonlar huquqlari, abort, o'lim jazosi, maktabda ibodat, turli biznes qoidalari, atrof-muhitni muhofaza qilish va chekish kabi Shtat siyosa-tining keng doirasini o'z ichiga oladi. Biroq soliqlar ko'pincha saylovchilar-ning ma'qullashi uchun byulletenlarga qo'yiladigan masaladir. 1978-yildan 2022-yilgacha fuqarolar Shtat miqyosidagi saylov byulletenlariga 400 dan ortiq soliq tashabbuslarini joylashtirdilar.

O'tgan qirq yillikdagi siyosiy muhitni hisobga olgan holda, tashabbus va referendum jarayonidan hukumatning soliq vakolatlarini cheklash uchun foy-dalanish ajablanarli emas. Darhaqiqat, tashabbuslar va referendumlarga rux-sat beruvchi Shtatlar tashabbuslar va referendumlarga ruxsat bermaydigan Shtatlarga qaraganda ko'proq cheklovchi soliq cheklovlariga ega (Matsusa-ka, 1998). Biroq tashabbuslar va referendumlar hukumat va soliq cheklov-larini kamaytirishga olib kelishi shart emas. Yigirmanchi asrning boshlarida tashabbuskorlik va referendum o'tkazuvchi Shtatlarda tashabbus va refe-rendum jarayoni bo'lmagan Shtatlarga qaraganda ko'proq soliq va xarajatlar o'sishi kuzatildi (Matsusaka, 1998).

Bevosita demokratiya orqali soliq siyosatini belgilash

To'g'ridan to'g'ri demokratiya Amerika siyosatida tobora bahsli mavzuga aylandi (*qarang*: Broder, 2000 va Schrag, 1999). Ko'pgina siyosat masalala-ri to'g'ridan to'g'ri demokratiya sharoitida, ayniqsa, soliq siyosatiga taalluqli bo'lsa, paydo bo'ladi. Bundan tashqari, munozaralarning ko'p qismi to'g'ridan to'g'ri demokratiyaning soliq siyosati salbiy ta'siriga qaratilgan.

Tez-tez takrorlanib turadigan muammolardan biri shundaki, to'g'ridan to'g'ri demokratiya Shtat maxsus manfaat guruhlarini tomonidan hukmronlik qilib, Shtat qonun chiqaruvchilarini chetlab o'tish uchun jarayondan foyda-lanadi (Smit, 1998). Qonunchilar, albatta, alohida manfaatlarga sodiq qolga-

ni uchun tanqid qilinadi. To'g'ridan to'g'ri demokratiya ham xuddi shu bulut ostida bo'lishi mumkin.

Soliqqa tortishni aniqlashda to'g'ridan to'g'ri demokratiyadan foydalalanishga qarshi yana bir dalil shundan iboratki, aholining to'g'ri soliq siyosatini baholash uchun bilim yoki tajribaga ega emasligi. Soliq siyosati bo'yicha federal va Shtat munozaralarida uzoq vaqtdan beri muhim tayyorgarlik, ta'lim va Shtat moliyasida tajribaga ega bo'lgan guruhlar hukmronlik qilmoqda. Lob-bistlar va qonun chiqaruvchi xodimlar soliq siyosatini tanlashning huquqiy, byudjet va iqtisodiy oqibatlarini baholay oladigan soliq yuristlari, iqtisodchilar va buxgalterlardan iborat. Shtat soliq tizimlarining takomillashgani sari ixtisoslashuv zaruriyati tobora yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Biroq to'g'ridan to'g'ri demokratiya bu qarorlarning ko'pchiligini yaxshi niyatli, ammo o'qimagan ovoz beruvchi jamoatchilik qo'lga topshiradi. O'qimagan saylovchilarga tayanishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar juda ko'p. Jamiyat soliqlarni sezilarli darajada qisqartirish oqibatlarini kamdankam biladi (masalan, xizmatlarni qisqartirish yoki boshqa soliqlarni oshirish kerak). Bundan tashqari, jamoatchilik, odatda, taklifning iqtisodiy rivojlanish yoki Shtatlararo raqobat uchun oqibatlarini bilmaydi. Bundan tashqari, kelajakdagi xarajatlar va daromadlarga bo'lgan ehtiyojni aniqlashning hech qanday usuli yo'q. Falsafiy ma'noda to'g'ridan to'g'ri demokratiya vakillik hukumatini zaiflashtiradi, bu bizning federal va Shtat hukumatlarimiz asosidir. To'g'ridan to'g'ri demokratiya harakati so'nggi 225 yil davomida qonunlar ishlab chiqish vazifasi yuklangan saylangan qonun chiqaruvchi organlarni chetlab o'tadi. Qonun ijodkorligi bilan bog'liq ba'zi siyosatlariga qaramay, qonun chiqaruvchi tizim Amerika xalqiga ikki asrdan ko'proq vaqt davomida yaxshi xizmat qildi.

Biroq to'g'ridan to'g'ri demokratiyaning eng katta cheklovi shundaki, u soliq siyosati choralari bo'yicha yuqori yoki past ovoz berishni talab qiladi. Saylovchilar taklifni ma'qullash yoki rad etish to'g'risida qaror qabul qilishlari kerak. Murosaga o'rin va muzokaralar mexanizmi yo'q. Shunday qilib, tashabbus tarafdorlari 1 milliard dollar daromad solig'ini kamaytirishni tavsiya qilishlari mumkin. Saylovchilar qisqartirishni qabul qilishi yoki rad etishi mumkin. Aytaylik, Shtat atigi 750 million dollar kamaytirishga qodirmi? Yoki daromad solig'ini emas, balki iste'mol yoki mulk solig'ini kamaytirish oqilonaroq bo'larmidi? Bunday savollarga faqat qonun chiqaruvchi organ javob berishi mumkin.

To'g'ridan to'g'ri demokratiya yo'li bilan, soliq siyosatini shakllantirish bilan bog'liq muammolarga qaramay, bu jarayondan konservativ guruhlar va tobora ko'proq liberal guruhlar tomonidan foydalaniladi.

Amerika jamiyatining bir qancha jihatlari borki, Shtat siyosiy yetakchilari soliq siyosati haqida fikr yuritishda yodda tutishlari kerak. Birinchidan, odamlar soliq to'lashni yoqtirmaydilar. Ko'pchilik pullarini cho'ntagida bo'lishni afzal ko'radi. Odamlar, odatda, o'zlari xohlagan Shtat xizmatlari moliyalashtirishni talab qiladigan ijtimoiy shartnomani qabul qilsa-da, ular beixtiyor to'lash majburiyatini qabul qilishadi. Bu haqiqat ko'pincha liberal siyosiy liderlarda yo'qoladi.

Shu bilan birga, odamlar va firmalar ma'lum darajadagi boshqaruvni xohlashadi. Ular maktablar, jamoat xavfsizligi, yo'llar va sog'liqni saqlashni xohlashadi. Haqiqatan ham, ular bunday xizmatlarni talab qilishadi. Albatta, bunday xizmatlar yo'lga qo'yilishi lozim. Shtat xizmatlariga bo'lgan intilish ko'pincha cheklangan hukumatni talab qilishdan farq qiladi. Ammo birinchisi zamonaviy Amerika tarixida ancha kuchli ekanligini isbotladi. Bu haqiqat ko'pincha konservativ siyosiy liderlarda yo'qoladi.

Bu muammolar ustiga soliqlarning biznes uchun muhimligi ham qo'shiladi. Global iqtisodiyotda mobil kapital soliq deklaratsiyasidan keyin eng yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lgan joylarga tortiladi. Bu korporativ daromad solig'ining doimiy pasayishini va yuridik shaxslar orqali to'lanadigan shaxsiy daromad solig'i bo'yicha bosimni tushuntirishga yordam beradi. Biznesni soliqqa tortish istagi, asosan, bunday siyosatlar progressivlikka yordam beradi, degan ishonchga asoslanadi. Lekin barcha siyosiy rahbarlar bilishi kerakki, tadbirkorlik subyektlari soliq to'lamaydi, balki odamlar soliq to'laydilar. Biznesga tushadigan har bir soliq aslida shaxs tomonidan to'lanadi. Soliqning bir qismi aksiyadorlar tomonidan past daromad shaklida to'lanadi. Soliqning bir qismi yuqori narxlar shaklida iste'molchilar tomonidan to'lanadi. Va tobora global bozorda soliqning bir qismi pastroq ish haqi shaklida mehnat tomonidan to'lanadi.

Ushbu muammolarni muvozanatlash soliq siyosatini shakllantirishni siyosiy jihatdan qiyinlashtiradi.

V BOB

SAVDO VA FOYDALANISH SOLIQLARI

Savdo va foydalanish soliqlari Shtat daromadlarining eng muhim manbalaridan biridir. So'nggi 90 yil davomida savdo solig'i boshqa manbalarga qaraganda ko'proq daromad keltirgan va doimiy ravishda Shtat soliq daromadlarining uchdan biridan ko'prog'ini tashkil qilgan. 2020-yilda Shtatlar savdo solig'idan 341 milliard dollardan ortiq mablag' yig'di. 2022-yilda 45 Shtat savdo va foydalanish soliqlarini joriy etgan. Ushbu Shtatlardan 13 tasi savdo solig'i soliq tushumlarining 40 foizidan ko'prog'ini tashkil etadi. Vashington esa soliqni o'z manbalari bo'yicha daromadlarining deyarli 55 foizini asoslaydi. Nyu-Xempshir, Oregon, Montana, Alyaska va Delaver Shtatlari Shtat darajasida savdo solig'i joriy etmagan, ammo Alyaska mahalliy savdo soliqlarini qo'llashga ruxsat beradi. Savdo soliqlari solinmagan Shtatlarda AQSH aholisining atigi 3 foizdan kamrog'i yashaydi, bu esa amerikaliklarning aksariyati bu soliqlarni muntazam ravishda to'laydi, degan ma'noni anglatadi.

Savdo va foydalanish solig'i Shtat moliyasidagi asosiy roli sifatida ko'plab jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Konstitutsiyaviy, texnologik, iqtisodiy va siyosiy omillar Shtatlarning soliqqa bo'lgan ishonchini cheklab qo'ydi. So'nggi 90 yil ichida savdo va foydalanish solig'i barqarorligiga qaramay, olimlar bu Shtat hukumati daromadlarini moliyalashtirishning asosiy manbai bo'lib qoladimi yoki yo'qmi, deb bahslashdilar.

Umumiy Shtat soliq tushumlarining ulushi sifatida savdo solig'i 1970-yillardan boshlab pasayishda davom etdi. 1998-yilda birinchi marta jismoniy shaxslar daromad solig'i Shtatlar uchun asosiy daromad manbai sifatida savdo solig'idan oshib ketdi. 1998-yilda shaxsiy daromad solig'i Shtat soliq tushumining deyarli 34 foizini, savdo solig'i esa 33 foizdan sal kamrog'ini tashkil etdi. O'sha davrlardan beri Shtatlar jismoniy shaxslar daromad solig'iga ko'proq tayanadi, chunki ushbu soliq ulushi Shtatlar daromadining 36 foizidan sal ko'proq (2020-yilda 388 milliard dollar)ni, savdo soliqlari esa deyarli 32 foiz (341 milliard dollar)ni tashkil etdi. Ehtimol, yaqin muddatda shaxsiy daromad solig'i tushumlari Shtat soliq tushumlarining ulushi sifatida o'sishda davom etadi, savdo solig'i tushumlari esa ahamiyatini pasaytirishda davom etadi. Keyingi bobda muhokama qilinadigan shaxsiy daromad solig'ini joriy etish bo'yicha siyosiy va iqtisodiy muammolar kelajakda bu natijani o'zgartirishi mumkin.

Soliqning muvaffaqiyati

Bir qator qarshiliklarga qaramay, savdo solig'i bir necha sabablarga, jumladan, uning mavjudligi, nisbatan past stavkalari va boshqa ijobiy xususiyatlariga ko'ra Shtat hukumatlari uchun eng ishonchli va barqaror daromad manbalaridan biri bo'lib kelgan.

Keng jamoatchilik tomonidan qabul qilinishi

"Eski soliq – yaxshi soliq" degan uzoq vaqt davomida shakllangan fikr savdo solig'ining davomiyligini tushuntirishga yordam beradi. Bu soliq birinchi marta Buyuk Depressiya davrida joriy etilgan bo'lib, Amerika ongiga singib ketgan. 1930-yilda Missisipi savdo solig'ini joriy qilgan birinchi Shtat bo'lgan. Ko'pchilik Shtatlar bu soliqni tez orada qabul qilishdi. Shunday qilib, amerikaliklarning aksariyati butun hayoti davomida moddiy shaxsiy mulklarni chakana sotib olish uchun soliq to'lashni kutib yashagan va biror narsaning narxi e'lon qilingan narxdan yuqori bo'lganda hech qanday ajablanish yoki g'azablanish bildirmagan. Hayotimizdagi bu o'rnatilgan soliq sababli, savdo solig'i barqarorlik va sog'lom soliq tizimi uchun zarur bo'lgan ikki tushunchaga mos keladi. Ko'proq behayo tarzda, ba'zi tanqidchilar savdo solig'i siyosiy jihatdan qabul qilinadi, chunki eng ko'p zarar ko'radigan odamlardan, ya'ni kam ta'minlangan shaxslardan saylov kuni norozilik bildirish ehtimoli kamroq, deb ta'kidlashadi. Garchi, kam ta'minlanganlar ovoz berish yoki davlat moliyasiga ta'sir o'tkazish ehtimoli kamroq bo'lsa-da, siyosatchilar qasddan iste'mol soliqlariga tayanadilar, degan tushuncha osonlik bilan rad etiladi. Savdo solig'ini joriy etishda zararli niyat yoki manipulyatsiya mavjudligini ko'rsatadigan dalillar kam. Ushbu soliq nisbatan arzon narxda daromad yig'ishning oddiy va qulay usuli ekanligi isbotlangan. Jamoatchilikning savdo solig'ini qabul qilishi soliq tizimiga bo'lgan jamiyat qarashlari bo'yicha o'tkazilgan fikr-mulohaza tadqiqotlarida tasdiqlangan. Garchi respondentlar soliqlarni juda yoqtirmasliklarini tan olishsa-da, ular iste'molga solingan soliqlarni eng maqbul soliq shakllaridan biri sifatida ko'rsatishgan (Davlatlararo Munosabatlar bo'yicha Maslahatchi Komissiya, 1993; Kol va Kinkeyd, 2000).

Past stavkalar va ko'plab istisnolar

Savdo solig'ini to'lashda iste'molchilar duch keladigan nisbatan kichik yuk iste'molchining soliqni qabul qilishini osonlashtiradi. Shtatlarda sotish va foydalanish soliqlarini 2,9 foizdan (Koloradoda) 7,25 foizgacha (Kaliforniyada) va 19 Shtatda 6 foizdan kam bo'lgan stavkalarda qo'yadi. Yuqori narxdagi tovarlar uchun soliq sezilarli bo'lishi mumkin bo'lsa-da, ko'pchilik oddiy

xaridlarda kichik miqdorlarni deyarli sezmaydilar. Bundan tashqari, yillik soliq yuki iste'molchilar uchun daromad solig'iga qaraganda kamroq seziladi, chunki u ko'plab xaridlarga yoyilgan.

Shtatlarda chakana sotuvchilarning bosimi tufayli savdo solig'i stavkalari nisbatan past bo'ladi. Savdo solig'ining yuqori stavkalari barcha chakana savdolar bo'yicha pasayadi, deb taxmin qilinadi. Ko'tarilgan soliq yuklari iste'molchi uchun yakuniy xarajatlarni oshiradi. Shtatlar, shuningdek, soliq to'lashdan bo'yin tovlash potentsialini va Shtatlararo raqobat oqibatlarini minimallashtirish uchun stavkalarni past darajada ushlab turishga harakat qilishadi. Shtatlar, odatda, sotuvchilarni sotish va foydalanish soliqlarini yig'masdan tovarlarni sotish uchun rag'batlantirishni xavf ostiga qo'yishni xohlamaydilar. Ular, shuningdek, iste'molchilar, agar amaliy bo'lsa, savdo soliq yuki past bo'lgan Shtatlarda xarid qilishlarini bilishadi.

Ko'pgina tovarlar va xizmatlarning chakana savdo solig'idan ozod qilinishi iste'molchilarning umumiy soliqni qabul qilishini kuchaytirishi mumkin. Misol uchun, aksariyat Shtatlarda ko'pgina xizmatlar va nomoddiy mulkni sotishdan ozod qilingan. Faqatgina ushbu istisnalar iqtisodiyotning yarmidan ko'pini savdo solig'idan ozod qiladi. Soliqning o'ziga xos regressivligini kamaytirish uchun ko'pchilik Shtatlar zaruriy deb hisoblangan narsalarni ham soliqdan ozod qiladi. Ko'pgina Shtatlarda oziq-ovqat, retsept bo'yicha dori-darmonlar, ta'lim va ba'zi hollarda kiyim-kechaklar asosan ozod qilingan. Siyosatchilar va tadqiqotchilar bunday imtiyozlar haqiqatan ham regressivlikni yengillashtiradimi yoki boshqacha tarzda adolatni targ'ib qiladimi, deb bahslashsa-da, ko'pchilik imtiyozlar savdo solig'ini o'rtacha iste'molchi uchun biroz sezilarli va kamroq og'irlashtiradiganiga rozi ekanliklarini bildiradi. Va qolaversa, ehtiyojlar uchun imtiyozlar jamoatchilik tomonidan qabul qilinishini beqiyos darajada oshiradi.

Boshqaruvga qulayligi va muvofiqliligi

Savdo solig'ining uzoq muddatli muvaffaqiyatining yana bir sababi – bu muvofiqlik va boshqaruvning qulayligi va samaradorligi. Sotuvchi soliqni yig'adi va to'lovni Shtatga o'tkazadi. Deyarli barcha Shtatlarda iste'molchilar soliqni sotib olish vaqtida to'laydilar. Shu bilan birga, soliq to'lovchining savdo solig'i bo'yicha javobgarligi tugaydi. Yakka tartibdagi soliq to'lovchining topshirish uchun shakllari, yuritadigan yozuvlari, to'lashi kerak bo'lgan buxgalterlar va umuman, soliqqa rioya qilish bilan bog'liq boshqa xarajatlari yo'q. Federal hukumat 1986-yildagi Soliq islohoti to'g'risidagi qonunning bir qismi sifatida savdo solig'i to'lovlari uchun chegirmalarni tugatdi. Natijada jismoniy shaxslar soliqqa tortish maqsadida xaridlar hisobini yuritishlari shart emas edi. Federal hukumat 2004-yilda savdo solig'i bo'yicha chegirmalarni qayta

tikladi, biroq jismoniy shaxslarga federal daromadlaridan Shtat daromadini yoki Shtat savdo soliqlarini chegirib tashlash tanlovi berildi. Faqat daromad solig'i bo'lmagan Shtatlarda yashovchi va federal soliq to'lovchilar savdo solig'i chegirmalarini olishlari mumkin.

Savdo solig'ini to'laydigan korxonalar o'zlarining xaridlari va to'lovlari bo'yicha muhim qayd – yozuvlarni saqlashlari kerak bo'lganligi sababli, ba'zi muvofiqlik xarajatlari kelib chiqadi. Biroq aksariyat korxonalar federal soliq maqsadlari uchun bunday yozuvlarni saqlab qolishadi.

Ommaviy sotiladigan korporatsiyalar qimmatli qog'ozlar to'g'risidagi qonunga rioya qilish uchun ushbu yozuvlarni ham saqlashlari kerak. Qisqa qilib aytganda, qo'shimcha xarajatlar unchalik katta ahamiyat kasb etmaydi.

“Savdo solig'i to'g'risida”gi qonunga rioya qilish sotuvchilar uchun iste'molchilarga qaraganda chiqimliroqdir. Sotuvchi soliq miqdorini aniqlashi, soliqni undirishi, operatsiyalarning hisobini yuritishi, deklaratsiyalarni taqdim etishi va Shtatga to'lovlarni amalga oshirishi kerak. Ko'p turdagi imtiyozlarni taklif qiladigan Shtatlarda bu jarayon yanada murakkab va qimmatroq, chunki sotuvchi o'z mahsuloti va xizmatlaridan qaysi biri soliqqa tortilishi va qaysi biri ozod qilinishini aniqlashi kerak.

Biroq ushbu muvofiqlik xarajatlari sotuvchiga uni yig'ish va o'tkazish bo'yicha ma'muriy xarajatlarni qoplash uchun savdo solig'ining bir qismini saqlab qolishga imkon beruvchi qonunlar orqali qisman qoplanadi. 2022-yil yanvar holatiga ko'ra, savdo solig'i solingan 45 Shtatdan 27 tasi sotuvchiga ma'lum kompensatsiyalarni taqdim etdi.

Shtatlar uchun savdo solig'ini boshqarish nisbatan oson va samarali. Sotuvchi soliqni yig'adi va to'lovni Shtatga o'tkazadi. Agar sotuvchi soliqni undirmasa yoki to'lamasa, u soliq summasi uchun javobgar bo'ladi hamda fuqarolik va jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin. Soliq to'lashdan bo'yin tovlash yoki undan qochishning har qanday bozor ustunligi mumkin bo'lgan jazolar bilan qoplanadi, chunki ko'pchilik sotuvchilar qonunga rioya qilishadi. Sotuvchilarning muvofiqligi, ayniqsa, yirik va ommaviy sotiladigan kompaniyalar orasida ko'zga tashlanadi.

Kichik korxonalar savdo solig'ini yig'ish va boshqarishda yirik korxonalariga qaraganda ko'proq xarajatlarga duchor bo'lishadi. Kichik korxonalar, odatda, kamroq buxgalteriya nazorati va savdo yozuvlariga ega va o'z mijozlaridan soliq undirishning qonuniy talablarini bilish ehtimoli kamroq. Ular, shuningdek, soliq yig'ish va o'tkazishdan qochish qobiliyati va motivatsiyasiga ega bo'lish ehtimoli ko'proq. Shu sabablarga ko'ra, savdo solig'ini boshqarish bo'yicha Shtat xarajatlari va harakatlarining aksariyati kichik biznesga qaratilgan.

Boshqaruvning qulayligi va muvofiqligi, odatda, ko'p Shtat tranzaksiyalari bo'lgan sotuvchilarga yoki foydalanish solig'iga taalluqli emas. Ko'p Shtatli

tranzaksiyalarga ega bo'lgan sotuvchilar 45 Shtatda va 33 Shtatdagi 6500ga yaqin joylarda soliqqa tortiladigan va soliqqa tortilmaydigan narsalarni aniqlashda ko'plab muammolarga duch kelishlari mumkin. Shunday qilib, korxonalar ko'plab yurisdiksiyalarda soliq qonunlariga rioya qilish uchun qo'shimcha xarajatlarga duchor bo'ladilar. Mamlakat bo'ylab soliqqa rioya qilish talablarini kuzatish uchun ishlab chiqilgan texnologiya ma'lum darajada bu xarajatlarni minimallashtirdi.

Foydalanish solig'ini yig'ish an'anaviy ravishda qiyin edi. Soliq, odatda, soliqqa tortiladigan Shtatga masofadan sotuvchi sotuvchilar tomonidan undirilmaganligi sababli, Shtatga pul o'tkazish iste'molchining zimmasida edi. 2018-yil holatiga ko'ra, Shtatlar ko'pchilik uzoq sotuvchilarga yig'ish talablarini qo'yishga muvaffaq bo'ldi. Natijada foydalanish soliqlarini undirish muammosi sezilarli darajada kamaydi. Shunday bo'lsa-da, individual iste'molchilar uchun soliqqa rioya qilish juda past. Iste'molchilar asosan foydalanish solig'i bo'yicha o'zlarining qonuniy majburiyatlarini bilishmaydi yoki e'tiborsiz qoldirishni tanlashadi. Hatto soliqdan xabardor bo'lgan shaxslar ko'pincha xaridlarini hisobga olishni e'tiborsiz qoldiradilar. Boshqalar esa soliqdan bo'yin tovladilar. Ushbu qoidaga rioya qilmaslik Shtatlar uchun qo'shimcha qiyinchiliklarga olib keladi. O'z-o'zini baholashning past darajalari, agar ular jismoniy shaxslarni tekshirishni kuchaytirmasalar, ko'p daromadlardan voz kechishga majbur qiladilar – bu ko'pchilik daromad bo'limlari siyosiy jihatdan imkonsiz, deb topdi.

Jismoniy shaxslar o'rtasida soliqdan foydalanish bilan bog'liq ba'zi muammolarni bartaraf etish uchun ba'zi Shtatlar ma'lumot almashish bo'yicha shartnomalar tuzdilar. Ushbu shartnomalarga ko'ra, rezidentlar Shtatdan tashqaridan soliqqa tortiladigan tovarlarni (odatda, minimal dollar qiymatida) jo'natishlari haqida Shtat daromadlari bo'limlari xabardor qilinadi. Keyin daromad departamenti rezidentga soliq to'lash kerakligi haqida xabar beradi. Shtatlardan 23 tasi fuqarolardan Shtat daromad solig'i deklaratsiyasida foydalanish bo'yicha soliq majburiyatlari to'g'risida hisobot berishni talab qiladi. Foyda solig'ini daromad solig'i deklaratsiyasi orqali undirish – undirish stavkasini biroz yaxshiladi.

Savdo solig'ining boshqa afzalliklari

Savdo solig'ining amaliy afzalliklari jamoatchilik tomonidan qabul qilinishi va samarali boshqaruvni o'z ichiga oladi. Ammo soliqning muvaffaqiyati uchun ko'proq nazariy sabablar ham bor. Garchi bu fazilatlar ko'pchilik soliq to'lovchilar va hatto hukumat amaldorlari uchun aniq bo'lmasa-da, ular nima uchun savdo solig'i o'tgan asrning ko'p qismida asosiy daromad manbai bo'lganini tushuntiradi.

Birinchidan, barcha soliqlar qandaydir tarzda iqtisodiy faoliyatga ta'sir qilsa-da, savdo solig'i Shtat daromad solig'iga qaraganda biznes qarorlariga kamroq ta'sir qiladi. Bundan ham muhimi, siyosiy tushuncha shundan iborati, daromad solig'i, shaxsiy yoki korporativ, iqtisodiy rivojlanishga to'sqinlik qiladi. Keyingi bobda muhokama qilinganidek, bu tushuncha daromad solig'idan ko'ra iste'mol soliqlarini afzal ko'rishga olib keldi. Savdo solig'i hech qachon bunday shubhalarga duch kelmagan. Bundan tashqari, dalillar shuni ko'rsatadiki, savdo solig'i biznes qarorlarini qabul qilish vaqtiga deyarli ta'sir qilmaydi; korxonalar va jismoniy shaxslar soliq tufayli qarorlarni kechiktirmaydi yoki shoshiltirmaydi (Mikesell, 1998). Shunday qilib, boshqa yig'imlarga nisbatan savdo solig'i sog'lom soliq siyosatining eng asosiy tamoyillaridan biriga mos keladi yoki hech bo'lmaganda betaraflik to'liqroq mos keladi.

Savdo solig'ining yana bir afzalligi mavjud bo'lib, u soliqqa tortishning jamoatchilik tomonidan qabul qilingan imtiyozlar nazariyasiga taalluqlidir. Savdo solig'i xarajatlarni individual xarajatlarga qarab belgilaydi. Iste'mol darajasi iste'molchi tomonidan olingan imtiyozlarni o'lchash uchun barometrdir (Mikesell, 1998). Nazariy jihatdan, jismoniy shaxs soliq solinadigan xaridlar bo'yicha xarajatlarini to'g'irlash orqali soliq yukini o'zgartirishi mumkin, ayniqsa, agar zaruriy mahsulotlar (oziq-ovqat, dori-darmon, kiyim-kechak va boshqalar) soliq solinadigan bazadan chiqarib tashlangan bo'lsa, bu holat yuz beradi. Bundan tashqari, Shtat xarajatlarini iste'molga qarab taqsimlash Amerikaning iste'mol suvereniteti va xususiy bozorlarning azaliy an'analarga mos keladi (Mikesell, 1998).

To'lovning javobgarligi va yuki juda aniq bo'lganligi uchun savdo solig'i shaffofligi ta'minlanadi. Bu, albatta, oxirgi iste'molchi tomonidan xarid qilingan soliqqa to'g'ri keladi. Shaffoflik, asosan, sotuvchilarga soliqli yashirishni taqiqlovchi Shtat qonunlarining natijasidir. Aksariyat Shtatlarda savdo solig'i sotib olish narxidan alohida belgilanishi kerak va sotuvchilarga soliqli o'zlashtirish taqiqlanadi (*qarang*: Due and Mikesell, 1994). Soliq to'lovchi to'lanadigan soliq miqdorini biladi va nazariy jihatdan soliqli o'zi oladigan Shtat xizmatlariga nisbatan baholashi mumkin. Bunday mashqni kam sonli fuqarolar amalga oshirsa-da, shaffoflik oqilona soliq siyosati va yaxshi hukumatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Siyosiy masalalar: savdo solig'i bilan bog'liq muammolar

Hozirgi murakkab iqtisodiy sharoitda savdo va foydalanish soliqlarini undirish muhim siyosiy masalalarni ko'tardi. Ba'zilar o'nlab yillar davomida soliqli qiyin kelmoqda, boshqalar rivojlanayotgan iqtisodiy tartibning natijasidir. Transchegaraviy operatsiyalar, konstitutsiyaviy cheklovlar, soliq baza-

sini xizmatlarga kengaytirmaslik va elektron tijorat soliqni tobora murakkablashtirdi va soliqning asosiy daromad manbai sifatida hayotiyiligini shubha ostiga qo'ydi.

Imtiyozlar bilan to'ldirilgan soliq bazasi

Sof shaklda savdo solig'i barcha yakuniy iste'molga nisbatan qo'llaniladi (Mikesell, 1998). Iqtisodiy nuqtayi nazardan, iste'molning ayrim turlarini istisno qilish va boshqa turlarini soliqqa tortish uchun haqiqiy asoslar mavjud emas. Bundan tashqari, uning asosiy ijobiy tomonlaridan biri bo'lgan soliqning barqarorligi keng bazaga bog'liq. Agar soliq barcha yoki ko'pchilik shaxsiy iste'molga tegishli bo'lsa, Shtatlar iqtisodiy tanazzul tufayli barqaror daromad darajasini saqlab qolishi mumkin. Biroq, turli sabablarga ko'ra, AQSHda shaxsiy iste'molning deyarli yarmi soliqqa tortiladi. Masalan, Qo'shma Shtatlarda soliqqa tortiladigan savdo ulushi 1990-yildagi 51 foizdan 2003-yilda 43,3 foizgacha qisqardi (Lav va boshq., 2005). Zamonaviy iqtisodiyotni hisobga olsak, sotish va foydalanish soliq bazasining eroziyasi davom etishi mumkin.

Ko'pgina imtiyozlar ma'muriy sabablarga ko'ra yoki soliqning regressivligini yengillashtirish uchun beriladi. Masalan, 2022-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, 32 Shtat uy xo'jaliklari ehtiyojlari uchun oziq-ovqat mahsulotlarini soliqdan to'liq yoki qisman ozod qildi, 44 Shtat retsept bo'yicha beriladigan dori-darmonlarni va 11 Shtat retseptsiz beriladigan dori-darmonlarni soliqdan ozod qildi.

Shuningdek, ko'plab xizmatlar, nomoddiy obyektlar va vaqti-vaqti bilan beriladigan chegirmalarga soliq solish logistik jihatdan qiyin. Garchi, ko'plab imtiyozlar soliqni siyosiy jihatdan qulayroq qilsa-da, ular daromad oqimining yaxlitligini saqlash uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Haddan tashqari ozod qilish Shtatni savdo solig'i stavkalarini oshirishga yoki daromaddan voz kechishga majbur qiladi. Agar barcha iste'molga soliq solinsa, savdo solig'i daromadi ikki baravar ko'payadi. Uy iste'moli uchun oziq-ovqat mahsuloti savdo solig'i bazasining taxminan 20 foizini tashkil qiladi (Hurley, 2010; Mikesell, 1998). Boshqa istisnolar singari, uy xo'jaliklari iste'moli uchun oziq-ovqatga soliq solinmaydi, Shtatlarning yarmidan ko'pidagi siyosat Shtat daromadlariga bevosita va sezilarli darajada ta'sir qiladi.

Imtiyozlarning keng tarqalishi yana bir muhim oqibatlariga olib keldi, ya'ni soliqqa tortiladigan mahsulot va xizmatlarga nisbatan yuqori soliq stavkalarining mavjudligi (Mikesell, 1992). O'rtacha savdo solig'i stavkasi 1978-yildagi 2,7 foizdan 1993-yilda 5,1 foizgacha ko'tarildi (Due and Mikesell, 1994). 2020-yilda o'rtacha soliq stavkasi 5,6 foizni tashkil etdi. 1979- va 2010-yillar oralig'ida umumiy savdo solig'i tushumining 21 foizi stavkaning

oshishi natijasida bo'lgan (*qarang*: Hurley, 2010). Shtatlardan 36 tasi o'sha vaqt ichida yuqori stavkalarni o'rnatgan. Bu raqamlar hayratlanarli, chunki ular soliqqa qarshi kayfiyat mamlakatni qamrab olgan paytda sodir bo'lgan. Ular, shuningdek, turli istisnolar davrida sodir bo'lgan. Bu munosabatlar tasodifiy emas. Ko'proq imtiyozlar bilan, mavjud daromad darajasini saqlab qolish uchun qolgan soliq bazasi bo'yicha stavkalarni oshirish kerak.

Murakkablik

Savdo solig'i bilan bog'liq yana bir muammo, bu uning tobora murakkablashib borayotganidir. Xususan, imtiyozlarning keng qo'llanilishi, ayniqsa, ko'p Shtatli biznes operatsiyalari uchun rioya qilish va ma'muriyatchilik tartib-qoidalarini murakkablashtiradi.

Bir nechta istisnolar ham chalkashliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Kamdankam odamlar qanday mahsulot va xizmatlar soliqqa tortilmasligini aniq biladi. Bir-biriga o'xshab ko'rinadigan, lekin soliqqa tortilmaydigan (mumkin bo'lgan yuzlab narsalardan) ba'zi tez-tez keltirilgan misollar soliq to'lovchilar duch keladigan qiyinchiliklarni ko'rsatadi, ya'ni qazg'oqqa qarshi dorivor shampunlar bundan mustasno, ammo oddiy shampunlar soliqqa tortiladi, yirik marshmallovlar (yumshoq ko'pik ko'rinishidagi shirinliklar) soliqqa tortilishi mumkin, lekin kichik zefirlar (uy iste'moli uchun oziq-ovqat hisoblanadi) soliqdan ozod qilinadiva uyga olib ketiladigan bir funt jambon ozod qilinadi, lekin non bilan birga beriladigan jambon (tayyor ovqat hisoblanadi) soliqqa tortiladi. Ko'pgina Shtatlarda yong'oqlar savdo solig'idan ozod qilinadi, ammo, agar ular biron-bir narsa bilan qoplangan bo'lsa, ular soliqqa tortiladi. Masalan, asal bilan qovurilgan yong'oqlar soliqqa tortiladi. Floridada chuchuk suvda baliq ovlash turnirlariga kirish soliqdan ozod qilingan, sho'r suvda baliq ovlash musobaqalariga kirish soliqqa tortiladi. Imtiyozlar shunchalik ko'pki, hatto imtiyozlarni taklif qilgan va qo'llab-quvvatlovchi hukumat rahbarlari ham ko'pincha nima soliqqa tortilishi yoki soliqqa tortilmasligini bilishmaydi.

Agar soliq to'lovchi soliqqa tortilishini aniqlay olmasa, shaffoflikning afzalliklari yo'qoladi. Korxonalar uchun soliqqa tortiladigan narsani aniqlash xarajatlari ham katta ahamiyatga ega. Tadqiqot dalillari shuni ko'rsatadiki, kichik biznes egalari soliqqa rioya qilishda, ayniqsa, qiyinchiliklarga duch keladi. Sotuvchi soliqni hisoblash uchun javobgar bo'lganligi sababli, ko'plab korxonalar aslida ozod qilinishi mumkin bo'lgan narsalar uchun soliq yig'adilar.

Ko'p yurisdiksiyalarda faoliyat yurituvchi korxonalar har bir Shtatda turli xil imtiyozlarning ko'pligini yanada achinarli deb bilishadi. Savdo solig'ini qo'yadigan aksariyat Shtatlarning soliq bazalari juda xilma-xildir. Masalan,

iste'molga soliq soluvchi 45 Shtatdan 11 tasi transport to'lovlari, 9 tasi soliq foizlari va moliyaviy to'lovlar, 43 tasi telekommunikatsiya xizmatlarining ayrim shakllariga soliq soladi. Ba'zi Shtatlar kiyim-kechakdan ozod qilinadi, lekin aksariyat Shtatlarda bunday emas. Bir nechta Shtatlarda qisman yoki to'liq ozod qilishni ta'minlaydigan boshqa toifalarga kapital tovarlari, kompyuterlar, energiya, kommunal xizmatlar, notijorat tashkilotlari va hukumatga tegishli mahsulotlar kiradi.

Albatta, stavkalar va ma'muriy tartib-qoidalar ham savdo solig'i solinadigan 45 Shtatda farq qiladi. Shunday qilib, ko'p Shtat korxonalari har xil stavkalarga, shuningdek, turli xil qoidalarga rioya qilishlari kerak. Mahalliy tanlovli savdo soliqlarining kiritilishi muammoni yanada kuchaytiradi. 2022-yil mart oyi holatiga ko'ra, 33 Shtatdagi mahalliy hukumatlar savdo va foydalalanish soliqlarini joriy etish huquqiga ega.

Texnologiya turli stavka tuzilmalariga rioya qilish, ariza berish talablari va imtiyozlar bilan bog'liq ba'zi ma'muriy yuklarni yengillashtirish uchun ishlatilgan. Kompyuter dasturiy ta'minoti qanday mahsulot va xizmatlar savdo solig'i, ushbu soliq stavkasi va ariza berish talablarini aniqlashi mumkin.

Shunga qaramay, savdo solig'ini soddalashtirish uning hayotiyligini saqlab qolish uchun muhim qadamdir. Mashhur amaliyotchilar va olimlar Shtatlarni, ayniqsa, ko'p Shtatli tranzaksiyalar uchun soddaroq, samaraliroq savdo soliq tizimini ishlab chiqishga bir necha bor chaqirishgan. Savdo solig'i ma'muriyati sotuvchilarga yaxshi kompensatsiya (muvofiqlik xarajatlarini to'g'ri aks ettirish uchun), imtiyozlar bo'yicha cheklovlar, soliq o'zgarishlarini kengroq tarqatish (ko'proq Shtat ko'rsatmalari orqali) va boshqaruvning bir xilligi bilan takomillashtiriladi.

Masofaviy savdo

Qariyb 30 yil davomida masofaviy savdo Shtat savdo solig'ini yig'ish uchun eng katta qiyinchilik tug'dirdi. AQSH Oliy sudi Quill qarorida, agar sotuvchi Shtatda jismoniy mavjud bo'lmasa, Shtatlar sotuvchini soliq yig'ishga va o'tkazishga majburlay olmaydi, degan xulosaga keldi. Ushbu kitobning dastlabki to'rtta nashrida tushuntirilganidek, Quill qarori 1992-yildan beri Shtat moliyasi muhokamasida ustunlik qildi.

Quill qarori 2018-yilda AQSH Oliy sudi tomonidan Janubiy Dakotadagi "Wayfair V" ishi bo'yicha bekor qilingan. Cheklovlar doirasida Shtatlar endi jismoniy ishtiroki bo'lmagan Shtat sotuvchilaridan savdo solig'ini yig'ish va o'tkazishni talab qilishlari mumkin. Masofaviy sotuvlarni soliqqa tortish bilan bog'liq muammolar hali ham mavjud bo'lsa-da, bir vaqtlar savdo solig'i uchun eng katta tahdid, deb hisoblangan narsa nihoyasiga yetdi.

Ehtimol, savdo solig'i haqidagi eng qadimgi va eng kuchli shikoyat uning regressiv ekanligidir. Kambag'al shaxslar o'rtacha yoki yuqori daromadli odamlarga qaraganda o'z daromadlarining katta qismini savdo soliqlariga to'laydilar. Shu sababli, savdo solig'i "Shtatlar uchun daromadlarni oshirishning eng adolatsiz usuli", deb nomlangan (Fuqarolar soliq adolati uchun, 1987, 9).

Daromad oshgani sayin, savdo solig'iga tortiladigan xarajatlar ulushi kamayadi. Bu munosabatlar boy odamlar kambag'allarga qaraganda savdo soliqlarida ko'proq tejashlarini anglatadi. Ular, shuningdek, savdo solig'iga tortilmaydigan xizmatlarga (yuridik, buxgalteriya, tibbiy va boshqalar) ko'proq pul sarflashadi. Kambag'al fuqarolar, aksincha, o'z daromadlarining katta qismini soliqqa tortiladigan xaridlarga sarflaydilar va shuning uchun o'rta yoki undan yuqori daromadli odamlarga qaraganda o'z daromadlarining ancha katta qismini savdo solig'iga to'laydilar.

Turli tadqiqotlar shuni tasdiqladiki, soliq iqtisodiy spektrning pastki qismida joylashganlarga ancha katta foiz yuklaydi. 1993-yilda Minnesota Shtatida o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, eng quyi 10 foiz daromad oladiganlar o'z daromadlarining 5,2 foizini savdo solig'i sifatida to'laydilar, yuqori 10 foizdagilar esa atigi 1,3 foizini to'laydilar (Due va Mikesell, 1994). 1990-yilda Konnektikutda o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, 5000 dollardan kam maosh oladiganlar o'z daromadlarining 8,15 foizini savdo solig'i, 100 000 dan 200 000 dollargacha oladiganlar esa atigi 2,18 foiz to'laganlar (Due and Mikesell, 1994; Pomp, 2019; lekin Zodrow ga qarang). Soliq va iqtisodiy siyosat instituti tomonidan yakunlangan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, uy xo'jaliklarining eng boy 1 foizi o'z daromadlarining 1 foizini savdo solig'ini to'lashga sarflagan bo'lsa, eng quyi 20 foiz uy xo'jaliklari o'z daromadlarining 5,9 foizini savdo solig'iga sarflagan.

Ajablanarlisi shundaki, uning keng qo'llanilishini hisobga olgan holda, savdo solig'i har ikki tomonning Shtat siyosatchilari tomonidan regressiv deb hisoblanadi. Liberal siyosatchilar, albatta, uzoq vaqtdan beri savdo solig'ining adolatsizligini tan olishgan. Lekin ko'proq konservativ yetakchilar ham buni anglay boshladilar. Konservativ siyosiy liderlarning kambag'allarga yuklangan nomutanosib yukni ta'kidlab, zaruriy deb topilgan tovarlar uchun savdo solig'i stavkalarini aniq kamaytirishga chaqirgan ko'plab misollar mavjud.

Savdo solig'ining adolatsizligini dalili shundan iboratki, aksariyat Shtatlar bunday soliqlar kambag'allarga nohaq yuklanadi, deb hisoblab, zaruriy tovarlarni soliq bazasidan ozod qilishga qaror qiladilar. Aksariyat Shtatlarda oziq-ovqat, kommunal xizmatlar, dori-darmonlar va ba'zi hollarda kiyim-kechak ma'lum darajada savdo solig'idan ozod qilingan.

Ushbu ehtiyojlardan ozod qilish kambag'al fuqarolarning mutlaq soliq yukini biroz yengillashtiradi. Biroq, ehtiyojlar uchun imtiyozlar soliqning regressivligini kamaytirmaydi. Savdo solig'i bo'yicha imtiyozlar boylarga ham, kambag'allarga ham tegishli. Bir tadqiqotning ko'rsatishicha, masalan, uy iste'moli uchun oziq-ovqatdan ozod qilish aslida regressivlik darajasini oshirdi (Walczak, 2022). Boylar bunday zaruriy narsalarga ko'proq mablag' sarflaganligi sababli, ularning bunday imtiyozlardan soliqqa tortiladigan mutlaq jamg'armalari yanada kattaroqdir.

Bundan tashqari, dalillar shuni ko'rsatadiki, oziq-ovqat va ehtimol boshqa ehtiyojlar uchun savdo solig'i bo'yicha imtiyozlar kambag'allarning jamg'armalarini susaytiradi. Shtat oziq-ovqat va boshqa ehtiyojlarni soliqdan ozod qilganda, odatda yo'qolgan daromadni almashtirish uchun boshqa tovarlar bo'yicha stavkalarni oshiradi. Bu soliq solinadigan bazaning qisqarishi ozod etilmagan tovarlar va xizmatlar bo'yicha yuqori stavkalarga olib keladi, degan tushunchaga mos keladi, bu ko'pincha savdo solig'i olimlari tomonidan ta'kidlanadi (Mikesell, 1998). Kambag'allar ko'pincha oziq-ovqat talonlarini oladilar, bu haddan tashqari sotishdan ozod qiladigan to'lov vositasi, ular oziq-ovqat solig'i bo'yicha qo'shimcha imtiyozlarni olmaydilar.

Soliqning adolatsiz deb qabul qilinishi Shtat qonunchilik organlarini soliq imtiyozlari choralari ko'rishga undadi, masalan, o'quv yili boshlanishi arafasida savdo solig'i ta'tillari joriy etilishi. Bu imtiyozlar iste'molchilarga ma'lum mahsulotlarni sotib olishda savdo solig'idan ozod bo'lish imkonini beradi. Savdo solig'i ta'tillari tobora ommalashib bormoqda, chunki siyosatchilar soliqlarni sezilarli darajada o'zgartirmasdan va milliardlab dollar daromadni xavf ostiga qo'ymasdan, uning regressivligini kamaytirish yo'llarini izlashmoqda. 2022-yilda 17 ta Shtat kiyim-kechak, maktab anjomlari, kompyuterlar, bo'ronga tayyorgarlik vositalari va o'qotar qurollar kabi buyumlar uchun savdo solig'i ta'tillarini o'tkazdi.

Kam ta'minlangan soliq to'lovchilarining yukini yengillashtirish uchun ba'zi Shtatlar savdo solig'i xaridlarida daromad solig'i kreditlari yoki qaytariladigan to'lovlar taqdim etadilar. Muayyan daromad chegarasiga javob beradigan soliq to'lovchilar savdo solig'ining regressivligini kamaytirishga mo'ljallangan daromad solig'i krediti oladilar. Nazariy jihatdan, ushbu kreditlar kam ta'minlangan soliq to'lovchilarning yukini yengillashtirishda ancha samaraliroqdir. Kreditlar soliq bazasini yanada qisqarishiga yo'l qo'ymaydi va badavlat soliq to'lovchilarga kambag'allarni qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan dasturdan foyda olish imkonini bermaydi.

Oxir-oqibat, ko'pgina olimlar, sharhlovchilar va siyosatchilar Phares (1980) bilan bir xil xulosaga kelishdi, ya'ni savdo solig'ining regressiv tabiati haqida hech qanday shubha yo'q.

Aksariyat iqtisodchilar va olimlar savdo solig'i iste'molga solinadigan soliq sifatida maishiy xizmatlarga qo'llanilishi kerak, degan fikrga qo'shiladilar (Fox, 1998; Mikesell, 1998). Shunga qaramay, aksariyat Shtatlarda ko'pgina xizmatlar savdo solig'i solig'idan ozod qilingan. Keng tarqalgan istisnolarning sababi asosan tarixiydir. Sotish va foydalanish soliqlari birinchi marta joriy etilganda, xizmatlar uchun imtiyozlar muhim masala emas edi. Xizmatlar milliy iqtisodiyotning kichik bir qismi edi. Professional xizmatlar (masalan, yuridik va tibbiy) siyosiy sabablarga ko'ra soliqla tortilishi mumkin emas deb, ko'plab noprofessional xizmatlar esa ma'muriy sabablarga ko'ra soliqla tortilishi mumkin emas deb hisoblangan.

Biroq, bugungi kun iqtisodiyotida xizmatlarni istisno qilish Shtatlar uchun sezilarli daromad yo'qotishiga olib keladi. 1979-yildan 2020-yilgacha xizmatlar shaxsiy iste'molning 47,4 foizidan 68,8 foiziga ko'tarildi. So'nggi o'n yil ichida Shtatlar soliq bazasini kengaytirgan, ko'proq xizmatlarni o'z ichiga olgan bo'lsa-da, eng ko'p daromad keltiradigan ko'plab xizmatlar (masalan, sog'liqni saqlash, qurilish, yuridik va buxgalteriya hisobi) soliqla tortilmaydi (Fox, 1998). Moddiy shaxsiy mulk ulushi pasayganda, xizmatlar iste'moli o'sishda davom etishiga shubha yo'q.

Xizmatlarni soliqla tortishning bir qancha sabablari bor. Birinchidan, xizmatlarni soliqla tortish bazasidan chiqarib tashlash uchun nazariy yoki iqtisodiy sabablar mavjud emas. Xizmatlar, axir, moddiy shaxsiy mulk kabi iste'mol qilinadi. Xizmatlarni ozod qilish orqali soliq tizimi soliqla tortiladigan tovarlarni kamsitadi. Shunday qilib, tovarlarni iste'mol qiladigan shaxslar xizmatlarni iste'mol qiladigan shunga o'xshash shaxslarga qaraganda ko'proq soliq yukini oladilar. Soliq xizmatlari, ehtimol, savdo solig'ini kamroq regressiv qiladi. Boyroq odamlar o'z daromadlarining katta qismini xizmatlarga sarflaydilar va bundan keyin ham sarflaydilar. Shu sababli, soliq xizmatlari vertikal tenglikni yaxshilashi mumkin.

Ikkinchidan, soliqla tortish xizmatlari soliqla tortish bazasini kengaytiradi va ko'proq daromadlarni oshirish yoki stavkalarni pasaytirish imkonini beradi. Iste'mol sotishning katta qismi soliqdan ozod qilingan holda, bazani kengaytirish Shtatlar uchun sezilarli qo'shimcha daromad keltiradi. Haqiqatan ham, agar jismoniy shaxslar tomonidan iste'mol qilinadigan barcha xizmatlar savdo solig'iga tortilsa, umumiy savdo solig'i ikki baravardan ko'proq oshadi.

Uchinchidan, soliqla tortish xizmatlari soliq bazasini yanada elastik bo'lishiga olib keladi. Savdo solig'ining bir afzalligi shundaki, u barqaror daromad manbai hisoblanadi. U shaxsiy daromad kabi tez ko'tarilmaydi va tushmaydi. Ammo bu barqarorlik keng bazaga bog'liq va potensial soliqla torti-

lishi mumkin bo'lgan sarf materiallarining katta segmentlari soliq solinadigan bazadan olib tashlanganida bu muammo tug'iladi. Savdo solig'i bazasi mo'ljallangan yoki bo'lishi mumkin bo'lgan darajada barqaror emas. Bazani kengaytirishning eng maqbul siyosati esa soliq xizmatlaridir.

Albatta, soliq xizmatlarining bir qancha kamchiliklari bor. Xizmatlarni soliqqa tortish muqarrar ravishda korxonalarga sotishdan olinadigan soliq yukining oshishiga olib keladi – bu xizmatlar xaridlarining katta qismini tashkil qiladi. Quyida muhokama qilinganidek, tadbirkorlik manbalari sof iste'mol solig'i bo'yicha soliqqa tortilmasligi kerak, chunki savdo solig'ining o'zi iste'molchilar uchun yakuniy xarajatlarga kiritiladi.

Xizmatlarga soliq solish ham hukumat, ham soliq to'lovchilar uchun ma'muriy va muvofiqlik xarajatlarini oshiradi. Mahsulotlardan farqli o'laroq, ko'plab xizmatlar ishlab chiqarish va inventarizatsiya rekordini qoldirmaydi. Ko'rsatilgan xizmatlar miqdori va qiymatini kuzatish juda qiyin vazifadir.

Bundan tashqari, siyosiy to'siqlar Shtatlarni soliq xizmatlaridan to'xtatadi. Katta daromad keltiradigan professional xizmatlarning aksariyati muhim siyosiy kuchga ega bo'lgan iqtisodiy manfaatlar tomonidan taqdim etiladi. Advokatlar, buxgalterlar, shifokorlar, stomatologlar va moliyaviy maslahatchilar o'zlari ko'rsatayotgan xizmatlarga soliq solish bo'yicha har qanday sa'y-harakatlarga keskin qarshilik ko'rsatishlarini kutish mumkin. Misol uchun, 1987-yilda Florida Shtati ko'plab xizmatlarni o'z ichiga olgan holda soliq bazasini kengaytirishga harakat qildi, ammo siyosiy muxolifatni yengib bo'lmadi. Yana bir misol 2007-yilda, Michigan Shtatida konsalting va ofis ma'muriyati xizmatlarini soliqqa tortish to'g'risidagi qonun joriy etilganida yuz berdi, biroq u bir necha soat ichida bekor qilindi. Faqat uchta Shtat – Gavayi, Janubiy Dakota va Nyu-Meksiko aksariyat xizmatlar uchun savdo soliqlarini muvaffaqiyatli undirdilar. Boshqa hech bir Shtat savdo solig'ini professional xizmatlarga muvaffaqiyatli qo'llay olmagan.

Tadbirkorlik vositalarini soliqqa tortish

Ideal holda, savdo va foydalanish solig'i tadbirkorlik ma'lumotlaridan foydalanishlaridan undirilmasligi kerak (Fox, 1997; Mikesell, 1998). Ko'pgina biznes xaridlari soliqdan ozod qilingan bo'lsa-da (masalan, qayta sotish uchun xaridlar, ishlab chiqarilgan mahsulot uchun ingridiyentlar va mashinalarni sotish), biznesning muhim qismi soliqqa tortiladi. Erta va tez-tez tilga olingan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, savdo solig'ining 41 foizi to'g'ridan to'g'ri korxonalar tomonidan to'langan (Ring, 1999). 2020-yilda biznes xaridlari uchun 180 milliard dollardan ortiq savdo solig'i undirildi (Phillips and Sallee, 2022).

Agar Shtat biznes daromadlarini sotishdan soliqqa tortsa, jiddiy muam-molar yuzaga kelishi mumkin. Nazariy nuqtayi nazardan, soliq shaxsiy is-te'mol uchun yig'im sifatida ishlab chiqilgan – iste'mol paydo bo'lgunga qadar mahsulot yoki xizmatlarga soliq solish uchun hech qanday asos qoldirmaydi. Biznes daromadlarini soliqqa tortish bir qator muammolarni keltirib chiqara-di. Birinchidan, korxonalar soliqning to'liq yoki ko'p qismini mijozlarga yuqo-ri narxlar shaklida o'tkazadilar. Shunday qilib, iste'molchilar soliq to'laydi, lekin buni bilishmaydi. Bu shaffoflik va yaxshi hukumat tamoyillarini buzadi. Ikkinchidan, ta'minot zanjirida yakuniy mahsulotlarning xarajatlari soliqqa tortiladi – piramidalash yoki kaskad effektini yaratadi.

Tadbirkorlik ma'lumotlariga soliq solish vertikal integratsiyani ham rag'batlantirishi mumkin, bu har doim ham biznes uchun eng yaxshi iqtiso-diy tanlov emas. Vertikal integratsiya biznes kerakli xizmat yoki mahsulotni ishlab chiqarish uni aloqador bo'lmagan tomondan sotib olishdan ko'ra sa-maraliroq ekanligini aniqlasa sodir bo'ladi. Savdo solig'i ko'pincha sotib olish uchun katta xarajatlarni ifodalaganligi sababli, ayniqsa xarajatlarni mijozlar-ga to'liq o'tkazib bo'lmaydigan hollarda, biznes daromadlarini soliqqa tortish vertikal integratsiyaning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, biznes qarorlariga ta'sir qilishda soliqlar iloji boricha neytral bo'lib qolishi kerakligi tamoyili, asosan, tadbirkorlik manbalari savdo solig'iga tortiladigan hollarda e'tiborga olinmaydi.

Biroq, biznesni sotib olishda savdo solig'ini yo'q qilish (nazariy jihatdan asosli g'oya) qiyin bo'ladi. Biznes xaridlarini sotishdan soliqqa tortish Shtat g'aznalariga milliardlab dollarlarni olib keladi. Barcha biznes xaridlarini ozod qilish jiddiy byudjet tanqisligini keltirib chiqaradi, bu esa boshqa soliqlarni oshirish yoki xizmatlarni qisqartirishni talab qiladi. Qo'shimcha daromad manbalarini aniqlash bo'yicha keng qamrovli soliq islohotisiz biznes xaridla-rini soliqdan olib tashlash muammoli bo'ladi. Keng qamrovli islohotlar savdo solig'i bazasi xizmatlarni o'z ichiga olgan holda kengaytirishni, shu bilan birga tadbirkorlik vositalariga soliqni kamaytirishni nazarda tutishi kerak.

Bundan tashqari, biznesni xarid qilish uchun soliq solig'i siyosiy jihatdan jozibador hisoblanadi. Biznes iste'molini soliqqa tortish keng qo'llab-quvvat-lanadi, ayniqsa, muqobil ish haqi yoki shaxsiy iste'molga soliq solish bo'lsa. Shu nuqtayi nazardan, sog'lom soliq siyosati nomidan tadbirkorlik subyekt-lari uchun soliqlarni keng miqyosda kamaytirishni ta'minlash siyosiy jihat-dan maqsadga muvofiq bo'lmaydi. Eng muhimi, tadbirkorlik subyektlarining savdo solig'i ko'p hollarda iste'molchiga o'tib ketgan bo'lsa-da, asosan ko'z-dan yashiriladi. Bu ko'rinmaslik javobgarlik nuqtayi nazaridan muammodir (jamoat soliqdan bexabar). Ammo siyosiy nuqtayi nazardan, bu afzal ko'riladi. Bundan tashqari, soliq yukining muhim qismi va ba'zi Shtatlarda juda muhim qismi Shtatdan tashqari biznesga to'g'ri keladi.

Tadbirkorlik vositalaridan olinadigan soliqni bekor qilishga siyosiy qarshiliklarga qaramay, bu masala munozarali bo'lishi mumkin. Iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun ishlab chiqilgan imtiyozlar orqali kelajakda ko'proq biznes xaridlari savdo solig'idan ozod bo'lishi mumkin. Shtat qonun chiqaruvchi organlari so'nggi yillarda iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish maqsadida biznes imtiyozlari miqdorini doimiy ravishda oshirdi. Soliq imtiyozlarini berish siyosat bilan bog'liq muammolar bilan to'la bo'lsa-da, u tadbirkorlik manbalariga soliq solishni minimallashtirishi mumkin.

Kelajak siyosati: savdo solig'ini rivojlantirish yo'llari

Savdo solig'i, ehtimol, aksariyat Shtat fiskal tizimlarining muhim qismi bo'lib qoladi. Soliq juda ko'p daromad keltiradi va daromad yoki boshqa soliqlar bu daromadning o'rnini bosa olmaydi. Savdo solig'i Shtatning Shtat moliyasida ustun yoki hatto muhim rol o'ynashda davom etadimi, degan savol tug'iladi. Ko'pgina taniqli olimlar va sharhlovchilar soliqning hayotiyligiga shubha qilishgan (Fox, 1998; Mikesell, 1998; Murray, 1997). Savdo solig'i bazasi qisqarishda davom etmoqda, chunki siyosiy rahbarlar ko'proq iste'mol tovarlari va xizmatlarni soliqdan ozod qilmoqdalar. Iste'molchi xarajatlari, shuningdek, savdo solig'i olinmaydigan xizmatlar va intellektual mulkka moyil bo'lishda davom etmoqda.

Savdo solig'i tushumlarining kamayishi Shtatlar uchun jiddiy muammo tug'diradi. Savdo solig'i tushumlarining sezilarli darajada kamayishi Shtat siyosiy rahbarlarini yo muqobil daromad manbalarini topishga yoki Shtat xizmatlarini qisqartirishga majbur qiladi. Bir nechta muqobil daromad manbalari mavjud. Siyosiy va iqtisodiy tazyiqlar biznesning soliq yukini oshirishga to'sqinlik qiladi. Aksiz solig'i va foydalanuvchi to'lovlarining o'sishi uchun juda kam joy mavjud. Ko'pgina Shtatlar uchun yagona daromadli alternativ – bu shaxsiy daromad solig'i. Biroq, daromad solig'iga bo'lgan ishonchning kuchayishi dargumon. Shtatlarning daromad ehtiyojlarini hisobga olgan holda, savdo solig'i bazasini mustahkamlash kerak.

Bir nechta siyosat variantlari Shtat qonun chiqaruvchilariga ushbu maqsadga erishishda yordam berishi mumkin.

Soliq bazasini kengaytirish

Birinchidan, Shtatlar soliq bazasini kengaytirish choralarini ko'rishlari kerak. Ular bu maqsadni iste'molchilar tomonidan sotib olingan barcha moddiy shaxsiy mulk va xizmatlarga soliq solish orqali amalga oshirishlari mumkin. Deyarli barcha moddiy shaxsiy mulk allaqachon soliqa tortiladi, ya'ni zaruriy deb topilgan narsalar soliq solinadigan bazaga qayta kiritilishi kerak.

Ehtiyojlar uchun imtiyozlar kam ta'minlanganlar uchun soliq yukini yengillashtirishga qaratilgan. Ammo dalillar, eng yaxshi holatda, bu istisnalar o'z maqsadlariga erishish yoki erishmasligi aralashtiriladi. Bundan tashqari, bunday imtiyozlar katta daromad keltiradi, chunki o'rta va yuqori daromadli shaxslar ham imtiyozlardan foydalanadilar. Kambag'allarga yordam berishning yanada samarali usullari, jumladan, qaytariladigan daromad solig'i kreditlari va boshqa to'g'ridan to'g'ri to'lovlar mavjud.

Siyosiy jihatdan, ehtiyojlar uchun imtiyozni tugatish qiyin bo'ladi. Ammo soliq imtiyozlari savdo solig'i stavkalarining pasayishiga (barcha soliq to'lovchilar uchun) va kambag'allarga yanada samarali yordam berishiga olib keliishi, eng muhimi, bu asoslar bo'yicha murosaga erishish mumkin.

Soliq bazasini kengaytirish uchun Shtatlar barcha maishiy xizmatlarni soliqqa tortishlari kerak. Har qanday xizmatlarni iste'mol solig'idan chiqarib tashlashning iqtisodiy asoslari yo'q. Shunga qaramay, ko'plab xizmatlar soliqqa tortilgan bo'lsa-da, professional xizmatlar ozod qilinadi. Bugungi biznes muhitida professional xizmatlar iqtisodiyotning katta segmentini tashkil qiladi. Xizmatlarni soliqqa tortish bazasiga kiritish daromadlarni sezilarli darajada oshiradi. O'z navbatida, bu qonun chiqaruvchilarga moddiy shaxsiy mulkka soliq stavkalarini, ehtimol, sezilarli darajada kamaytirish imkonini beradi.

Soliq bazasini shu tarzda kengaytirish bo'yicha oldingi urinishlar jiddiy qarshiliklarga duch keldi va oxir-oqibat muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Darhaqiqat, 1996 va 2020-yillar oralig'ida Qo'shma Shtatlarda savdo-soliqqa tortiladigan xizmatlar sonida sezilarli o'zgarishlar bo'lmadi. Asosiy qarshilik siyosiy jihatdan kuchli professional xizmat ko'rsatuvchi provayderlar (advokatlar, shifokorlar va buxgalterlar)dan kelgan. Bu guruhlar soliq xizmatlarini soliqqa tortish bo'yicha kelajakdagi urinishlarga qarshi turishi mumkin. Shunga qaramay, murosaga kelish uchun imkoniyatlar bo'lishi mumkin. Masalan, biznesning professional xizmatlarini xarid qilish savdo solig'idan ozod qilinishi kerak. Bundan tashqari, soliq solinadigan bazani xizmatlarni o'z ichiga olgan holda kengaytirish boshqa soliq stavkalarini, shu jumladan shaxsiy daromad solig'ini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Mashhur olim va soliq bo'yicha uzoq vaqt kuzatuvchi Uilyam Foks (1998) tomonidan ilgari surilganidek, xizmatlarni soliqqa tortishga sovuqqonlik bilan yondashish kerak.

Tadbirkorlik vositalarini soliqqa tortishni to'xtatish

Savdo solig'i iste'mol solig'i sifatida nazarda tutilganligi sababli, iqtisodchilar va Shtat moliyasi mutaxassislari: "Savdo solig'i biznes xaridlariga qo'yilmasligi kerak", degan fikrga qo'shiladilar. Shunga qaramay, Shtatlarning savdo solig'i daromadlarining katta qismi bunday xaridlardan olinadi. Savdo solig'ini haqiqatan ham iste'mol solig'iga aylantirish uchun soliq solinadigan

bazadan tadbirkorlik vositalarini chiqarib tashlash kerak. Garchi bu islohot soliqlar solinadigan bazani kengaytirishdan iborat asosiy maqsadga zid bo'lsa-da, iste'molchilarga yashirin soliq solishning muhim muammosini hal qiladi. Tadbirkorlik vositalaridan olinadigan soliqlar siyosiy jihatdan jozibador bo'lsa-da, odatda, yuqori narxlar ko'rinishida iste'molchilarga o'tkaziladi.

4-bobda ta'kidlanganidek, siyosiy rahbarlar soliqlarni yashirishni xohlaydilar va shuning uchun biznes daromadlariga soliq solishga moyil bo'lalilar. Islohotga chinakam manfaatdor bo'lganlar bu tarafdashlikni yengib o'tishlari kerak, bu tuyulganidan ham osonroq bo'lishi mumkin. Ishbilarmonlar, shubhasiz, ishlab chiqarishdan olinadigan savdo solig'ini bekor qilishni qo'llab-quvvatlaydilar. Shuningdek, yakka tartibdagi iste'molchilar, agar ular allaqachon bu soliqlar yukini o'z zimmalariga olganliklarini tushunsalar, bunday islohotni ma'qullashlari mumkin edi. Boshqa iste'molchi xaridlari bo'yicha stavkalar oshgan taqdirda ham, xaridorlar tarmoqda bir xil miqdorda soliq to'laydilar.

Ushbu siyosatlar mavjud savdo solig'i tuzilmasini jiddiy isloh qilishdan iborat. Ularning barchasi jiddiy siyosiy qarshilikka duch keladi. Ulardan bir nechtasini amalga oshirish ham qiyin bo'ladi. Ammo faqat jiddiy islohot Shtatlar uchun asosiy daromad manbai sifatida savdo solig'i saqlanib qolishini ta'minlaydi.

Qayqlar

1. AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosi, "Shtat hukumati soliq yig'implari bo'yicha qisqacha hisobot: 2020". Agar aniq ko'rsatilmagan bo'lsa, savdo soliqlariga havolalar foydalanish soliqlarini, shuningdek, chakana sotuvchi kasbi va imtiyoz soliqlarini o'z ichiga oladi, chunki ular o'rtasida iqtisodiy farq yo'q. Savdo solig'i bo'yicha ushbu o'zgarishlarni chuqur muhokama qilish uchun qarang: Hellerstein and Hellerstein (1999).

2. AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosi, "Shtat hukumati soliq yig'implarining 2020-yilgi tadqiqoti". Savdo solig'iga eng ko'p qaram bo'lgan Shtatlar: Vashington, Florida, Tennessi, Janubiy Dakota, Gavayi, Texas, Nevada, Arizona, Missisipi, Indiana va Janubiy Karolina. Buning ajablanarli joyi yo'q, bu Shtatlarning beshtasi shaxsiy daromadga soliq solmaydi.

3. Quill Shimoliy Dakotaga qarshi, 504 AQSH 298 (1992).

4. Wayfair Janubiy Dakotaga qarshi, 585 AQSH ____ 138 S. Ct. 2080; 201 L. Ed. 2d 403.

VI BOB

SHAXSIY DAROMAD SOLIG'I (SHTAT MIQYOSIDA)

Kolumbiya okrugi va 41 ta Shtat keng qamrovli shaxsiy daromad solig'ini joriy etgan. Alyaska, Florida, Nevada, Janubiy Dakota, Tennessi, Texas, Vashington va Vayoming shaxsiy daromadga hech qanday soliq solmaydi. Nyu-Xempshir ma'lum dividend, foizlar va kapital daromadlarni soliqqa tortadi, ammo ish haqi va maoshlarni soliqqa tortmaydi.

Shaxsiy daromad solig'i Shtat hukumatini moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi va AQSHda umumiy Shtat soliq tushumlarining uchdan biridan ko'prog'ini tashkil qiladi. So'nggi o'nlab yillar davomida uning ahamiyati oshib bormoqda. 1950-yilda shaxsiy daromad solig'i umumiy Shtat soliq tushumlarining atigi 9,3 foizini tashkil qilgan edi. 1970-yilda bu raqam 19 foizga ko'tarildi. 2013-yilga kelib, soliq umumiy Shtat soliq tushumlarining 36,5 foizini tashkil etdi va \$309,5 milliard mablag' yig'ib, savdo solig'idan oshib ketdi va Shtat hukumatlari uchun eng katta soliq manbaiga aylandi. 2020-yilda shaxsiy daromad solig'i umumiy Shtat soliq tushumlarining 36 foizini tashkil etib, \$388 milliarddan ko'proq mablag' yig'di. Daromad solig'ining Shtatlar uchun asosiy daromad manbaiga aylanishi e'tiborga molik, chunki bir nechta yirik Shtatlar (masalan, Texas va Florida) shaxsiy daromadga soliq solmaydi.

Daromad solig'i o'sishining bir qismi 1971-yilda Pensilvaniya, Rod-Aylend va Ogayo, 1976-yilda Nyu-Jersi va 1991-yilda Konnektikutda daromad solig'i qonunlarining qabul qilinishi bilan bog'liq. Bundan tashqari, 1990-yillarning o'rtalaridagi va oxirlaridagi iqtisodiy holat shaxsiy daromadning keskin o'sishiga olib keldi. Yuqori texnologiyalar sanoatining tez o'sishi, xodimlar uchun aksiya opsiyalarining ko'payishi va ko'chmas mulk bozorining rivojlanishi bu o'sishga katta hissa qo'shdi. 1990-yillarning oxirlarida ko'plab Shtatlar shaxsiy daromad solig'i tushumlarining keskin oshishi tufayli rekord darajadagi byudjet profitsitlarini boshdan kechirdilar. 2000-yillarning boshlaridagi iqtisodiy turg'unlik esa shaxsiy daromad solig'ining o'sishini sekinlashtirdi.

Biroq, shaxsiy daromad solig'i tushumlari 2000-yillarning o'rtalarida AQSH iqtisodiyoti kengayishi bilan yana o'sdi va 2008-yilda 279,1 milliard dollar yig'ilishi bilan eng yuqori darajaga yetdi. Ammo, 2000-yillarning oxirlaridagi retsessiya davrida shaxsiy daromad soliqlaridan tushumlar kamayib, 2009-yilda \$274,4 milliard va 2010-yilda \$236,4 milliard dollarni tashkil etdi. Soliqdan tushumlarning pasayishi asosan ishsizlik va to'liq band bo'lmagan

mehnat darajalarining yuqoriligi bilan izohlanadi va Shtatlar retsessiyadan chiqishni boshlaganida, 2011-yilga kelib Shtat daromad solig'i tushumlari yana o'sishni boshladi. Xuddi shunday qayta tiklanish pandemiyadan keyingi davrda ham sodir bo'ldi, garchi 2020 va 2021-yillarda ko'plab Shtatlar soliq stavkalarini pasaytirgan bo'lsalar ham. Shtat daromad solig'ining umumiy Shtat soliq tushumlaridagi ulushi oshib borayotgani ushbu soliqning umumiy ahamiyati tobora o'sib borayotganini ko'rsatadi.

Biroq, o'sishning katta qismi boshqa soliq turlariga qo'yilgan cheklovlarining ko'payishi bilan ham bog'liqdir. Masalan, iste'mol, biznes, aksiz va boshqa soliqlar siyosiy, iqtisodiy va texnologik o'zgarishlar tufayli cheklangan. Shaxsiy daromad solig'i esa ko'pgina boshqa soliqlarni qiyinlashtirgan bosimlardan nisbatan ozod bo'lib qoldi.

Shaxsiy daromad solig'ini joriy etgan Shtatlarda esa shaxsiy daromad soliqlariga nisbatan siyosiy qarshilik mavjud bo'lib, bu soliq respublikachi gubernatorlar va qonun chiqaruvchi organlar orasida sevimli nishonga aylangan. Paradoks shundaki, daromad solig'i ulkan daromad keltirsa va keng jamoatchilik tomonidan nisbatan qo'llab-quvvatlansa ham, u gubernatorlar va davlat qonunchilari tomonidan eng ko'p qarshilikka uchraydi. Ushbu qarshilikning bir qismi: "Odamlarning ish haqlari soliqqa tortilmasligi kerak", degan e'tiqodga asoslansa, yana bir qismi "Daromad soliqlari iqtisodiy o'sishni to'xtatadi", degan e'tiqodni aks ettiradi. Siyosiy rahbarlar daromad soliqlari ularning Shtatlarini raqobatbardosh bo'lmagan holatga keltiradi, deb hisoblashadi.

Shaxsiy daromad soliqlarini qisqartirish o'sishni rag'batlantiradimi yoki yo'q, degan masala hali ham qizg'in muhokama qilinmoqda. Byudjet va siyosiy ustuvorliklar markazidagi Maykl Lichmanning topilmalariga ko'ra, 2015-yilga qadar shaxsiy daromad soliqlarini sezilarli darajada qisqartirgan besh ta Shtatdan to'rttasida ish o'rinlari o'sishi sekinlashgan. Boshqa tomondan, Barro va Redlikning tadqiqotlari shaxsiy daromad soliqlarini qisqartirish iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ko'rsatdi. Shuningdek, hech qanday yoki juda kam shaxsiy daromad solig'i yukiga ega bo'lgan ko'plab Shtatlar aholi sonining o'sishini boshdan kechirdi, bu esa soliqlar yuqori bo'lgan Shtatlar uchun salbiy ta'sir ko'rsatdi. Misol uchun, 2020-2021-yillarda shaxsiy daromad solig'i past yoki mavjud bo'lmagan Shtatlar aholisi ko'paydi, shaxsiy daromad solig'i yuqori bo'lgan Shtatlar esa aholi yo'qotdi.

Daromad soliqlarini umumiy ravishda joriy etmagan to'qqizta Shtatda daromad soliqlariga nisbatan katta qarshilik mavjud. So'nggi yillarda bir nechta Shtatlarda, xususan, Alyaska, Nyu-Xempshir va Tennessi kabi joylarda shaxsiy daromad solig'ini joriy etish masalasi muhokama qilingan bo'lsa-da, daromad solig'ini qabul qilishga qarshi deyarli yengib bo'lmaz to'siqlar mavjud. Misol uchun, 2010-yilda Vashington Shtatida saylovchilar yillik daromadi \$200,000

dan ortiq bo'lganlarga 5 foiz va yillik daromadi \$500,000 dan ortiq bo'lganlarga 9 foiz daromad solig'ini joriy etish tashabbusini keskin rad etishdi.

Shaxsiy daromad solig'iga muvaffaqiyatli qarshilik mavjud bo'lgan Shtatlar boshqa muhim daromad manbalariga ega ekanligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Nevada va Florida o'z jamoat xizmatlarini qo'llab-quvvatlash uchun asosan turizm daromadlariga tayanadi. Alyaska, Janubiy Dakota, Texas, Vashington va Vayomingda turli tabiiy resurslardan (masalan, yog'och, neft va minerallar) olinadigan ajratma soliqlar umumiy soliq tushumlarining katta qismini tashkil qiladi. Biroq, ajratma soliqlariga tayanib qolish muammoli bo'lishi mumkin, chunki bu soliqlar daromadlarning eng katta o'zgaruvchanligiga ega. Neft narxi 2016-yil boshida so'nggi 12 yil ichidagi eng past darajaga tushib ketganida, neft daromadlariga bog'liq Shtatlar sezilarli byudjet kamomadlariga duch kelishdi. Biroq, 2021 va 2022-yillarda energiya narxlari yuqori bo'lgan va bu davlatlarning rekord darajadagi profitsitlariga hissa qo'shdi.

Shunga ko'ra, ba'zi Shtatlarning daromadlarni soliqqa tortmaslik to'g'risidagi qarorlari va stavkalarni pasaytirish uchun siyosiy bosimlarga qaramay, shaxsiy daromad solig'i Shtat daromadlarining asosiy manbaiga aylandi.

Soliqning muvaffaqiyati

Soliqning bir qancha xususiyatlari uning Shtat byudjet daromadlarida ahamiyati ortib borishini ta'minladi.

Jamoatchilikning ma'qullashi

Eng muhimi, aholining Shtat daromad solig'idan noroziligi kam. Ijtimoiy so'rovlar muntazam ravishda Shtat soliqqa tortishning eng maqbul shakllaridan biri sifatida baholanishini ko'rsatdi (Cole and Kincaid, 2000). Shu sababli, siyosatchilar soliqni bekor qilish yoki uning daromad manbai sifatida ahamiyatini pasaytirish uchun jiddiy siyosiy bosimga duchor bo'lishmadi. Boshqa Shtat va mahalliy soliqlar haqida gapirib bo'lmaydi. Ko'p yillar davomida mulk solig'i butun mamlakat bo'ylab fuqarolar qo'zg'olonlariga turtki bo'ldi.

Shtat daromad solig'ining jamoatchilik tomonidan qabul qilinishi uning federal daromad solig'iga bo'lgan munosabatidan keskin farq qiladi, bu mulk solig'i bilan bir qatorda, Amerikaning eng sevimli yig'imlaridan biri hisoblanadi. Jamoatchilikning federal soliq haqidagi fikrlari ko'pincha milliy saylovlar natijasiga bog'liq. Prezidentlar Jimmi Karter, Ronald Reygan, Jorj Bush va Donald Tramp federal daromad solig'i siyosatini o'zlarining yakunda g'alaba qozongan kompaniyalarining muhim qismiga aylantirdilar. Federal daromad solig'idan norozilik Kongress rahbarlarining davriy ravishda jiddiy islohot-

lar o'tkazish va hatto soliqni bekor qilish haqidagi chaqiriqlarini ham keltirib chiqardi.

Umuman olganda, Shtat daromad solig'i aholining noroziligiga sabab bo'lmadi va siyosiy tartibsizliklarni keltirib chiqarmadi. Darhaqiqat, jamoatchilik soliqni kengaytirish yoki soliqni kamaytirishni rad etish uchun ovoz bergan holatlar mavjud. Massachusetts Shtatidagi saylovchilar ikki marta Shtatning shaxsiy daromad solig'ini bekor qiladigan saylov byulletenini rad etishdi. Ushbu chora 2008-yilgi saylov byulletenida paydo bo'lganda, Massachusetts Shtatining 67 foizi daromad solig'ini bekor qilishga qarshi ovoz berdi. 2012-yilda Kaliforniyadagi saylovchilar K-12 ta'limini moliyalashtirish uchun daromadlarning kamida uchdan bir qismi bilan "Millionerlar solig'i" deb ataladigan yuqori daromadli shaxslarga soliqni oshirishni nazarda tutuvchi saylov byulletenini qo'llab-quvvatladilar. Illinoys Shtatida esa 2014-yilda saylovchilarning 67 foizi shunga o'xshash chorani yoqlab ovoz berdi, barcha daromad Illinoys maktablariga yo'naltirildi. 2009-yildan 12 Shtat eng yuqori daromadli rezidentlari uchun daromad solig'i stavkalarini oshirdi.

Ushbu misollarni hisobga olmaganda, shaxsiy daromad solig'ini kamaytirish (qonun chiqaruvchi va saylovchilar tomonidan tashabbuslar orqali) tasdiqlangan ko'plab holatlar mavjud. Va kuchli siyosiy muxolifatning yo'qligi soliqni tasdiqlash bilan yanglishmaslik kerak. Jamoatchilik asosan quyida keltirilgan sabablarga ko'ra soliqni ma'qullashgan. Ammo keyinchalik ushbu bobda batafsilroq tushuntirilganidek, soliqning jamoatchilik tomonidan qabul qilinishi siyosiy rahbarlar tomonidan keng tushuntirilgan, deb e'tirof etib bo'lmaydi.

Barqaror ijro

Bir paytlar shaxsiy daromad solig'i Shtatlar uchun beqaror daromad manbai sifatida ko'rilgan. Ko'pgina Shtat moliyasi mutaxassislari yaxshi iqtisodiy sharoitlarda daromadlar tez o'sib borishiga qaramay, arzonroq davrda u bir xil tezlikda pasayishiga ishonishdi (Gold, 1991). Biroq, yaqin tarix shuni ko'rsatadiki, Shtat shaxsiy daromad solig'i tushumlari yaxshi va yomon paytlarda juda o'sgan. 1980 va 1993-yillar oralig'ida, Amerika bir necha muhim iqtisodiy tanazzulga uchraganida, Shtat shaxsiy daromad solig'i bo'yicha tushumlar hayratlanarli darajada 204 foizga o'sdi.

Ushbu o'sishni hisobga olsak, Shtat shaxsiy daromad solig'ining misli ko'rilmagan darajada oshishi ajablanarli emas. 1990-yillarning oxirlarida, ko'plab Shtatlar rekord darajadagi byudjet profitsitini boshdan kechirgan va keng ko'lamli soliqlarni kamaytirish bilan shug'ullanganda, har bir Shtat o'z fuqarolari uchun shaxsiy daromad solig'i bo'yicha samarali yuklarni kamaytirishni tanladi. Shunday bo'lsa-da, shaxsiy daromad solig'idan tushum

1995-yildagi 125 milliard dollardan 1998-yilda 161 milliard dollargacha, 2004-yilda esa 197 milliard dollarga o'sdi (bu sekin iqtisodiy o'sish davrida). Shaxsiy daromad solig'i bo'yicha tushumlar 2008-yilda eng yuqori cho'qqisiga chiqqan va keyingi turg'unlik yillarida pasaygan bo'lsa-da, 2010-yilda yig'ilgan 236,4 milliard dollar daromad faqat olti yil oldingi soliqdan yig'ilgan umumiy daromadga nisbatan 20 foizga o'sish sur'atini bildiradi.

2013-yilda shaxsiy daromad solig'i AQSH Shtatlari uchun 309,5 milliard dollarni tashkil etdi. 2014-yilda daromad solig'i tushumlari o'tgan yilga nisbatan ko'paydi va 2014-yilning uchinchi choragida 44 Shtat 2008-yilning shu choragidagiga nisbatan ko'proq soliq tushumlari yig'ilgani haqida xabar berdi. Shtat daromad solig'i tushumi COVID pandemiyasining boshida pasaydi, lekin 2022-yilga kelib byudjet ishlab chiqarish profitsiti rekord darajada o'sdi.

Past stavkalar/cheklangan Shtat aralashuvi

Chegirma

Aksariyat Shtatlar, ayniqsa, federal hukumat tomonidan belgilangan daromad solig'i stavkalari bilan solishtirganda nisbatan past stavkalarni qo'llaydi. 2022-yilda 29 Shtatda daromad solig'i stavkalari 7 foizdan past bo'lgan. O'sha yili faqat to'rtta Shtat (Kaliforniya, Gavayi, Minnesota va Oregon) 9 foiz yoki undan yuqori marjinal ko'rsatkichlarga ega edi. Eng yuqori marjinal stavkalarga ega bo'lgan Shtatlar, shuningdek, past va o'rta daromadli soliq to'lovchilarga soliq yukini yengillashtirish uchun shaxsiy daromad solig'i bo'yicha imtiyozlar hamda imtiyozlar va standart chegirmalarni taklif qildi.

Federal daromad solig'i Shtat solig'ini boshqa yo'l bilan qabul qilishga yordam berishi mumkin. Federal soliq deklaratsiyasini belgilaydigan amerikaliklar uchun Shtat shaxsiy daromad solig'i ma'lum cheklovlar doirasida chegirib tashlanadi. 2017-yilgi federal soliqlarni qisqartirish va ish joylari to'g'risidagi qonun federal soliqqa tortiladigan daromaddan chegirib tashlanadigan Shtat va mahalliy soliqlar miqdorini chekladi. Bular Shtat va mahalliy soliqlardan 10 000 dollargacha chegirib tashlashi mumkin. Yuqori soliqqa tortilgan Shtatlardagi siyosiy rahbarlar tomonidan keng tanqid qilingan ushbu cheklov 2025-yilda tugashi rejalashtirilgan. O'shanda elementlar barcha Shtat va mahalliy daromad va mulk soliqlarini chegirib tashlashlari mumkin bo'ladi. Soliq to'lovchilarga Shtat va mahalliy soliq to'lovlarini chegirib tashlashga ruxsat berish federal hukumatning Shtat va mahalliy hukumatlarni samarali subsidiyalashiga olib keladi. Chegirmali Shtat soliqlari bilan to'lanadigan Shtat xizmatlarini oladigan soliq to'lovchilar Shtat xizmatlarini chegirma bilan oladilar. Federal chegirma, ayniqsa, federal soliq dollarlari yuqori soliq Shtatlarida xizmatlarni subsidiya qiladigan daromad solig'i past yoki umuman bo'lmagan Shtatlarning rezidentlariga nisbatan adolatsizdir.

Chegirma tarafdorlarining ta'kidlashicha, Shtat soliqlari uchun chegirmalarni bekor qilish Shtat xizmatlarining "soliqdan keyingi narxini" sezilarli darajada oshiradi, bu esa mahalliy hukumatlarning daromadlarni oshirish qobiliyatini cheklashi mumkin (Sammartino and Rueben, 2016).

Shtat shaxsiy daromad solig'i ham shaffoflik mezoniga javob beradi. Soliq, asosan, soliq to'lovchilarning maoshlaridan avtomatik ravishda ushlab qolingangligi sababli juda yaxshi ko'zga tashlanadi. Soliq to'lovchilar ushlab qolingangan miqdorni osongina aniqlashlari va o'zlari oladigan xizmatlarni baholashlari mumkin. (Yuqori ko'rinish ham zarar keltirishi mumkin, ya'ni ushlab qolingan yoki to'g'ridan to'g'ri to'langan yirik soliq to'lovlari "stiker zarbasi"ni keltirib chiqarishi va jamoatchilikning noroziligiga olib kelishi mumkin.)

Savdo solig'i singari, Shtat daromad solig'i ham Shtatlar tomonidan nisbatan past stavkalar qo'yilganligi sababli norozilikni keltirib chiqarmaydi. Shtat daromad solig'i bo'yicha ushlab qolingan o'rtacha odam ish haqining kichik ulushi federal daromad solig'i uchun ushlab qolingangan miqdor bilan solishtirganda pasayadi. Soliq to'lovchilar o'zlarining pullari qayerga ketishini qiziqtirgan holda federal hukumat tomonidan ushlab qolingangan kattaroq foizga e'tibor berishadi.

Sodda va ma'muriy yuklar muvofiqligi

Shtat daromad solig'i jismoniy shaxslar uchun iste'mol va mol-mulk solig'iga qaraganda ancha murakkab bo'lsa-da, soliq to'lovchilar uchun nisbatan oddiy va hukumat uchun nisbatan yengil ma'muriy majburiyatlarni talab qiladi. Bu, ayniqsa, Shtat korporativ daromadlari va federal daromad solig'i bilan solishtirganda to'g'ri keladi. Aksariyat amerikaliklar Shtatdan daromad solig'i ushlab qolingangligi sababli, soliq asosan deklaratsiya topshirilishidan ancha oldin yig'iladi va Shtatga o'tkaziladi. Bundan tashqari, soliqni ushlab qolish talablari tufayli soliq to'lovchilarning aksariyati yiliga faqat bitta deklaratsiya topshirishlari kerak. Qonuni murakkabroq bo'lgan bir nechta Shtatlar bundan mustasno va jismoniy shaxslar uchun juda murakkab tranzaksiya yozuvlariga ega bo'lgan shaxslar uchun Shtat shaxsiy daromad solig'i deklaratsiyasini to'ldirish murakkab yoki ko'p vaqt talab qilmaydi.

Shuningdek, buxgalteriya hisobi tartiblari ma'muriy yuklarni yengillash-tririshga yordam beradi va soliqqa rioya qilishni osonlashtiradi. 2022-yil holatiga ko'ra, 29 Shtat va Kolumbiya okrugi Shtat soliqqa tortiladigan daromadlarni aniqlash uchun federal tuzatilgan yalpi daromad (AGI)dan foydalanadi. Ushbu Shtatlarda soliq to'lovchilar federal deklaratsiyalarini tayyorlaydilar va AGI miqdorini Shtat deklaratsiyasiga o'tkazadilar. Federal AGI federal soliq qoidalariga ko'ra ruxsat etilgan imtiyozlar, standart chegirmalar va batafsil ajratmalarni o'z ichiga olmaydi, shuning uchun federal AGI bilan boshlangan Shtatlar o'zlarining imtiyozlari va chegirmalariga ega bo'lishi yoki muayyan federal chegirmalarga ruxsat berishi kerak. Oltita Shtat federal darajada rux-

sat etilgan barcha imtiyozlar va chegirmalarni o'z ichiga olgan federal soliqqa tortiladigan daromaddan boshlang'ich nuqtasi sifatida foydalanadi. Kolumbiya okrugi va 28 Shtat federal daromad solig'i krediti (EITC) asosida soliq imtiyozlarini taklif qiladi, bu soliq to'lovchilar uchun da'vo qilishni osonlashtiradi va Shtat soliq amaldorlari uchun boshqarishni osonlashtiradi.

2022-yilda faqat beshta Shtat (Alabama, Arkanzas, Missisipi, Nyu-Jersi va Pensilvaniya) Shtat daromad solig'ini aniqlash uchun federal soliq sxemasining biron-bir qismidan foydalanmadi. Ammo bu Shtatlarda ham, federal daromad miqdoriga qo'shimchalar va ayirmalar ko'pincha amalga oshirilsa ham, bu o'zgarishlar, odatda, ahamiyatsiz.

Norezidentlarning daromadlarini ko'rib chiqish Shtat daromad solig'i ma'muriyatini va unga rioya qilishni murakkablashtirishi mumkin. Masofadan ishlash va mobil ishchi kuchining ortib borishi Shtat soliq ma'murlari tomonidan norezidentlarning daromad solig'i bo'yicha majburiyatlarning oshishi bilan kutib olindi. Norezidentdan daromad solig'ini qo'yadigan Shtatlarda, agar ular Shtatda ishlagan bo'lsa, norezidentlardan Shtat daromad solig'i deklaratsiyasini taqdim etishni talab qiluvchi qoidalar mavjud va ish beruvchilar ham soliq ushlab qolishlarini Shtatga o'tkazishlari shart. Ushbu majburiyatlar ham xodimlar, ham ish beruvchilar uchun muammolarni keltirib chiqaradi. Ba'zi Shtatlarda "birinchi kun" qoidasi mavjud bo'lib, u xodimning Shtatda ishlagan birinchi kundan boshlab daromadga soliq to'laydi. Boshqa Shtatlarda Shtat daromad solig'i joriy etilishidan oldin 10 kundan 60 kungacha bo'lgan vaqt oralig'i bor.

Kongressning 112, 113 va 114-sessiyalarida norezident daromadlarini soliqqa tortish bo'yicha milliy standartni o'rnatish to'g'risidagi qonun hujjatlari kiritildi. 2021-yilgi mobil ishchi kuchining Shtat daromad solig'ini sodalashtirish to'g'risidagi qonuni Shtatga norezident xodimning daromadiga soliq solishga xodim kalendar yili davomida Shtatda 30 kundan ortiq ishlagan bo'lsa ruxsat beradi. Norezident daromadlarini ko'rib chiqish bo'yicha ko'plab Shtat qonunlariga qaramay, ish haqini qayta ishlash va soliqlarni tayyorlash bo'yicha dasturiy ta'minotdagi innovatsiyalar Shtatdan tashqari daromadlarni kuzatish bilan bog'liq yukning katta qismini yengillashtirishda davom etmoqda.

Shaxsiy daromad solig'i ma'murlar uchun manfaatli. Shtat daromadlari departamentlari daromad solig'iga rioya etilishini nazorat qilish uchun juda kam vaqt sarflaydi, chunki bunda, asosan, Shtat daromad solig'i keng tarqalgan. Har bir moliyaviy yil tugagunga qadar shaxsiy daromad solig'ining katta qismi allaqachon yig'ilgan bo'ladi. Bundan tashqari, ko'pchilik soliq to'lovchilar federal daromaddan Shtat daromad solig'i majburiyatini aniqlash uchun boshlang'ich nuqta sifatida foydalanishlari kerakligi sababli, ular soliqning to'liq miqdorini to'lash uchun kuchli motivlarga ega. Shtat soliq to'lashdan

bo'yin tovlash deyarli har doim federal soliqdən bo'yin tovlashni talab qiladi. Shtatlar va ichki daromad xizmati o'rtasidagi hamkorlik soliq ma'muriyatini yengillashtirishga yordam beradi. Deyarli har bir Shtat IRS bilan ma'lumot almashish bo'yicha kelishuvga ega. IRS federal AGIga tuzatish kiritgan hollarida, u o'zgarishlar haqida darhol Shtat daromadlari departamentini xabardor qiladi. Shtatlar, albatta, shaxsiy daromad solig'i sohasida ba'zi auditorlik faoliyati bilan shug'ullanadi. Biroq, ko'pchilik o'zlarining ma'muriyat va ijro faoliyatini rezidentlik, xabar qilinmagan daromadlar va qaytarish xatolari bilan cheklashlari mumkin.

Ko'p jihatdan, Shtat daromadlari departamentlari asosan shaxsiy daromad solig'i tekshiruvini federal hukumatga topshirdilar. Federal hukumatga shaxsiy daromad solig'i to'g'risidagi qonunlarni tekshirish va amalga oshirishga ruxsat berish, ehtimol, Shtat daromad solig'i bo'yicha jamoatchilik tomonidan qabul qilinishiga yordam beradi.

Adolatli soliq

Shaxsiy daromad solig'ining eng kuchli asoslaridan biri shundaki, u ko'pchilik tomonidan barcha Shtat soliqlari orasida eng adolatli sifatida ko'rildi (ITEP, 2018; Shtat qonun chiqaruvchi organlarining milliy konferensiyasi, 1992). 2-bobda ta'kidlanganidek, ko'pchilik kuzatuvchilar adolatni progressivlik nuqtayi nazaridan ko'rishadi. Boshqalar esa, mutanosib soliqqa tortish adolatning kaliti deb hisoblashadi. Ammo amalda hamma adolatli soliq tizimi regressivlikni minimallashtirishga rozi. Shaxsiy daromad solig'i barcha Shtat soliqlari ichida eng ilg'or soliq sifatida ko'rib chiqiladi. Bu, albatta, soliq tushumlarining boshqa asosiy manbalari bo'lgan umumiy savdo va aksiz solig'iga qaraganda ancha progressivdir. Shaxsiy daromad solig'i bo'lmagan Shtatlar, odatda, ko'proq regressiv soliq tizimlariga ega (Devis va boshq., 2018).

Barcha Shtatlar hech bo'lmaganda yengil progressiv daromad solig'ini belgilaydilar, chunki ular daromadning bir qismini ma'lum miqdorgacha ozod qiladilar. Hatto Pensilvaniya Shtatida ham barcha daromadlar bo'yicha 3,07 foizlik soliq to'lanadi va standart chegirmalar yoki shaxsiy imtiyozlar yo'q, ma'lum miqdorda daromad oladigan odamlarga soliq to'lamaydi.

Daromad solig'i tizimlarining progressivligi Shtatdan Shtatga juda farq qiladi. Kolumbiya okrugi va 33 Shtatda daromad oshgani sayin yuqori marjinal stavkalar bo'yicha daromad solig'i bo'lgan darajali stavka jadvalidan foydalaniladi. Yakuniy shaxsiy daromad solig'i progressiv bo'ladi. Sakkiz Shtat (Kolorado, Illinoys, Indiana, Massachusetts, Michigan, Shimoliy Karolina, Pensilvaniya va Yuta) barcha daromadlar bo'yicha yagona tekis stavkadan foydalanadi, bu esa yanada regressiv tizimni yaratadi. Biroq bu regressivlik imtiyozlar va chegirmalar orqali hal qilinadi.

1990-yillarda Shtat daromad solig'i umuman kamroq progressiv bo'ldi (Lav va Gold, 1993). Keng tarqalgan soliq imtiyozlari, chegirmalar, kreditlar va istisnolar soliq solinadigan bazani toraytirdi va eng boy soliq to'lovchilarga nisbatan soliq yukini kamaytirdi. 1990-yillardan boshlab daromad solig'iga ko'pgina Shtat tuzatishlari bazani toraytirdi va kambag'allarga qaraganda boylarga ko'proq foyda keltirdi. 2022-yil holatiga ko'ra, 16 Shtat yagona daromad solig'i rejimlarini qabul qildi va yana 6 tasi deyarli tekis rejimlarni qabul qildi (ya'ni, eng yuqori stavka juda past daromad darajasidan boshlanadi).

Shunday qilib, ko'pgina Shtat daromad solig'i rejimlarini faqat biroz progressiv deb hisoblash mumkin (Brunori, 2002a). Aksariyat Shtatlarda stavkalar past va belgilangan qavslar nisbatan kam. Darhaqiqat, 2020-yil holatiga ko'ra, 41 Shtatdan 30 tasi qashshoqlik darajasidagi yoki unga yaqin oilalarga soliq o'rnatgan. Va aksariyat Shtatlar nisbatan past daromadga eng yuqori daromad solig'i stavkasini qo'yadi. Bunday omillar umumiy tizimni kamroq progressiv qiladi (*qarang*: ITEP, 2018). So'nggi 30 yil ichida ko'plab Shtatlar daromad solig'i stavkalarini, ba'zan esa, eng yuqori soliq qavslari uchun sezilarli darajada kamaytirdilar. Boshqalar esa, daromad solig'i stavkalarini butun kengash bo'ylab pasaytirdilar, eng muhim imtiyozlar yuqori daromadlilarga beriladi. Merilend va Konnektikut kabi oz sonli Shtatlarda eng yuqori soliq qavslarida bo'lganlar uchun daromad solig'i stavkalari amalda oshirildi. Ushbu o'zgarishlarning natijasi kamroq progressiv Shtat shaxsiy daromad solig'i tizimidir (Davis et al. 2018).

Shaxsiy daromad solig'ining progressivligini oshirishning eng samarali usullaridan biri bu daromad solig'i krediti (EITC) hisoblanadi. 2022-yilda 31 Shtat va Kolumbiya okrugida daromad solig'ining progressivligini yaxshilagan EITC mavjud edi. EITC kam maoshli ishlarda ishlaydigan ishchilar uchun soliq majburiyatlarini kamaytiradi. Qaytariladigan EITC soliq adolatligini yanada oshiradi; agar kredit daromad solig'i majburiyatidan oshib ketgan bo'lsa, soliq to'lovchi o'z daromadlarini ko'paytirish va regressiv savdo soliqlarini qoplash uchun foydalanishi mumkin bo'lgan ortiqcha mablag'ni qaytarib oladi. EITC to'lovi EITCga ega bo'lgan to'rtta Shtatdan tashqari hammada qaytariladi.

Albatta, ko'pgina Shtatlar asosan boylarga tegishli bo'lgan soliq imtiyozlariga ruxsat beradi. Misol uchun, o'n bir Shtat kapital daromadlari uchun pastroq soliq stavkalarini belgilaydi va oltita Shtat to'langan federal daromad solig'i uchun chegirmaga ruxsat beradi. Ushbu siyosatlar daromad solig'ining progressivligiga putur yetkazadi.

Shunday bo'lsa-da, daromad solig'i boshqa har qanday Shtat soliqlaridan ko'ra ko'proq vertikal kapital talablarini qondiradi. Hatto tekis stavkalari bo'lgan Shtatlarda ham yetarli daromad soliqdan ozod qilingan, shuning uchun past daromadli shaxslar soliq ro'yxatidan chiqariladi. Shunday qilib, hatto bu Shtatlarda ham soliq biroz progressiv tarzda undiriladi.

Soliq gorizontal kapitalning talablarini qondirishda unchalik yaxshi emas. Eng maqbul tarzda, soliqlar bir nechta chegirmalar, istisnolar yoki imtiyozlar bilan keng asosda belgilanishi kerak. Bu ideal, albatta, hech qachon bo'lmaydi. Har yili faxriylar, qariyalar, kichik bolali oilalar, uy-joy mulkdorlari va boshqalarga imtiyozlar berish uchun ko'plab chegirmalar, imtiyozlar va istisnolar beriladi.

Gorizontal tenglikka erisha olmaslik shaxsiy daromad solig'ining eng muhim muammolaridan birini ko'rsatadi. Soliqlarga haddan tashqari ishonish ko'proq istisnolar, chegirmalar va kreditlar berish uchun siyosiy bosimga olib keladi va o'z navbatida soliqlar bazasini toraytiradi (Cline, 1986). Shundan so'ng, Shtatlar yetarli daromad olish uchun stavkalarni oshirishlari kerak. Iqtisodchilar va sharhlovchilarning soliqlar imtiyozlaridan foydalanishni cheklash haqidagi keng tarqalgan chaqiriqlariga qaramay, Shtat siyosiy rahbarlari daromad solig'i bo'yicha imtiyozlar berish vasvasasiga qarshi tura olmadilar. Eng ko'p yordam keng jamoatchilik va siyosiy qo'llab-quvvatlanadigan guruhlarga beriladi, bu esa soliqlar imtiyozlarini cheklash uchun zarur bo'lgan islohotlarni amalga oshirishni juda qiyinlashtiradi.

SIYOSIY MASALALAR

So'nggi 35 yil ichida jismoniy shaxslar daromad solig'ining ahamiyati ortib borayotgan bo'lsa-da, soliqlar qonun chiqaruvchilar va ma'murlar uchun bir qator siyosiy tashvishlarni keltirib chiqaradi. Agar soliqlar boshqa yig'imlarga nisbatan o'sishda davom etsa, bu tashvishlar yanada aniqroq ko'rinib qoladi.

Siyosiy bosim

Soliqlarga qarshi siyosatning ta'siri Shtat daromad solig'i uchun eng katta tahdiddir. Soliqlar daromad manbai sifatida nisbatan ahamiyati oshgan bo'lsa-da (daromadlar o'sishi bilan), har ikki tomonning hokimlari va qonun chiqaruvchilari odatda shaxsiy daromad solig'ini yoqtirmaydilar. Ular boshqa daromad manbalaridan foydalanishni afzal ko'rishadi. Shtatlar qo'shimcha daromad olishlari kerak bo'lganda, ular shaxsiy daromad solig'ini oshirishdan ko'ra, bazani kengaytirish yoki stavkalarni oshirish orqali sotishni ko'paytirish va soliqlardan foydalanish ehtimoli ko'proq. Aksincha, soliqlar yuklarini kamaytirishga qodir bo'lgan Shtatlar, regressiv iste'mol soliqlarini qisqartirishdan ko'ra, imtiyozlar va chegirmalar yoki stavkalarni o'zgartirish orqali shaxsiy daromad solig'ini qisqartirish ehtimoli ko'proq.

Shaxsiy daromad solig'ini kamaytirishga qaratilgan tarafkashlik, ayniqsa, so'nggi yillarda yaqqol namoyon bo'ldi. 2020-yildan beri respublikachi gubernatorlar kamida 12 Shtatda, jumladan, Aydaho, Kanzas, Meyn, Missuri, Shimoliy Karolina, Oklaxoma, Ogayo va Viskonsinda Shtat daromad solig'ini

sezilarli darajada kamaytirishga harakat qilishdi. Turli vaqtlarda Arizona, Luiziana, Kanzas, Meyn, Missisipi, Nebraska, Shimoliy Karolina va G'arbiy Virjiniya gubernatorlari Shtat daromad solig'ini butunlay yo'q qilishga va'da berishgan.

Siyosiy rahbarlarning fikricha, daromad solig'i iqtisodiy o'sishni to'xtatadi va nisbatan yuqori daromad solig'i yuki Shtatni boshqa Shtatlarga nisbatan raqobatda noqulay ahvolga solib qo'yadi. Siyosiy yetakchilar, birinchi navbatda, iqtisodiy o'sish va ish o'rinlarini yaratish bilan bog'liq bo'lganlar, bu ikki maqsadga qarshilik qiladigan yoki to'sqinlik qiladigan siyosatga qarshi kuchli tarafkashlik ko'rsatdilar (2-bobga qarang). Ko'pgina siyosiy rahbarlar shaxsiy daromad solig'ini iqtisodiy o'sishga zararli deb hisoblashadi. Boshqa yig'imlar, masalan, iste'mol yoki mulk uchun to'lanadigan yig'imlar hech qachon bu tushunchadan aziyat chekmagan. Shunday qilib, daromad yoki soliqlarning boshqa turlari orqali daromadni oshirish tanloviga duch kelganda, Shtat qonun chiqaruvchilari shaxsiy daromad solig'ini oshirishni tanlaydilar.

Muayyan yuklar va imtiyozlar to'g'risida ma'lumot yo'qligi katta muammoning bir qismidir. Aksariyat qonun chiqaruvchilar savdo solig'i regressiv, daromad solig'i esa progressiv bo'ladi, degan fikrga ega. Biroq, qonun chiqaruvchilar har doim Shtatda iqtisodiy hokimiyatga ega bo'lganlarga yordam berishni yoki hech bo'lmaganda zarar bermaslikni ko'zlaydilar. Siyosiy yordam, saylovoldi tashviqotiga hissa qo'shish va saylovchilar tarmog'i xavf ostida. Kim to'lashi va foyda ko'rishi va qay darajadali haqida umumiy ma'lumotlarning yetishmasligi kuchli iqtisodiy manfaatlariga ega bo'lganlarga qaror qabul qilish jarayonida ko'proq imkoniyat beradi. Umuman olganda, jamoatchilik bu qisqartirishlar adolatsiz bo'lishi mumkinligini bilmaydi. Bundan tashqari, savdo solig'ini kamaytirishni qo'llab-quvvatlovchi Shtat siyosatchilari ko'pincha ularning ishini tasdiqlovchi ma'lumotlarga ega emaslar. Aniqrog'i, qonun chiqaruvchilar daromad solig'i yukini kamaytirishga qasddan qaror qilishlari mumkin, chunki jamiyatning boy qatlamlari ko'proq foyda ko'radi. Boyroq odamlar ko'proq ovoz berishadi va siyosiy kampaniyalarga hissa qo'shadilar. Shuni ta'kidlash kerakki, siyosatchilar kamdan kam hollarda soliqlarni kamaytirish uchun siyosiy narx to'laydilar; kam sonli gubernatorlar yoki qonunchilar kam soliqlarni qo'llab-quvvatlaganliklari uchun qayta saylanishda yutqazdilar. Shaxsiy daromad solig'ini kamaytirish uchun kuchli siyosiy bosim aslida saylovchilarning xohishini aks ettirishi mumkin.

Inflyatsiyani indeksatsiya qilishning imkonsizligi

Shtat daromad solig'ining eng kam muhokama qilingan kamchiliklaridan biri shundaki, ko'plab Shtatlar soliq qavslarini indeksatsiya qilmaydi yoki inflyatsiya uchun imtiyozlar bermaydi. 2022-yil holatiga ko'ra, 24 Shtat va Kolumbiya okrugi daromad solig'i istisnohlatlarini, standart chegirmalarni yoki inflyatsiya uchun shaxsiy imtiyozlarni avtomatik ravishda o'zgartiradi-

gan qonuniy qoidalarga ega edi. Massachusetts, Michigan va Nebraska faqat shaxsiy imtiyozni indeksлади. Oregon o'zining eng yuqori daromad darajasini indekslamadi. Indeksashsiz Shtatlarda inflyatsiya har yili soliq to'lovchilarni yuqori daromad doiralarga olib keladi (yoki ularning imtiyozlari qiymatini kamaytiradi). Shunday qilib, ularning soliq majburiyatlari real daromadlariga qaraganda tezroq oshadi. Inflyatsiyani indeksatsiya qilishning yo'qligi, umuman olganda, yanada regressiv soliq tizimini yaratadi. Oxir-oqibat, bu kambag'allik darajasida yoki undan past daromadga ega bo'lgan fuqarolarga soliq soluvchi tizimga olib kelishi mumkin. Yuqori inflyatsiya davrlari, masalan, 1970-yillar, indeksatsiya yetishmasligi bilan bog'liq muammolarni kuchaytiradi.

Shkalalar va imtiyozlarning indekslanmaganligi shaxsiy daromad solig'i falsafasiga zid keladi – ko'proq maosh oladigan shaxslar mutanosib ravishda ko'proq soliq to'lashlari kerak. Bu, shuningdek, qonunchilik muhokamasi yoki rozilgisiz soliqni oshirishni anglatadi. Eng muhimi, aholi kambag'allik darajasidan ancha past bo'lgan shaxslarning daromadlariga soliq solishni sanksiyalashi noaniq bo'lib qoladi.

Demografiya va kompensatsiyaning o'zgarishi

Yana bir oz muhokama qilingan siyosat muammosi – bu mamlakatning tez o'zgaruvchan demografiyasi. Amerika aholisi qarib bormoqda, bu shaxsiy daromad solig'i o'sishini sekinlashtiradi. 2029-yilga kelib, chaqaloq boomerlarining barchasi 65 yosh va undan katta bo'lganda, AQSH umumiy aholisining 20 foizdan ortig'i 65 yoshdan oshgan bo'ladi (Colby and Ortman, 2014). Amerikaliklar o'sib ulg'aygan sari, ular kamroq soliqqa tortiladigan daromad oladilar va daromaddan qat'i nazar, qariyalarga mo'ljallangan ko'proq soliq imtiyozlari olish huquqiga ega. Barcha 41 Shtat va shaxsiy daromad solig'i bo'lgan Kolumbiya okrugi ijtimoiy sug'urta imtiyozlari bo'yicha federal imtiyozni tan oladi, ko'p Shtatlar esa ularni butunlay ozod qiladi. Va bu Shtatlarining aksariyati qariyalar uchun soliq imtiyozlariga ruxsat berish uchun federal daromad solig'i qoidalaridan tashqariga chiqadi. Daromadga soliq solinadigan 41 Shtatdan beshtasi pensiya taqsimotiga soliq solmaydi.

Soliq prognozi

Shtat shaxsiy daromad solig'i bundan keyin ham Shtat hukumatlari uchun muhim daromad manbai bo'lib qoladi. Yigirma birinchi asr davom etar ekan, uning ahamiyati ortib boradi. Darhaqiqat, soliq keyingi yarim asrda Shtat moliyasida sotuv solig'i so'nggi yarim asrda hukmronlik qilganidek hukmronlik qilishi mumkin. Soliq muhim daromad manbai bo'lib qoladi, chunki uni boshqarish nisbatan oson, izchil o'sish sur'ati va fuqarolar tomonidan keng qabul qilinadi.

Ammo uning muvaffaqiyati Shtat moliyasining boshqa muammolarini davom ettirmoqda. Shaxsiy daromad solig'i Shtatlar daromadlarining keskin o'sishiga olib keldi, bu esa Shtat soliqlarining boshqa turlari bilan bog'liq muammolarga e'tiborni kamaytirdi. Qonun chiqaruvchilar byudjetning rekord darajadagi profitsiti davrida sotuvlar va korporativ soliq bazasining qisqarishi bilan shug'ullanishga kamroq tayyor edilar. Soliq bazasini kengaytirish, hatto keng qamrovli islohotning bir qismi sifatida ham ko'pincha soliq yukini oshirish sifatida qabul qilinadi. Ikkala siyosiy partiyaning qonun chiqaruvchilari iqtisodiy vaqt yaxshi bo'lganda bazani kengaytirishni qabul qilishlari qiyin bo'ladi. Shaxsiy daromad solig'i doimiy ravishda o'sib borayotgan daromadlarni oshirishda davom etar ekan, ko'plab fiskal muammolarni hal qilish kechiktiriladi.

Qonunchilarning shaxsiy daromad solig'ini ko'tarish o'rniga qisqartirishga qaratilgan tarafkashliklariga qaramay, soliq Shtat daromadlarining asosiy manbaiga aylandi. Ammo haddan tashqari ishonch daromad solig'ining o'zi uchun muammo tug'dirishi mumkin. Iqtisodiyotning sekinlashishi, ishchi kuchining qarishi, boshqa daromad manbalarining qisqarishi va Shtat xizmatlariga bo'lgan ehtiyojning kengayishi shaxsiy daromad solig'i stavkalarining oshishiga olib kelishi mumkin. Agar Shtatlar stavkalarni sezilarli darajada oshirsa, Shtat yordami tezda yo'qolishi mumkin. Yuqori stavkalar, shuningdek, ko'pincha siyosiy rahbarlarni turli guruhlariga tobora ko'proq chegirmalar, imtiyozlar va kreditlar berishga olib keladi. Bunday soliq imtiyozlari soliqning murakkabligini oshiradi va ko'pincha ko'proq rioya qilish va ma'muriyat yukiga olib keladi.

Ehtimol, kinoya bilan aytganda, jamoat xizmatlarini moliyalashtirishga qodir bo'lgan barqaror shaxsiy daromad solig'ini saqlab qolishning asosiy yo'li boshqa Shtat soliqlarini kuchaytirish bo'lishi mumkin. Iste'mol soliqlariga ko'proq tayanish shaxsiy daromad solig'i stavkalarini oshirish zaruratini yo'q qilishi va soliq tizimini yanada murakkablashtirmasligi mumkin.

Qaydlar

1. 2020-yildagi barcha daromad ma'lumotlari AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosining "2020-yilgi Shtat soliq yig'implari"dan olingan. Avvalgi yillardagi ma'lumotlar AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosida ham mavjud.

VII BOB

KORPORATIV DAROMAD SOLIQLARI

44 ta Shtat korporativ sof daromadga soliq soladi, shu jumladan an'ana-viy ravishda daromad solig'iga qarshi yurisdiksiyalar bo'lgan Tennesi, Nyu-Xempshir va Floridaga ham. 2020-yilda ushbu soliq Shtatlar uchun taxminan \$52 milliard soliq daromadini tashkil etdi (AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosiga ko'ra). Faqatgina Nevada, Ogayo, Janubiy Dakota, Texas, Vashington va Vayyoming korporativ daromadga soliq solmaydi. Shuningdek, Shimoliy Karolina 2030-yilga kelib korporativ daromad solig'ini to'liq bekor qiladi.

Davlat korporativ daromad va franchiza soliqlari Shtat daromad tizimlarining eng murakkab va bahsli qismlaridan biridir. Soliqning davlatlararo korporativ biznesga qo'llanilishi, ayniqsa, murakkab sohalardan biridir. Formulaviy taqsimlash, biznes va biznesga aloqador bo'lmagan daromadlar o'rtasidagi farqlar va ko'plab rejalashtirish imkoniyatlari soliq amaliyotchilarini har bir hujjat topshirish paytida sinovdan o'tkazadi. Yuristlar va buxgalterlar daromad yig'ish, iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish va Shtat soliq vakolatiga konstitutsiyaviy va federal qonunchilik cheklovlariga rioya qilish uchun mo'ljallangan qonunlar bilan kurashadilar.

Davlatlar o'zlarining eng qudratli iqtisodiy institutlarini davlat xizmatlari uchun to'lovni amalga oshirishga majbur qilganlarida, tabiiy ravishda bahs-munozaralar yuzaga keladi. Korporatsiyalar soliq siyosatiga deyarli har qanday boshqa manfaatlar guruhiga qaraganda ko'proq ta'sir ko'rsatish vositalariga ega. Korporativ manfaatlar biznes va korporativ soliqlarni minimallashtirish uchun ko'pincha kuchli siyosiy dalillarni keltiradilar – ba'zilar haqli, ba'zilar esa unchalik emas.

Korporativ daromad soliqlari Shtat daromadlarining kutilganidan kichik qismini tashkil qiladi. Shtat korporativ daromad solig'ining nisbiy ahamiyati o'nlab yillar davomida izchil kamayib bormoqda. 1977-yilda Shtat soliq daromadlarining qariyb 9,5 foizini tashkil etgan korporativ daromad solig'i 2020-yilda taxminan 4,8 foizga tushib ketdi. Va bu soliq Shtatning umumiy daromadlarining (soliq va soliqsiz daromadlarning) 2 foizidan kamrog'ini tashkil qiladi. Korporativ daromad solig'ining ahamiyati shaxsiy daromad, iste'mol va aksiz soliqlaridan yig'ilgan daromadlar oldida ancha kichik ko'rinadi.

Shunga qaramay, korporativ daromad soliqlarini boshqarish va ularga rioya qilish uchun ulkan resurslar va intellektual kapital sarflanadi. Soliq bo'yicha sharhlovchilar va olimlar uzoq vaqtdan beri korporativ daromad

solig'ining ma'muriy va rioya qilish xarajatlari boshqa soliqlarga nisbatan farqli ekanligini ta'kidlab kelishmoqda (Brunori, 2002b; 2021; Pomp, 1998). Ushbu xarajat-foyda nomutanosibligining sababi shundaki, korporatsiyalar, odatda, soliq masalalarini rejalashtirish va zarur bo'lganda ularga qarshi chiqish uchun yetarli resurslarga ega. Xususan, korporatsiyalar yuqori malakali yuristlar, buxgalterlar va iqtisodchilarni yollash imkoniyatiga ega. Ushbu malakani saqlash, shuningdek, korporatsiyalarning rioya qilish xarajatlarini oshiradi.

Xususiy sektorning yuqori malakali, yaxshi maosh oladigan yuristlari va buxgalterlari Shtatlar uchun korporativ daromad solig'ini boshqarish xarajatlarini ham sezilarli darajada oshiradi. Kompaniyalarning intellektual kuchiga qarshi turish uchun Shtatlar ham shunga teng darajada malakali soliq mutaxassislarini yollash, o'qitish va saqlab qolishi kerak. Korporativ daromad solig'i boshqa soliqlarga nisbatan juda kam daromad keltirsa-da, u rejalar tuzish va sud ishlari uchun resurslarning nomutanosib qismini yutib yuboradi.

Ko'p hollarda soliqqa ajratilgan vaqt va resurslar Shtat uchun uning moliyaviy hissasidan ko'proq bo'ladi. Hatto progressiv soliqqa uzoq an'analarga ega Shtatlarda ham, bu soliqqa tayanish ehtimoli ko'proq ko'rinadigan joylarda ham, korporativ soliqlardan tushgan daromad minimal darajada bo'ladi. Masalan, Oregon tarixan eng progressiv Shtatlardan biri bo'lib, hech qanday savdo solig'iga ega emas va nisbatan yuqori shaxsiy daromad soliqlariga ega bo'lgan. Ushbu progressiv an'analarga qaramay, Shtat 2020-yilda soliqlardan tushgan daromadlarining atigi 7 foizini korporativ soliqlardan oldi. Oregon regressiv aksiz soliqlaridan (\$1,9 milliard) korporativ daromad solig'idan (\$892 million) ikki baravar ko'proq mablag' yig'di. Montana, yana bir progressiv soliqlar an'anasiga ega Shtat va hech qanday savdo solig'iga ega bo'lmagan. 2020-yilda korporativ daromad solig'idan atigi \$185 million yig'di, aksiz soliqlaridan esa \$678 milliondan ko'proq mablag' to'pladi.

2020-yilda korporativ daromad soliqlariga eng ko'p tayanadigan uchta Shtat – Nyu-Xempshir, Alyaska va Montana bo'lib, bu soliqlar ushbu Shtatlarining umumiy soliq tushumlarining mos ravishda 27 foizi, 12 foizi va 7 foizini tashkil etdi. Biroq, shuni ta'kidlash kerakki, ushbu uchta Shtatda davlat miqyosida savdo solig'i solinmaydi. Alyaska va Nyu-Xempshir, shuningdek, shaxsiy daromad solig'ini ham solmaydi.

Tarixiy asoslar

Garchi Shtatlar 1700-yillarning oxiridan boshlab turli xil tadbirkorlik faoliyatiga soliq qo'ygan bo'lsa-da, bugungi korporativ sof daromad solig'i Viskonsinning 1911-yildagi daromad solig'i to'g'risidagi qonunida kuzatilishi mumkin. Soliq progressiv Viskonsinda muvaffaqiyatli bo'ldi va uning muvaf-

faqiyati tezda boshqa besh Shtatni korporativ soliqqa tortishni qabul qilishga olib keldi. 1930-yilga kelib yana 17 Shtat soliqni qabul qildi; 1940-yilga kelib, qo'shimcha 17 Shtat korporativ daromadga soliq solishni boshladi.

Shtat korporativ soliqqa tortishning nisbatan tez tarqalishi bir qancha siyosiy va iqtisodiy omillar bilan bog'liq. Korporatsiyalarga shubha bilan qaraydigan progressiv va populistik siyosiy liderlar XX asrning boshlarida ko'plab Shtatlarni nazorat qildilar. Korporatsiyalardan daromad olish imkoniyati ularning siyosiy falsafalariga tabiiy ravishda mos keladi. Xuddi shu rahbarlar progressiv federal va Shtat shaxsiy daromad solig'ini amalga oshirish uchun muvaffaqiyatli kurashdilar.

1900-yillarning o'rtalarida korporativ soliqning o'sishi ko'pchilik Shtatlarda soliq tizimlarini diversifikatsiya qilish harakatining rivojlanishini ham aks ettirdi. Butun XIX asr davomida Shtat hukumatlari o'z faoliyatini asosan aksizlar va ayrim turdagi mulk solig'i hisobiga moliyalashtirgan. Biroq, bu moliyalashtirish tizimlari Shtat xizmatlariga bo'lgan talabni qondirish uchun yetarli daromad keltirmadi. Yigirmanchi asrning boshi va o'rtalarida butun mamlakat bo'ylab shaxsiy daromad solig'i, shuningdek, sotish va foydalanish soliqlari qabul qilindi. Korporativ daromad solig'i umumiy soliq bazasini diversifikatsiya qilish uchun kengayishning bir qismi edi. Shtatlarning daromadlarni qanday yig'ishiga oid bu fundamental o'zgarishlar yigirma birinchi asrgacha davom etdi. Boshqa yig'imlar singari, Shtat korporativ daromad solig'i juda boshqacha iqtisodiyot uchun ishlab chiqilgan. Ko'pgina korporatsiyalar shaxsiy mulkni ishlab chiqarishiga oid soliq ishlab chiqilgan. Shuningdek, u Shtatlararo soliq raqobati bugungi kunga qaraganda ancha kuchliroq bo'lgan muhitda ishlash uchun mo'ljallangan. Garchi bu iqtisodiyot endi hukmronlik qilmasa-da, soliq asosan bir xil bo'lib qoldi.

Korporativ daromad solig'ining asoslari

Shtat korporativ daromad solig'i bir qator asoslar bilan oqlanishi mumkin. Tarixiy asoslardan biri shundaki, u mulk solig'idagi kamchiliklarni qoplaydi. Mol-mulk solig'i korxonalarning bir xil darajadagi foyda olish uchun turli darajadagi mulkiy resurslarni talab qilishini hisobga olmaydi. Binobarin, kapitalni ko'p talab qiladigan operatsiyalar (masalan, ishlab chiqarish kompaniyalari) ko'p mehnat talab qiladigan kompaniyalarga, shu jumladan yuqori texnologiyali kompaniyalar kabi bilimga asoslangan korxonalarga qaraganda ko'proq mulk solig'i bilan soliqqa tortiladi. Bu tengsizlik nomoddiy mol-mulk uchun mol-mulk solig'ini baholashdagi qiyinchiliklar bilan qo'shiladi. Ishbilarmonlik manbalariga to'liq soliq solishga tayanmaslik o'rniga, Shtatlar ko'proq o'z kapitalini ko'zlab, daromad manbalari tarkibiga korporativ daromad solig'ini kiritdilar. Bu dalil ko'pchilik Shtatlar tomonidan yagona savdo

taqsimoti formulalarining qabul qilinishi bilan asoslanadi. Bunday formulalar soliq majburiyatini belgilashda Shtatda mulk mavjudligi yoki ish haqi emas, balki faqat sotishni hisobga oladi.

Korporativ daromad solig'ining yana bir keng tarqalgan asosi shundaki, u ancha muhimroq (daromadlar bo'yicha) shaxsiy daromad solig'ini himoya qiladi. Korporativ daromadga soliq solinmagan holda, soliq to'lovchilar shaxsiy daromadlarini korporativ xoldinglarda saqlash uchun rag'batga ega bo'lishi mumkin. Masalan, shaxsiy daromad solig'idan qochishga intilayotgan biznes egalari o'z operatsiyalarini o'z ichiga oladi; keyin korporatsiya, odatda, jismoniy shaxsga to'lanadigan dividendlar yoki ish haqini to'playdi. Shunday qilib, aksiyadorlar dividendlar sifatida to'lanmaguncha yoki kompaniya sotilgunga qadar ushbu pullar bo'yicha shaxsiy daromad solig'idan qutulishlari mumkin edi.

Bu mantiqiy asos (intuitiv ravishda mantiqiy) – korporativ daromad solig'i shaxsiy daromad solig'ini himoya qilishga yordam beradi. Biroq, 6-bobda ko'rsatilganidek, so'nggi 30 yil ichida Shtat shaxsiy daromad solig'i tushumlari keskin oshdi. Xuddi shu davrda Shtat korporativ daromad solig'i kamaydi. Shu o'rinda savol tug'iladi, qaysi soliqni himoya qilish kerak? Albatta, samarali korporativ daromad solig'i tizimi shaxsiy daromad solig'ining ulkan muvaffaqiyatini qo'shishi mumkin. Ammo Shtat korporativ soliq tizimidagi kamchiliklar, odatda, jismoniy shaxslarning shaxsiy daromad solig'i bo'yicha daromadlarini yashirishga urinishidan emas, balki korporatsiyalarning yuridik shaxslar darajasidagi soliqqa tortishdan qochishga urinishlaridan kelib chiqadi. Shunday qilib, tarixiy rekordga asoslanib, yuridik shaxslardan olinadigan daromad solig'ini shaxsiy daromad solig'ini himoya qilish zarurati asosida oqlash mumkinmi yoki yo'qmi, bu noaniq bo'lib qolmoqda.

Korporativ foydaga soliq solishning eng ishonchli asosi shundaki, bunday yig'imlar Shtatlarga biznes hamjamiyatiga ko'rsatilgan muhim xizmatlar uchun qoplanadi (Brunori, 2002b; 2021; McLure, 2005a). Jamiyat tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar uchun to'lovni korporatsiyalardan talab qilish soliqqa tortishning imtiyozlar nazariyasini, ya'ni soliq majburiyatlari olingan imtiyozlarni qoplash uchun yuklanganligini qondiradi.

Korporatsiyalar Shtat tomonidan ko'rsatiladigan Shtat xizmatlaridan jismoniy shaxslar va yuridik shaxs bo'lmagan korxonalar kabi foydalanadilar. Ular Shtatning transport infratuzilmasidan – yo'llar, temir yo'llar, aeroportlar va materiallarni qabul qilish va mahsulotlarni bozorga olib chiqish uchun foydalaniladigan bandargohlardan foydalanadilar. Korporatsiyalar shuningdek, politsiya, o't o'chirish va tez tibbiy yordam xizmatlarini o'z ichiga olgan jamoat xavfsizligi operatsiyalaridan foyda ko'radi. Bundan tashqari, Shtat sud tizimi ularning shartnomaviy, intellektual mulk va boshqa qonuniy huquqlarini himoya qiladi. Korporatsiyalar, shuningdek, ma'lumotli ishchi kuchini

ishlab chiqarish uchun Shtat maktab tizimiga bog'liq – bu elektron tijoratning yuqori ixtisoslashgan davrida ayniqsa muhim rol o'ynaydi. Yuqori sifatli maktab tizimlari ham malakali xodimlarni jalb qilishga yordam beradi. Korporatsiyaning muvaffaqiyati ushbu xizmatlarning yetarli darajada ta'minlanishiga bog'liq. Ko'pgina hollarda, korxonalar kompaniyalar faoliyati uchun muhim deb hisoblangan Shtat xizmatlarini himoya qilish uchun Shtat soliqlarini kamaytirishga (yoki kamroq tez-tez soliqlarni oshirishni qo'llab-quvvatlashga) qarshi chiqdilar. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, korporatsiyalar asosan tegishli Shtat xizmatlarining mavjudligiga qarab qayerga kengaytirish yoki ko'chish haqida qaror qabul qiladi (Bartik, 1991; Lynch, 1996).

Korporativ soliqlarning muxoliflari ko'pincha korporatsiyalar tomonidan yaratilgan boylik va iqtisodiy rivojlanish ular Shtatdan oladigan foydadan ustun ekanligini ta'kidlaydilar. To'g'ri, korporativ korxonalar odatda ular faoliyat yuritayotgan Shtat uchun qo'shimcha soliq tushumlariga olib keladi. Korporatsiyaning o'zi, shuningdek, korporatsiya xodimlari mulk va iste'mol soliqlarini to'laydi. Xodimlar shaxsiy daromad solig'ini ham to'laydilar. Ammo korporativ faoliyat Shtat daromadlariga yanada ko'proq ta'sir qilishi mumkin. Korporatsiya va uning xodimlari pul sarflaganda, Shtatdagi boshqa korxonalar (masalan, korporatsiya sotuvchilari va ularning xodimlari) daromad, iste'mol va mulk solig'ini to'laydilar.

Korporativ soliq imtiyozlar solig'i ekanligi haqidagi argumentga faqat Shtatdan tashqarida bo'lgan korporatsiyalarga soliq qo'yadigan taqsimlash formulalarining ko'payishi bilan qarshi turadi. Yagona savdo omili taqsimoti formulasi (29 Shtat va Kolumbiya okrugi tomonidan qo'llaniladi) soliqni Shtatdagi sotuvlar asosida hisoblab chiqadi. Ya'ni, korporatsiya qo'shimcha soliq yuklarini olmasdan, ko'proq Shtat xizmatlaridan foydalangan holda zavodga va odamlarga sarmoya kiritishi yaxshi iqtisodiy siyosat bo'lishi mumkin, ammo bu foyda solig'i emas.

Nihoyat, korporativ soliqning muhim asosi shundaki, u Shtat soliq tizimlarining regressivligini ma'lum darajada yengillashtiradi. Ushbu dalil korporativ daromad solig'i Shtatning umumiy Shtat moliya tizimiga progressiv ta'sir ko'rsatadi, deb taxmin qiladi. Ammo soliqlar bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, yuk tobora pastroq ish haqi shaklida ishchilarga va yuqori narxlar ko'rinishida iste'molchilarga tushadi (Brunori, 2021). Ishonch hosil qilish uchun yukning bir qismi aksiyadorlarga soliq deklaratsiyasidan keyin pastroq shaklda tushadi. Ammo aholining kengroq qatlami korporativ aksiyalarga har qachongidan ham ko'proq egalik qiladi. Garchi korporativ boylikning ko'p qismi qilish kerak bo'lgan yaxshi odamlarning qo'lida qolsa-da, korporativ soliq, ehtimol tarafdorlar o'ylagandek, tizimning regressivligini kamaytirmaydi.

Siyosiy masalalar: korporativ daromad solig'ining muvaffaqiyatsizligi

Shtat korporativ daromad solig'i Shtat va milliy siyosatchilar uchun ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. Garchi bu muammolarning aksariyati soliq paydo bo'lganidan beri mavjud bo'lsa-da, boshqalari zamonaviy iqtisodiy, texnologik va siyosiy o'zgarishlarning natijasidir. Shtat korporativ daromad solig'i Shtat hukumatlari uchun unchalik ishonchli yoki barqaror daromad manbai bo'lmagan. Korporativ daromaddan olinadigan yig'implardan undiriladigan umumiy Shtat solig'i ulushi o'nlab yillar davomida barqaror ravishda kamaydi (Cornia va boshq., 2005). Siyosiy bosim va global raqobat kuchayishi bilan pasayish davom etadi. Ko'pgina sharhlovchilar soliq sezilarli darajada isloh qilinmasa, bu pasayish davom etishini kutishadi (Brunori, 2002b).

Soliq soluvchi barcha Shtatlarda korporativ daromad solig'ining umumiy Shtat soliq tushumlariga nisbatan ulushi 1995 va 2020-yillar oralig'ida pasaydi. Yuqorida ta'kidlanganidek, faqat Nyu-Xempshirda hamon korporativ soliqlardan jami soliq tushumining 12 foizidan ko'prog'i olinadi. Ammo Nyu-Xempshirning soliqqa g'ayrioddiy qattiq tayanishi korporativ soliqqa tortish bilan bog'liq har qanday falsafiy kelishuvdan ko'ra ko'proq shaxsiy daromad va savdoga soliq solmaslik qarorini aks ettiradi.

Bundan ham muhimi, 1959-yildan beri har yili korporativ soliq bazasi butun dunyo bo'ylab ham, mahalliy ham kompaniya foydasiga moslasha olmadi (*qarang*, umuman olganda, Dubin, 1999). Boshqacha qilib aytganda, Shtat hukumatlari korporativ daromad solig'ini nisbatan kamroq yig'ishmoqda, korporatsiyalar esa nisbatan ko'proq daromad olishmoqda. AQSHning 80 ta eng yirik kompaniyalari orasida foydadan olinadigan Shtat korporativ solig'ining o'rtacha samarali stavkasi 1997-1999-yillarda 2,5 foizdan 2004-2006-yillarda 1,6 foizgacha kamaydi (Sullivan, 2008). Shtat korporativ daromad solig'ining pasayishining ba'zi asosiy sabablari quyida muhokama qilinadi.

Soliq imtiyozlari

Shtat yuridik shaxslari soliqqa tortish bazasini doimiy ravishda yemirishining muhim omillaridan biri – bu maqsadli soliq imtiyozlaridan keng foydalanish hisoblanadi. Har yili Shtatlar iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun korporatsiyalarga tom ma'noda yuzlab soliq imtiyozlari beradi. Savdo va mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlarga qo'shimcha ravishda, Shtatlar biznesni saqlab qolish yoki jalb qilish harakatlarining bir qismi sifatida korporativ daromad solig'i bo'yicha sezilarli imtiyozlarni taqdim etadi. Korporativ daromad solig'i bo'yicha imtiyozlar odatda investitsiyalar, ish o'rinlari yara-

tish va ishchilarni o'qitish uchun soliq imtiyozlarini, shuningdek tezlashtirilgan amortizatsiya uchun kengaytirilgan chegirmalarni o'z ichiga oladi. Ular har yili korporativ daromadga soliq soluvchi Shtatlar tomonidan taklif qilindi (Brunori, 1997; 2021; Pomp, 1998).

Ushbu soliq xarajatlari Shtat hukumatlariga (va Shtat soliq to'lovchilari-ga) milliardlab dollar daromad keltirmaydi. Birgina Nyu-Jersi Shtatida korporativ soliq imtiyozlari 10 yil davomida Shtatga 800 million dollardan ko'proq zarar keltirdi (Howlett and Stecker, 2011). Mattera va uning hamkasblari (2011) Shtatlarga yiliga 2,79 milliard dollarga tushadigan 10 ta korporativ soliqni rag'batlantirish dasturini aniqladilar. Ularning samarasizligiga qaramay, so'nggi o'ttiz yil ichida soliq imtiyozlari ko'paydi.

Soliq imtiyozlari Shtatning korporatsiyalarni sof foydasiga soliq solish imkoniyatini cheklaydi. Ammo muammo shundaki, bunday imtiyozlar kamdankam hollarda kam sonli kompaniyalar bilan cheklanadi. Shtatlarning soliq imtiyozlarini taqdim etishga tayyorligi kompaniyalarni boshqa kompaniyalarga taqdim etilgan soliq imtiyozlarini izlashga undaydigan muhitni yaratadi. Korporatsiyalar Shtatlarning soliq imtiyozlarini taklif qilish moyilligiga ishonishadi va ko'plab korporativ investitsiya qarorlari imtiyozlar so'rovi bilan birlashtiriladi. Ko'pincha bu so'rovlar kompaniya qayerga sarmoya kiritishi va joylashishi haqida qaror qabul qilganidan keyin amalga oshiriladi (Brunori, 1997). Shtatlar bir necha baxtli korporatsiyalarga soliq imtiyozlarini taklif qilgandan so'ng, ko'plab kompaniyalarga shunga o'xshash imtiyozlarni taklif qilmaslik juda qiyin. Natijada korporativ soliq solinadigan baza kamayib bormoqda.

Bir xillikdan voz kechish

Shtatlar, shuningdek, boshqa, kam ma'lum bo'lgan usul bilan iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun korporativ soliq qonunlaridan foydalanishga harakat qilishdi. Shtatlararo tijoratni rivojlantirish uchun ko'pgina Shtatlar korporativ daromad solig'ini hisoblashda foydalanadigan formulalarni o'zgartirdilar. Shtatlarda turli taqsimlash formulalaridan foydalanish samarali korporativ daromad solig'i tizimi Shtatlar bo'ylab bir xillikni talab qiladi, degan tushunchani e'tiborsiz qoldiradi. Korporativ daromad solig'i birinchi marta joriy etilganda, ko'plab korporatsiyalar bir yoki bir nechta Shtatlarda ishlab chiqargan, sotgan va shtab-kvartiralariga ega edi. Qaysi Shtatlar korporativ foydani soliqqa tortish yurisdiksiyasiga ega ekanligini aniqlashda bir nechta muammolar mavjud edi. Biroq, zamonaviy iqtisodiyotda ko'p Shtat biznesini yuritmaydigan ko'plab korporatsiyalarni topish qiyin.

Shtat korporativ daromad solig'i Shtatlararo biznes uchun samarali ishlashda bir xillik zarur (Brunori, 2002b; Pomp, 1998). Bir xillik prinsipi

korporativ daromad solig'ini soluvchi barcha Shtatlar korporatsiyalar qanday soliqa tortilishini va qaysi Shtatlar korporativ daromadlarni soliqa tortish vakolatiga ega ekanligini aniqlash uchun bir xil (yoki juda o'xshash) qoidalar-dan foydalanishini talab qiladi. Yagona qonunlardan foydalanish ko'p Shtat soliq to'lovchilar o'rtasida soliq majburiyatlarini to'g'ri belgilash, shu jumla-dan, soliq solinadigan bazalarni adolatli taqsimlash imkonini beradi. Bir xil-lik, shuningdek, soliq to'lovchilar uchun muvofiqlik xarajatlarini (deklaratsi-yani tayyorlash va topshirish) kamaytiradi. Ehtimol, eng muhimi, agar har bir Shtat bir xil formuladan foydalansa, korporatsiyalar bir xil daromaddan ikki marta soliqa tortilmaydi va ular daromadlarining 100 foizini soliqa tortish-dan qochib qutula olmaydi. Bundan tashqari, korporatsiyalar biznes qarorla-rini korporativ soliq oqibatlariga asoslash uchun rag'bat yoki qobiliyatga ega bo'lmaydi.

Shtat hukumatlari uchun bir xillik boshqaruv xarajatlarini kamaytiradi. Bir xillik, shuningdek, korporativ daromad solig'i qo'yadigan Shtatlarda biz-nes yurituvchi korporatsiyalar soliqlarning adolatli ulushini to'lashini ta'min-laydi. Agar barcha Shtatlar bir xil yoki juda o'xshash qoidalarini qabul qilsa-lar, korporatsiyalar soliqa tortilmaydigan "hech bir joyda daromad" yarata olmaydi.

Bir xillik o'lchoviga erishish uchun o'tmishda ko'pchilik Shtatlar 1957-yil-da "Soliq maqsadlari uchun daromadlarning yagona taqsimoti to'g'risida"gi qonun tomonidan qabul qilingan taqsimlash formulasiga tayangan. Ushbu teng vaznli uch faktorli formula soliq solinadigan daromadni korporatsi-yaning ma'lum bir Shtatdagi sotish, mulk va ish haqining nisbiy miqdoriga qarab taqsimlaydi. Ushbu uchta omil korporatsiyaning turli Shtatlardagi biznesiga qo'shilgan qiymatni taxmin qiladi. Shtatlar iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish yo'li sifatida turli taqsimlash formulalarini qabul qila bosh-ladilar. 2022-yilda soliq soluvchi 6 ta Shtat hali ham an'anaviy uch faktorli formuladan foydalangan. Jami 29 Shtat bitta faktorli taqsimlash formulasidan foydalangan. Korporativ daromad solig'ini qo'yadigan qolgan 9 ta Shtat ikki tomonlama vaznli savdo koeffitsiyentining ba'zi bir variantidan foydalangan. Bundan tashqari, ko'pgina Shtatlar korporatsiyalarga o'zlarining vaziyatla-riga eng mos keladigan taqsimlash formulasini tanlash imkoniyatini beradi. Shunday qilib, bu Shtatlardagi korporatsiyalar soliq yuki darajasini belgilash-da keng imkoniyatlarga ega.

Ikki tomonlama yoki bitta sotuv faktoridan foydalanish, odatda, Shtat ichida katta operatsiyalarga ega bo'lgan (ish haqi va mulk bilan o'lchanadi-gan) korporatsiyalar uchun soliq yukini kamaytiradi, lekin o'z tovarlari va xizmatlarining aksariyat qismini Shtatdan tashqarida sotadi. Darhaqiqat, olimlar yagona savdo omili bo'yicha taqsimlash formulasiga o'tish korporativ daromad solig'i tushumlarini 10 foizga qisqartirishini aniqladilar (Edmiston,

2002). Aslida, savdo koeffitsiyentini ikki baravar oshirish Shtatdagi katta mulkka va ish haqi fondiga ega korporatsiyalarga foyda keltiradi. Shunga ko'ra, ko'plab siyosiy jihatdan kuchli korporatsiyalar an'anaviy ravishda sotuvga katta ta'sir ko'rsatadigan formulani qo'llab-quvvatladilar (Pomp, 1998).

Hamma korporatsiyalar ham ikki martalik yoki bir martalik sotish faktoriga ega taqsimlash formulasidan foyda ko'rmaydi, chunki bu usul o'z mahsulotlarining muhim qismini ma'lum bir Shtatda sotadigan, lekin u yerda katta operatsiyalarni amalga oshirmaydigan korporatsiyalarga soliq yukini oshiradi. Shtat siyosatchilari ko'pincha bu nomutanosiblikni investitsiyalarni jalb qilish maqsadiga erishish uchun qabul qiladilar. Ularning fikricha, korporatsiyalar o'z mahsulotlarini sotishni va Shtatda daromad olishni to'xtatishlari dargumon, chunki ularning soliq yuklari Shtatda joylashgan korxonalarinikiga qaraganda biroz yuqoriroqdir (Pomp, 1998). Qonunchilarning fikricha, ko'proq og'irlashtirilgan savdo omillarini taqsimlash formulalari kompaniyalarni Shtatdagi ishtirokini kengaytirishga undaydi, ammo dalillar aralash bo'lib qolmoqda (Bernthal, 2012; Mazerov, 2005; Pomp, 1987). Biroq, an'anaviy uch faktorli formuladan uzoqlashish Shtatdagi korporativ soliq bazasini qisqartirishi va korporativ soliq daromadlarining kamayishiga olib kelishi aniq (Fox va Luna, 2003). Bu hodisaning o'zgarishi dargumon.

Birlashtirilgan hisobotning muvaffaqiyatsizligi

O'nlab yillar davomida birlashtirilgan hisobotni qabul qilish Shtat korporativ daromad solig'ini kuchaytiradi, deb hisoblar edi (Brunori, 2002b; 2021). Birlalikda hisobot berish korporatsiyalardan soliq majburiyatlarini hisoblashda bog'liq bo'lgan tashkilotlarning taqsimlash omillarini birlashtirishni talab qiladi. Ushbu "alohida tashkilot Shtatlarida" bir xil biznes bilan shug'ullanadigan tegishli korporatsiyalarning mulki, savdosi va ish haqi hisobga olinmaydi. Shunday qilib, har bir korporatsiya o'zining korporativ soliq majburiyatini bog'liq tomonlar bilan operatsiyalarni hisobga olmasdan hisoblab chiqadi. Ushbu muammoning oldini olishning bir usuli – bir xil unitar biznes bilan shug'ullanadigan tegishli korporatsiyalardan o'zlarining taqsimlash formulasini xuddi bitta biznes bilan shug'ullanayotgandek hisoblashlarini talab qilishdir. Ushbu talab kompaniyalararo operatsiyalarni bekor qiladi va tegishli tomonlarning savdosi, mulki va ish haqini birlashtiradi. Bunday siyosatlar uzoq vaqtdan beri manfaatdor tomonlar bilan bitimlar orqali daromadni past yoki soliqsiz yurisdiksiyaga o'tkazish imkoniyatini oldini oladi, deb o'ylangan. Ammo Shtatlar o'nlab yillar davomida birlashgan hisobotlarni doimiy ravishda qabul qilib kelmoqda. 2022-yil holatiga ko'ra, 28 Shtat va Kolumbiya okrug birlashtirilgan hisobotni talab qiladi. Qo'shma hisobotlarning tarqalishi korporativ daromad solig'ining pasayishini to'xtatish uchun juda oz narsa

qildi. Darhaqiqat, Shtatlar birlashgan hisobotni qabul qilgandan so'ng, tarafdorlar taxmin qilganidek, kamdankam hollarda korporativ soliq daromadlarini yig'adilar. Bundan tashqari, qo'shma hisobotlarni joriy etish bilan bog'liq muammolar mavjud. Bularga soliq majburiyatlari va daromadning qayerda olinishi o'rtasidagi bog'liqlikni yo'qotish kiradi. Va unitar guruhni aniqlash va unga tegishli bo'lgan daromadlarni hisoblash Shtatning ma'muriy va muvofigliq xarajatlarini oshirishi haqida dalillar ortib bormoqda.

Soliqlarni chetlab o'tuvchi subyektlar: MChJ va MChHlarning ortib borishi

Shtat korporativ daromad solig'i pasayishining bir qismi ko'p Shtat biznesini amalga oshirish uchun o'tish subyektlarining keskin o'sishi bilan bog'liq. Mas'uliyati cheklangan jamiyatlar (MChJ) va mas'uliyati cheklangan hamkorlik (MChH) an'anaviy ravishda C korporativ maqomini tanlagan ko'plab korxonalar uchun tobora ko'proq tanlanadigan subyektlarga aylandi. 1995-yilda federal qonunga kiritilgan o'zgartirishlar federal soliqqa tortish maqsadlarida MChJ va MChH subyekti maqomini tanlashni ancha osonlashtirdi. Ko'pgina Shtatlarning qonunlariga ko'ra, federal soliq maqsadlarida sheriklik sifatida qaraladigan MChJ va MChHlar Shtat solig'i maqsadlarida xuddi shunday ko'rib chiqiladi.

MChJ va MChH sifatida faoliyat yurituvchi korxonalar korxona (ya'ni, korporativ yoki sheriklik) darajasida soliqqa tortilmaydi. Aksincha, soliq solinadigan daromad aksiyadorlar va sheriklarga o'tadi. Ushbu tartib federal va Shtat korporativ solig'i bo'yicha eng qadimgi shikoyatlardan biri, ya'ni foydani ikki tomonlama soliqqa tortishdan qochadi. Hamkorlik va federal C korporatsiyalari har doim bu tuzoqdan qochishgan. Ammo MChJ va MChHlarning afzalligi shundaki, aksiyadorlar va sheriklar an'anaviy C korporatsiyalari kabi shaxsiy javobgarlikdan deyarli bir xil himoyalardan foydalanadilar.

Shtat daromadlari departamentlari uchun mumkin bo'lgan muammo shundaki, ko'proq korxonalar MChJ va MChH sifatida ishlashni tanlaydi, bu esa korporativ soliqqa tortish bazasini yanada qisqartiradi. Jiddiy tashvish tug'dirsa-da, o'tish joylarining o'sishi bir xil sur'atda davom etmasligi mumkin. Shtat korporativ daromad solig'i yuklarining doimiy ravishda qisqarishi o'tuvchi subyektlarning jozibadorligini pasaytiradi. MChJ va MChH kapitalga oson kirishni taklif qilmaydi va ular aksiyalarni ochiq savdo qilish imkoniyatini bermaydi. Bir lahzada kapitalga bo'lgan ehtiyojdan kelib chiqqan iqtisodiyotda ko'plab korxonalar an'anaviy C korporatsiyasi sifatida ishlashni tanlashda davom etadilar. Shunga qaramay, MChJlar va boshqa o'tish korxonalarining paydo bo'lishi bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Shtatlar korporativ soliq tushumlarining uchdan bir qismini yo'qotgan (Fox va Luna, 2003).

Korporativ daromad solig'i prognozi: uni joriy qilish joizmi?

Korporativ daromad solig'i tomonidan yig'iladigan daromadning nisbatan kichikligi, shuningdek, rioya qilish va ma'muriy xarajatlarning yuqoriligi sababli, davlatlar ushbu soliqni umuman joriy qilishi kerakmi, degan savol paydo bo'ladi. Ushbu soliqni qo'llashni oqlaydigan ko'pgina sabablar amalga oshmagan. U shaxsiy daromad solig'ini himoya qilishda muhim rol o'ynamadi. Uning keltirgan daromadi juda oz bo'lgani uchun, bu soliq davlat fiskal tizimlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi shubhali. Ko'pgina kuzatuvchilar, shuningdek, korporativ daromad solig'i xizmatlardan foyda ko'rishni adolatli taqsimlashda sezilarli ahamiyatga ega emas, degan xulosaga kelishdi. Aslida, korporativ soliqlardan ko'ra boshqa soliqlardan biznes hamjamiyati ancha ko'p to'laydi (Filips va Salle, 2022). 2020-yilda biznes subyektlari davlat va mahalliy soliqlarda \$839 milliarddan ko'proq mablag' to'lashgan. Ushbu summaning atigi 6 foizi korporativ daromad soliqlaridan iborat edi.

Korporativ daromad solig'ini bekor qilishning bir nechta sabablariga kel-sak, yuqorida ko'rsatilgan muammolar ushbu soliqni yo'q qilishga olib keladi, ya'ni ularning ko'pini tuzatish qiyin, hatto imkonsiz bo'lishi mumkin (*qarang*: Brunori, 2002b). Korporativ soliq imtiyozlaridan foydalanishni to'xtatish ehtimoli juda kam. Shuningdek, alohida hisob-kitoblar yoki biznes/daromad soliqlariga oid muammolarni hal qilish uchun deyarli hech qanday jamoatchilik yoki siyosiy qo'llab-quvvatlash mavjud emas. To'plangan mablag' miqdori uchun korporativ daromad solig'i ma'muriy va rioya qilish xarajatlariga loyiq emas (Brunori, 2002b).

Ko'pgina mutaxassislar korporativ daromad solig'i Shtat daromadini yig'ishning samarasiz va natijasiz usuli ekanligiga ishonadilar. Kaliforniya Franchise Soliq Kengashida ishlagan taniqli mutaxassis Jeyms Peters "Soliqqa ozgina nazariy asos bor", deb ta'kidladi (Peters, 1995, 1404). Iqtisodchi Peggy Musgrave davlat darajasidagi korporativ daromad solig'i "ko'pgina iqtisodchilar tomonidan davlat darajasida qo'llash uchun mos kelinmaydigan, o'ziga xos samarasiz va adolatsiz vosita sifatida qaralgan", deb ta'kidlagan (Musgrave, 1959, 51). 1981-yilda Moliya vazirligining sobiq yordamchi kotibi o'rinbosari Charlz McLure Shtat korporativ daromad soliqlari foydalanish uchun ko'plab noqulayliklarga ega ekanligini ta'kidlagan (McLure, 1981, 51). McLure shunday deb yozgan: "Davlat korporativ daromad solig'ining asosiy sabablari kosmetik va siyosiydir. Agar korporatsiyalar soliqlarni to'lamasa, jismoniy shaxslar daromad solig'ini to'lamasligi siyosiy jihatdan qabul qilinmaydi" (Brunori, 1999d, 1227). Yaqinda McLure (2005a) shunday degan edi: "Shtat korporativ daromad soliqlari haqida ko'p yaxshi gaplar aytilmaydi. Korporativ foyda davlat biznesga taqdim etadigan xizmatlardan foydalanishning yomon o'lchovidir. Shunday qilib, korporativ daromad soliqlari iqtisodiy neytrallikka to'sqin-

lik qiladi va Shtatning raqobatbardosh mavqeini buzadi. Ular na adolatli, na shaffofdir. Eng yaxshi ta'rif shuki, ular shaxsiy daromad solig'i uchun to'lovni ta'minlaydi, aks holda kompaniyalashuv orqali soliqlardan qochish mumkin".

2005-yilda Ogayo birinchi bo'lib korporativ daromad solig'ini rasman bekor qilish bo'yicha qadam qo'ydi. Qonunchilik organlari yangi qonunni qabul qildi va gubernator uni imzoladi, bu qonun korporativ daromad solig'ini besh yil ichida bosqichma-bosqich bekor qiladi. Yangi qonun yo'qotilgan daromadni keng qamrovli, past stavkali tijorat faoliyati solig'i bilan almashtirdi – bu asosan yalpi tushum solig'idir. Yangi qonun korporativ biznes jamoasi tomonidan qo'llab-quvvatlandi, ammo chakana savdo va soliqa qarshi guruhlar tomonidan qarshi chiqildi. Kamida bitta taniqli sharhlovchi, korporativ soliqlarning bekor qilinishini qo'llab-quvvatlagan bo'lsa-da, yalpi tushum solig'ini uning o'rniga kiritishga qarshi chiqdi (McLure, 2005b).

2022-yilda Shimoliy Karolina korporativ daromad solig'ini bekor qilish bo'yicha ikkinchi Shtatga aylandi. 2030-yilga kelib soliqlarni bosqichma-bosqich bekor qilishni rejalashtirdi. 2017-yildan 2022-yilgacha kamida yetti Shtat ushbu soliqni bekor qilishni jiddiy muhokama qilgan.

Ushbu taniqli tanqidchilarga va Ogayo hamda Shimoliy Karolinadagi voqealarga qaramay, soliqni yo'q qilish bo'yicha keng jamoatchilik qo'llab-quvvatlashi yo'q edi. Ya'ni, korporativ daromad solig'ini bekor qilish saylovchilar orasida keng ko'lamli rezonansni uyg'otmadi. Soliqni bekor qilish uchun qo'llab-quvvatlash yetishmasligi, soliq tomonidan keltiriladigan daromad va yuklar jiddiy norozilikni keltirib chiqarishga yetarlicha ahamiyatsiz bo'lgani sabab bo'lishi mumkin. Soliqni saqlab qolish uchun siyosiy dalillar mavjud. Qonunchilar korporativ soliqlarni bekor qilishni jismoniy shaxslar solig'iga qarshi bo'lishini ko'rishni istamasliklari mumkin. Va biznes hamjamiyati har doim ham soliqni bekor qilishni qo'llab-quvvatlamaydi, chunki Shtatlar yalpi tushum solig'i kabi boshqa – yanada zararli soliqlarni joriy qilishi mumkinligidan qo'rqishadi. Davlat korporativ daromad solig'iga jiddiy qarshilik bo'lmasa, soliq mavjud bo'lishda davom etadi. Biroq davlatlar soliqni sezilarli darajada kuchaytirmasalar, u ozgina daromad manbai bo'lib qoladi.

Qaydlar

1. Korporativ daromad solig'i tushumlari bo'yicha barcha ma'lumotlar 2013-yilga mo'ljallangan va AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosidan olingan, "Federal, Shtat va mahalliy hukumatlar: 2013-yilgi Shtat hukumati moliya ma'lumotlari", <http://www.census.gov/govs/state/> (2016-yil 29-aprelda foydalanish mumkin). 2020-yilgi daromadlar haqidagi barcha ma'lumotlar AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosining "2020-yilgi Shtat soliq yig'imglari" dan olingan. Avvalgi yillardagi ma'lumotlar AQSH aholini ro'yxatga olish byurosida ham mavjud.

VIII BOB

BOSHQA SOLIQLAR

Shtat hukumatlari shaxsiy daromad solig'i, korporativ daromad solig'i va savdo soliqlaridan tashqari turli soliqlarni joriy etadilar. Umuman olganda, Shtatlar yuzlab turli soliqlarni boshqaradilar. Eng muhim toifalar qatoriga aksiz soliqlari, franchiza soliqlari, yalpi tushum soliqlari, ajratma soliqlari, boyliklarni o'tkazish soliqlari (meros, sovg'a va irsiyat soliqlari) va mol-mulk soliqlari kiradi. Ushbu oltita soliq turi birgalikda Shtatlarning umumiy soliq tushumlarining taxminan 20 foizini tashkil qiladi. 2020-yilda davlatlar ushbu soliqlardan 200 milliard dollardan ko'proq mablag' yig'ib, ayrim Shtatlar faqat shu soliqlardan o'zlarining umumiy soliq tushumlarining yarmidan ko'pini yig'ishdi.

"Shaxsiy daromad solig'i" bo'lmagan soliqlardan yig'ilgan 200 milliard dollardan 171 milliard dollari Shtat aksiz soliqlaridan olingan. Ushbu raqam aksiz solig'ining Shtatlar uchun muhim daromad manbai ekanligini, ya'ni umumiy Shtat daromadlarining taxminan 16 foizini tashkil etishini ko'rsatadi. Yalpi tushum soliqlari va franchiza soliqlari esa taxminan 15 milliard dollarni yoki Shtat soliq tushumlarining taxminan 1 foizini tashkil qiladi. Biroq, boyliklarni o'tkazish soliqlari, ajratma soliqlari, mol-mulk soliqlari va davlatlar tomonidan solinadigan boshqa soliqlar Shtat byudjetlariga asosan minimal ta'sir ko'rsatadi. Aslida, boshqa barcha soliqlar Shtatlarning umumiy soliq tushumlarining atigi 4 foizidan kamrog'ini tashkil etadi.

Shunga qaramay, aksiz soliqlari va boshqa soliqlar davlat qonun chiqaruvchilari va ma'murlari uchun bir qator siyosiy masalalarni keltirib chiqaradi. Nisbatan past daromad olishiga qaramay, ko'pgina soliqlar haddan tashqari murakkab va ularga rioya qilish va ma'muriy talablarni bajarish uchun ko'p resurslarni talab qiladi. Ushbu soliqlarning ayrimlari tengsizlik masalalarini keltirib chiqaradi, chunki ularning yuki to'lash imkoniyati eng kam bo'lganlarga tushadi. Ba'zilar esa davlatni raqobatbardosh bo'lmagan holatga qo'yadi, deb hisoblanadi. Deyarli barcha soliqlar bir paytlar qizg'in siyosiy bahs-munozaralarga sabab bo'lgan. Ushbu soliqlarning ko'pini bekor qilish mumkin, chunki ular keltiradigan daromadlar ularning keltiradigan muammolarini yoki ularga rioya qilish xarajatlarini oqlamaydi. Darhaqiqat, so'nggi 30 yil ichida turli Shtatlarda o'tkazilgan ko'plab soliq islohoti tadqiqotlarida takrorlanuvchi mavzu soliq bazasini kengaytirish va beqaror daromad manbai bo'lgan soliqlarga tayanishni kamaytirish yo'llarini izlash bo'ldi.

Aksiz soliqlari. "Maxsus" yoki "tanlangan" savdo soliqlari deb ham ataladigan aksizlar ko'p turdagi yig'implarni o'z ichiga oladi. Shtatlar alkohol,

yoqilg'i, tamaki, marixuana, mehmonxona xonalari, avtomobil ijarasi, telekommunikatsiya va boshqa ko'plab mahsulot va xizmatlarga soliq soladi. Ushbu keng toifalar doirasida ko'plab mahsulotlar aksiz solig'iga tortiladi. Misol uchun, barcha Shtatlar alkogolli mahsulotlarga soliq soladi, lekin ular pivo, vino va spirtli ichimliklar uchun turli xil soliq stavkalarini belgilaydilar. Bundan tashqari, barcha Shtatlar tamaki mahsulotlariga soliq soladi, lekin ko'pchilik sigaretalar, trubka tamakilari, chaynaladigan tamakilar va sigaretlarga alohida yig'imlar joriy qiladi. Xuddi shunday, har bir Shtat yoqilg'i mahsulotlariga soliq soladi, lekin tabiiy gaz, dizel, benzin va boshqa neft mahsulotlari ko'pincha turli soliq stavkalari va ma'muriy qoidalarga bo'ysunadi. Misol uchun, 2022-yil yanvar holatiga ko'ra, Pensilvaniya eng yuqori dizel yoqilg'isi soliq stavkasiga ega – gallon uchun 57 sent, Alyaskaga nisbatan gallon uchun 8 sent baland.

Aksiz solig'i XX asrgacha Shtat daromadlarining asosiy manbai bo'lgan. Biroq, bugungi kunda aksiz solig'i Shtat soliq tushumlarining ancha kichik, ammo hali ham muhim qismini tashkil qiladi. Eng keng tarqalgan uchta aksiz solig'i – alkogol, yoqilg'i va tamaki birgalikda Shtat soliq daromadining taxminan 75 milliard dollarini tashkil qiladi. Muhim aksiz daromadlarining uchta qo'shimcha manbalari – marixuana solig'i (10 milliard dollar), sug'urta mukofoti solig'i (24 milliard dollar) va kommunal xizmatlarni sotish aksizlari (taxminan 12 milliard dollar).

Aksiz solig'i ma'muriyatchiligi

Sotilgan mahsulot qiymatiga qo'yiladigan umumiy savdo va foydalanish soliqlaridan farqli o'laroq, aksiz solig'i odatda bir birlik asosida solinadi. Masalan, benzinga Shtat aksiz solig'i bir Shtatdan tashqari har bir gallon uchun sent bilan, sigaretaning har bir qutisiga sigaret solig'i, alkogolga soliq esa gallon (yoki litr, pint yoki boshqa tegishli birlik) bilan belgilanadi. Bundan tashqari, sotish va foydalanish soliqlaridan farqli o'laroq, aksizlar mahsulotning Shtat ichida birinchi sotilishiga nisbatan qo'llaniladi. Avtomobil yoqilg'isi uchun soliq distribyutor darajasida yoki kamroq tez-tez, neftni qayta ishlash zavodi darajasida yig'iladi. Tamaki mahsulotlari uchun soliq ulgurji sotuvchidan olinadi. Spirtli ichimliklar solig'i odatda distribyutor darajasida baholanadi.

Albatta, soliq deyarli har doim oxirgi xaridorga o'tadi. Biroq, umumiy savdo solig'idan farqli o'laroq, iste'molchi uchun aksiz solig'i hech qanday joyda ko'rsatilmagan. Shunday qilib, iste'molchilar aksiz solig'i mavjudligini bilishlari mumkin, lekin ular ma'lum bir xarid bilan bog'liq bo'lgan soliq yuklarini bilishmaydi. Shu munosabat bilan aksiz solig'i oqilona soliq siyosati tamoyillari tomonidan ilgari surilganidan ko'ra kamroq shaffofdir.

Aksiz solig'i sotuvchilar tomonidan to'g'ridan to'g'ri hukumatga to'langanligi sababli (odatda, har oyda yoki har chorakda), ular soliq to'lovchilar yoki Shtatlar uchun bir nechta ma'muriy yoki muvofiqlik muammolarini keltirib chiqaradi. Ko'pincha sotish va foydalanish soliqlariga nisbatan qo'llaniladigan soliq siyosatidan farqli o'laroq, ko'pchilik Shtat hukumatlari sotuvchiga aksiz solig'ining kichik bir qismini rioya qilish bo'yicha ma'muriy xarajatlarni qoplash uchun saqlab qolishga ruxsat bermaydi. Soliqni to'lamaslik jiddiy fuqarolik va jinoiy jazolarga olib kelishi mumkin. Amalga oshirish qonunlari Shtatdan Shtatga farq qiladi, ammo aksiz solig'i bo'yicha jarimalar rioya qilish uchun kuchli turtki beradi. Aksiz solig'ini qo'llash va boshqarishga yordam berish uchun Shtatlar ko'pincha soliq to'langanidan keyin mahsulotlarni belgilaydilar; masalan, sigaret markalari to'langan tamaki soliqlarini bildiradi. Ushbu identifikatsiya belgilarisiz mahsulotlarni sotish noqonuniy hisoblanadi.

Federal hukumat Shtatlar bilan bir xil mahsulotlarning ko'pchiligiga aksiz soladi. Bu soliqdan bo'yin tovlash ehtimolini kamaytiradi, chunki sotuvchi soliqdan muvaffaqiyatli qochish uchun ikki Shtat tashkilotini aldashi kerak bo'ladi. Spirtli ichimliklar va neft mahsulotlariga aksiz solig'ini to'lash ham juda qiyin, chunki ular ko'pincha doimiy, litsenziyalangan korxonalardan sotiladi.

Biroq tamakiga aksiz solig'i uchun Shtatlar rad etish muammolari bilan kurashishi kerak. Ba'zi Shtatlarda yuqori tamaki solig'i sotuvchilarga past solikli Shtatlardan sigaret sotib olishga turtki beradi. Sigaretlarni Shtat liniyalari bo'ylab tashishning nisbiy qulayligi tamaki mahsulotlariga aksiz solig'idan qochishni boshqa mahsulotlarga, masalan, yoqilg'iga nisbatan osonlashtiradi. Kontrabanda sigaretalar Nyu-york, Arizona va Vashington kabi aksiz solig'i yuqori bo'lgan Shtatlarda alohida muammo bo'lib, sigaret iste'molining 45 foizdan ortig'ini tashkil qiladi (Drenkard and Henschman, 2015). Mamlakatdagi eng yuqori soliq stavkasi bilan Nyu-york qora bozorda sigaret sotishning maqsadi bo'ldi va bir bahonaga ko'ra, faqat 2011-yilda 1,4 milliard dollarlik potensial soliq tushumini yo'qotdi (Reuter and Majmudar, 2015).

Soliqning asoslanishi

Aksiz solig'i ham daromad, ham tushum bo'lmagan maqsadlarga xizmat qiladi. Ijtimoiy siyosat sabablarga ko'ra solinganligi sababli, aksiz solig'i oqilona soliq siyosatining asosiy tamoyillaridan birini buzadi: soliqlar Shtat xizmatlarini to'lash uchun daromadlarni oshirishda ishlatiladi. Shu munosabat bilan, siyosatchilar aksiz solig'i qachon joriy etilishi kerakligi haqida juda tor nuqtayi nazarga ega bo'lishlari kerak. Ideal holda, aksiz solig'i jamiyatning ma'lum bir mahsulotdan foydalanish bilan bog'liq tashqi xarajatlarni (ya'ni,

tashqi ta'sirlarni) qoplash uchungina kiritilishi kerak. Misol uchun, agar avtomobil haydash ifloslanishga olib keladigan bo'lsa, jamiyatga yetkazilgan zararni qoplash uchun benzinga solingan aksiz solig'i oqlanadi. Afsuski, aksariyat aksiz solig'i Shtatlar tomonidan ma'lum xatti-harakatlarning oldini olish yoki daromadni oshirish vositasi sifatida, bu daromad ma'lum bir mahsulotdan foydalanishning tashqi xarajatlaridan oshib ketishidan qat'i nazar solinadi.

Tamaki va kamroq darajada spirtli ichimliklar uchun soliqlar ko'pincha ijtimoiy nomaqbul faoliyatning oldini olish uchun olinadi va jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Tamaki solig'ini qo'llab-quvvatlash ayniqsa 1990-yillar va 2000-yillarning boshlarida, tamaki sanoati chekish bilan bog'liq bo'lgan sog'liq uchun xavf haqida ma'lum vaqtdan beri bo'lgan qonuniy harakatlardan so'ng kuchaydi. Jamoatchilikning fikricha, aksiz solig'i orqali sigaretaning narxini oshirish ba'zi chekuvchilarni chekishni tashlashga olib keladi va chekmaydiganlarni, ayniqsa, yoshlarni bu odatni boshlashdan qaytaradi. Bu qabul qilingan ijtimoiy foyda tamaki solig'i nima uchun muhim siyosiy qarshilikka duch kelmaganligini tushuntiradi. Alkogolizm, voyaga yetmaganlarning ichkilikbozligi va mast holda avtomashinani boshqarishda sodir bo'lgan baxtsiz hodisalar tufayli pivo, vino va spirtli ichimliklarga soliqlar keng jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Tamaki solig'i singari, spirtli ichimliklarni iste'mol qilishdan olinadigan yig'imlar ham ko'p siyosiy qarama-qarshiliklar yoki qarshiliklarni keltirib chiqarmaydi.

Yaqinda Shtatlar marixuanani dam olish maqsadida foydalanishni qonuniylashtirishni boshladilar. Marixuanani qonuniylashtirgan har bir Shtat turli xil aksiz solig'ini qo'ygan. 2022-yil holatiga ko'ra, 20 Shtat va Kolumbiya okrugi rekreatsion marixuanani qonuniylashtirgan. Rekreatsion marixuanaga ruxsat beruvchi Shtatlar 2021-yilda 3,7 milliard dollar soliq yig'ishdi. Butun mamlakat bo'ylab soliq tushumlari o'sishda davom etadi, chunki ko'proq Shtatlar marixuanani dam olish maqsadida foydalanishni qonuniylashtiradi. Shuni ta'kidlash kerakki, marixuana aksiz solig'i mahsulotdan foydalanishni to'xtatish uchun kiritilmaydi. Aksincha, soliq tushumlarini jalb qilish qonuniylashtirishning asosiy sabablaridan biri bo'ldi.

Tamaki va alkogolga aksiz solig'ini to'lashning eng yaxshi asosi Shtatlarga mahsulotlarni iste'mol qilish bilan bog'liq katta xarajatlarni qoplashdir. Tamaki va spirtli ichimliklarni iste'mol qilish tibbiy yordam, ta'lim dasturlari va jamoat xavfsizligi uchun katta Shtat xarajatlariga olib keladi. Iste'molchilarni to'g'ridan to'g'ri soliqqa tortish orqali Shtat iste'molchilarning ushbu xizmatlarga bo'lgan ishonchi bilan bog'liq xarajatlarning bir qismini qoplashi mumkin. Siyosatchilar aksiz solig'ini foydalanuvchilar to'lovlariga o'xshash deb hisoblashlari kerak, chunki yuklar ko'p hollarda ko'rib chiqilayotgan Shtat xizmatlariga tayanadigan shaxslarga tushadi.

Zararli mahsulotlarni iste'mol qilishni cheklash aksiz solig'ining yagona asosi emas. Ba'zi aksizlar soliqqa tortiladigan mahsulot va xizmatlar bilan

bog'liq muayyan xizmatlarni moliyalashtirishga qaratilgan. Masalan, benzin solig'i ko'pincha avtomobil yo'llari va yo'l xarajatlari uchun mo'ljallangan. Shu tarzda, aksiz solig'i yana foydalanuvchi to'loviga o'xshaydi: avtomobillari va yuk mashinalari uchun benzin sotib olganlar yo'llarni saqlash va ta'mirlashga hissa qo'shadilar. Ushbu dalilning qarshiligi shundaki, transport tizimlari Shtat yo'llaridan foydalanadigan haydovchilarga emas, balki butun jamoatchilikka xizmat qiladi. Shtat avtomobil yo'llari orqali do'konlarga yetkazib beriladigan mahsulotlarni sotib olgan yoki bu yo'llarda sayohat qiluvchi odamlar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlarga ishonadigan har bir kishi Shtat yo'l tizimidan foydalanadi. Ammo yoqilg'i solig'i transport kompaniyalari tomonidan yuqori to'lovlar shaklida o'tkaziladi, bu esa, o'z navbatida, jo'natilgan tovarlar narxining oshishiga olib keladi. Shunday qilib, hatto avtomobil haydovchisi bo'lmaganlar ham gaz solig'ining bir qismini o'z zimmalariga oladilar.

Siyosiy rahbarlar, shuningdek, yoqilg'i solig'ini qo'yishning daromadsiz sabablarini ham keltirmoqda. Ba'zan benzin solig'i yoqilg'ini tejash va havo ifloslanishini cheklash nuqtayi nazaridan muhokama qilinadi. Ammo yoqilg'i-ga aksiz solig'ini joriy etishning daromadsiz sabablarining aksariyati Shtat qonun chiqaruvchilari tomonidan emas, balki federal qonunchilar tomonidan qo'llaniladi. Qonunchilar odatda Shtatlarda benzin solig'ini oqlash uchun atrof-muhit muammolaridan foydalanmaydi.

Aksiz solig'i bilan bog'liq siyosiy masalalar

Aksiz solig'i qonun chiqaruvchilar uchun bir qancha muhim siyosat masalarini, jumladan hukumatning "gunoh solig'i"ga tayanishi va ularning adolatligi va ishonchligi bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqaradi.

Hukumatni moliyalashtirish uchun gunoh soliqlariga tayanish

To'g'ri soliq siyosatining tamoyillaridan biri shundaki, soliq birinchi navbatda daromadlarni oshirish uchun ishlatilishi kerak. Shaxsiy xatti-harakatlarni rag'batlantirish yoki rad etish uchun ishlatiladigan soliqlar bu tamoyilga mos kelmaydi. Biroq, ko'pgina aksizlar xatti-harakatlarga ta'sir qilish uchun maxsus ishlab chiqilgan. Masalan, tamaki va alkogolga aksizlar ushbu mahsulotlardan foydalanishni cheklash yoki cheklash uchun mo'ljallangan. Yaqinda Shtatlar alkogolsiz ichimliklar, tayyorlangan qahva va choy, shakar qo'shilgan meva sharbati va sport ichimliklarini o'z ichiga olgan shakarli ichimliklar uchun distribyutor darajasidagi soliqni joriy etishga intilishdi. Shtatlar shakarlangan ichimliklar, zo'ravon video o'yinlar, qurol va o'q-dorilar, oziq-ovqat do'konlarining plastik sumkalariga soliqlarni taklif qildilar yoki qabul qildilar. Ushbu va boshqa aksiz solig'i ko'pincha soliq qonunchiligi Shtat xizmatlari uchun to'lov uchun daromadlarni oshirishdan boshqa sabablarga ko'ra foydalanilmasligi kerakligi tamoyilini buzadi. Shunga qaramay, aksiz solig'i taraf-

dorlari ushbu mahsulotlarning ta'siri soliqlarni oqlashini ta'kidlaydilar. Bundan tashqari, tarafdorlar ta'kidlashi mumkinki, bir nechta siyosat muqobillari haddan tashqari foydalanishning oldini olishda aksiz solig'i kabi samaralidir. Tamaki va alkohol soliqlariga qarshi bozor betarafligi tamoyiliga asoslangan bir nechta jiddiy siyosiy dalillar keltirildi.

Ba'zi aksiz solig'i beixtiyor Shtat byudjetining muhim qismiga aylanadi. Shunday qilib, Shtat ushbu zararli mahsulotlarni sotib olishda o'zini ma'lum darajada bog'laydi. Bunday ishonch qiyin vaziyatni keltirib chiqaradi: Shtat o'z daromad manbasini himoya qilgan holda fuqarolarning foydalanishiga to'sqinlik qilmoqchi bo'lishi mumkin, Shtatni mahsulotga zararli bo'lgani uchun soliq solish holatiga qo'yadi, lekin uni ortiqcha soliqqa tortmaslikka harakat qiladi, chunki uni sotish katta daromad keltiradi.

Tamaki va alkohol solig'i Shtat soliq daromadlarining katta qismini tashkil qilmasa-da, ular 2020-yilda 24 milliard dollardan ko'proq mablag' yig'di. Bu daromad miqdori hatto tamaki va spirtli ichimliklar iste'molini cheklash bo'yicha muqobil qonunchilikni ishlab chiqishda ham gunoh soliqlariga bog'liqlikni to'xtatadi.

Ishonchlilik

Aksiz solig'i ma'lum bir soliq stavkasi bo'yicha narxlar darajasiga mos kelishi shart emas. Ta'kidlanganidek, aksiz solig'i advalorem dan farqli o'laroq, birlik uchun belgilanadi. Inflyatsiya sodir bo'lganda, asosiy mahsulot narxi oshadi, lekin tegishli soliq tushumlari oshmaydi. Bu nima uchun aksiz solig'i tushumi umumiy Shtat soliqlarining ulushi sifatida pasayishda davom etayotganini tushuntirishga yordam beradi. Bu hodisa avtomobil yonilg'isi solig'i tushumlari yo'l va avtomobil yo'llarini saqlash uchun to'lashga mo'ljallangan holatda muammo hisoblanadi, ya'ni soliqdan farqli o'laroq, bu xizmatlarning narxi inflyatsiya bilan ortadi. Endi odamlar avtomobillarni samaraliroq haydashi yoki haydamasligi muhim. Yoqilg'i tejaydigan transport vositalarida haydovchilar yoqilg'i sarfini o'zgartirmasdan uzoqroq masofani bosib o'tishlari mumkin. Aholining tendensiyalari va muqobil transport vositalaridan foydalanish ham soliq tushumlarining kamayishiga yordam beradi. O'zgaruvchan tarif tuzilmalaridan foydalanadigan Shtatlar soliq stavkalarini iste'mol narxlari indeksi yoki gaz narxlari kabi ko'rsatkichlarga bog'lash orqali bu farqlarning bir qismini hisobga oladi. Biroq, 31 Shtat hanuzgacha "qat'iy stavkali" soliqlarni undiradi, bu yerda soliq stavkasi qonun hujjatlari bilan o'zgartirilgunga qadar bir xil bo'lib qoladi. Sog'liqni saqlash dasturlariga ajratilgan tamaki solig'i daromadlari ham xuddi shunday muammoga duch keladi.

Adolatlilik

Aksariyat Shtat aksizlari bilan bog'liq eng katta muammolardan biri ularning regressivligidir. Kambag'alroq fuqarolar boy soliq to'lovchilarga qaraganda o'z daromadlarining ko'proq foizini aksiz solig'iga to'laydilar. Aksiz

solig'i muxoliflarining fikricha, ushbu soliqlarga tortiladigan ko'plab mahsulotlar bilan bog'liq ijtimoiy muammolarni nomutanosib ravishda kambag'al qatlamlarga yuklaydigan soliqlar orqali emas, balki soliqdan tashqari vositalar orqali hal qilish kerak. Ba'zi tadqiqotlar gunoh soliqlarining regressivligini boylarga qaraganda kam ta'minlangan shaxslar orasida tamaki va alkogoldan ko'proq foydalanish bilan bog'laydi. Ammo yana ham katta tashvish – yoqilg'i soliqlarining regressivligi. Aksiz solig'i tushumlarining eng katta foizi yoqilg'i-ga soliq solishdan tushadi; 2020-yilda avtomobil yoqilg'isi soliqlari 51 milliard dollarga ko'paydi – bu alkogol va tamaki soliqlaridan 27 milliard dollarga ko'p. Yoqilg'i solig'i Shtat hukumatlari tomonidan qo'llaniladigan eng regres-siv yig'imlardan biri sifatida tan olingan (Chernick and Reschovsky, 2000).

Aksiz solig'iga qarshi bahslashayotgan siyosatchilar ko'pincha o'zlari so-tadigan mahsulotlar iste'molini kamaytirishga qaratilgan aksizlarga keskin qarshi bo'lgan tamaki, spirtli ichimliklar va neft sanoati bilan kelishib bo'l-maydigan holatda bo'lishadi. Siyosiy rahbarlar ko'pincha bunday pozitsiyani egallashdan ehtiyot bo'lishadi.

Aksiz solig'i istiqbollari

Aksiz solig'i Shtatlar uchun cheklangan daromad variantidir. Birinchidan, bazani kengaytirish uchun kam imkoniyat bor; aksiz solig'i bo'lishi mumkin bo'lgan bir nechta mahsulot toifalari allaqachon ko'plab Shtatlar tomonidan soliqqa tortilgan. Ikkinchidan, ma'lum bir nuqtada, aksiz solig'i yukini oshi-rish yoki mahsulotdan foydalanishni keskin to'xtatadi yoki keng tarqalgan **bo'yinbozlikni** rag'batlantiradi. Shunday qilib, aksiz solig'i tushumlari, eh-timol, ahamiyatini pasaytirishda davom etadi. Uchinchidan, aksiz to'lanadi-gan mahsulotlar narxi oshishi bilan birga, aksiz solig'ini kamaytirish talablari ham ko'tarildi. Misol uchun, 2022-yilda yoqilg'i narxining tez o'sishi Shtat-larni benzin aksiz solig'ini to'xtatish yoki kamaytirishga olib keldi. Shtatlar bazani kengaytirish yoki aksiz solig'ini Shtat byudjetlarining muhim qismi-ga aylantirish uchun stavkalarni oshirish yo'llarini topishlari dargumon. Mi-sol uchun, avtomobil yoqilg'isi aksiz solig'ini o'zgartirish Shtat hukumatlari uchun muammo bo'lib qolmoqda. O'zgaruvchan stavka modeliga o'tish soliq bilan bog'liq ishonchlilik muammolarini hal qilishga yordam berishi mumkin, ammo soliq solinadigan bazaning eroziyasini hal qilmaydi. Avtotransport mil-lari solig'i (bu transport vositasi iste'mol qilgan yoqilg'iga emas, balki bosib o'tgan masofaga soliq soladi) istiqbolli muqobil yechimdir, lekin uning sama-rali amalga oshirilishini xavf ostiga qo'yadigan bir qator ma'muriy tashvishla-riga ega. Ushbu muammolar hal etilmaguncha, mavjud aksiz solig'i tushumla-ri to'xtab qolishi mumkin.

Yalpi tushum soliqlari

Turli nomlar bilan atalgan bo'lsa-da, yettita Shtat keng tarqalgan yalpi tushum soliqlari deb ataladigan soliqlarni joriy qiladi. 2022-yildan boshlab Delaver, Ogayo, Texas, Nevada, Oregon, Vashington va Tennessi Shtatlarida yalpi tushum solig'ining ba'zi turlarini joriy qildi. Ushbu soliqlar yig'implarning eng munozarali turlaridan biri bo'lib, to'g'ri soliq siyosatining bir qancha tamoyillarini buzadi.

Umuman olganda, soliq sotilgan tovarlar yoki boshqa xarajatlarni hisobga olmagan holda biznesning yalpi tushumlariga (yoki sotishdan) olinadi. Ammo Texas va Nevada, masalan, yalpi tushumlar bazasidan ma'lum chegirmalarga ruxsat beradi. Soliq odatda nisbatan past stavkada solinadi, garchi Shtat bo'yicha stavkalar Vashingtondagi biznes va kasb solig'i uchun yuqori 3,3 foizdan Ogayo Shtatining tijorat faoliyati solig'i uchun eng past – 0,26 foizgacha o'zgarib turadi.

Yalpi tushum soliqlari bir necha sabablarga ko'ra muammoli. Birinchidan, ular barcha biznes savdolariga, shu jumladan biznesdan biznesgacha bo'lgan barcha operatsiyalarga qo'yiladi. Bunday tizim piramidaga olib keladi, chunki soliq qiymati biznes mijozlariga o'tadi, ular keyinchalik oldingi soliqni o'z ichiga olgan summalar bo'yicha soliq to'laydilar. Ikkinchidan, foydadan qat'i nazar, soliq solinadi. Ma'lumki, yuqori hajmli va past rentabellikka ega bo'lgan korxonalar aniq ahvolga tushib qolishadi (bu tizim past hajmli, yuqori daromadli kompaniyalarni qo'llab-quvvatlaydi). Yalpi tushum solig'i ham vertikal integratsiyaga olib keladi, chunki kompaniyalar ko'p darajadagi soliqlardan qochishga harakat qilishadi. Nihoyat, yalpi tushum solig'i har doim yuqori narxlar ko'rinishida iste'molchilarga o'tkaziladi. Shunday qilib, soliq yashirin yig'imga aylanadi. Shu sabablarga ko'ra, ko'pchilik Shtat moliyasi mutaxassislari yalpi tushum soliqlarini qattiq tanqid qilishgan (McClure, 2005b).

Franchiza yoki asosiy vositalar uchun soliq

2022-yilda 15 Shtat, asosan, janubi-sharqda – franchayzing yoki kapital aksiyalari soliqlarini o'rnatdi. Bu Shtatlar Alabama, Arkanzas, Konnektikut, Delaver, Jorjiya, Illinoys, Luiziana, Massachusets, Missisipi, Nebraska, Shimoliy Karolina, Oklaxoma, Janubiy Karolina, Tennessi va Vayoming edi. Konnektikut, Illinoys va Missisipi Shtatlari soliqlarni bosqichma-bosqich olib tashlash jarayonida.

Franchiza soliqlari kompaniyaning sof qiymatiga solinadi va soliq soluvchi Shtatga taqsimlanadi. Franchizasolig'i stavkalari past bo'lib, Vayomingdagi 0,2 foizdan Arkanzasdagi 3 foizgacha o'zgarib turadi. Ba'zi Shtatlar qo'llanilishi mumkin bo'lgan soliqning maksimal miqdorini oladi. Masalan, Jorjiya Shtatida korxonalar 5000 dollargacha to'lashlari kerak va Konnektikutda cheklov 1 000 000 dollarni tashkil qiladi. Sakkizta Shtatda chegara yo'q.

Franchiza soliqlari siyosat nuqtayi nazaridan bir qancha muhim muam-molarni keltirib chiqaradi. Eng muhimi, ular, albatta, sarmoya va iqtisodiy o'sishni to'xtatadi. Kompaniyalar ma'lum bir Shtatda o'sish orqali jazolanadi hamda zavod va asbob-uskunalarga investitsiyalar soliq yuklarining oshishiga olib keladi. Yalpi tushum soliqlariga o'xshab, foyda yoki iqtisodiy muvaffaqiyatdan qat'i nazar, franchiza soliqlari solinadi. Shu sabablarga ko'ra, ko'plab Shtatlar, jumladan, 2011-yildan beri beshtasi – franchiza solig'ini bekor qildi.

Ajratma soliqlari

Ajratma soliqlari XIX asrning o'rtalaridan beri joriy etilgan bo'lib, Michigan mis qazib olish huquqiga soliq solishni boshlaganida paydo bo'lgan. Ajratma soliqlari yer va suvdan olinadigan yangilanmaydigan tabiiy resurslarga solinadi. Odatda, bu soliqlar ko'mir va boshqa minerallarni qazib olish, yog'ochni kesish, baliq ovlash, neft va tabiiy gaz qazib olishga qo'llaniladi. Ular tonna ko'mir kabi birlik asosida, advalorem asosida (olinadigan tabiiy resurslarning qiymatiga qarab) yoki bu ikkala usulning kombinatsiyasi asosida solinadi. Mamlakat bo'ylab ajratma soliqlari sezilarli daromad manbai bo'lmasa ham, 2020-yilda ular \$11 milliard dollar yig'ib, umumiy Shtat soliq tushumlarining taxminan 1 foizini tashkil etdi. Umuman olganda, 15 ta Shtat ajratma soliqlari bo'yicha hech qanday daromad yig'maydi.

Biroq, tabiiy resurslarga boy bir nechta Shtatlarda ajratma soliqlari muhim daromad manbai hisoblanadi. Alyaska, Luiziana, Montana, Nyu-Meksiko, Shimoliy Dakota, Oklaxoma, Texas, G'arbiy Virjiniya va Vayoming kabi Shtatlar davlat xizmatlarini moliyalashtirish uchun ajratma soliqlarga ko'p tayanadi. Ushbu Shtatlarning har biri ajratma soliqlari orqali umumiy soliq tushumlarining 5 foizidan ko'prog'ini yig'adi. Alyaska ushbu soliqqa eng ko'p tayana-di, chunki u o'zining umumiy Shtat soliq tushumlarining taxminan 46 foizini ushbu manbadan yig'adi.

Ajratma soliqlari ushbu Shtatlarda boshqa soliqlarni kamaytirish yoki ko'p hollarda ularni butunlay bekor qilish imkonini beradi. Masalan, Alyaska, Texas va Vayomingda shaxsiy daromad solig'i mavjud emas. Alyaska va Montana davlat miqyosida savdo solig'ini joriy etmagan.

Ajratma soliqlari og'irliги deyarli to'liq davlatdan tashqaridagi rezidentlar va korxonalarga yuklanishi mumkin. Ushbu soliq asosan mulk egalariга (balki jamiyatning keng qatlamlariga emas) taalluqli bo'lib, osongina tabiiy resurslar yoki minerallarni sotish narxining bir qismiga o'tkazilishi mumkin. 4-bobda ta'kidlanganidek, siyosiy rahbarlar soliq yuklarini tashqariga eksport qilishni ma'qul ko'rishadi, shuning uchun ajratma soliqlari odatda jozi-bador siyosiy variant hisoblanadi.

Ajratma soliqlari ko'p hollarda davlatning tabiiy resurslarini yo'qotganligi uchun tovon puli sifatida solinadi va yuqorida aytib o'tilgan Shtatlarda katta daromad keltiradi. Ko'pgina tabiiy resurslar, masalan, ko'mir tugaydi va bir marta qazib olingandan so'ng ular qayta tiklanmaydi. Ajratma soliqlari davlatni ushbu doimiy yo'qotish uchun qoplashning bir usuli hisoblanadi. Shu sababli, ajratma solig'idan tushadigan daromad ko'pincha davlat zaxirasiga yoki boshqa uzoq muddatli fondlarga joylashtiriladi, ular tabiiy resurslar yo'q bo'lganda daromad keltirishi uchun mo'ljallangan. Ko'pgina Shtatlar ajratma solig'i tushumlarining bir qismini qayta tiklash va boshqa ekologik dasturlarga yo'naltiradi.

Bir nechta Shtatlardan tashqari, ajratma soliqlari daromad tizimlarining nisbatan ahamiyatsiz qismida qoladi, chunki narxlar o'zgaruvchan va tabiiy resurslar cheklangan. Ajratma solig'i tushumlari tabiiy resurslar bozoriga bevosita bog'liqdir. Ajratma soliqlaridan yig'iladigan daromadlarning o'zgaruvchanligi 1998-yildan 1999-yilgacha bo'lgan davrda soliq tushumlarining keskin pasayishi bilan yaqqol namoyon bo'ldi, ya'ni qisqa vaqt ichida ajratma soliqlaridan tushgan daromad \$4,1 milliard dollardan \$3,1 milliard dollargacha, ya'ni 25 foizga kamaygan. Ammo 2004-yilga kelib, ajratma solig'i tushumlari ikki baravarga oshib, \$6 milliard dollardan oshdi, bu asosan AQSHda yoqilg'iga bo'lgan talabning oshishi bilan bog'liq edi.

Yaqinda, neft narxining pasayishi neft va tabiiy gaz ishlab chiqaruvchi Shtatlar uchun ajratma soliqlaridan tushgan daromadlarning keskin pasayishiga olib keldi. 2014-yildan 2015-yilgacha xom neftning o'rtacha narxi bir barrel uchun \$93 dollardan \$49 dollargacha tushdi. Alyaska uchun (bu davlat o'z byudjetini asosan neft ishlab chiqarishdan tushgan daromadga tayanib tuzishi sababli) ajratma solig'i tushumlari \$2,2 milliard dollarga yoki 85 foizga kamaydi. Shimoliy Dakota va Oklaxoma kabi boshqa Shtatlar ham bunday keskin pasayishlarni boshdan kechirmasa-da, ular ham byudjet kamomadlariga duch kelishdi. Energetika sektori (ajratma soliqlari tushumlari) pandemiya, tiklanish va 2021–2022-yillardagi yuqori energiya narxlari davrida keskin tebranishlarga duch keldi.

Bundan tashqari, tabiiy resurslarni qazib olish imkoniyati cheklangan. Ko'pgina Shtatlarda ekologik himoya choralari ishlab chiqarishni cheklaydi. Shu sababli, ajratma soliqlari tushumlari ahamiyati kamayishda davom etishi ehtimoldan xoli emas.

Mol-mulk soliqlari

Mulk solig'i har doim mahalliy hokimiyatlarning asosiy daromad manbai bo'lib kelgan. Shtat hukumatlari mulk qiymatiga ham soliq soladi. 1930-yillar va Buyuk depressiya boshlanishiga qadar mulk solig'i Shtat soliq tushumlarining deyarli yarmini tashkil qilgan. Biroq, Buyuk Depressiya va Ikkinchi

jahon urushidan keyin soliqning ahamiyati pasayib ketdi. 2014-yilda Shtat mol-mulkidan olinadigan soliqlar umumiy Shtat soliq tushumining 2 foizidan kamrog'ini tashkil etdi. Mol-mulk solig'i bo'yicha olinadigan daromad unchalik katta emas, chunki bu summaga jismoniy shaxslar, nomoddiy mulk, tadbirkorlik mulki va ko'chmas mulk bo'yicha Shtat soliqlari kiradi.

Shunday bo'lsa-da, 2020-yilda mulk solig'i 21 milliard dollardan ko'proq Shtat daromadini ko'tardi. Yetti Shtat (Arkanzas, Michigan, Montana, Nyu-Xempshir, Vermont, Vashington va Vayoming) Shtat miqyosidagi mulk solig'idan o'z daromadlarining 7 foizdan ortig'ini ko'tardi. Ushbu Shtatlarning mol-mulk solig'iga ko'proq tayanishi qisman savdo yoki daromad solig'ini undirmaslik qaroriga bog'liq. Shuningdek, maktab moliyasini isloh qilishning bir qismi sifatida Shtat mulki soliqlarining kuchga kirishi bilan bog'liq. Shu maqsad-da mol-mulk solig'ini qo'llaydigan Shtatlarga 1994-yilda joriy Shtat mulk solig'ini joriy qilgan Michigan kiradi. 1997-yilda Shtat mulk solig'ini joriy etgan Vermont va Nyu-Xempshir 1999-yilda Shtat mulk solig'ini joriy qilgan.

Shtat hukumatlarining mulk solig'iga tayanish imkoniyati cheklangan, chunki bu soliqlar an'anaviy ravishda mahalliy hukumatlar uchun daromad manbai bo'lib kelgan. Shtat hukumatlari uchun savdo va daromad solig'i singari, mulk solig'i mahalliy hukumatlarga o'z byudjetlari bo'yicha sezilarli avtonomiya va moslashuvchanlikni beradi.

Biznes mulk solig'i

Korxonalar, shuningdek, shaxsiy mulk, shu jumladan, avtotransport vositalari uchun mulk solig'ini to'laydi. Biznesning moddiy mulk solig'ining asosiy qismi inventar, mashina va jihozlarga to'g'ri keladi. So'nggi yillarda korxonalarning shaxsiy mulkiga soliqlarni bekor qilish yoki keskin kamaytirish tendensiyasi kuzatilmoqda. Katta mashina va asbob-uskunalariga ega bo'lgan korxonalar ushbu yig'imlar ularni raqobatbardosh ahvolga solib qo'yishini tobora ko'proq va muvaffaqiyatli ta'kidlamoqda. Shuningdek, katta inventarga ega bo'lgan korxonalar, ayniqsa, iqtisodiy tanazzul paytida jazolanishini ta'kidlaydilar.

Mulk solig'i istiqboli

Mol-mulk solig'i Shtat moliya tizimining ahamiyatsiz qismi bo'lib, umumiy Shtat soliq tushumining 2 foizidan kamrog'ini tashkil qiladi. Soliqning ahamiyati ortishi dargumon. Shaxsiy va nomoddiy mulk solig'i juda mashhur emas va ularni boshqarish qiyin. Ular, shuningdek, iqtisodiy o'sish va investitsiyalarni to'xtatib turishi isbotlangan. Daromadlarning o'sishiga imkon beradigan yagona soha bu ko'chmas mulkka soliq solishdir. Ehtimol, biznes, iste'mol va hatto shaxsiy daromad solig'i bo'yicha bosimlar Shtatlarda ko'chmas mulk

solig'iga ko'proq tayanishdan boshqa chora qoldirishi mumkin. Ammo ko'chmas mulk solig'i Shtat hukumatini moliyalashtirishning samarasiz usulidir. Va mol-mulk solig'i har doim barcha yig'imlar orasida eng kam mashhur bo'lgan. Shu sabablarga ko'ra, siyosiy rahbarlar har qanday turdagi Shtat bo'ylab qo'shimcha mulk solig'ini ko'rib chiqishlari dargumon.

Mol-mulk tranzaksiyasi soliqlari

So'nggi yillarda Shtat soliqqa tortishning eng munozarali yo'nalishlaridan biri sovg'alar, meros va mulklardan olinadigan yig'imlar bo'ldi. Boylik o'tkazmalari umumiy Shtat soliq tushumining 1 foizdan kamrog'ini tashkil etadi va umumiy Shtat daromadlarining bundan ham kichikroq qismini tashkil qiladi. Federal hukumatdan farqli o'laroq, Shtatlar o'lim vaqtida ikki turdagi soliq-larni o'rnatadilar. Birinchidan, Shtatlar ko'chmas mulk solig'ini belgilashlari mumkin. Ko'chmas mulk solig'i – bu mulkning qiymati bilan o'chanadigan o'lim paytida mulkni topshirish imtiyoziga bo'yicha yig'im. 2001-yilda federal kredit bekor qilinishidan oldin barcha Shtatlar ko'chmas mulk solig'ini o'rnatdilar. Har bir Shtatda ko'chmas mulk solig'i federal ko'chmas mulk solig'i bo'yicha Shtat o'lim solig'i bo'yicha ruxsat etilgan kredit bilan so'rilishi uchun ishlab chiqilgan. Federal ko'chmas mulk solig'i to'lanadigan shaxs ma'lum miqdorda Shtat ko'chmas mulk solig'i uchun kredit oldi. Ko'pgina Shtatlar federal soliq to'lovi bo'yicha to'liq summani hisobga olishini ta'minlash uchun ko'chmas mulk solig'ini stavkalar bo'yicha o'rnatdilar. Darhaqiqat, Shtatlar-ning aksariyati ko'chmas mulk solig'ini federal ko'chmas mulk solig'i kreditiga tenglashtirdi.

2022-yil holatiga ko'ra, 12 Shtat va Kolumbiya okrugi federal o'zgarishlardan keyin ko'chmas mulk solig'ini saqlab qoldi. Shtat ko'chmas mulk solig'iga qarshi ko'plab dalillar mavjud. Ammo bunday soliqlarga qarshi eng muhim dalil shundaki, ular boy fuqarolarning ko'chishiga olib keladi. Soliq to'lanishi kerak bo'lgan mol-mulki yetarli bo'lgan odamlar ko'chmas mulk solig'isiz Shtatlarga o'tadilar. Shu sababli, ko'proq Shtatlar o'zlarining mulk solig'ini bekor qilmoqdalar; soliqni saqlab qolgan Shtatlarda daromadlar pasayishda davom etmoqda.

Soliqqa qarshi boshqa dalillar shundaki, u jamg'armani to'xtatadi va kapital shakllanishiga to'sqinlik qiladi; bu hasad siyosatining ko'rinishidan ozroqdir. Siyosatchilar ko'chmas mulk solig'ini musodara sifatida qoralaydilar – bu atama har qanday soliqqa nisbatan qo'llanilishi mumkin. Soliqqa qarshi eng ishonchli dalillardan biri shundaki, u kichik biznes yoki oilaviy fermer xo'jaliklariga ega bo'lganlarga nisbatan adolatsizdir. Muvofiqlik narxi to'g'risida bahslashish kerak va federal qonundan ajralib chiqqan Shtatlar federal mulkni istisno qilishni o'tkazib yuborishi mumkin.

Federal mulk solig'ini qo'llab-quvvatlovchilar uning progressivligini ta'kidlaydilar. Aholining faqat eng boy 2 foizi federal soliqni to'laganligi sababli, u to'lov qobiliyati tushunchasiga yaqindan amal qiladi. Ko'chmas mulk solig'i, shuningdek, soliqqa tortilmaydigan daromadlarni (baholangan aktivlar shaklida) oladi. Shuningdek, meros bo'lib qolgan boylikning yomonliklariga asoslangan kamroq murakkab dalillar mavjud. Katta boylikka ega bo'lganlar jamiyatning samarali a'zolari bo'lmasligi mumkin. Qo'llab-quvvatlovchilar va muxoliflarning umumiy qarashlari bor. Ikkala tomon ham odamlar soliqdan qochishga harakat qilish uchun juda ko'p pul sarflashlariga rozi bo'lishadi, lekin ular bu xarajatlar haddan tashqari stavkalarni yoki juda ko'p bo'shliqlarni aks ettiradimi, degan fikrga kelishmaydi. Ikkala tomon ham federal ko'chmas mulk solig'i hech bo'lmaganda boshqa soliqlar bilan solishtirganda ko'p daromad keltirmasligiga rozi. Muxoliflar daromadning kamligi soliqni bekor qilishni asoslamogda, deyishsa, tarafdorlar bu soliqni kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi, deyishadi.

O'lim vaqtida Shtatlar tomonidan qo'llaniladigan yig'imning ikkinchi turi – meros solig'i. Meros solig'i vafot etgan qarindoshidan mol-mulkni olish imtiyozi asosida undiriladi. Ko'chmas mulk solig'idan farqli o'laroq, meros soliqlari federal ko'chmas mulk solig'i bo'yicha mavjud bo'lgan kredit tomonidan o'zlashtirilishi uchun mo'ljallanmagan. Meros soliqlari federal ko'chmas mulk solig'i majburiyatidan qat'i nazar, undiriladi. Meros soliqlari Shtat uchun ancha muammoli, chunki ular fuqarolarning soliq majburiyatlarini oshiradi. Bundan tashqari, kambag'al va o'rta daromadli odamlar ko'pincha soliq to'lashlari kerak. Meros solig'i bilan bog'liq yuklar ko'plab Shtatlarda uning bekor qilinishiga olib keldi. 2020-yil holatiga ko'ra, faqat quyidagi oltita Shtat meros solig'ini yig'adi: Ayova, Kentukki, Merilend, Nebraska, Pensilvaniya va Tennesi.

Sovg'a soliqlari bundan ham kam uchraydi. 1980-yilda 14 Shtat federal sovg'a solig'iga o'xshash sharoitlarda hadya solig'ini o'rnatdi. 2020-yildan boshlab faqat Konnektikut sovg'alarga soliq soladi. Siyosiy nomaqbullik va ma'muriyat xarajatlari Shtatlar uchun hadya solig'ini juda amaliy bo'lmagan holga keltiradi. Garchi boylik o'tkazmalari soliqlari Shtat soliq tizimlariga progressivlik o'lchovini qo'shishi mumkin bo'lsa-da, ular muhimroq daromad manbasiga aylanishi dargumon.

Qaydlar

1. 2020-yildagi barcha daromad ma'lumotlari AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosi, 2020-yilgi Shtat soliq yig'imlaridan to'plangan. O'tgan yillardagi barcha ma'lumotlar AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosining arxiv havolaridan to'plangan.

IX BOB

SHTAT DAROMADLARINING BOSHQA MANBALARI

Shtatlar daromadlarining ko'p qismi soliqlardan oladigan daromadga tayanmaydi. 2020-yilda davlat hukumatlari umumiy daromadlarining atigi 44 foizini soliqlardan yig'di. Qolgan daromad turli manbalardan: federal hukumatdan to'g'ridan to'g'ri to'lovlar, foydalanuvchi to'lovlari, xizmat haqlari, litsenziyalar, lotereya va qimor o'yinlari daromadlaridan olinadi. Bu va boshqa daromad manbalari siyosiy jihatdan jozibali. Ular qonunchilar va gubernatorlarga soliqlarni oshirmasdan o'z saylovchilariga davlat xizmatlarining imtiyozlarini taqdim etish imkonini beradi, ammo ular ko'plab siyosiy masalalarni keltirib chiqaradi. Foydalanuvchi to'lovlari samarali, lekin ularning qo'llanilishi cheklangan. Hukumatlararo yordam milliy maqsadlarga erishishga yordam berishi mumkin, lekin ular moliyaviy illuziyalarni yaratadi. Qimor daromadi esa regressiv va qaram bo'lgan faoliyatlarga asoslangan.

Ushbu daromad manbalarining ko'pchiligi Shtat soliqlariga o'xshash tarzda boshqariladi va joriy etiladi. Ular Shtat bilan bog'liq bo'lgan shaxslar va korxonalar davlat xizmatlari yoki imtiyozlari uchun davlatga pul to'lashlarini talab qiladi (masalan, davlat bog'laridan foydalanish, motorli transport vositalarini boshqarishga ruxsat berish yoki tartibga solinadigan kasblarda ishlash uchun litsenziya olish). Soliqlarga o'xshab, ular ham davlat daromad yig'adigan faoliyatlarni kamaytiradi.

To'lovlar, xizmat haqlari, litsenziyalar va lotereyalar soliqlardan farq qiladi, chunki ular keng jamoatchilikning barcha qatlamlariga tegishli emas. Masalan, daromad solig'i soliqqa tortiladigan daromadga ega bo'lgan har qanday shaxsga nisbatan qo'llaniladi, ammo professional litsenziya to'lovlari faqat advokat, shifokor, buxgalter yoki boshqa tartibga solinadigan kasblarda ishlashni istagan shaxslardan olinadi. To'lovlar va soliqlar o'rtasidagi farq muhimdir, chunki ko'pgina qonuniy va konstitutsiyaviy qoidalar Shtatlarning soliqqa tortish vakolatini tartibga soladi, lekin ularning to'lovlar olish qobiliyatiga ta'sir qilmaydi. Shtat qonunlari soliqlar turlari, soliq bazalari va ma'muriy talablarni belgilaydi. Shuningdek, soliqlarni undirish bo'yicha Shtatlarning vakolatlarini cheklash, soliqqa qarshi siyosat davrida dolzarb masala bo'lib qolsa-da, to'lovlar va xizmat haqlariga taalluqli emas, biroq ba'zi Shtatlar uchun o'zgarishi mumkin.

Hukumatlararo yordam, sud qarorlari va talablersiz mulk an'anaviy soliqlardan sezilarli darajada farq qiladi. Ushbu daromad manbalari, odatda, davlat xizmatlaridan foydalanadigan yoki davlatda biznes olib borayotgan

shaxslar yoki firmalardan yig'ilmaydi. Ushbu soliqlar tortilmagan daromadlarni yig'ishning siyosiy motivatsiyalaridan biri shundaki, ular ko'pincha chet elliklar tomonidan to'lanadi.

Ushbu bob davlatlar uchun biznesga o'xshash faoliyatlar tufayli to'planagan daromad shakllarini, masalan, davlat spirtli ichimlik do'konlari, davlat xizmatlari, transport dasturlari va sug'urta jamg'armalari orqali yig'iladigan daromadlarni o'rganmaydi. Ushbu biznes faoliyatlar bilan bog'liq siyosiy masalalar o'ziga xos bo'lib, davlatning umumiy dastur va operatsion xarajatlari ga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi.

Soliqlar tortilmagan daromad manbalaridan foydalanish so'nggi yigirma yil ichida sezilarli darajada o'sdi. Mamlakat bo'ylab Shtatlar 1995-yilda soliqlar tortilmagan manbalardan umumiy daromadda \$340 milliard dollar yig'gan. Ushbu miqdor 2005-yilda taxminan \$636 milliard dollarga va 2020-yilda \$1,1 trillion dollarga oshdi. Ushbu soliqlar tortilmagan manbalar deyarli har bir Shtat byudjetining katta qismini tashkil qiladi va davlat tomonidan sarflangan har bir dollarning yarmidan ko'prog'i soliqlar tortilmagan manbalardan olinadi. Shunday qilib, davlat tomonidan taqdim etiladigan jamoat xizmatlari ko'p jihatdan soliqlar tortilmagan daromadga bog'liq, garchi bu turdagi daromad umumiy xarajatlar o'rniga ma'lum dasturlar yoki funksiyalarga ajratiladigan bo'lsa. Agar soliqlar tortilmagan daromad manbai barqaror bo'lsa, maxsus manfaatlar ularni o'zlariga mos xarajatlarga yo'naltirishga harakat qilishadi. Ayniqsa, kichikroq to'lovlar va qimor o'yinlari daromadlari keng jamoatchilikka ta'sir qiladigan yirik soliqlarga qaraganda osonroq – maqsadli foydalanishga yo'naltiriladi.

Soliqlar tortilmagan daromad manbalarining nisbiy ahamiyati o'sishda davom etishi ehtimol bo'lsa-da, u avvalgidek tez bo'lmaydi. Oldingi boblarda aytib o'tilganidek, Shtat soliq daromadlarining an'anaviy manbalari siyosiy, texnologik va iqtisodiy o'zgarishlar, masalan, elektron tijoratning o'sishi va global savdoning kengayishi bilan jiddiy qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Shunga qaramay, soliqlar tortilmagan daromad manbalari o'z muammolarini keltirib chiqaradi.

Soliqsiz daromadlarning siyosiy masalalari

Shtat hukumatlari hukumatlararo yordam, litsenziyalar va da'vo qilinmagan mulk kabi bilvosita usullardan daromad olishlari mumkin bo'lsa, ko'plab Shtatlar deyarli barcha turdagi soliqlarni bezovta qilishda davom etayotgan muammolarni hal qilish uchun kamroq bosim o'tkazishi mumkin. Savdo va biznes soliqlarini kuchaytirish muhim siyosiy munozaralarni keltirib chiqaradigan keng ko'lamli islohotlarni talab qiladi. Qisqa muddatda kamayib borayotgan soliq bazasini qoplash uchun soliqdan tashqari tushumlardan foydala-

nish siyosatchilarga soliq islohotining siyosiy girdobini kechiktirishga imkon beradi. Ammo sog'lom soliq tizimini ishlab chiqmaslik Shtat fiskal tizimlari uchun uzoq muddatli muammolarga olib keladi. Soliq bo'lmagan daromadlarning ahamiyatiga qaramay, deyarli barcha turdagi soliq bo'lmagan daromadlar o'ziga xos cheklovlariga ega. Va bunday daromad manbalariga hozirgidan ko'ra ko'proq Shtat xizmatlarini moliyalashtirish uchun tayanib bo'lmaydi.

Siyosatchilarga hozirgi fiskal muammolarni vaqtincha hal qilish yo'lini taklif qilishdan tashqari, soliقدan boshqa daromadlarga tayanish yana uchta sababga ko'ra tashvishlantiradi.

Birinchidan, bu daromadlarni to'lash yuki Shtatda yashamaydigan va shu tariqa Shtatning moliyaviy xavfsizligi yoki Shtat siyosatida ulushga ega bo'lmagan soliq to'lovchilar zimmasiga tushadi. 4-bobda muhokama qilinganidek, qonun chiqaruvchilar Shtat xizmatlari uchun to'lov yukini eksport qilishni juda jozibador variant deb topdilar. Ba'zi darajada, sayyohlar, iste'molchilar va korxonalar haddan tashqari agressiv soliq tizimiga ega bo'lgan Shtatda biznes yuritishdan bosh tortadilar. Xuddi shu mulohazalar, odatda, soliq bo'lmagan majburiyatlarni eksport qilishda qo'llanilmaydi. Shtat qonun chiqaruvchilari federal hukumatdan Shtat tamaki kompaniyalaridan yoki Shtatdagi mulkini yo'qotgan yoki tashlab ketgan odamlar yoki korxonalardan olingan pullarni sarflash fikridan zavqlanishlari mumkin. Ta'sischi soliqlarini oshirishdan ko'ra, soliq bo'lmagan daromad manbalaridan foydalanish foydaliroqdir.

Pul fuqarolarning cho'ntagidan tushmayotgani uchun bu siyosiy tarafdashlik tabiiy ko'rinishi mumkin. Ammo Shtat xizmatlarini moliyalashtirish uchun soliقدan tashqari daromadlarga juda ko'p tayanish siyosatining oqibatlarini muhim. Misol uchun, soliقدan tashqari daromadlarga tayanadigan Shtatlarning qonun chiqaruvchilari ushbu daromadlarni sarflashda fuqarolar oldida javobgar bo'lish uchun kamroq bosim sezadilar. Fuqarolardan xarajatlarga teng yukni ko'tarish talab etilmaganligi sababli, Shtatlar fuqarolarning soliq imkoniyatlaridan tashqari xizmatlarni kengaytirishi mumkin. Bu tendensiya siyosatchilar Shtatboshqaruvi doirasi va hajmini kengaytirishning qulay yo'lini qidirmoqda, degan ayblovlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Ikkinchidan, fuqarolar xizmatlar uchun to'liq xarajatlarni to'lamaganligi sababli, Shtat xarajatlari samarasiz bo'lishi mumkin. Siyosiy rahbarlar, ovoz beruvchi soliq to'lovchilarga qaraganda, Shtatdan tashqari soliq daromadlarini yetkazib beruvchilar oldida, ayniqsa, federal hukumat grantlarida bo'lgani kabi, nazoratni ta'minlash imkoniyati cheklangan bo'lsa, kamroq javobgar bo'ladi. Fuqarolar, odatda, qonun chiqaruvchini xarajatlar qarorlari uchun javobgar deb hisoblamasalar ham, soliq bo'lmagan manbalardan daromadlarni ko'paytirish bunday javobgarlikni yanada kamroq qiladi. Shunga o'xshab, fuqarolarda an'anaviy ravishda pullik deb hisoblangan xizmatlarning haqiqatan ham qanchaligi haqida noto'g'ri tasavvur paydo bo'lishi mumkin.

Misol uchun, ko'pchilik gaz solig'i va to'lovlar Shtat yo'llari uchun to'lanadi, deb o'ylashlari mumkin bo'lsa-da, ular 2011-yilda mahalliy va Shtat yo'llari xarajatlarining yarmini qoplagan (Henchman, 2014). Uchinchidan, demokratik tamoyillar Shtat siyosatidan foyda ko'rganlar ushbu xizmatlar uchun haq to'lashga javobgar bo'lishini talab qiladi. Fuqarolar xizmatlar uchun to'lov yukini o'z zimmalariga olishlari shart bo'lgan taqdirdagina ular hukumat qabul qiladigan qarorlarda ishtirok etadilar. Qo'shma Shtatlardagi saylovchilar ishtirokining pasayishi qisman saylovchilarning hukumat siyosatida hech qanday ulush yo'qligini his qilishlari bilan bog'liq (Percival va boshq., 2007). Xizmatlarni moliyalashtirish uchun soliq bo'lmagan daromadlardan foydalalanish faqat bu ajralish hissini kuchaytirishi mumkin.

Soliq bo'lmagan daromadlar yaqin kelajakda o'sishda davom etsa-da, u barqaror o'sishga qodir emas. Soliq bo'lmagan daromadlarning ko'p manbalari (uzoq muddatda) xarajatlar ehtiyojlarini qondirish uchun o'sishga qodir emas. Foydalanuvchi to'lovlari olinishi mumkin bo'lgan xizmatlar soni cheklangan. Shtat umuman barcha fuqarolar uchun mavjud bo'lgan xizmatlar uchun to'lov ololmaydi. Va siyosatda keskin o'zgarishlarsiz, Shtatlar yaxshi hukumat uchun asosiy bo'lgan xizmatlar, masalan, politsiya himoyasi uchun to'lov ololmaydi. Lotereya va boshqa qimor o'yinlari ba'zi Shtatlarda jiddiy siyosiy qarshiliklarga duch kela boshladi va qimor o'yinlaridan tushadigan daromadning o'sishi aftidan pasayib ketdi. Talab qilinmagan mol-mulkdan undiriladigan umumiy daromadning ulushi ham ortishi dargumon.

Bundan tashqari, soliq bo'lmagan daromadlarning ko'p turlarini oldindan aytib bo'lmaydi. Hukumatlararo yordam, masalan, federal siyosat va Kongress mablag'lariga bog'liq. Ko'pgina olimlar ta'kidlaganidek, so'nggi yarim asr davomida har bir prezident ma'muriyati bilan Shtatlarni moliyalashtirish darajasi va turlari o'zgargan (*qarang*: Conlan, 1998; Gamkhar, 2002; Hall, 2008).

Soliq bo'lmagan daromadlar ham iqtisodiy sharoitlarga bog'liq. Iste'molchilarning kazinolar kabi o'yin-kulgiga sarflagan xarajatlari turg'unlashishi yoki tanazzul paytida kamayishi mumkin (Horvath va Paap, 2012). Kamroq biznes ochilishi mumkin va iste'molchilarning yangi mashinalar kabi narsalarga xarajatlari kamayishi, bu esa to'lovlardan tushadigan daromadlarni kamaytirishi mumkin. Shtatlar moliyaviy pasayish davrida soliqdan tashqari daromadlarni moslashtirishga va ko'proq jalb qilishga harakat qilsalar ham, bunday urinishlar muvaffaqiyat qozonmasligi mumkin. Masalan, Shtatlar talab qilinmagan mulkka da'vo qilish uchun qat'iyroq muddatlar bilan byudjetdagi bo'shliqlarni yopishda unchalik katta muvaffaqiyatga erisha olmadilar. Buning o'rniga, Shtatlar federal hukumatga ko'proq qaram bo'lib qoladilar, ular Shtatlardan farqli o'laroq, davriy ravishda pul sarflashlari mumkin.

Shuningdek, soliq bo'lmagan daromadlarning ko'p manbalari kapital bilan bog'liq jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Foydalanuvchi to'lovlari,

to'lovlar va ayniqsa, Shtat lotereyalari mutlaqo regressivdir. Kam ta'minlangan fuqarolar o'z daromadlarining katta qismini ushbu soliq bo'lmagan to'lovlarga sarflaydilar. Daromadni oshirish siyosatining bunday turlari kambag'al va o'rta sinf fuqarolarining ahvolini yomonlashtiradi.

Shu sabablarga ko'ra, Shtat hukumatining soliq bo'lmagan daromadlarini sarflashi matbuot va fuqarolar guruhlari tomonidan ko'proq e'tiborga olinishi mumkin. Biroq, bu vaqtgacha Shtatlar tomonidan sarflangan daromadlarning asosiy qismi soliq bo'lmagan manbalardan olinadi. Soliq bo'lmagan daromad manbalarining asosiy turlari va ularning har biri bilan bog'liq ba'zi siyosat muammolari quyida muhokama qilinadi.

Hukumatlararo ko'mak

2020-yilda Qo'shma Shtatlar hukumati Shtatlarga 845 milliard dollar ajratdi. Federal yordam 2020-yilda jami Shtat daromadlarining qariyb 55 foizini tashkil etdi va faqat savdo va shaxsiy daromad solig'i bilan raqobatlashdi. Federal pullar, birinchi navbatda, Kongress tomonidan belgilangan dasturlarni moliyalashtirish yoki milliy manfaatlariga xizmat qiladigan keyingi siyosatlarini amalga oshirish uchun beriladi. Ko'pgina federal mablag'lar majburiy jamoat xavfsizligi loyihalari (ayniqsa, terrorizmga qarshi urush bilan bog'liq bo'lganlar), "Medicaid", Bolalar salomatligini sug'urtalash dasturi (CHIP), muhtoj oilalarga vaqtinchalik yordam (TANF) va Shtatlar tomonidan boshqariladigan boshqa boyliklarni o'tkazish to'lovlari uchun taqdim etiladi. Ko'pgina hollarda, daromad Shtatlarga dasturlarni boshqarish xarajatlarini qoplaydi. Ushbu to'lovsiz ko'pchilik Shtatlar muayyan loyihalarni amalga oshirmaydilar.

Shu nuqtayi nazardan, Shtatlar tomonidan olingan federal mablag'lar miqdori aldamchi. Shtat hukumatlari odatda federal pullarni xohlagancha sarflay olmaydi. Shunday qilib, federal hukumatdan olingan yordam asosiy siyosat dasturi ustidan Shtat nazoratini kamaytiradi. Federal moliyalashtirish deyarli har doim federal hukumat tomonidan berilgan mandatlar uchun to'lovdir. Pullar kamdankam hollarda Shtatlar tomonidan o'z xohishiga ko'ra foydalanishi mumkin.

Federal hukumat tez-tez federal grantlarni Shtatning qabul qilishi bo'yicha qo'shimcha talablarni qo'ydi, bu pul dastlab mo'ljallanganidan tashqari, Kongress magistratlar yo'llarni moliyalashtirishdan bir necha bor Shtat darajasida siyosatni o'zgartirish uchun vosita sifatida foydalangan. Shu jumladan, Shtatlardan tezlikni cheklash, ichish yoshini oshirish va mototsiklni boshqarishda dubulg'alardan foydalanishni talab qilish holatlari ko'rib chiqilgan. Ba'zi Shtatlar ushbu strategiyaga e'tiroz bildirganda, Oliy sud 1987-yilda Janubiy Dakotaga qarshi Dolga qarshi sud qaroriga ko'ra, siyosat "majburiy" yoki yo'qligini tekshirish sharti bilan Kongress o'zining haqiqiy sarf-xarajat

vakolatlarini amalga oshirmoqda. 2012-yilda sud birinchi marta "NFIB Sibelius"ga qarshi ishida siyosatni majburlash deb qaror qildi, bu esa "Medicaid"-ning "Affordable Care Act"da majburiy kengayishini bekor qildi.

Yana bir kamchilik, yuqorida aytib o'tilganidek, federal to'lovlar ko'pincha oldindan rejalashtirilmaydi. Federal siyosat ko'pincha ma'muriyatlar bilan o'zgaradi va federal hukumatdan olingan pul miqdori ko'pincha vaqt o'tishi bilan o'zgaradi. Fiskal federalizm bo'yicha akademik adabiyotlarda Shtatlarga yordam ko'rsatadigan va majburiy dasturlarni to'laydigan federal siyosatdagi keng tafovutlar batafsil bayon etilgan (Conlan, 1998; Gamkhar, 2002).

Ba'zi hollarda, Shtatlarga qo'shimcha milliy dasturlar uchun federal mablag'lar ajratiladi, ammo pulni qanday ishlatishni federal hukumat hal qiladi. 1990-yillar oxiridagi ijtimoiy islohot bunga yaqin misoldir. Qaramog'ida bolalari bo'lgan oilalarga yordam ko'rsatish bo'yicha farovonlik dasturlari TANF dasturi doirasida individual huquqlardan cheklangan blokli grantlarga aylantirildi. Avvalgi qonunga ko'ra, federal hukumat farovonlik uchun sarflanigan pul uchun Shtat dollarini dollarga tenglashtirgan. Islohotlar Shtatlarning farovonlik xarajatlarini oshirishga bo'lgan rag'batini olib tashladi.

Agar Shtatlar o'z ixtiyoriga ega bo'lsa, mablag'lar mo'ljallangan federal maqsad bilan deyarli aloqasi bo'lmagan dasturlar yoki siyosatlariga sarflanishi mumkin. Tarix misollar bilan to'la. Nyu-York federal hukumatdan 1999-yilda kambag'allikka qarshi dasturlar uchun 1 milliard dollardan ko'proq mablag' oldi. Biroq, Shtat qashshoqlikka qarshi dasturlar uchun pul to'lash o'rniga, soliqlarni kamaytirishni bilvosita moliyalash uchun ishlatdi. Kambag'allarga yordam berish dasturlari sonini ko'paytirish o'rniga, Shtat federal pulni ortiqcha naqd pul sifatida ko'rib chiqishga qaror qildi. Muammo shunchalik keng tarqalganki, Kongress Shtatlarga soliqlarni kamaytirish uchun hukumatlararo yordamdan foydalanishni taqiqlashga harakat qildi. Bu "COVID-19" pandemiyasiga javoban Shtatlarga federal yordam ko'rsatish uchun 2021-yilgi Amerika qutqaruv rejasi to'g'risidagi qonun qabul qilinganda sodir bo'ldi. Qonun yordam oluvchilarga mablag'larni soliqlarni kamaytirish uchun ishlatishni taqiqladi. ARPA rekord darajadagi byudjet profitsitini yaratishga yordam berdi. Va taqiqlanganiga qaramay, kamida 20 Shtat 2021 va 2022-yillarda soliqlarni kamaytirdi.

Federal yordamning tarkibi Shtat byudjetlarining yo'nalishini boshqariishi mumkin. Shtatlarga federal grantlar 2008 va 2014-yillar orasida 18 foizga oshdi, ammo bu o'sish asosan sog'liqni saqlash dasturlari, xususan "Medicaid" tomonidan ta'minlangan. Sog'liqni saqlashga oid bo'lmagan grantlar, jumladan transport, ta'lim va sog'liqni saqlashni moliyalashtirish, aslida 5 foizga kamaydi (Pew, 2014). Shtatlar federal dasturlardan oladigan yordamni maksimal darajada oshirishga harakat qilishadi. "Medicaid" federal grantlarning eng katta manbai va ortib borayotgan sog'liqni saqlash xarajatlarini hal qilish vositasi sifatida alohida maqsaddir.

Shtatlarning federal hukumatdan keladigan daromadlarga bog'liq bo'lgan miqdori ko'pincha iqtisodiy sharoitlar bilan belgilanadi. Bu qisqa muddatli iqtisodiy tendensiya, masalan, turg'unlik va uzoq muddatli tendensiya sog'liqni saqlash xarajatlarining o'sishi tufayli amalga oshirilishi mumkin. Missisipi 2020-yilda federal hukumatdan eng katta nisbiy qiymatni oldi, bu ularning byudjetining 38 foizi. O'sha yili Missisipi aholisining katta foizi qashshoqlikda edi. Umuman olganda, janubiy Shtatlar mamlakatning qolgan qismiga qaraganda o'z byudjetining ko'proq qismini federal mablag'larga tayyanadi. Boshqa tomondan, Minnesota 2020-yilda o'z byudjetining bir qismi sifatida eng kam nisbiy federal yordam miqdorini oldi, bu taxminan 24 foizni tashkil etadi, bu yil davomida neft bumi tufayli rekord darajadagi soliq yig'imlari bo'lgan.

2007-2009-yillardagi katta tanazzul Shtat daromadlari manbalariga jiddiy ta'sir ko'rsatdi, shaxsiy daromadlar va iste'mol xarajatlari qisqardi. Shtatlar daromadlarning pasayishiga, birinchi navbatda, xarajatlarni qisqartirish orqali javob berdilar, bu byudjetdagi bo'shliqlarni qisqartirish (45 foiz) yoki to'lovlar va soliqlarni oshirish (16 foiz) harakatlarini tashkil etdi. 2009-yilda Kongress tomonidan Amerika tiklanish va qayta investitsiyalar to'g'risidagi qonun (ARRA) qabul qilinishi Shtat byudjeti uchun muhim bufer bo'ldi. Ushbu federal rag'batlantirish paketi, shu jumladan, Shtatlarga 140 milliard dollarlik yordam, Shtat byudjetidagi bo'shliqlarning 24 foizini ko'rib chiqdi, aks holda xarajatlarni qisqartirish yoki soliqlarni yanada oshirish talab qilinishi mumkin edi. 425 milliard dollarga teng bo'lgan bunday harakatlar deyarli har bir Shtatda muvozanatli byudjet talabi va boshqa fiskal cheklovlar mavjud bo'lganligi sababli talab qilingan. Protsiklik harakatlarni keltirib chiqaradigan bunday cheklovlar turg'unlik davrida iqtisodiy jihatdan foydali emas. Demokratlar boshchiligidagi Shtatlar daromadlarni ko'paytirishga moyil bo'lgan va Respublikachilar boshchiligidagi Shtatlar ko'proq qisqartirgan bo'lsa-da, ikkalasi ham oxir-oqibat byudjetlarini muvozanatlash uchun federal yordamga bog'liq edi (Campbell and Sances, 2013).

Inqiroz davrida ijtimoiy islohotlarning Shtat moliyasiga ta'siri ham qayd etildi. Qo'shimcha oziq-ovqat yordami dasturi (SNAP, ilgari oziq-ovqat markalari) va olingan daromad solig'i krediti kabi qat'iy federal talablarga ega bo'lgan huquq dasturlari bo'yicha aholi jon boshiga xarajatlar ehtiyoj bilan sezilarli darajada o'sdi, ammo Shtat tomonidan boshqariladigan TANF dasturi buni juda kamtarona qildi va hattoki, keyin Shtat tomonidan boshlangan o'sish o'rniga faqat ARRAGA erishish mumkin (Moffitt, 2013). Agar SNAP va "Medicaid" kabi huquq dasturlarini blokli grantlarga aylantirishga harakat qilinsa, Shtatlar ushbu turg'unlik saboqlaridan ularga qarshi turishlari mumkin.

Shtatlarga federal yordamning samaradorligi, ayniqsa, tanazzul davrida, yordamning asosiy maqsadi iqtisodiyotni rag'batlantirish yoki Shtat huku-

matiga fiskal barqarorlikni ta'minlash bo'lishi kerakmi, muhokama qilinadi. Har bir maqsad boshqa turdagi dasturni talab qiladi. Buning o'rniga, federal yordam odatda ikkalasining aralashmasiga erishishga harakat qiladi hamda ajratmalar va vaqtni aniqlashda, ayniqsa, samarali choralarni qo'llamaydi (Foster, Haleco-Meyer and Mattoon, 2010). Shuningdek, federal yordam paketlari bo'yicha moliyalashtiriladigan dasturlarning turlari ham yaxshi maqsadli emas (Horváth, Moore, and Rork, 2014). Bundan tashqari, Shtatlar vaqtinchalik bo'lgan rag'batlantirish paketlari yordami to'xtatilganda yo'qolgan federal daromadlarni qoplash uchun ishlashi kerak.

"Medicaid"ning Shtat byudjetlari uchun ahamiyati vaqt o'tishi bilan ortib bordi, chunki sog'liqni saqlash xarajatlari ko'tarildi, "Medicaid" har yili byudjetlarning katta qismini egallaydi. Ko'p yillar davomida ta'lim Shtat xarajatlarining eng katta qismi bo'lgan, biroq uni birinchi bo'lib 2003-yilda "Medicaid" ortda qoldirdi. 2020-yilda dastur 2008-yildagi 20,7 foiz o'rniga Shtat xarajatlarining taxminan 23 foizini egalladi. "Medicaid"ning ko'tarilgan xarajatlari, Shtatlar federal hukumat tomonidan to'lanadigan "Medicaid" ulushini maksimal darajada oshirish uchun provayder soliqlari deb ataladigan narsaga murojaat qilishadi. Shunday qilib, sog'liqni saqlash xarajatlari oshib borayotgani sababli, ular ko'pincha federal hukumatdan oladigan daromadlarini maksimal darajada oshirishga harakat qilishadi.

Federal hukumat Shtat daromadlarini nafaqat to'g'ridan to'g'ri moliyalashtirish, balki soliq imtiyozlari orqali ham oshiradi. Shtat va mahalliy obligatsiyalar bo'yicha foizlarni soliqqa tortishni istisno qilish federal hukumatga har yili milliardlab dollarga tushadi, shuningdek, Shtat va mahalliy daromadlar, savdo va mulk solig'i chegirib tashlanadi. Ushbu soliq imtiyozlari Shtat hukumatlarining obligatsiyalar chiqarish va soliqlarni ko'paytirish orqali daromadlarni oshirish qobiliyatini subsidiyalaydi. Biroq, soliqlarni kamaytirish yoki minimal federal soliq chegaralarini to'lashi kerak bo'lganlarning ko'payishi, masalan, alternativ minimal soliq, so'nggi yillarda ushbu subsidiyalarni samarali ravishda qisqartirdi. Agar soliq to'lovchilarda soliqlarni ushlab qolish uchun kamroq sabablar bo'lsa, Shtatlarning ushbu imtiyozlarga tayanish qobiliyati pasayadi.

Lotereyalar/Qimor o'yinlari

2020-yilda Shtat umumiy daromadlarining taxminan 1,5 foizini tashkil etgan holda, qimor o'yinlaridan tushgan daromadlar kichik, ammo muayyan Shtat xizmatlari uchun muhim daromad manbai bo'lib, lotereyalar qimor o'yinlaridan eng katta daromad keltiradi. 2022-yilda faqat Yuta va Gavayi qonuniylashtirilgan qimor o'yinlarining hech qanday shakliga ruxsat bermadi. Barcha qimor o'yinlaridan olingan daromad 2020-yilda taxminan 29 milliard

dollarni tashkil etdi. Shtatlar odatda lotereyalarni boshqaradi va barcha sof daromadlarni saqlaydi. 43 ta yurisdiksiyadan 10 tasi (shu jumladan, Kolumbiya okrugi) lotereyalardan tushgan sof daromadni faqat umumiy fondlar uchun ishlatgan. Ko'pgina Shtatlarda lotereyadan tushgan daromadning bir qismi ta'lim xarajatlariga ajratilganligi sababli, lotereyalar muhim siyosiy qatlam va jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Jami 19 Shtat lotereya daromadlarini ta'lim xarajatlariga ajratadi, ulardan 14 tasi barcha lotereya daromadlarini maktablarga bag'ishlaydi (Dadayan, 2016). Boshqa Shtatlarning aksariyati mablag'larni o'zlarining umumiy fondiga yo'naltiradilar, u yerda ular ta'lim uchun ishlatilishi mumkin, ba'zilari esa qimor o'yinlariga qaramlik dasturlari uchun daromad ajratadilar.

Lotereyalar Shtat hukumatlari tomonidan ruxsat etilgan qimor o'yinlarining yagona turi emas. Ko'pgina Shtatlar fuqarolarga yillar davomida ot poygasi, itlar poygasi kabio'yinlarda pul tikishlariga ruxsat bergan. Nevada tashqarisida kazino, qimor o'yinlari yaqinda paydo bo'lgan hodisa. Yillar davomida faqat Nevada kazino, qimor o'yinigaruxsat berdi. 1976-yilda Nyu-Jersi ham bunga ruxsat berishga qaror qildi. 2022-yilga kelib, 41 Shtat qonuniylashtirilgan, lotereyasiz qimor o'yinlariga ruxsat berdi. Jami 18 Shtatda tijorat kazinolariga ruxsat berilgan. 29 Shtat dam olish maskanlarida kazinolarga ruxsat berdi. 43 Shtat o'zaro tikish o'yinlariga ruxsat berdi (jonli tadbirlarda, odatda ot va it poygalarida) va 13 Shtat poyga maydonlarida o'yin mashinalariga ruxsat berdi. Shtat (va mahalliy) hukumatlar 2020-yilda tijorat uchun to'g'ridan to'g'ri o'yin soliqlaridan taxminan 30 milliard dollar yig'ishdi. Mamlakatdagi eng yirik qonuniylashtirilgan qimor o'yinlariga ega bo'lgan Nevada o'z daromadining o'ndan bir (918 million dollardan ortiq)qismini qimor o'yinlaridan ko'taradi. Boshqa hech bir Shtat qimor o'yinlaridan tushgan daromadning 0,5 foiziga yaqinini ko'tarmagan.

Qimor o'yinlaridan tushgan daromaddan foydalanish istagi o'sishda davom etgan bo'lsa-da, undan Shtat xizmatlarini moliyalashtirish uchun foydalanish bo'yicha bahslar ham bor. Umuman olganda, qimor o'yinlari va ayniqsa, lotereyalar regressivdir (*qarang*: Anderson, 2005; Kearney, 2005). Kambag'al va o'rta tabaqalar yillik daromadlarining boy kishilarga qaraganda ancha yuqori foizini qimor o'yinlariga to'laydilar. 1999-yilgi tadqiqot regressivlikni ko'rsatadi. Yillik daromadi 10 000 dollardan past bo'lgan oilalar har yili lotereyadan o'rtacha 597 dollar sotib oladi yoki ularning daromadlarining 6 foizini tashkil qiladi. Daromadlari 100 000 dollardan yuqori bo'lgan oilalar lotereya xaridlarida o'rtacha 289 dollar yoki daromadlarining taxminan 0,3 foizini tashkil qiladi (Clotfelter va boshq., 1999). Yana bir tadqiqot lotereya chiptalarini sotishning ko'payishi va qashshoqlik darajasi o'rtasida ijobiy bog'liqlik borligini aniqladi (Blalock va boshq., 2007). Kazinolar faoliyatining birinchi yilida o'z okrugida bankrotlik darajasining 9 foizga oshishi bilan bog'liq (Goss

va boshq., 2009). Ba'zi o'yinlar, masalan, bir zumda g'alaba qozonish, boshqalarga qaraganda ancha regressivdir (Oster, 2004). Lotereya bilan shug'ullanadigan Shtat hukumatlari kambag'allar hisobidan foyda ko'radi. Dalillarga qaramay, 42 Shtat va Kolumbiya okrugidagi siyosatchilar daromadni oshirishning ushbu regressiv usulini tanladilar.

Bundan tashqari, qimor o'yinlari giyohvandlikka olib kelishi mumkin. Siyosat nuqtayi nazaridan, aholining Shtat tomonidan homiylik qilinadigan qimor o'yinlariga qaram bo'lib qolish xavfi qonuniylashtirilgan qimor o'yinlarining jiddiy tuzog'idir. Katta yoshli amerikaliklarning taxminan 1 foizi (2 million kishi) patologik qimor o'yinchilaridir va yana 3 foizi jiddiy qimor o'yinlariga moyil (Sullivan, 2004). Tahlilchilar muntazam ravishda qimor o'yinlarini ushbu asoslar bo'yicha noto'g'ri siyosat tanlovi sifatida tanqid qilishadi (Sullivan, 2000).

Aksariyat Shtatlar iqtisodiy o'sishni jalb qilish umidida tanazzuldan so'ng qimor o'yinlarining yangi shakllarini ham o'rnatadilar. Biroq, har qanday uzoq muddatli ish o'sishiga shu tarzda erishish mumkinmi yoki yo'qligi haqida dalillar aralashtiriladi (masalan, Kearney, 2005). Ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan yana bir cheklov, agar qimor o'yin-kulgi turi bo'lsa, u bilan shug'ullanadigan iste'molchilar o'z iste'molini bir o'yin-kulgi turidan boshqasiga o'tkazadilar. Kino va konsertlar kabi o'yin-kulgining boshqa turlari allaqachon soliqqa tortilganligi sababli, Shtat ma'lum darajada soliq bazasini bir faoliyatdan boshqasiga o'tkazishi mumkin.

So'nggi yillarda lotereya daromadlarining inflyatsiyaga moslashtirilgan o'sishi Shtatlarning deyarli yarmida salbiy bo'ldi (Dadayan, 2016). Bunga javoban lotereyalar ishtirokni kuchaytirish va g'alaba qozonish ehtimolini kamaytirish uchun o'yinlarni o'zgartirishni boshladi. 2015-yilda "Powerball" komissarlari jekpot yutish ehtimolini 175 milliondan 292 millionga o'zgartirdilar. Ushbu harakat o'yinga qiziqishni oshirish uchun g'oliblar yo'q bo'lganda hajmi oshib boruvchi yanada kattaroq jekpotlarni yaratish uchun ishlab chiqilgan.

Tarafdorlarning ta'kidlashicha, Shtatga qimor o'yinlarini boshqarish va tartibga solishga ruxsat berish uyushgan jinoyatchilikka ega bo'lgandan ko'ra yaxshiroq variant. Shtat tomonidan va olomon tomonidan boshqariladigan qimor o'yinlari o'rtasidagi muhim farq shundaki, Shtat hukumati keng ko'lamli reklama kompaniyalari orqali ko'proq odamlarni qamrab olishi mumkin. Bir yoki ikki dollarlik o'sish bilan qimor o'ynashga taklifnomalar hamma joyda uchraydi (televideniyeda, gazetalarda va deyarli barcha qulayliklar va oziq-ovqat do'konlarida paydo bo'ladi). Reklamalar g'alaba qozonish potensialini aks ettiradi. Masalan, Massachusets Shtatidagi "Kimdir g'alaba qozonishi kerak" ruknidagi reklama matni bunga namuna bo'la oladi. Shuningdek, ular lotereya tomonidan moliyalashtirilgan yaxshi dasturlarni ta'kidlaydilar.

Ko'pgina Shtatlarda fuqarolarning aksariyati lotereyalarni qo'llab-quvvatlasada, qimor jamiyatning katta qismini xafa qiladi. Ko'p odamlar qimor o'ynashga qonuniy ravishda ruxsat berilish-berilmasligidan qat'i nazar, qimorni axloqsiz deb bilishadi. Bu shaxslar Shtat ma'naviy jihatdan shubhali faoliyatni hukumatga to'lash usuli sifatida targ'ib qilishi kerakmi, degan savol tug'diradi. Ko'pgina Shtatlarda mavjud qimor operatsiyalarini qonuniylashtirish yoki kengaytirish bo'yicha takliflar jiddiy qarshiliklarga duch keldi. Qimor o'yinlariga qarshi kurashda yetakchilik qilayotganlar orasida diniy va fuqarolik tashkilotlari, shuningdek, fuqarolik huquqlari guruhlar bor.

Ammo Shtat xizmatlarini to'lash uchun pul yig'ish bosimi qonuniylashtirilgan qimor o'yinlarini qo'llab-quvvatlovchilarga kuchli dalil beradi. Ko'pgina Shtatlarda qimor o'yinlari tarafdorlari qimor o'yinlarining axloqiylikidan siyosiy jihatdan jozibali dasturlarni to'lash uchun qimor o'yinlaridan tushgan daromaddan foydalanishga o'tishdi. Ko'pgina Shtatlarda lotereyadan tushgan mablag'lar ta'lim xarajatlari yoki qariyalarga yordam berish uchun sarflanadi. Lotereya faoliyatini cheklaydiganlar siyosatdagi o'zgarish maktablar va qariyalar uchun mablag'ga zarar yetkazishi mumkin, degan ayblovni yengishlari kerak. Shuningdek, ular kazinolar ishsizlik darajasi yuqori bo'lgan hududlarga yuzlab yangi ish o'rinlarini olib keladi, degan mashhur tushunchaga qarshi kurashishlari kerak.

Siyosatchilar, shuningdek, onlayn o'yinlar va fantaziya sportlari kabi qimor o'yinlarining yangi shakllaridan daromad oqimlarini tartibga solish va oshirishni xohlaydigan Shtatlar tomonidan ko'tarilgan muammolarga duch kelishmoqda. Qimor o'yinlariga kirish do'konlar va kazinolar chegarasidan chiqib, telefonlar va kompyuterlarga o'ta boshladi. Shtatlar ushbu faoliyatni taqiqlash yoki tartibga solish va undan foyda olish bo'yicha bo'lingan (Miller, 2013). 2015-yilda uchta Shtat onlayn kazinolarga ruxsat berdi. 2022-yilga kelib, 21 Shtat pul tikib o'ynaladigan onlayn sport turlarini va 6 ta onlayn kazinolarni qonuniylashtirdi. Qimor o'yinlarining ushbu shaklining mashhurligi oshgani sayin, u kazino daromadini kamaytiradi va bundan keyin ham shunday bo'ladi (Philander, 2011). Agar bu tendensiya davom etsa va qimor o'yinlaridan daromadning boshqa shakllari tushib qolsa, ko'proq Shtatlar onlayn qimor o'yinlariga ruxsat berish va soliq solishga murojaat qilishadi.

Foydalanuvchi to'lovlari, litsenziyalar va xizmatlar uchun to'lovlar

An'anaga ko'ra, mahalliy hukumatlar Shtat hukumatlariga qaraganda ko'proq yig'im va to'lovlardan foydalanganlar. Bu nomutanosiblik ko'pgina mahalliy Shtat xizmatlari pullik moliya tizimiga, ayniqsa, moslashganligining mahsulidir. Bundan tashqari, so'nggi paytlarda mahalliy hukumatlarning mol-

mulk solig'i bo'yicha cheklavlari to'lovlardan ko'proq foydalanishga olib keldi (Kioko and Martell, 2012; Young et al., 2009).

Biroq Shtat hukumatlari o'zlarining umumiy byudjetlarini to'ldirish uchun keng qamrovli to'lovlar, litsenziyalar va to'lovlarni qabul qildilar. 2020-yilda to'lovlar va litsenziyalar umumiy Shtat daromadining qariyb 11 foizini tashkil etdi va 1995-yildagi 64,7 milliard dollarga nisbatan 245 milliard dollardan oshdi. Ayrim Shtatlar bunday to'lovlarga ko'proq ishonadilar, masalan, Yuta va Virjiniya, ular o'z daromadlarining beshdan bir qismini olib kelgan. Vayomingda esa to'lovlar daromadning atigi 3 foizini tashkil qilgan.

Yana bir bor ta'kidlash joizki, yig'imlar va yig'imlarning tez o'sishi qisman mavjud soliq tizimlarini cheklash bilan bog'liq. Shtatlar iste'moldan qo'shimcha daromad olish va daromad solig'ini oshirish siyosiy yoki iqtisodiy sabablarga ko'ra imkonsiz bo'lsa, foydalanuvchi to'lovlari, litsenziyalari va to'lovlariga murojaat qilishadi. Ammo foydalanuvchi to'lovlarining o'sishi soliqqa tortishning imtiyozlar nazariyasini jamoatchilik tomonidan qabul qilinishi bilan ham bog'liq. Boshqacha qilib aytganda, to'lovlar qabul qilinadi, chunki faqat xizmatdan foydalanadiganlar to'lovni to'laydi.

Foydalanuvchi to'lovlarini ommaviy qabul qilish o'z chegaralariga ega. 2010-yilda Kaliforniya yig'imlarni oshirish uchun Shtat qonun chiqaruvchi organining uchdan ikki qismi ko'pchilik ovozini talab qiladigan 26-taklifni ma'qullash uchun ovoz berdi va bunday to'lovlar soliqlar bo'yicha allaqachon o'rnatilgan bir xil cheklavlarga taalluqli bo'lishi kerakligini asoslab berdi. 1990 va 2000-yillarda Shtatlar turli Shtat xizmatlari uchun to'lov va to'lovlar o'rnatdilar. Shtat oliy ta'lim uchun, o'qish va sog'liqni saqlash uchun to'lovlardan eng ko'p daromad oladi. 2013-yilda Shtat to'lovlaridan tushgan daromadning 80,4 foizi shu ikki manbadan tushgan. So'nggi yillarda ikkala miqdor ham ortib bormoqda, Shtat maktablari uchun to'lovlar alohida tortishuvlarga sabab bo'lmoqda. 1995 va 2015-yillar oralig'ida Shtat maktablari uchun Shtat ichidagi o'qish 296 foizga o'sdi, bu Shtatdan tashqarida o'qishga qaraganda 225 foizga yoki xususiy maktablar uchun o'qish 179 foizga oshdi. Ammo Shtatlar ko'plab boshqa xizmatlar, jumladan, Shtat bog'lari va dam olish markazlariga kirish, chiqindilarni utilizatsiya qilish, avtomobillarni ro'yxatdan o'tkazish va avtomagistrallarga kirish (pullik) uchun ham to'lov oladi. Shtat litsenziya berishdan ham daromad oladi. Ko'pgina Shtat tomonidan tartibga solinadigan mutaxassislar (advokatlar, shifokorlar, stomatologlar, buxgalterlar, veterinarlilar va boshqalar) Shtatdan litsenziya talab qiladilar. Litsenziyalar kasbni tartibga solish xarajatlarini qoplaydi. Albatta, Shtatlar avtotransport vositalarini boshqarish uchun litsenziyalar beradi.

Siyosatchilar kelgusi yillarda foydalanuvchi to'lovlari, litsenziyalar va to'lovlar bilan bog'liq ikkita asosiy muammoni hal qilishlari kerak. Birinchidan, to'lovlar regressiv bo'ladi. To'lov talab qiladigan aksariyat Shtat xizmatla-

ri uchun kambag'allar boylarga qaraganda ko'proq yuklanadi. Deyarli barcha bunday to'lovlar uchun kam daromadli fuqarolar baShtat fuqarolariga qaraganda mutanosib ravishda ko'proq pul sarflashadi.

To'lovlar va litsenziyalar tarafdorlarining ta'kidlashicha, foydalanuvchi to'lovlari va litsenziyalar asosan iste'mol tanlashga asoslanganligi sababli, kapital muammolari minimallashtiriladi. Axir, hech kim Shtat bog'iga tashrif buyurishga va kirish pulini to'lashga majbur emas. Xuddi shuningdek, hech kim litsenziya talab qilinadigan kasbda ishlashga majburlanmaydi. Va aslida, kambag'allar, ehtimol, boylarga qaraganda, Shtat bog'lariga (yoki boshqa pullik faoliyat bilan shug'ullanishga) kamroq tashrif buyurishadi. Bu, albatta, Shtat xizmatlarini ko'rsatadi, buning uchun Shtatlar, birinchi navbatda, Shtatning baShtat fuqarolari uchun haq oladilar. Hukumat faqat pul to'lashga qodir bo'lganlarga xizmat ko'rsatishi kerak, deganlar kam. To'lovni undirish orqali Shtatlar o'z aholisining bir qismini xizmatlardan foydalanishiga to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, ko'pgina to'lovlar nafaqani taqdim etish xarajatlarini qoplamaganligi sababli, pullik Shtat xizmatlaridan foydalanuvchi (masalan, baShtat fuqarolari) samarali ravishda subsidiya oladi.

Ikkinchidan, Shtat tomonidan yig'im olinishi mumkin bo'lgan xizmatlar soni cheklangan. Bugungi kunda Shtatlar bog'lar va muzeylarga kirish, oliy o'quv yurtlarida o'qish uchun to'lovlar, yo'llar, ko'priklar va tunnellarga kirish uchun to'lovlarni belgilaydi. Turli mutaxassislar (sartaroshlar, advokatlar, buxgalterlar, o'lim bo'yicha mutaxassislar va boshqalar) litsenziyalarni olishlari va to'lashlari kerak. Biroq foydalanuvchi to'loviga tortilishi mumkin bo'lgan bir nechta narsalar qoladi va bir nechta qo'shimcha kasblar Shtat tomonidan tartibga solishni talab qilishi mumkin. Faqat tartibga solinmasa, jiddiy moliyaviy, sog'liq yoki jamoat xavfsizligiga xavf tug'diradigan kasblar litsenziyalanishi mumkin. Jamoat xavfsizligi va sog'liqni saqlash xizmatlari uchun foydalanuvchi to'lovlari undirilishi mumkin emas. Va ma'muriy sabablarga ko'ra, ular jamiyatning keng qatlamlari uchun osonlik bilan mavjud bo'lgan xizmatlar uchun haq olinmaydi.

Yana bir muammo, agar to'lovlar to'lanadigan xizmatdan tashqari xizmatlarni to'lash uchun ishlatilsa, paydo bo'ladi. Agar to'lovlar Shtatning umumiy fondiga o'tkaziladigan va xizmat narxidan ko'ra ko'proq daromad keltirsa, ular de-fakto soliq sifatida hukm qilinishi mumkin va hatto ba'zi Shtatlarda konstitutsiyaga zid bo'lishi mumkin (Barrett and Greene, 2013).

Shuningdek, har bir tranzaksiya uchun to'lovlar va litsenziyalar joriy etilgan. Shtat xizmatlaridan foydalanuvchi fuqarolar yagona to'lovni to'laydilar, ya'ni tartibga solinadigan kasb bilan shug'ullanish istagida bo'lgan fuqarolar litsenziya yig'imlarini to'laydilar. Aksariyat aksiz solig'i singari, to'lovlar va litsenziya daromadlari inflyatsiya bilan o'smaydi, lekin to'lovlar uchun to'lanadigan xizmatlar xarajatlari o'sadi. Shunday qilib, agar qonun chiqaruvchi

to'lovlar va litsenziyalar miqdorini oshirmasa, bu daromad manbalari inflyatsiya o'sishi bilan umumiy daromadning foizi sifatida kamayadi.

Ammo to'lovlar va litsenziyalarni oshirish o'ziga xos cheklovlarga bog'liq. Tez o'sib borayotgan to'lovlar xizmatdan foydalanuvchilarning sonini kamaytiradi, ayniqsa, jamoat bog'lari kabi ixtiyoriy xizmatlardan foydalanishda bu ko'zga tashlanadi. Ta'lim to'lovining oshishi talabalarni boshqa oliy o'quv yurtlariga borish haqida o'ylashga majbur qiladi. Va bir nuqtada, agar litsenziyalar juda qimmat bo'lsa, professional litsenziyalar uchun ariza beruvchilar soni kamayadi. Albatta, bozor sharoitlarini hisobga olishdan tashqari, siyosiy rahbarlar xalq ta'limi, yo'l haqi, parklarga kirish, avtotransport litsenziyalari va o'z saylovchilari talab qiladigan boshqa xizmatlar xarajatlarini oshirishdan tabiiy ravishda ehtiyot bo'lishadi.

Qaydlar

1. Barcha ma'lumotlar AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosidan to'plangan. 2020-yildagi barcha daromad ma'lumotlari AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosining 2020-yilgi Shtat soliq yig'imlaridan olingan.
2. 483 AQSH 203 (1987).
3. 567 AQSH 519 (2012).

X BOB

SHTAT SIYOSATSHUNOSLARI UCHUN SIYOSIY TAVSIYALAR

Ushbu kitobning birinchi nashri 2001-yilda chop etilganida, so'nggi bob quyidagi jumla bilan boshlangan edi: "Davlat soliq tizimlari boshqa davrda va butunlay boshqa iqtisodiyot uchun ishlab chiqilgan". Ushbu bayonot ikki o'n yillikdan keyin ham haqiqiylikicha qolmoqda. 1911-yilda Viskonsin Shtatining daromad solig'i qonunini yoki 1932-yilda Missisipi savdo solig'i qonunini ishlab chiqqan siyosiy rahbarlar bugungi dunyoni tasavvur qila olislmagan. Iqtisodiyot endi ishlab chiqarish va qishloq xo'jaligiga qaratilmaydi. Mahsulotlar endi ishlab chiqarilgan yoki o'stirilgan joyga yaqin iste'mol qilinmaydi. Bozorlarning globallashuvi va raqamli iqtisodiyotning o'sishi odamlarning o'zini qanday o'yin-kulgiga, muloqotga, xarid qilish va biznes yuritishga bo'lgan munosabatini tubdan o'zgartirdi. Dunyoda bu miqyosdagi iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar ilgari hech qachon kuzatilmagan.

Butun iqtisodiyot bo'ylab sodir bo'layotgan jiddiy o'zgarishlar Shtat soliq tizimlarining deyarli barcha jihatlariga ta'sir ko'rsatdi va ko'rsatishda davom etadi. Davlatlar elektron tijorat tomonidan taqdim etilgan ko'plab, lekin hammasi emas, muammolarni hal qilishdi. Ammo mavjud qonunlarning aksariyati kompyuterlarning paydo bo'lishidan oldin ishlab chiqilgani sababli, daromad tizimlari sinovdan o'tishda davom etadi.s

Bozorlarning globallashuvi ham davlat soliq tizimlarini sinovdan o'tkazishda davom etadi. Kompaniyalarning kapitalni osongina harakatlantirish va butun dunyo bo'ylab mahsulot va xizmatlarni sotish qobiliyati ortib borayotgani bilan bog'liq bo'lib, soliq majburiyatlarini bir Shtatga bog'lash qiyin va qimmat bo'lib bormoqda. Shtat soliqlari asosan joyga bog'liq. Masalan, daromad solig'i Shtat rezidentlariga yoki Shtatdagi biznes operatsiyalariga solinadi. Savdo va foydalanish soliqlari (va barcha iste'molga asoslangan aksiz soliqlari) savdo qayerda amalga oshirilganiga yoki mahsulot yo xizmat qayerda ishlatilganiga qarab belgilanadi. Biroq Shtat soliq tizimlaridan farqli o'laroq, geografik hududlar endi kompaniyalarning qanday yoki qayerda biznes qilishini aniqlamaydi.

Yangi yuqori texnologiyali global iqtisodiyot davlatlar uchun ikki jiddiy muammoni keltirib chiqaradi. Birinchisi va eng yaxshi hujjatlashtirilgani, davlat daromadlarining kamayishi tahdididir. Savdo solig'i (va biroz kamroq darajada korporativ daromad solig'i) Shtat daromadlarining foizidan kamayishda davom etdi. Shaxsiy daromad solig'i Shtatlararo savdo-sotiqdan kelib

chiqadigan siyosiy bosimga duch kelmoqda. Agar bu tendensiyalar davom etsa va ko'pchilik kuzatuvchilar ular davom etadi, deb o'ylashsa, Shtatlar o'zlarini burchakka siqib qo'yilgan holda topishadi, majburiyat yoki davlat xizmatlarini qisqartirish yoki boshqa turdagi soliqlarni oshirishdan iborat bo'ladi.

Davlatlar xizmatlarni sezilarli darajada kamaytirishi ehtimoldan yiroq emas. An'anaviy ravishda, Shtatlarning ko'pchiligi sog'liqni saqlash va xavfsizlik, ta'lim va transportga mablag' ajratadi. Fuqarolar, albatta, ushbu asosiy davlat xizmatlarini talab qilishda davom etadilar. Va yillar davomida moliyaviy intizomdan so'ng, ko'pchilik Shtat byudjetlarida hashamat yoki isrofgarchilikni qisqartirish uchun deyarli hech narsa qolmadi.

Shtatlar ko'proq boshqa daromad manbalariga murojaat qilishlari ehtimoldan yiroq. Qo'shimcha daromadning eng ehtimoliy manbai shaxsiy daromad solig'i bo'ladi. Biroq, davlatlar shaxsiy daromad solig'ini qanchalik ko'p oshirsa, soliqning hayotiyliigi va jamoatchilik tomonidan qabul qilinishini xavf ostiga qo'yishiga sabab bo'ladi. Shtatlar, shuningdek, mulk va iste'mol soliqlarini oshirishi mumkin. Ammo bu variant ham siyosiy xavf-xatarlarga to'la bo'lib, Shtatlarning soliq bazalarini oshirish uchun cheklangan variantlarni qoldiradi.

Yangi iqtisodiyot tomonidan keltirilgan ikkinchi asosiy muammo Shtat suvereniteti bilan bog'liq. Xususan, federal hukumatning elektron tijorat soliq vakolatlarining oldini olish Shtatlarning o'z soliq tizimlari bo'yicha amalga oshirayotgan suverenitetini yo'qotishiga olib kelishi mumkin. Bu yanada murakkab muammo Amerika boshqaruv tizimining markaziga to'g'ri keladi. AQSHning federal tizimida Shtatlar doimo o'z ishlarida katta suverenitetga ega bo'lgan. Elektron tijoratni soliqqa tortish masalasi so'nggi yillarda sezilarli darajada federal tekshiruvga duch keldi. Elektron tijoratning o'sishi elektron tijorat soliq masalalari bilan bog'liq bo'lgan bir qator federal qonun loyihalarini keltirib chiqardi. Ushbu qonunchilik takliflari davlatlarning elektron tijoratga bo'lgan soliq vakolatlarini qisqartirishga urindi va bu ba'zi bir muvaffaqiyatlarga erishdi. Masalan, 1998-yilda qabul qilingan Internet Soliq Ozodlik Akti barcha yangi davlat va mahalliy soliqlarni elektron tijoratga qo'yishga uch yillik "moratoriy" qo'ydi. Bu moratoriy uch marta uzaytirildi va yaqinda doimiy qilingan edi. Milliy siyosiy yetakchilar qonunchilardan Shtatda jismoniy mavjud bo'lgan subyektlar uchun davlat soliq solishni cheklashni ham talab qilishdi.

Davlat soliq sohasidagi federal aralashuvning eng muhim voqeasi 1959-yilda "Ommaviy Qonun 86-272"ning qabul qilinishi bilan sodir bo'ldi. Ushbu qonun Shtatlarda faqat moddiy shaxsiy mulk uchun buyurtmalarni so'ragan korporatsiyalardan daromad solig'ini undirishni taqiqlaydi. Kongress, shuningdek, havo sayohati, temir yo'llar, motorli tashuvchilar va sun'iy yo'ldosh xizmatlari ustidan davlat soliq vakolatlarini chekladi. Elektron tijo-

rat esa iqtisodiyotning avvalgi federal hukumatning taqiqi qo'yilgan toifalariga qaraganda ancha kengroq segmentini ifodalaydi va u ko'proq savdo va boshqa soliq daromadlarini keltirishi mumkin. Davlat suverenitetini cheklashning jiddiy oqibatlarini bor, ya'ni Amerika federalizmining o'zi o'zgarishi mumkin.

Yangi iqtisodiyotdagi davlat soliqlariga bog'liq muammolarni hal qilish katta vazifadir. Ushbu muammolarni hal qilish Shtatlar o'rtasida o'zaro hamkorlikni talab qiladi va ba'zi davlat daromad tizimlarini to'liq isloh qilishni talab qiladi. Muayyan masalalar federal hukumat tomonidan qo'shimcha aralashishni talab qilishi mumkin. Alohida Shtatlar o'zgaruvchan jahon iqtisodiyoti bilan bog'liq barcha muammolarni hal qila olmaydi. Biroq ular o'z soliq tizimlarini mustahkamlash uchun choralar ko'rishlari mumkin.

Quyida tavsiflangan siyosat variantlari Shtatlarga yanada samaraliroq, adolatli va barqaror daromadlar tuzilmasini yaratishda yordam berishi mumkin. Ushbu siyosat bo'yicha tavsiyalar mavjud tizimda jiddiy islohotlarsiz amalga oshirilishi mumkin. Ko'pchilik asosan tortishuvlarsiz, xarajatlarsiz yoki kechiktirmasdan amalga oshirilishi mumkin va soliqning barcha toifalariga qo'llanilishi mumkin. Ushbu tavsiyalar yangi yig'implarni bekor qilishni yoki joriy qilishni nazarda tutmaydi. Shuningdek, ular soliq yuklarini yoki soliq bazalarini o'zgartirishni nazarda tutmaydi. Aksincha, ular siyosatchilar va qonun chiqaruvchilarni soliq siyosati jarayoni haqidagi fikrlarini o'zgartirishga chaqiradilar.

Nima naf keltirishini biling!

Shtat siyosati rahbarlari qanday turdagi soliqlar va daromadlar tuzilmalari ishlayotganini va qaysi turlari ishlamasligini bilishlari shart. Biroq an'anaga ko'ra, Shtat hukumatlari o'zlarining daromad tizimlarini muntazam ravishda baholamadilar. Shunday qilib, 85 yil oldin ishlab chiqilgan ko'plab Shtat soliqlari va tartiblari bugungi iqtisodiyotda samarali ishlamasa ajab emas. Qonun chiqaruvchilar va siyosatchilar o'z Shtatlari tomonidan o'rnatilgan ko'p sonli soliqlar va bu soliqlarning ko'pchiligi nisbatan arzimasi pul yig'ishini bilishdan hayratda qolishadi. Garchi ko'p soliqlarning asl sabablari yo'qolgan bo'lsa-da, soliqlar "ular har doim o'rnatilgan"ligi sababli davom etmoqda.

Ko'pgina Shtatlar soliq islohoti bo'yicha kengroq sa'y-harakatlarning bir qismi sifatida Shtat moliyasi olimlariga chuqur tadqiqotlar o'tkazishni topshirdilar. Bunday tadqiqotlar kamdankam hollarda sodir bo'lganligi va odatda, keng qamrovli qayta qurish harakatlarining bir qismi bo'lganligi sababli, ular Shtat soliq qonunchiligini tubdan o'zgartirish bo'yicha tavsiyalar berdi.

Qo'shimcha qulayliklarga ruxsat berish uchun qonun chiqaruvchi organlar yoki daromadlar bo'limlari daromadlarni samarali oshirayotganligini aniqlash uchun Shtat soliq tizimlarini vaqti-vaqti bilan ko'rib chiqishlari kerak. Har uch yilda bir partiyasiz, mustaqil tadqiqot har bir soliqni tekshirishi va uni uchta mezon bo'yicha baholashi kerak: u ma'muriy va muvofiqlik xarajatlarini oqlash uchun yetarli daromad keltiradimi, iqtisodiy rivojlanishga to'sinlik qiladimi va u yaqin kelajakda daromadni oshirishga qodirmi yoki yo'qmi?

Bunday tadqiqotlar kam daromad keltiradigan, lekin katta ma'muriy xarajatlarni keltirib chiqaradigan soliqlarni, shu jumladan, o'nlab yillar davomida iqtisodiy asossiz ravishda joriy qilingan soliqlarni ochib beradi. Bundan tashqari, ushbu tadqiqotlar yangi texnologiyalar yoki o'zgaruvchan demografiya tufayli daromadlarni samarali oshira olmaydigan soliqlarni aniqlaydi. Bunday tadqiqotlar, shuningdek, siyosatchilarga mavjud soliq bazalarini qanday mustahkamlash haqida ma'lumot beradi. Ushbu tadqiqotlar natijalari qonun chiqaruvchi hokimiyat organlari, ommaviy axborot vositalari va jamoatchilikka keng targ'ib qilinishi kerak. Qonunchilarning bu davriy sharhlarga oxir-oqibat qanday munosabatda bo'lishlari asosan siyosiy hukmga bog'liq. Biroq bu qarorlarni qabul qiladigan rahbarlar imkon qadar ko'proq ma'lumotga ega bo'lishlari kerak.

Og'irlik qayerda kamayishini biling!

Soliq tizimi oqilona soliq siyosati tamoyillariga muvofiq adolatli va shaffof bo'lishi kerak. Shunga qaramay, bir nechta Shtatlar taklif qilingan soliq siyosatining yukini kim ko'tarishi yoki foyda olishini aniqlash uchun insidans tahlilini o'tkazadi. Siyosiy rahbarlar daromad solig'i odatda progressiv va ko'pchilik iste'mol soliqlari regressiv ekanligini bilishsa-da, ular soliq tizimlarining boylar, o'rta sinflar, kambag'allar, korxonalar, jismoniy shaxslar va norezident shaxslarga yuklagan nisbiy yuklari haqida batafsil ma'lumotlarga ega emaslar. Axborotning yetishmasligi, shubhasiz, qat'iy regressiv soliq tizimlarini yaratishda rol o'ynadi. Maqsadli soliq imtiyozlarining ko'payishi, mehnatkash kambag'allarning daromadlari va mulklaridan keng soliqqa tortilishi, iste'mol soliqlarining keng qo'llanilishi jaholat merosining bir qismidir.

Har bir Shtat qonun chiqaruvchi organi barcha soliq takliflarini mustaqil ravishda tahlil qilib, qaysi guruhlar foyda ko'rishini va qaysi guruhlar eng katta yukni ko'tarishini aniqlashi kerak. Ushbu ma'lumotlar jamoatchilik va matbuot uchun keng tarqalgan bo'lishi kerak. Qonunchilarning ushbu hodisani o'rganish natijalariga qanday munosabatda bo'lishlari siyosiy mulohazalar masalasidir. Demokratik jamiyatda esa jamoatchilik hukumat uchun kim to'layotganini, kim to'lamasligini bilishi kerak.

Nima taqdim etayotganingizni biling!

Amerika Shtat moliya tizimining eng muhim va salbiy xususiyatlaridan biri soliq xarajatlarining ko'payishidir. Soliq xarajatlari soliq kodeksi orqali xarajatlarni sifatida tavsiflanadi. Ular imtiyozlar, chegirmalar va kreditlardan keng foydalanish orqali yuzaga keladi. Kitobda tushuntirilganidek, soliq xarajatlari keng tarqalgan. Ular har bir soliq turiga ta'sir qiladi va har yili yuzlab milliard dollar daromad yo'qotishiga olib keladi.

Soliq xarajatlari mustahkam soliq tizimi past stavkalar va keng baza asosida qurilgan, degan tushunchaga zid keladi. Soliq xarajatlari, odatda, bazani toraytiradi va stavkalarining yuqori bo'lishiga olib keladi. Ammo haqiqat shundaki, jamiyatning ayrim qatlamlariga soliq imtiyozlari berish yoki bermaslik siyosiy qaror. Soliq imtiyozlari haqidagi fikrga esa, asosan, iqtisodiyotdagi mavqei ta'sir qiladi. Keksa fuqarolar qariyalar uchun soliq imtiyozlarini afzal ko'rishadi. Ishlab chiqaruvchilar tezlashtirilgan amortizatsiya ajratmalarini va boshqalarni yoqtirishadi.

Ammo siyosatchilar va jamoatchilik kimga soliq imtiyozlari berilishini va bu soliq xarajatlarini bilishi kerak. Bundan tashqari, soliq xarajatlari kutilgan natijani berishi yoki bermasligini baholaydigan mexanizm bo'lishi kerak. Misol uchun, agar ma'lum bir biznes krediti ko'proq investitsiyalarni jalb qilish uchun mo'ljallangan bo'lsa, siyosatchilar qo'shimcha investitsiyalar sodir bo'lganligini bilishlari kerak. Hisobot tizimi muhim, chunki soliq xarajatlari shafof emas va yuqorida ta'kidlanganidek, natijada katta daromad yo'qoladi.

Hozirda 43 Shtat xarajat hisobotining qandaydir shaklini talab qiladi. Alabama, Alyaska, Indiana, Nevada, Nyu-Meksiko, Janubiy Dakota va Vayoming bunday emas. Ammo boshqa ko'plab Shtatlar xarajatlar to'g'risida muntazam ravishda hisobot bermaydilar yoki o'z hisobotlariga soliqlarning barcha turlarini kiritmaydilar. Shtatlar batafsil hisobot talablarini qabul qilishlari va soliq xarajatlarining samaradorligini davriy tahlil qilishlari kerak.

Ekspertlar fikrlarini inobatga oling!

Soliq siyosati ko'pincha ushbu mavzu bo'yicha eng yaxshi bilimdonlarning maslahatlari yoki tavsiyalariga mos kelmaydigan tarzda shakllantiriladi. Masalan, iqtisodchilar, siyosat nazariyotchilari va Shtat moliyasi bo'yicha ekspertlar maqsadli soliq imtiyozlari iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishning noto'g'ri usuli ekanligiga qo'shiladilar. Shunga qaramay, maqsadli soliq imtiyozlari deyarli har bir Shtatda keng tarqaldi. Afsuski, Shtat moliyasi sohasida yuqori malakali va tajribali ekspertlarning maslahatlari Shtat soliq siyosatini shakllantirish vazifasi yuklatilgan siyosiy rahbarlar tomonidan eshitilmaydigan ko'plab misollar mavjud.

Qonun chiqaruvchilar, albatta, siyosatni ishlab chiqish bo'yicha mas'uliyatdan voz kech olmaydilar. Ammo ko'plab soliq qonunlari faqat qisqa muddatli siyosiy maqsadlar uchun taklif qilinadi va qo'llab-quvvatlanadi. Bu siyosatlar nufuzli tarmoqlarga yoki yetakchining siyosiy ittifoqchilariga yordam berishi mumkin, ammo ular har doim ham Shtatning uzoq muddatli moliyaviy manfaatlariga mos kelmaydi. Tajribali iqtisodchilar va Shtat moliyasi mutaxassislari taklif etilayotgan qonunchilikni uzoq muddatli istiqbolda joylashtirishlari mumkin. Soliq siyosati bo'yicha takliflarning ta'siri haqida fikr bildirish uchun malakali shaxslarni so'rash orqali qonun chiqaruvchilar asosli qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Jamoa bo'lib ishlang!

Shtatlar o'rtasidagi raqobatning ma'lum miqdori innovatsiya va samardorlikni rag'batlantiradi. Biroq Shtatlararo raqobat Shtatlararo hamkorlikni inkor etmasligi kerak. Soliq tizimlari bilan bog'liq ulkan muammolarni, jumladan, elektron tijoratni soliqqa tortish va korporativ soliq imtiyozlarini ko'paytirishni hech bir Shtat hal qila olmaydi. Yakka o'zi harakat qilish orqali Shtatlar zararli soliq raqobati, doimiy ravishda torayib borayotgan soliq bazasi va mumkin bo'lgan federal imtiyozlarni xavf ostiga qo'yadi.

Shtatlar hamkorlik sohasida bir qancha poydevor qo'ygan. Soliq ma'murlari federatsiyasi, Shtat qonun chiqaruvchi organlarining milliy konferensiyasi va milliy gubernatorlar assotsiatsiyasi kabi tashkilotlar o'tmishda Shtatlarga ko'plab muammolarni hal qilishda yordam berdi. Ammo bu harakatlar faqat siyosiy rahbarlar va daromadlar ma'murlari birgalikda ishlash majburiyatini olganlarida muvaffaqiyat qozondi. Shtat soliqqa tortish muammolarining jiddiyligini inobatga olgan holda, hamkorlikka sodiqlik hech qachon bu qadar muhim bo'lmagan.

Hozirgacha hamkorlikning eng samarali harakatlari ko'p Shtatli biznes faoliyatida bo'ldi. Ko'p Shtatli soliq to'g'risidagi shartnomaning qabul qilinishi va Ko'p Shtat soliq komissiyasining sa'y-harakatlari soliqqa oid yagona qonunlar va tartiblarni yaratishga yordam berdi, bu qonunchilikka rioya qilish yukini kamaytiradi va ikki tomonlama soliqqa tortish ehtimolini kamaytiradi. Bir xillik sog'lom soliq tizimida muhim bo'lgan aniqlik darajasini oshiradi. Bir xillik ma'muriy xarajatlarni kamaytirish va ijro mexanizmlarini kuchaytirish orqali Shtatlarga ham foyda keltiradi. Hech bir tashkilot ko'p Shtatli soliq komissiyasidan ko'ra Shtat soliq tizimlarini adolatli va samarali qilishga yordam bergani yo'q, chunki ular Shtatlararo va xalqaro savdoga taalluqlidir. Shu bilan birga, komissiya Shtat fiskal hokimiyatini muvaffaqiyatli himoya qildi.

Odilona soliq siyosati yuritishga intiling!

Ushbu tavsiyalarning pirovard maqsadi sog'lom soliq siyosatini yaratishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun siyosatchilar va siyosiy rahbarlar barqaror soliq tizimini talab qilishlari kerak, bu yerda o'yin qoidalari kamdan kam o'zgaradi. Rahbarlar har qanday soliqqa ortiqcha qaramlikni tugatish uchun turli xil daromad manbalarini hamda keng soliq bazasini (minimal imtiyozlar, chegirmalar, kreditlar va boshqa bo'shliqlar) talab qilishlari kerak. Soliq bazasini kengaytirish Shtatga hamma uchun pastroq soliq stavkalarini saqlab qolish imkonini beradi.

Shtat soliq siyosatini ishlab chiquvchilar adolatni ta'minlaydigan, eng kambag'allarni himoya qiladigan va bir xil miqdorda daromad oladigan barcha uy xo'jaliklari bir xil miqdorda soliq to'lashini ta'minlaydigan tizim ustida ishlashlari kerak. Qonun chiqaruvchilar tushunilishi oson hamda muvofiqlik va boshqaruv nuqtayi nazaridan arzon tizimni ishlab chiqishlari kerak. Va ular Shtatlararo soliq raqobatini va biznes soliq imtiyozlarini minimallashtiradigan tizim ustida ishlashlari kerak.

Ushbu tavsiyalar 2-bobda muhokama qilingan sog'lom soliq siyosati tamoyillarini takrorlaydi. Bu tamoyillarga erishish qiyin bo'lsa-da, siyosatchilar uchun muhim yo'l xaritasi hisoblanadi. Prinsiplarga amal qilish Shtat soliq tizimini yanada adolatli, samaraliroq va pirovard natijada mustahkamlaydi.

Qaydlar

Liberal va konservativ qonun chiqaruvchilar va siyosatchilar ko'pincha soliq siyosati haqida turlicha qarashlarni qabul qilishadi (Brunori, 2011; Brunori, 2011a).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Advisory Commission on Intergovernmental Relations. 1993. "Davlat va soliqlarga jamoatchilik munosabatlarining o'zgarishi". Vashington, DC: Hukumatlararo munosabatlar bo'yicha maslahat komissiyasi.
2. **Anderson, John E.** 2005. "AQSHda kazinolarga soliq solish". – Milliy Soliq Jurnali 58(2): 303–24.
3. **Barrett, Katherine va Richard Greene.** 2013. "Foydalanuvchi yig'imlariga ishonish xavfi". Hukumat boshqaruvi. (Aprel).
4. **Barro, Robert J., va Charles J. Redlick.** 2011. "Davlat xaridlari va soliqlardan kelib chiqadigan makroiqtisodiy ta'sirlar". – Kvartallik Iqtisodiyot Jurnali, 126 (Fevral): 51–102.
5. **Bartik, Timothy.** 1991. "Davlat va mahalliy iqtisodiy rivojlanish siyosatidan kim foyda oladi?" – Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn. Mehnat Tadqiqotlari Instituti.
6. **Beamer, Glenn.** 1999. "Ijodiy siyosat: Federal tizimdagi soliqlar va davlat tovarlari". – Ann Arbor: Michigan universiteti matbuoti.
7. **Bernthal, J., D. Gavril, K. Schumacher, S. Spencer, va K. Sydor.** 2012. "Yagona savdo omili korporativ daromad solig'ini taqsimlash: Viskonsindagi ta'sirni baholash". – Viskonsin Daromad Departamenti uchun tayyorlangan. (May).
8. **Berry, Francis Stokes, va William D. Berry.** 1992. "Davlatlarda soliq innovatsiyasi: Siyosiy imkoniyatlardan foydalanish". Amerika siyosiy ilmiy jurnali 36(3): 715–42.
9. **Besley, Timothy, va Ann Case.** 1995. "Hokimiyatdagi xulq-atvor: Ovoz izlash, soliq belgilash va mezonlar bo'yicha raqobat". – Amerika iqtisodiy sharhi 85(1): 25–45.
10. **Blalock, Garrick, David R. Just, va Daniel H. Simon.** 2007. "Yutuqmi yoki muvaffaqiyatsizlikmi: Ko'ngilocharlik, qashshoqlik va davlat lotereyalari talabiga bo'lgan ehtiyojlar". – Amerika iqtisodiyoti va sotsiologiyasi jurnali, iyul, 66(3): 545–70.
11. **Blough, Roy.** 1955. "Soliqlar tarixi va falsafasi". – Williamsburg, VA: William va Mary kolleji.
12. **Blum, Walter, va Harry Kalven Jr.** 1953. "Progressiv soliqning qiyin holati". – Chikago: Chikago universiteti matbuoti.
13. **Bowler, Shaun, va Todd Donovan.** 1995. "Soliqqa jamoatchilik munosabati". – Siyosiy tadqiqotlar kvartal jurnali 48(1): 79–99.
14. **Break, George, va Joseph Pechman.** 1975. "Federal soliq islohoti". – Vashington, DC: Bruksings instituti.
15. **Broder, David.** 2000. "Demokratiya yo'q qilingan: tashabbus kampaniyalari va pul quvvati". – Nyu-York: Harcourt Brace.

16. **Brunori, David.** 1997. "Soliq siyosati tamoyillari va maqsadli soliqlar imtiyozlari". – Davlat va mahalliy hukumat sharhi 29(1): 50–61.
17. _____. 1998. "Davlat soliqlar siyosatining kelajagi". – Vashington, DC: Urban Institute Press.
18. _____. 1999. "Intervyu: Charlz MakLyur. Soliqlar savdosi, elektron tijorat: rozilik va qarshiliklari." – Davlat soliqlar eslatmalari (8-noyabr): 1225–30.
19. _____. 2002a. "Adolat chegaralari: davlatlardagi soliqlar adolati uchun kurash". – Soliqlar adolati: davomli bahs, Joseph Thorndike va Dennis Ventry tomonidan tahrirlangan (193–220). Vashington, DC: Urban Institute Press.
20. _____. 2002b. "Davlat soliqlarining siyosati: korporativ daromad soliqlarini to'xtatish". – Davlat soliqlar eslatmalari (1-iyul): 47–50.
21. _____. 2005a. "Davlat soliqlarining siyosati: Shtatlar o'zlariga o'zlariga zarar yetkazishlariga yordam bermoqda". – Davlat soliqlar eslatmalari (6-iyun): 752–54.
22. _____. 2005b. "Davlat soliqlarining siyosati: G'olib, g'olib, tovuq kechlik". – Davlat soliqlar eslatmalari (14-fevral): 453–55.
23. _____. 2011a. "Liberallar uchun soliqlar maslahati". – Davlat soliqlar eslatmalari (24-yanvar): 281–59.
24. _____. 2011b. "Konservatorlar uchun soliqlar maslahati". – Davlat soliqlar eslatmalari (12-dekabr): 747–62.
25. _____. 2016. "Korporativ soliqlar qanday saqlab qolish mumkin". – Davlat soliqlar eslatmalari (21-mart): 79–883.
26. _____. 2021. "Davlat korporativ daromad soliqlarini qayta ko'rib chiqarish". – Davlat soliqlar jurnali (Bahor): 25–29.
27. **Buschman, Robert, va David Sjoquist.** 2012. "Recession qo'llanilgan davlat qonunchilik soliqlar o'zgarishlari". – Davlat soliqlar eslatmalari (20-fevral): 63–67.
28. **Carlton, Dennis W.** 1983. "Yangi firmalarning joylashuvi va ish tashlashlari: Diskret va davomiy ichki o'zgaruvchilar bilan ekonometrik model". – Iqtisodiyot va statistikalar sharhi 65(3): 440–49.
29. **Chernick, Howard, va Andrew Reschovsky.** 2000. "Ha! iste'mol soliqlari regressivdir." – Davlat soliqlar eslatmalari (12-oktabr): 1023–33.
30. **Chirinko, Bob va Daniel J. Wilson.** 2009. "Soliqlar stavka qilish mumkinmi? Korporativ qidiruv va Shtatlararo soliqlar raqobati." – Ishchi Hujjat 2009–29. San-Fransisko, CA: San-Fransisko Federal Rezerv Banki.
31. _____. 2010. "Davlat biznes soliqlari va investitsiya: Shtatlararo simulyatsiyalar". – San-Fransisko federal rezerv banki.
32. **Chirinko, Jamie F., Shelly S. Eidson, Hannalori Bates, Shelly Kowalczyk, va Frank J. Chaloupka.** 2008. "Davlat savdo soliqlar stavkalari va savdo mashinalari orqali sotiladigan ichimliklar va gazaklar: 2007". – Jamoat sog'lig'i siyosati jurnali 29: 226–49.

33. **Citizens for Tax Justice.** 1987. Davlat soliqlarining achinarli holati. – Vashington, DC: Soliq adolatiga fuqarolar.

34. **Cline, Robert.** 1986. "Shaxsiy daromad solig'i". – Shtat soliq tizimlarini isloh qilish, tahrirchi Steven Gold tomonidan (185–210). Vashington, DC: Davlat qonunchilari milliy konferensiyasi.

35. **Clotfelter, Charles T., Philip J. Cook, Julie A. Edell, va Marian Moore.** 1999. "Shtat lotereyalari asrning boshida: Milliy qimor o'yinlari ta'sirini o'rganish komissiyasiga hisobot". – Durham, NC: Dyuk universiteti.

36. **Clynch, Edward J., va Barbara A. Patrick.** 2006. "Davlat jamoatchilik fikri va moliyaviy siyosat o'rtasidagi munosabatni o'rganish: Missisipi sigareta solig'ini oshirishga qarshi ovoz berish". – Siyosiy ilmiy janubiy uyushmasi yillik yig'ilishida taqdim etilgan maqola, Atlanta, 2005-yil 5–7-yanvar.

37. **Colby, Sandra L., va Jennifer M. Ortman.** 2014. "AQSHdagi katta avlod guruhi: 2012–2060". – AQSH savdo departamenti iqtisodiyot va statistika boshqarmasi, AQSH Aholini ro'yxatga olish byurosi.

38. **Cole, Richard L., va John Kincaid.** 2000. "Jamoatchilik fikri va Amerika federalizmi: soliqlar, xarajatlar va ishonch haqida qarashlar – ACIR yangilanishi". – Publius 30 (Qish/Bahor): 189–201.

39. **Conlan, Timothy.** 1998. "Yangi federalizmdan devolutsiyaga". – Vashington, DC: Brukings instituti matbuoti.

40. **Cornia, Gary, Kelly Edmiston, David Sjoquist, va Sally Wallace.** 2005. "Yo'qolib borayotgan davlat korporativ daromad solig'i". – Milliy soliq jurnali 58(1): 115–38.

41. **Dadayan, Lucy.** 2016. "Davlat daromadlari: qimordan qisqa muddatli yengillik, uzoq muddatli ko'ngilsizlik". – Nelson A. Rokfeller davlat daromadlari instituti hisoboti.

42. **Davis, Carl, Meg Wiehe, Aidan Davis, Matt Gardner, Lisa Christensen Gee, Va Dylan Grundman.** 2018. "Kim to'laydi? 50 Shtatdagi soliq tizimlarining ta'sirini tahlili". – 6-nashr. Soliqqa bo'lgan siyosat instituti.

43. **Drenkard, Scott, va Joseph Henchman.** 2015. "Sigareta soliqlari va Shtat bo'yicha sigareta kontrabandasi". – 2013. Vashington, DC: Soliq jam'armasi.

44. **Dubin, Elliot.** 1999. "Davlat korporativ daromad solig'ining pasayishi". – Ko'p Shtatli soliq komissiyasining yillik konferensiyasida taqdim etilgan maqola, Traverse City, Michigan. (29-iyul).

45. **Due, John.** 1961. "Shtat mahalliy soliqlarining sanoat joylashuviga ta'sirini o'rganishlar". – Milliy soliq jurnali 14: 50–60.

46. **Due, John, va John Mikesell.** 1994. Savdo soliqlari. – Vashington, DC: Urban instituti matbuoti.

47. **Duncan, Harley.** 1988. "Davlat qonunchilari va soliq ma'murlari: suhbatlashamizmi?" – Shtat soliq islohoti bo'yicha yechimlar, Steven Gold tomonidan tahrirlangan. Denver, CO: Davlat qonunchilari milliy konferensiyasi.

48. _____. 1992. "Shtatlararo soliq raqobati: yaxshi, yomon va xunuk". – Davlat soliq eslatmalari (24-avgust): 266–70.
49. **Dye, Thomas**. 1990. Amerika federalizmi: hukumatlararo raqobat. – Lexington, MA: Lexington Books.
50. **Edmiston, Kelly**. 2002. "Davlat korporativ daromad solig'ining strategik taqsimoti". Milliy soliq jurnali 55(2): 239–60.
51. **Enrich, Peter D**. 1996. "Shtatlarni o'z-o'zidan qutqarish: Shtatlarning biznes uchun soliq imtiyozlariga nisbatan savdo bo'limi cheklavlari." – Garvard huquq sharhi 377 (Dekabr): 424–25.
52. **Foster, Taft, Vanessa Haleco-Meyer, va Rick Mattoon**. 2010. "Davlatlarga federal yordamning ta'sirini yaxshilash". – Iqtisodiy perspektivalar 34(3).
53. **Fox, William F**. 1997. "XXI asrda savdo solig'ining muhimligi". – XXI asrdagi savdo solig'i, tahrirchi Matthew N. Murray va William Fox tomonidan (1–14). Westport, CT: Praeger.
54. _____. 1998. "Davlat savdo solig'i kelajakka o'xshash holatda qoladimi?" – Davlat soliq siyosatining kelajagi, tahrirchi David Brunori tomonidan (33–48). Vashington, DC: Urban Institute Press.
55. **Fox, William F, va LeAnn Luna**. 2002. "Davlat korporativ soliq daromadlari tendensiyalari: sabablar kutiladigan yechimlar". – Milliy soliq jurnali 55(3): 491–508.
56. _____. 2003. "LLC-larning paydo bo'lishi davlat korporativ soliq daromadlarining pasayishini izohlaydimi?" – Ishchi hujjat. Noksvill: Tennesi universiteti.
57. **Gabe, Todd, va Kathleen P. Bell**. 2004. "Biznes joylashuvini belgilashda mahalliy soliqlar va davlat xarajatlari o'rtasidagi savdolar". – Hududiy ilmiy jurnal. 44: 1–21.
58. **Gale, William G., Aaron Krupkin va Kim Rueben**. 2015. O'sish sarhisobi: davlat soliq pasayishlari avtomatik tarzda iqtisodiy o'sishga olib kelmaydi. – Vashington, DC: Soliq siyosati markazi, Urban instituti va Bruks instituti.
59. **Gamkhar, Shama**. 2002. Federal hukumatlararo grantlar va Shtatlar: devolutsiyani boshqarish. – Northhampton, MA: Edvard Elgar noshirlik.
60. **GASB 77-sonli Bayonoti**. 2015. "Soliq imtiyozlarini ochiq qilish." https://www.gasb.org/page/document?pdf=gasbs77_final+Cropped.pdf&title=GASB%20STATEMENT%20NO.%2077,%20TAX%20ABATEMENT%20DISCLOSURES
61. **Gold, Steven D., tahr.** 1986. "Davlat soliq tizimlarini isloh qilish". – Denver, CO: Davlat qonunchilari milliy konferensiyasi.
62. _____. tahr. 1988. "Davlat soliq islohoti bo'yicha yechimlar". – Denver, co: davlat qonunchilari milliy konferensiyasi.

63. _____. 1991. "Shtatlararo raqobat va 1980-yillarda davlat shaxsiy daromad solig'i siyosati". – Davlat va mahalliy hukumatlar o'rtasidagi raqobat, tahrirchi John Kincaid va Daphne Kenyon tomonidan (205–13). – Washington, DC: Urban Institute Press.

64. **Good Jobs First**. 2000. "Shirin do'kon: iqtisodiy rivojlanishda davlat auditlari." – Washington, DC: Soliq siyosati instituti.

65. **Goss, Ernie, Edward A. Morse, va John Deskins**. 2009. "Kazinolar bankrotlik ko'rsatkichlarining o'sishiga hissa qo'shganmi?" – Xalqaro iqtisodiy tadqiqotlarda yutuqlar 15(4): 456–

66. **Grady, Dennis**. 1987. "Davlatning iqtisodiy rivojlanish imtiyozlari: nima uchun Shtatlar raqobatlashmoqda?" – Davlat va mahalliy hukumat sharhi 19(3): 86–94.

67. **Hall, Jeremy L**. 2008. "O'zgartirilgan federal grant strukturasining davlat va mahalliy hamjamiyat rivoji harakatlariga potensial ta'siri". – Jamoaviy byudjetlash, hisob-kitob va moliyaviy boshqaruv jurnali 20(1) (Bahor): 46–71.

68. **Hansen, Susan B**. 1983. "Soliq siyosati: vakilsiz daromad". – Westport, CT: Praeger.

69. **Harrison, Bennett, va Sandra Kanter**. 1978. "Shtatlarning ish o'rinlarini yaratish bo'yicha biznes imtiyozlarining siyosiy iqtisodiyoti". – AIP jurnali 44 (Oktabr): 424.

70. **Hekman, John**. 1982. "Janubdagi joylashuv qarorlari bo'yicha so'rov o'tkazish". – Iqtisodiy sharh (iyun): 6–19.

71. **Hellerstein, Walter**. 1998. "Elektron tijorat va davlat soliqlarining kelajagi". – Davlat soliqlarining kelajagi, tahrirchi David Brunori tomonidan (207–23). Washington, DC: Urban Institute Press.

72. **Hellerstein, Walter, va Dan T. Coenen**. 1996. "Shtat biznes rivojlantirish imtiyozlariga nisbatan savdo bo'limi cheklavlari". – Kornel huquq sharhi 81(4): 789–878.

73. **Hellerstein, Walter, va Jerome Hellerstein**. 1999. Davlat soliqlari. – Nyu-York: Warren Gorham va Lamont.

74. **Helms, Jay**. 1985. "Davlat va mahalliy soliqlarning iqtisodiy o'sishga ta'siri: vaqt seriyali kesishma yondashuvi". – Iqtisodiyot va statistikalar sharhi 67(4): 574–82.

75. **Henchman, Joseph**. 2014. "Benzin soliqlari va foydalanuvchi to'lovlari davlat va mahalliy yo'l xarajatlarining faqat yarmini qoplaydi". – Washington, DC: Soliq jamg'armasi.

76. **Howlett, Deborah, va Sarah Strecker**. 2011. "Subsidiyalarning o'sishi: korporativ soliq imtiyozlari \$822 milliondan oshib ketdi". – Davlat solig'i: bugun (27-aprel).

77. **Horvath, Csilla, va Richard Paap.**2012. "Retsessiyalarning qimor o'yinlariga xarajatlariga ta'siri". – Qimor o'yinlari tadqiqotlari jurnali 28(4) (Dekabr): 703–17.
78. **Horváth, Zachary, Brian Moore, va Jonathon Rork.** 2014. "Federal yordam davlatlarga yordam beradimi?" – O'sish va o'zgarish 45: 333–61.
79. **Hurley, Timothy R.** 2010. "Davlat soliq tizimidagi tuzilmaviy nuqsonni davolash: soliq bazasini xizmatlarni ham o'z ichiga olish uchun kengaytirish". – Mercer Huquq sharhi 61: 491–515.
80. **Soliq va Iqtisodiy Siyosat Instituti (ITEP).**2011. "Davlat va mahalliy soliqlar bo'yicha ITEP qo'llanmasi". – Vashington, DC: ITEP. <http://www.itep-net.org/pdf/guide.pdf>.
81. _____. 2014. "Davlat mulk va meros soliqlari". – Vashington, DC: ITEP. <http://www.itep.org/pdf/estatetax2014.pdf>.
82. _____. 2018. "Amerikada kim soliq to'laydi?" – Vashington, DC: ITEP.
83. **Jolley, G. J., M. F. Lancaster, va J. Gao.** 2015. "Soliq imtiyozlari va biznes iqlimi: imtiyozli va imtiyozsiz firmalarning ijro persepsiyalari". – Iqtisodiy rivojlanish kvartal jurnali 29(2): 180
84. **Kearney, Melissa S.** 2005. "Qonuniy qimor o'yinlarining iqtisodiy g'oliblari va mag'lublari". – Milliy soliq jurnali 58(2): 281–302.
85. **Kenyon, Daphne, va John Kincaid, tahr.** 1991. "Shtatlar va mahalliy hukumatlar o'rtasidagi raqobat". – Vashington, DC: Urban Institute Press.
86. **Kieschnick, Michael.**1981. "Davlat soliq siyosati". – Durham, NC: Dyuk universiteti matbuoti.
87. **Kincaid, John.** 1991. "Kooperativ federalizmga raqobat tuzilishi". – Shtatlar va mahalliy hukumatlar o'rtasidagi raqobat, tahrirchi Daphne Kenyon va John Kincaid tomonidan (87–114). Vashington, DC: Urban Institute Press.
88. **Kioko, Sharon N., va Christine R. Martell.** 2012. "Davlat darajasidagi soliq va xarajat cheklovlarining (tel) hukumat daromadlariga va mahalliy hukumatlarga yordamiga ta'siri". – Jamoat moliyasi sharhi 40(6): 736.
89. **Kone, Susan L., va Richard Winters.** 1993. "Soliqlar va ovoz berish: Amerika Shtatlarida saylov jazosi". – Siyosat jurnali 55(1): 22–40.
90. **Lav, Iris, va Steven Gold.** 1993. "Shtatlar va kambag'allar". – Vashington, DC: Byudjet va siyosat prioritetlari markazi.
91. **Lav, Iris J., Elizabeth McNichol, va Robert Zahradnik.**2005. "Noto'g'ri asoslar: davlat tuzilmaviy byudjet muammolari va ularga qanday yechim topish mumkin". – Vashington, DC: Byudjet va siyosat prioritetlari markazi.
92. **Leachman, Michael, Nicholas Johnson, va Dylan Grundman.** 2012. "Soliq ko'tarish uchun supermajoritar talablari yomon g'oya bo'lishining olti sababi". – Vashington, DC: Byudjet va siyosat prioritetlari markazi.

93. **Leachman, Michael, va Michael Mazerov.** 2015. "Davlat shaxsiy daromad solig'i pasayishi: iqtisodiy o'sish uchun hali ham yomon strategiya". – Vashington, DC: Byudjet va siyosat prioritetlari markazi.

94. **LeRoy, Greg.** 1994. "Shirin do'kon yo'q". – Vashington, DC: Grassroots siyosat loyihasi.

95. **Lindblom, Charles.** 1977. "Siyosat va bozorlar". – Nyu-York: Basic Books.

96. **Lynch, Robert.** 1996. "Davlat va mahalliy soliq imtiyozlari ishlaydimi?" – Vashington, DC: Iqtisodiy siyosat instituti.

97. **Matsusaka, John.** 1998. "XX asrning birinchi yarmida saylov tashabbusining moliyaviy ta'sirlari". – Huquq va iqtisodiyot jurnali 43(2): 619–50.

98. **Mattera, Phillip, Leigh McIlvaine, Thomas Cafcas, va Greg LeRoy.** 2011. "Subsidyalarni kesish, byudjetlarni kuchaytirish: Shtatlar iqtisodiy rivojlanish dasturlarini maqsadli qilish orqali qanday pulni tejashi mumkin". – Davlat solig'i: bugun (21-mart).

99. **Mattoon, Richard.** 2007. "Kelajak davlat biznes soliq islohotlari". – Masalalar bo'yicha esselar 245b. Chikago: Chikago Federal rezerv banki.

100. **Mazerov Michael.** 2005. "Davlat korporativ soliqlari uchun "yagona savdo faktori" formulasi: iqtisodiy rivojlanishga foydami yoki qimmatbaho hadya?" – Vashington, DC: Byudjet va siyosat prioritetlari markazi.

101. **McLure, Charles.** 1981. "Shtatlararo soliqlarni bir xillikka yondashish". – Soliq eslatmalari (13-iyul): 51.

102. _____. 2005a. "Biznes soliqlari qanday va qanday bo'lmasligi kerak". – Davlat soliq eslatmalari (4-aprel): 29–34.

103. _____. 2005b. "Nima uchun Ogayo brutto soliqni joriy qilmasligi kerak: taklif qilingan tijorat faoliyati solig'i bo'yicha guvohlik". – Davlat soliq eslatmalari (18-aprel): 213–15.

104. **Mikesell, John.** 1992. "O'zgaruvchan iqtisodiyotda davlat soliq siyosati". – Jamoat byudjetlash va moliya 12(1): 75–101.

105. _____. 1998. "Amerika savdo va foydalanish soliqlarining kelajagi". – Davlat Soliq Siyosatining Kelajagi, tahrirchi David Brunori tomonidan (15–32). Vashington, DC: Urban Institute Press.

106. **Miller, Keith C.** 2013. "Internet qimor o'yinlari jinnisi va davlatlarning duch kelayotgan qiyinchiliklari". – Internet huquqi jurnali 17(1) (Iyul): 1–35.

107. **Moffitt, Robert.** 2013. "Buyuk retsessiya va ijtimoiy xavfsizlik tarmog'i". – "Russell sage" jamg'armasi.

108. **Murray, Matthew.** 1997. "Chakana savdo solig'ini chakana soliqqa o'tkazish". – XXI asrda savdo solig'i, tahrirchi Matthew N. Murray va William Fox tomonidan (193–203). Westport, CT: Praeger.

109. **Murray, Matthew, va William Fox, tahr.** "1997. XXI asrda savdo solig'i". – Westport, CT: Praeger.

110. **Musgrave, Peggy.** 1984. "Davlat korporativ soliq bazasini bo'lish qoidalari". – Davlat korporatsiya daromad solig'i, tahrirchi Charles McLure tomonidan (228-46). Stenford, CA: Hoover instituti matbuoti.

111. **Musgrave, Richard.** 1959. "Jamoat moliya nazariyasi". – Nyu-York: McGraw-Hill.

112. **Milliy davlat qonunchilari konferensiyasi (NCSL).** 1992. Yuqori sifatli davlat daromad tizimi qoidalari. – 2-nashr. Vashington, DC: CSL.

113. _____. 1993. "1990-yillarda davlat hukumatini moliyalashtirish". – Vashington, DC: NCSL.

114. **Niemi, Richard G., Harold Stanley, va Ronald Vogel.** 1995. "Davlat iqtisodiyotlari va davlat soliqlari: saylovchilar gubernatorlardan javobgarlikni talab qiladilarmi?" – Amerika siyosat fanlari jurnali 39(4): 936–57.

115. **Noto, Nonna.** 1991. "Iqtisodiy rivojlanish rasmiylarining muam-molarini tushunishga urinish". – Shtatlar va mahalliy hukumatlar o'rtasida-gi raqobat, tahrirchi Daphne Kenyon va John Kincaid tomonidan (251–58). Vashington, DC: Urban Institute Press.

116. **Oates, Wallace, E.** 1972. "Moliya federalizmi". – Nyu-York: Harcourt, Brace, Jovanovich.

117. **Oster, Emily.** 2004. "Barcha lotereyalar regressivmi? "Powerball"-dan dalillar". – Milliy soliq jurnali 57 (Iyun): 179–87.

118. **Papke, James.** 1993. "Indiana soliq tuzilmasini qayta tekshirish: kirish va umumiy ko'rinish". – Davlat soliq eslatmalari (22-fevral): 386.

119. **Pechman, Joseph A.** 1985. "Kim soliqlarni to'laydi, 1966–1985?" – Vashington, DC: Brookings instituti matbuoti.

120. **Percival, Garrick, Mary Curran-Percival, Shaun Bowler, va Henk van der Kold.** 2007. "Soliq, xarajatlar va ovoz berish: Shtat miqyosidagi say-lovlarda saylovchilarning ishtirok darajasi". – Davlat va mahalliy hukumat sharhi 39(3): 131–43.

121. **Peters, James H.** 1995. "XXI asrda davlat korporatsiya daromad solig'i". – Davlat soliq eslatmalari (3-aprel): 1400–1404.

122. **Pew Charitable Trusts.** 2014. "Sog'liq va nosog'liq dasturlari o'rta-sidagi federal grantlar tendensiyalari farq qiladi". – (Iyun). <http://www.pewtrusts.org/en/research-and-analysis/factsheets/2014/05/27/trends-in-federal-grants-vary-between-health-and-non-health-programs>.

123. **Pew Charitable Trusts.** 2016. "Davlatlar soliq imtiyozlarini baho-lashda yutuqqa erishmoqda". – (Mart).

124. **Phares, Donald.** 1980. "Kim davlat va mahalliy soliqlarni to'laydi?" – Kembrij, MA: Oelgaschlager, Gunn va Hain.

125. **Philander, Kahlil S.** 2011. "Onlayn qimor o'yinlarining tijorat kazino daromadlariga ta'siri". – UNLV qimor o'yinlari tadqiqot va sharh jurnali 15(2): 23–34.

126. **Phillips, Andrew, Caroline Sallee.** 2022. "Davlat va mahalliy biznes soliqlari: 2020-moliya yili bo'yicha Shtatlararo hisobotlar". – Vashington, DC: EY, Davlat soliq tadqiqot instituti va davlat soliqlari kengashi.

127. **Phillips, Justin H.** 2004. "Bozor raqobati yoki saylov raqobati davlat soliq siyosatini boshqaradimi?" – Amerikaning siyosiy fanlar assotsiatsiyasi yillik yig'ilishida taqdim etilgan maqola, Chikago, sentyabr.

128. **Pogue, Thomas.** 1998. "Davlat va mahalliy biznes soliqlari, tamoyillar va istiqbollari." – Davlat soliqlarining kelajagi, tahrirchi David Brunori tomonidan (89–110). Vashington, DC: Urban Institute Press.

129. **Pomp, Richard.** 1987. "Korporativ Daromad Solig'ini Isloh Qilish." – Albany Huquqiy Sharhi 51: 393–409.

130. _____. 1998. "Davlat korporativ daromad solig'ining kelajagi: soliq huquqshunosining tafakkuri (va e'tiroflari)." – Davlat soliqlarining kelajagi, tahrirchi David Brunori tomonidan (49–72). Vashington, DC: Urban Institute Press.

131. **Pomp, Richard D.** 2019. "Davlat va mahalliy soliq". – (9-nashr). Muallif.

132. **Reese, Thomas.** 1980. "Soliqlar siyosati". – Westport, CT: Quorum Books.

133. **Reschovsky, Andrew.** 1998. "Davlat soliq tizimlarining progressivligi." – Davlat soliqlarining kelajagi, tahrirchi David Brunori tomonidan (161–90). Vashington, DC: Urban Institute Press.

134. **Reuter, Peter, va Malay Majmundar.** 2015. "AQSHning noqonuniy tamaki bozorini tushunish". – Vashington, DC: Milliy akademiyalar matbuoti.

135. **Ring, Raymond J.** 1999. "Umumiy savdo solig'ining iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar ulushi". – Milliy soliq jurnali, 52-tom, 1-son: 79–90.

136. **Sammartino, Frank, va Kim S. Rueben.** 2016. "Davlat va mahalliy soliq imtiyozlarini qayta ko'rib chiqish". – Urban instituti va Brookings institutidagi soliq siyosati markazi.

137. **Schmenner, Roger W.** 1982. "Biznes lokatsiyasi qarorlarini qabul qilish". – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

138. **Schrag, Peter.** 1999. "Yo'qolgan jannat: Kaliforniya tajribasi, Amerika kelajagi". – Berkli: Kaliforniya universiteti matbuoti.

139. **Schweke, William, Carl Rist va Brian Dabson.** 1994. "Biznes uchun savdolashish". – Vashington, DC: Korporatsiya iqtisodiy rivojlanish uchun.

140. **Shannon, John.** 1991. "Federalizmni "ko'rinmas tartibga solish" – Shtatlararo raqobat." – Shtatlar va mahalliy hukumatlar o'rtasidagi raqobat, tahrirchi Daphne Kenyon va John Kincaid tomonidan (117–25). Vashington, DC: Urban Institute Press.

141. **Shoup, Carl.** 1937. "Soliq muammosiga yuzlanish". – Nyu-York: XXI asr Fondi.
142. **Sjoquist, David L.** 2003. "Davlat va mahalliy moliyaviy bosim ostida". – Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.
143. **Smith, Daniel.** 1998. "Soliq qo'zg'olonchilari va to'g'ridan to'g'ri demokratiya siyosati". – Nyu-York: Routledge.
144. **Snell, Ronald.** 2004. "Davlat moliya yangi haqiqatlari". – Vashington, DC: Milliy davlat qonunchilari konferensiyasi.
145. **Spindler, Charles, va John Forrester.** 1993. "Iqtisodiy rivojlanish: modellar o'rtasidagi imtiyozlar". – Shahar ishlari sharhi 29(1): 28–53.
146. **Stansel, Dean.** 1998. "Supermajoritar: super fikr". – Vashington DC: Cato Institute.
147. **Sullivan, Martin A.** 2000. "Kambag'allarning gunohlari uchun soliq solish". – Davlat soliq eslatmalari (17-aprel): 1377–81.
148. _____. 2004. "Qimor soliqlari: daromad olishning qiziqarli yo'li?" – Davlat soliq eslatmalari (2-avgust): 365–72.
149. _____. 2008. "Korporativ hisobotlar davlat daromad solig'ining payayishini ko'rsatadi". – Davlat soliq eslatmalari (19-may): 527.
150. _____. 2010. "Kongress davlat korporativ soliqlarini soddalashtirish uchun choralar ko'rish kerak." – Davlat soliq eslatmalari (4-oktabr): 26–31.
151. **Tannenwald, Robert, Jennifer Weiner, va Igor Popov.** 2010. "Davlat-mahalliy ijodkorlikning kelib chiqishi". – Davlat va mahalliy moliyaviy siyosat, tahrirchi Sally Wallace tomonidan (28–58). Cheltenham, Buyuk Britaniya: Edward Elgar Publishing.
152. **Tarczynska, Kasia, Christine Wen, va Katie Furtado.** 2022. "Moliyaviy ta'sir". – Vashington, DC: Good Jobs First.
153. **Kolumbiya okrugi soliq islohoti komissiyasi.** 2014. Soliq islohoti komissiyasi D.C. soliq ma'muriyati bo'yicha izohlar. – (2-may).
154. **Thomas, Clive S., va Ronald J. Hrebennar.** 1999. "Davlatlarda qiziqish guruhlari". – Amerika Shtatlaridagi siyosat, tahrirchilar Virginia Gray, Russell Hanson, va Herbert Jacob tomonidan (113–43). Vashington, DC: Kongress Har Chorak Matbuoti.
155. **Vaughan, Roger.** 1979. "Davlat soliqlari va iqtisodiy rivojlanish". – Vashington, DC: Davlat rejalashtirish agentliklari kengashi.
156. **Walczak, Jared.** 2022a. "Oziq-ovqat soliq imtiyozlarining kutilmagan regressivligi". – Vashington, DC: Soliq jamg'armasi.
157. _____. 2022b. "Amerikaliklar past soliq Shtatlariga ko'chib ketdi". – Vashington, DC: Soliq jamg'armasi.
158. **Walker, Lee.** 1989. "Davlatlarda iqtisodiy rivojlanish: o'zgaruvchi maydon". – Vashington, DC: Davlat hukumatlari kengashi.

159. **Wallace, Sally.** 2010. "Davlat va mahalliy moliyaviy siyosat". – Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.

160. **Wasylenko, Michael, va Therese McGuire.** 1985. "Ish o'rinlari va soliqlar: biznes muhiti davlatlarning bandlik o'sish darajalariga ta'siri". – Milliy soliq jurnali 38 (Dekabr): 497–511.

161. **Wilson, Roger.** 1989. "Davlat biznes rag'batlantirishlari va iqtisodiy o'sish: ular samaralimi?" – Lexington, KY: Davlat hukumatlari kengashi.

162. **Winters, Richard F.** 1999. "Soliq solish va xarajatlar siyosati". – Amerika Shtatlaridagi siyosat, tahrirchilar Virginia Gray, Russell Hanson, va Herbert Jacob tomonidan (304–48). Vashington, DC: Kongress har chorak matbuoti.

163. **Witko, Christopher, va Adam J. Newmark.** 2005. "AQSH davlatlaridagi biznes safarbarligi va jamoat siyosati." – Ijtimoiy fanlar har chorak 86(2): 356–67.

164. **Young, Garry, Margaret Salas, Kelly Brown, va Jessica Menter.** 2009. "Maktab okruglarida mulk solig'i cheklovlarini bekor qilish harakatlari". – Mulk soliq bazasining yemirilishi: tendensiyalar, sabablar va oqibatlar, tahrirchilar Nancy Y. Augustine, Michael E. Bell, David Brunori, va Joan M. Youngman tomonidan (197–220). Kembrij, MA: Linkoln mulk siyosati instituti.

165. **Zodrow, George.** 1999. "Davlat savdo va daromad soliqlari". – Kollej stansiyasi: Texas A&M universiteti matbuoti.

166. **Zodrow, George R., va Peter Mieszkowski.** 2008. XXI asrda AQSH soliq islohoti. – Kembrij: Kembrij universiteti matbuoti.

MUNDARIJA

Muallif haqida	3
Minnatdorchilik	4
I BOB. Shtat soliqlarining ahamiyati	5
II BOB. Soliq siyosatining asosiy tamoyillari	16
III BOB. Soliq siyosati va iqtisodiy rivojlanish uchun Shtatlararo raqobat	32
IV BOB. Shtatning soliqqa tortish siyosati	46
V BOB. Savdo va foydalanish soliqlari	63
VI BOB. Shtat shaxsiy daromad soliqlari	80
VII BOB. Korporativ daromad soliqlari	93
VIII BOB. Boshqa Shtat soliqlari	105
IX BOB. Shtat daromadlarining boshqa manbalari	118
X BOB. Shtat siyosatshunoslari uchun siyosat bo'yicha tavsiyalar	132
Foydalanilgan adabiyotlar	139

David Brunori

DAVLAT SOLIQ SIYOSATI

Muharrir
Badiiy muharrir
Texnik muharrir
Sahifalovchi

G. Azizova
D. Mulla-Axunov
R. Ahmedov
G. Ahmedova

Noshirlik faoliyati to'g'risidagi xabarnoma
6.11.2023-yil qabul qilingan, tasdiqnoma № 156149.
Bosishga 2025-yil 22-aprelda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 ¹/₁₆. Bosma tabog'i 9,5. Adadi 50.
Buyurtma № 018/O-25.

"Donishmand ziyosi" MChJ nashriyotida nashrga tayyorlandi.
Toshkent shahar, Navoiy ko'chasi, 30-uy.

"Kamalak-PRESS" MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent shahar, Navoiy ko'chasi, 30-uy.

20.744-

Ushbu xorijiy o'quv adabiyoti o'zbek tiliga ilk marotaba tarjima qilinganligi munosabati bilan nashriyot va tarjimonlar tomonidan ayrim kamchilik va xatoliklarga yo'l qo'yilgan bo'lishi mumkin. Kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida fikr-mulohazalaringizni quyidagi manzil va telefon raqamlari orqali qabul qilamiz.

Manzil: Toshkent shahar, Navoiy ko'chasi, 30-uy.

Telefon raqami 71-244-15-53.